

Dolina Sanu i Wisły

Przewodnik na 4 pory roku

Jak korzystać z przewodnika

4 pory roku

W rozdziale „Zapraszamy do Doliny Sanu i Wisty” podajemy dostępność atrakcji w ciągu roku.

5 stopni trudności

W rozdziale „Zapraszamy do Doliny Sanu i Wisty” podajemy stopień trudności w 5 stopniowej skali.

- łatwo dostępne dla całych rodzin, również z małymi dziećmi
- wymagające umiarkowanej kondycji fizycznej
- rekomendowane dla osób o średniej kondycji fizycznej
- rekomendowane dla osób o wysokiej kondycji fizycznej
- dostępne jedynie dla osób o wyjątkowo wysokiej kondycji fizycznej

Znajdź na mapie

Przy polecanej atrakcji podajemy jej numer oraz współrzędne na mapie dołączonej do przewodnika.

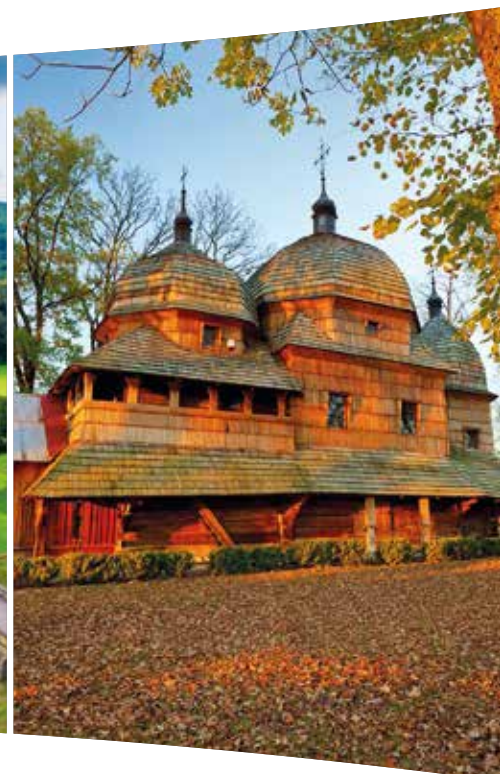

Symbole

	Długość trasy (km)		Wspinaczka
	Czas przejścia (h)		Grzybobranie
	W górę (m)		Lotnictwo sportowe
	Turystyka piesza		Rozrywka i rekreacja
	Nordic Walking		Szlak Architektury Drewnianej
	Turystyka rowerowa		Lista światowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego UNESCO
	Turystyka konna		Kulinaria
	Kajakarstwo		Kultura
	Żeglarstwo		Ważne dla inwestora
	Pływanie i rekreacja wodna		Port lotniczy
	Wędkowanie		Dojazd samochodem
	Narciarstwo zjazdowe		Dworzec kolejowy
	Narciarstwo biegowe		

Spis treści

2	Wstęp – Dolina Sanu i Wisły na 4 pory roku
10	O REGIONIE
12	Położenie i dojazd
16	Dziedzictwo przyrodnicze
20	Ochrona przyrody
20	Parki krajobrazowe
21	Rezerваты przyrody
24	Obszary Ochrony Natura 2000
26	Dziedzictwo historyczne
32	Dziedzictwo kulturowe
32	Etnografia, tradycje i zwyczaje
38	Kultura i sztuka
46	Artyści związani z regionem
50	POTENCJAŁ TURYSTYCZNY REGIONU
56	ZAPRASZAMY DO DOLINY SANU I WISŁY
58	TOP 10
64	Zabytki
64	Zabytki architektury drewnianej
76	Zamki, pałace, dwory
84	Kościóły, klasztory, sanktuaria
85	Cerkwie
86	Synagogi i cmentarze żydowskie
90	Cmentarze wojenne
92	Obiekty militarne: forty i schrony bojowe
94	Muzea, skanseny, galerie
100	Szlaki tematyczne
100	Szlak Architektury Drewnianej
102	Szlak Centralnego Okręgu Przemysłowego
104	Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych
106	Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki
108	Karpacki Szlak Wina
112	Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej
113	Śladami Aleksandra Fredry
114	Turystyka aktywna
115	Turystyka piesza
128	Turystyka rowerowa
136	Nordic walking
144	Turystyka konna
148	Pływanie i rekreacja wodna
154	Kajakarstwo
156	Wędkowanie
157	Grzybobranie
158	Wspinaczka
159	Lotnictwo sportowe
160	Rozrywka i rekreacja
164	Turystyka pobytowa
164	Weekend w Przemyślu
170	Weekend w Jarosławiu
176	Miejscowości z klimatem
188	Wczasy na wsi
192	Kulinaria
200	Lista obiektów noclegowych i gastronomicznych
202	INDEKS MIEJSCOWOŚCI
204	INDEKS ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH

**Ostatni puszczyka uralskiego krzyk
to znak, że nad Sanem zbliża się świt.
Mgłą otula się rzeka bystra,
zimna, szemrząca i czysta.
Stoją na straży wysokie, stare wierzby,
a na nich poranna pieśń śpiewają dzierzby.**

W. Kaszycka, *Poranek nad Sanem*

Niewiele osób wie, że królowa polskich rzek – Wista wyznacza północno-zachodnią granicę województwa podkarpackiego. Najbardziej znaną rzeką regionu jest San, który wypływając ze źródeł w Bieszczadach, wiję się następnie błękitną wstęgą przez Sanok, Przemyśl, Jarosław, aż do ujścia rzeki do Wisty na północny wschód od Sandomierza, na terenie gminy Radomyśl. Transport rzeczny był wykorzystywany w poprzednich stuleciach w większym stopniu niż obecnie. W przeszłości w niektórych miejscowościach położonych nad Sanem wyrabiano komięgę – łódzie wiosłowe, którymi między innymi spławiano zboże

i sól pozyskiwaną na południu regionu. Do dziś w Sieniawie można zobaczyć ruiny spichlerza wybudowanego w pobliżu portu na Sanie. Mówiąc o transporcie rzeczny nie można zapomnieć o Ulanowie, nazywanym niegdyś „Galicyjskim Gdańskiem”. Usytuowane w widłach Sanu i Tanwi miasto stanowiło przed laty ważny dla handlu ośrodek transportu rzeczny i rzemiosłnictwa. W 1991 roku powołano Bractwo Flisackie pod wezwaniem Św. Barbary, które tradycjami nawiązuje do XVIII-wiecznego Cechu Retmańskiego i Sternickiego. Corocznie organizowane są Ogólnopolskie Dni Flisactwa.

W ramach wydarzenia odbywają się przede wszystkim spływy po Sanie, którym towarzyszą koncerty zespołów folklorystycznych i muzyki rozrywkowej, konkursy na najładniejszy model tratwy flisackiej i najładniejszy wianek świętojański, a także zawody wędkarskie. Ponadto uczestnicy imprezy mogą nabyć różne produkty regionalne.

W XIX wieku większość inwestycji związanych z przemysłem, a także rzemiosłem zawdzięczamy lokalnym ziemianom. Każdy duży majątek ziemski był jednocześnie zapleczem dla browarów, gorzelni, cegielni, młeczarni i innych większych lub mniejszych przedsiębiorstw. W Przeworsku do dziś można podziwiać budynki zachowane po latach świetności Ordynacji Lubomirskich. Dzięki wybudowanej z inicjatywy księcia Andrzeja Lubomirskiego cukrowni, która przez długi czas była nowoczesnym zakładem tego typu w Galicji, powstała linia kolejki wąskotorowej z Przeworska do Kańczugi. Za sprawą Ferdynanda Hompescha, właściciela dóbr rudnickich pod koniec XIX wieku powstał, funkcjonujący do dziś w Rudniku nad Sanem ośrodek wikliniarski. Kolejnym rozdziałem w dziejach

przemysłu na terenie regionu był okres międzywojenny. To właśnie w widłach Wisty i Sanu zlokalizowane były główne inwestycje Centralnego Okręgu Przemysłowego. Do niedawna w okolicach Tarnobrzega czynna była największa w Europie kopalnia siarki.

Najbardziej obfitującym w zabytki, a zdaniem wielu osób również najpiękniejszym miastem regionu jest Przemyśl, stary ośrodek handlowy i administracyjny, który w okresie zaboru austriackiego był trzecim co do wielkości – po Lwowie i Krakowie – miastem Galicji. Bogatą tradycją i licznymi pamiątkami przeszłości charakteryzują się również Jarosław, Przeworsk czy Sieniawa, a także szereg innych miast oraz miasteczek położonych w Dolinie Sanu i Wisty. W wielu z nich zlokalizowane są interesujące muzea regionalne, a ponadto placówki o znaczeniu ogólnopolskim.

Fotografie u góry (od lewej):
– Stare Miasto w Przemyślu, fot. H. Sadura
– I Ogólnopolski Spływ Kajakowy Błękitny San, fot. M. Bosek
– Zamek w Krasicy, fot. Artur / stock.adobe.com
– Cerkiew w Chotyńcu, fot. K. Pęczalski

W rejonie zachowała się pewna liczba szlacheckich dworów i ziemiańskich pałaców. Do największych atrakcji regionu należą dawne siedziby magnackie – Baranów Sandomierski Leszczyńskich, nazywany Małym Wawelem, Krasiczyn Krasiczki i Sapiechów, Dubiecko, Przeworsk oraz Sieniawa. Sieniawa i Przeworsk były głównymi ośrodkami ordynacji Czartoryskich i Lubomirskich. Siedziby te w większości pozbawione są oryginalnego wyposażenia, co jednak nie umniejsza znaczeniu historycznemu tych miejsc. Warto zaznaczyć, że w kościele parafialnym w Sieniawie znajduje się mauzoleum rodowe Czartoryskich.

Jednymi z najciekawszych atrakcji województwa podkarpackiego są drewniane cerkwie i kościoły. Potożona w Chotyrcu cerkiew pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy została wpisana w 2013 r. na Listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO. Myli się jednak ten, kto sprowadza architekturę drewnianą wyłącznie do obiektów sakralnych. Warto również zwrócić uwagę na drewnianą zabudowę w okolicach rynku w Przeworsku czy

żywy skansen Pastewnik w tym mieście. Zwiedzanie wspomnianych zabytków ułatwia podkarpacka część Szlaku Architektury Drewnianej.

Teren północnego Podkarpacia był areną licznych konfliktów zbrojnych od średniowiecza aż po wiek XX. Przeważające są tutaj obiekty architektury obronnej – dawne zamki i dwory, a także ufortyfikowane klasztory.

Niezwykłym zabytkiem architektury militarnej jest Twierdza Przemyśl, budowana z przerwami od połowy XIX wieku aż po czasy wybuchu I wojny światowej. W 1914 roku istniało już kilkadziesiąt fortów, które opasały Przemyśl pierścieniem o obwodzie 45 km. W Twierdzy Przemyśl wciąż tkwi niezwykły potencjał, który można w różnorodny sposób wykorzystać w sektorze turystycznym. Nie da się również zapomnieć o cmentarzach wojennych, które znajdują się w północnej części województwa podkarpackiego.

Z mniejszych obiektów z tego okresu zachowała się w Chodaczowie austriacka strażnica kolejowa Tryńcza, którą

niedawno zrewitalizowano. Wzdłuż Sanu od Bieszczadów po Sieniawę do dziś podziwiać można pozostałości budowanych z polecenia władz radzieckich w latach 1939–1941 schronów bojowych tzw. Linii Mototowa

Miłośnicy zabytków różnych kultur łatwo odnajdą w regionie wiele interesujących obiektów, przede wszystkim zabytkowych cerkwi greckokatolickich. Zachowała się również część dziedzictwa materialnego podkarpackich Żydów wymordowanych przez Niemców podczas II wojny światowej.

Wśród zabytków sakralnych na tym terenie dominują oczywiście kościoły rzymskokatolickie. Wiele z nich to prawdziwe pereły. Podróżując po województwie podkarpackim nie można pominąć chociażby Kalwarii Pactawskiej z założeniem klasztornym Franciszkanów czy pięknych świątyń Jarostawia, a także urokliwych kościołów w wielu mniejszych miejscowościach.

Nadsańska kraina to także ciekawa przyroda. Tereny olbrzymiej Kotliny Sando-

mierskiej porośnięte są dużymi kompleksami leśnymi. Po prawej stronie Sanu znajdują się Lasy Janowskie, po lewej prastara Puszcza Sandomierska. Niegdyś sięgała aż po Kraków, a jej trudno dostępne ostępy były miejscem królewskich polowań.

Do dziś zachowały się mniejsze lub większe płaty puszczy, nadal są doskonałym miejscem rozrywki i rekreacji, nie tylko dla myśliwych, lecz przede wszystkim dla miłośników jazdy rowerowej. Wygodnymi asfaltowymi drogami prowadzą świetnie oznakowane szlaki dla cyklistów. Najwięcej tras znajdziemy w pobliżu Stalowej Woli, Nowej Dęby oraz w Lasach Janowskich. W jeden spójny system spina je Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo. Ta najdłuższa w Polsce rowerowa arteria prowadzi od Sandomierza (woj. świętokrzyskie) w górę Sanu aż do Leżajska. Stamtąd odbija do Łańcuta, opuszczając naszą krainę. Ale na krótko. Południowy odcinek Green Velo ponownie osiąga dolinę Sanu, tym razem w Dynowie. Podążając dalej zielonym szlakiem, w kierunku wschodnim, dotrzemy do Dubiecka, Przemyśla i Chotyńca.

Duże i zwarte obszary leśne porastają również południową część Doliny Sanu i Wisły, na Pogórzu Dynowskim i Pogórzu Przemyskim. Ten stary drzewostan chroniony jest przez Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego.

Krajinę między Sanem i Wisłą warto zwiedzić także pieszo... z pomocą dwóch

kijków. W województwie podkarpackim znajduje się najdłuższa w Polsce, blisko 400-kilometrowa sieć szlaków Nordic Walking. Jej największą część położoną jest właśnie nad Sanem, w pobliżu Leżajska, Kuryłówki, Tryńczy i Adamówki.

W dolinie dwóch wielkich rzek nie może zabraknąć atrakcji dla wodniaków. Szlak

wodny Błękitny San to niewątpliwie jedna z piękniejszych w Polsce tras dla kajakarzy. Niezapomnianych wrażeń dostarczają spływy tratwami na Tanwi do jego ujścia w Ulanowie.

Niezliczone możliwości uprawiania sportów wodnych daje Jezioro Tarnobrzeskie. W czystych wodach zbiornika możemy żeglować, wioślować, pływać, kąpać się, a także nurkować. Ten sztuczny akwen powstały przez zalanie wyrobiska po dawnej kopalni siarki jest zarazem przykładem udanej rekultywacji terenów pogórnich.

Jezioro Tarnobrzeskie to nie jedyne miejsce rekreacji wodnej. Inne to Kąpielisko miejskie ZEK Radymno. Tam również można popływać, pożeglować, wypocząć. Ofertę dla pływaków uzupełniają baseny niemal w każdym mieście regionu, między innymi w Przemyśle, Jarosławiu, Przeworsku, Stalowej Woli, Tarnobrzegu. W krajobrazie terenów nadrzecznych Wisły i Sanu aż roi się od terenów podmokłych oraz licznych starorzeczy, odciętych zakoli rzecznych i sztucznych zbiorników powstałych w dawnych żwirowniach. Miejsca te to

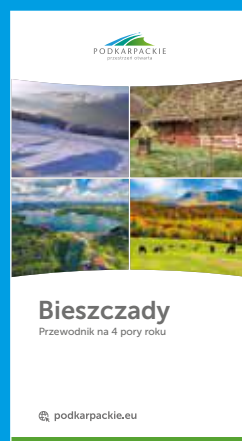
prawdziwy raj dla wędkarzy, ale i obserwatorów oraz fotografów ptactwa wodnego.

Było dla ciała, będzie też dla ducha. Każde miasto regionu, małe czy duże, posiada swoją ofertę kulturalną. Mnóstwo tu imprez i festiwali. Niektóre na niewielką, lokalną skalę, inne o znaczeniu krajowym, czy nawet międzynarodowym.

W Przemyśle od 1976 roku odbywa się Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego, najstarsze i najbardziej znane w Polsce tego typu wydarzenie. Wieloletnią tradycją cieszy się Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Leżajsku, odbywający się latem w tamtejszej Bazylice Zwiastowania NMP. W Radymnie od 2007 roku odbywa się Podkarpacki Przegląd Chórów – Pieśni Pasyjne. Barbórkowa Drama Teatralna w Tarnobrzegu – impreza organizowana w dość nietypowym czasie, bo zimą, zalicza się do najbardziej rozpoznawalnych festiwali teatralnych w Polsce. O tej porze roku, w niewielkiej Kalwarii Pałacowskiej od kilku lat ma również miejsce bardzo urokliwe wydarzenie, jakim jest Międzynarodowy Festiwal Kołęd i Pastoralek.

Narożnik z basztą szlachecką, Zamek w Krasicy, arch. ZPP Krasicy

Niniejszy przewodnik jest częścią serii pięciu wydawnictw informacyjno-promocyjnych poświęconych pięciu krainom turystycznym województwa podkarpackiego. Celem publikacji jest popularyzacja walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionów, jak również ukazanie ich potencjału turystycznego.

Opisane w ramach tej serii wydawnictw krainy województwa podkarpackiego to: **Roztocze, Rzeszów – miasto i region, Beskid Niski, Bieszczady oraz Dolina Sanu i Wisty**. W każdym przewodniku zaprezentowany został jeden region – w niniejszym jest to Dolina Sanu i Wisty. Wszystkie wydawnictwa są ze sobą spójne graficznie i merytorycznie. Cechą wspólną publikacji jest identyczna struktura wewnętrzna, w tym także układ tekstu. Poszczególne części przybliżają daną tematykę, w każdym wydawnictwie zajmując ściśle określone, według przyjętego wzoru, miejsce. Konspekt ten najłatwiej dostrzec spoglądając na spisy treści. Analogiczne tytuły dla odrębnych działów, rozdziałów i podrozdziałów umożliwiają czytelnikowi sprawne i szybkie odnajdywanie informacji z tego samego zakresu tematycznego w każdym wydawnictwie.

W pierwszej kolejności przedstawione zostały **walory przyrodnicze, historia, kultura i sztuka** danej krainy. Następnie nasza uwaga zostaje skierowana na **potencjał turystyczny** terenu, z uwzględnieniem szans i perspektyw jego rozwoju. Kolejny rozdział to najbardziej rozbudowana i złożona część przewodników, w pełni dedykowana turystyce. W tym miejscu Czytelnik może zaczerpnąć wiedzy o **głównych atrakcjach regionu**. Opisano tu najważniejsze zabytki, muzea, miejsca rekreacji i szlaki tematyczne. Wyjątkowym rozdziałem jest „**Turystyka aktywna**”, w którym zaproponowane zostały trasy i szlaki piesze, rowerowe, nordic walking oraz kajakowe. Przemierzenie każdego z nich stworzy doskonałą okazję do poznania różnorodności krajobrazowej krain i odkrycia w województwie podkarpackim natury prawdziwej przygody. W rozdziale „**Turystyka pobytowa**” zawarto ofertę wypoczynku w różnych miejscowościach, z wyszczególnieniem pobytów jednodniowych, weekendowych i dłuższych. Rozdział „**Kulinaria**” skierowany jest przede wszystkim do osób zainteresowanych popularną w ostatnich czasach turystyką kulinarną i enoturystyką. Wspomniane są w nim produkty regionalne, jak również serwują-

ce je lokale gastronomiczne. W kolejnym rozdziale poświęconym **turystyce biznesowej** znajdują się informacje o obiektach wystawienniczych, będących miejscem organizacji targów o randze krajowej i międzynarodowej. Przedstawione są tu także wybrane, najważniejsze ośrodki noclegowe przystosowane do odbywających się kongresów i konferencji biznesowych lub naukowych. Na końcu działu czwartego zaprezentowano natomiast **bazę turystyczną** z danymi teleadresowymi obiektów różnej kategorii. Co ciekawe i ważne dla turysty, każdej omówionej w tym dziale aktywności (także tej związanej ze zwiedzaniem zabytków, muzeów i innych miejsc) przypisano, za pomocą ustalonych ikon, odpowiedni stopień trudności. Dodatkowo, określono porę lub pory roku najbardziej sprzyjające wykonywaniu tych czynności.

Na końcu przewodnika załączono **indeks miejscowości i atrakcji turystycznych** wraz z numerami stron, na których znajdują się ich nazwy. Spis ten zawiera również współrzędne odwotujące się do mapy.

Dzięki takiemu układowi treści przewodnik można traktować jak książkę o regionie

i czytać ją od początku do końca. Najpierw zapoznajemy się z podstawową wiedzą o krainie w aspekcie geograficznym i historycznym. Czytelnik znajdzie ją w dalszej części w opisach wybranych atrakcji np. zabytków. Z drugiej strony przewodnik może być praktycznym informatorem o regionie: o jego największych atrakcjach, miejscach i sposobach spędzania wolnego czasu, gastronomii, noclegach itp. Wówczas otwieramy przewodnik na konkretnej stronie poświęconej zagadnieniu, którym się zainteresowaliśmy.

Integralną częścią przewodnika jest **mapa opracowana w skali 1:200 000**. Odzwierciedlono na niej obszar krainy oraz zaznaczono wszystkie mieszczące się w tej skali atrakcje turystyczne. Mapa posiada siatkę indeksową. Na jej podstawie wyznaczono współrzędne tych głównych punktów ujętych w indeksach na końcu przewodnika.

Gdy więc, Drogi Turysto, zawitasz do Doliny Sanu i Wisty – weź pod uwagę nasze sugestie, by zatrzymać się tu i spędzić kilka dłuższych chwil. I poznać nasz region – w czym pomoże Ci ten przewodnik. Na pewno się nie zawiedziesz....

O REGIONIE

Położenie i dojazd

Dolina Sanu i Wisty stanowi bardzo zróżnicowany wycinek województwa, położony bezpośrednio nad obiema wymienionymi rzekami lub w ich niezbyt odległej okolicy. Wista wyznacza północno-zachodnią granicę województwa podkarpackiego, a na jej prawym brzegu położony jest między innymi Baranów Sandomierski ze słynnym pałacem Leszczyńskich oraz Tarnobrzeg, w przeszłości stolica „małego” województwa i do lat 90. XX wieku największy w naszym kraju ośrodek wydobywania i przetwórstwa siarki. Oba miasta łączy droga wojewódzka nr 985 (Mielec – Tarnobrzeg).

Główną arterią komunikacyjną dla miejscowości położonych w dolinie Sanu od Przemyśla przez Jarosław i Leżajsk, aż po granicę z województwem świętokrzyskim jest droga krajowa nr 77.

Z pozostałych dróg krajowych warto wymienić drogę krajową nr 28 na odcinku prowadzącym przez teren gminy Krasiczyn i Przemyśl do przejścia granicznego z Ukrainą w Medyce. Wspomnieć należy również drogę krajową nr 9 łączącą Rzeszów i Radom, która przebiega między innymi przez Nową Dębę.

Niezwykle ważną dla regionu trasą jest odcinek autostrady A4 łączący Przeworsk, Jarosław, Radymno i przejście graniczne z Ukrainą w Korczowej – z Krakowa do Przemyśla (ok. 250 km) dotrzeć można w około 2,5 godziny. Z punktu

widzenia turysty ważniejsza jest jednak tzw. „stara czwórka”, czyli droga krajowa nr 94 przebiegająca bezpośrednio przez wymienione miasta.

Dzięki dość dobrze rozwiniętej sieci drogowej, zmotoryzowany turysta, wyjeżdżając ze stolicy województwa może dojechać w ciągu godziny do większości ośrodków regionu jaki tworzy Dolina Sanu i Wisty.

Jeśli chodzi o sieć kolejową, to przez region przebiega końcowy odcinek linii kolejowej nr 91, będącej częścią paneuropejskiego szlaku E30 wiodącego od zachodniej do wschodniej granicy Polski. Na interesującym nas terenie linia łączy Przeworsk, Radymno, Przemyśl i przejście graniczne z Ukrainą Przemyśl – Mościska. Przeworsk stanowi węzeł kolejowy. Z miasta, wzdłuż doliny Sanu prowadzi na północ linia kolejowa nr 68 wiodąca przez Stalową Wolę i Zaklików do Lublina.

Powierzchnia krainy turystycznej Dolina Sanu i Wisty ▼

Obszar	Powierzchnia (km²)
Dolina Sanu i Wisty	5 923
Woj. podkarpackie	17 846
Polska	312 705

Powierzchnia Doliny Sanu i Wisty stanowi 33,2% powierzchni województwa podkarpackiego. Powierzchnia Doliny Sanu i Wisty stanowi 1,9% powierzchni Polski. Gęstość zaludnienia: 39,64 os./km².

Odległość do najbliższej czynnej stacji kolejowej i węzła autostradowego z wybranych miejscowości krainy Dolina Sanu i Wisty ▼

Miejscowość	Stacja kolejowa			Węzeł autostradowy		
	odległość (km)	czas (min)	nazwa stacji kolejowej	odległość (km)	czas (min)	nazwa węzła autostradowego
Przemyśl	0	0	Przemyśl Główny	16	16	Przemyśl
Jarosław	0	0	Jarosław	6	6	Jarosław Wschód
Przeworsk	0	0	Przeworsk	5	6	Przeworsk
Leżajsk	0	0	Leżajsk	24	26	Łańcut
Stalowa Wola	0	0	Stalowa Wola Rozwadows	60	55	Rzeszów Wschód
Tarnobrzeg	0	0	Tarnobrzeg	65	55	Rzeszów Północ
Baranów Sandomierski	15	15	Tarnobrzeg	55	46	Żyraków

Liczba mieszkańców krainy turystycznej Dolina Sanu i Wisty na tle województwa podkarpackiego i Polski (na podstawie GUS, dane z 30 czerwca 2020 r.) ▼

Obszar	Liczba mieszkańców					
	ogółem		miasto		wieś	
		%		%		%
Dolina Sanu i Wisty	697 771	100	300 642	42,28	397 129	57,72
Przemyśl	60 689	100	60 689	100	–	–
Woj. podkarpackie	2 127 164	100	881 092	41,45	1 244 809	58,55
Polska	38 382 576	100	23 001 184	59,97	15 352 989	40,03

Odległość i czas dotarcia samochodem do Doliny Sanu i Wisty ▼

Miasto	Odległość (km)	Czas dotarcia
Rzeszów	80	1 h 20 min
Leżajsk	68	1 h 10 min
Stalowa Wola	120	1 h 40 min
Tarnobrzeg	152	1 h 50 min
Kraków	245	2 h 20 min
Lublin	184	2 h 45 min
Katowice	325	2 h 55 min
Łódź	385	5 h 05 min
Warszawa	360	4 h 20 min
Wrocław	515	4 h 40 min
Białystok	450	6 h 00 min
Olsztyn	565	6 h 50 min
Poznań	600	6 h 55 min
Gdańsk	705	7 h 35 min
Szczecin	895	8 h 00 min

Miasta krainy turystycznej Dolina Sanu i Wisty wraz z liczbą mieszkańców ▼

Miasto	Liczba mieszkańców
Przemyśl	60 689
Stalowa Wola	60 466
Tarnobrzeg	46 745
Jarosław	37 479
Nisko	15 331
Przeworsk	15 291
Leżajsk	13 799
Nowa Dęba	11 109
Rudnik nad Sanem	6 754
Dynów	6 120
Nowa Sarzyna	5 798
Radymno	5 273
Pruchnik	3 745
Karliczuga	3 163
Zaklików	2 955
Sieniawa	2 149
Baranów Sandomierski	1 459
Ulanów	1 446
Dubiecko	871

Dziedzictwo przyrodnicze

Dolina Sanu i Wisły – jak sugeruje nazwa krainy – to obszar rozciągający się pomiędzy dwiema rzekami. Wisła stanowi północną granicę województwa podkarpackiego. San zaś, przemierzając z południowego wschodu ku północnemu zachodowi, wyznacza główną oś regionu. Szeroka dolina tej rzeki od prawieków wyznaczała dogodną trasę dróg łączących górskie południe z resztą kraju na północy. W średniowieczu wzdłuż jej koryta prowadziły trasy handlowe na południe Europy, a nad urwistymi nadszańskimi brzegami wyrosły miasta Przemyśl, Jarosław i Leżajsk. Wisła i San łączące się w pobliżu niewielkiej podkarpackiej wsi Wrzawy, należą do najdłuższych rzek w Polsce. Długość Wisły przy ujściu Sanu wynosi 384 km, a Sanu 458 km. San pod względem długości jest 6. rzeką w Polsce, a 7. pod względem powierzchni dorzecza. Obie rzeki zbierają wody z całego niemal obszaru polskich Karpat.

Kraina Doliny Sanu i Wisły składa się z dwóch zasadniczych części o zdecydowanie odmiennych cechach krajobrazu. Mniejsza, ale wyższa położona, to znajdująca się na południu Pogórze Dynowskie i Przemyskie. Na północy z kolei przeważa płaska, równinna Kotlina Sando-

mierska. Granica między tymi obszarami przebiega mniej więcej na linii łączącej miejscowości: Kańczuga – Pruchnik – Rokietnica – Przemyśl.

Dwa pasma karpackie **Pogórze Dynowskie** i **Pogórze Przemyskie** to niewysokie góry w formie podłużnych wzgórz o krótkich, choć stromych stokach. Granica między tymi jednostkami geograficznymi przebiega na Sanie, na jego malowniczym odcinku Bachórz–Przemyśl. Najwyższym wzniesieniem na tym obszarze jest Suchy Obycz (618 m n.p.m.). Mocnym fundamentem Pogórzy, podobnie jak sąsiednich Gór Sanocko-Turczańskich, Bieszczadów czy też Beskidów, jest skała osadowa flisz. W skład fliszu wchodzi na przemian warstwy piaskowców i łupków, które powstawały na dnie oceanu Tetydy w odległych czasach geologicznych. Ponad 60 milionów lat temu silne ruchy górotwórcze, z towarzyszącymi wybuchami wulkanów i trzęsieniami ziemi, ukształtowały te skały w olbrzymie fałdy, a następnie wydzwignęły je wysoko ponad coraz bardziej zwężający się i spływający ocean. Tak powstał nowy ląd – nowe góry – Karpaty.

Znacznie większą część naszej krainy stanowi **Kotlina Sandomierska** – nadrzeczny, mało urozmaicony pod względem rzeźby teren. To tutaj znajdował się ów zwężający się ocean Tetydy, do którego wartkie rzeki karpackie znosiły przez miliony laty nieprzebrane ilości żwirów, piasków, itów i innych osadów. Z nich z czasem powstały lite skały piaskowce i łupki ilaste. Kilkaście tysięcy lat temu obszar kotliny zajął lądolód skandynawski. Wytapiając się, pozostawił grube pokrywy piasków i żwirów. Ta największa kotlina w Polsce, rozciągająca się od Krakowa aż poza granicę z Ukrainą, dzieli się na mniejsze regiony. Dwa największe to oczywiście Nizina Nadwiślańska i Dolina Dolnego Sanu. Obie są typowymi równinami rzecznyymi.

Nizina Nadwiślańska zajmuje północno-zachodnią część krainy. Obejmuje dolinę Wisły o szerokości od 8 do 12 km od Krakowa aż po Zawichost. Zbudowana jest z piasków i żwirów rzecznych naniesionych przez Wisłę i jej dopływy od okresu zlodowaceń czwartorzędowych po czasy współczesne. Poniżej kilkunastometrowej warstwy osadów rzecznych zalegają tzw. ility mioceny – utwory dawnego morza.

W ich obrębie znajdują się pokłady siarki, intensywnie eksploatowane w okolicach Tarnobrzega do początku lat 90. XX w.

Dolina Dolnego Sanu z kolei jest długim i wąskim obniżeniem rozciągającym się od Przemyśla na południowym wschodzie po Radomyśl nad Sanem na północnym zachodzie. W dnie doliny zalegają piaski i żwiry rzeczne usypane przez San i jego dopływy, między innymi Szkła, Tanwi i największego z nich – Wistoka. Dno doliny zajmują łąki, gdzieś tam lasy łąkowe oraz liczne starorzecza, świadczące o częstych zmianach położenia koryta Sanu w przeszłości. Wybudowane w XIX i XX wieku wały przeciwpowodziowe ograniczyły zasięg migracji bocznej rzeki. Na wschód od niej wznosi się lekko pofałdowany Płaskowyż Tarnogrodzki i nieco niżej położona, w dużym stopniu zalesiona Równina Biłgorajska.

Fotografie u góry (od lewej):
– Arboretum w Bolestraszczykach, fragment ekspozycji, fot. R. Nestorow
– Dolina Sanu – widok z góry Krąg, fot. Aleksandra Florcza
– Widok z Mechowej Góry na Pogórze Przemyskie, fot. M. Organ

Płaskowyż Tarnogrodzki jest rozległym, na ogół płaskim wyniesieniem położonym 30-60 m powyżej doliny Sanu. Rozciąga się między Tanwią na północy i doliną Szklą na południu. Od wschodu ogranicza go wyraźna krawędź Roztocza. Przez środek mezoregionu płynie Lubaczówka. Podłoże płaskowyżu wypełnione jest morskimi iłami mioceńskimi. Nad nimi zalegają gliny i piaski pozostawione przez topniejący lądolód skandynawski w czasie najstarszego na ziemiach polskich zlodowacenia południowopolskiego. Powyżej utworów pochodzenia lodowcowego, blisko 10 tysięcy lat temu silne wiatry przyniosły i osadziły osady pylaste – less. Wytworzone na nich gleby należą do najbardziej urodzajnych w Polsce. Dlatego Płaskowyż Tarnogrodzki jest regionem rolniczym. Wszędzie jednak tam, gdzie brakuje warstwy lessu zachował się las. Największym leśnym kompleksem na tym obszarze są Lasy Sieniawskie.

Równina Biłgorajska położona jest na północny wschód od doliny Tanwi. Stanowi niewielkie obniżenie względem sąsiednich jednostek geograficznych – Płaskowyżu Tarnogrodzkiego i Roztocza. To kolejny region o piaszczystym i zwirowym podłożu wchodzący w skład Kotliny Sandomierskiej.

Płaską, monotonną powierzchnię równiny tylko miejscami urozmaicają niewielkie wydmy, podmokłe zagłębienia, jeziora i stawy. Stabej jakości gleby wytworzone na piaskach, trudne do rolniczego wykorzystania, nie zachęcały ludzi do osiedlania się na tym terenie. Niewiele powstało tu miejscowości. Z tego też powodu powierzchnię równiny porastają duże kompleksy leśne Puszczy Solskiej, a w naszej krainie wspaniałe Lasy Janowskie chronione przez park krajobrazowy.

Między Stalową Wolą, Nową Dębą i Nową Sarzyną rozpościera się **Równina Tarnobrzewska** – niemal w całości zajęta przez bory sosnowe Puszczy Sandomierskiej. Dalej na południe znajduje się nieco bardziej wyniesiony **Płaskowyż Kolbuszowski**. Zanim wkroczyła tu Puszcza Sandomierska, obszar ten przypominał pustynię. Grube warstwy piasków pochodzenia rzeczno- i lodowcowego stały się w późniejszym okresie doskonałym budulcem licznych tu wydym.

Pradolina Podkarpacka to szerokie obniżenie, przez które prowadzą główne trasy drogowe z Rzeszowa w kierunku Przemysła. To przede wszystkim dawna doli-

na lodowcowa. Dostając się tu wody z topniejącego lądolodu skandynawskiego wynoszone były w niektórych okresach przez tzw. Bramę Przemyską oraz Dniestr do... Morza Czarnego. Na południe od Pradoliny Podkarpackiej, w cieniu Pogórza Dynowskiego, między Wistokiem a Sanem, leży **Podgórze Rzeszowskie**. Na jej falistej powierzchni więcej ponad 10 tysięcy lat temu wiatry osadziły kilkumetrowej grubości pokrywę lessu. Na niej wykształciły się urodzajne gleby, intensywnie wykorzystywane przez rolników.

W regionie występują i do dziś są eksploatowane złoża **ropy naftowej** oraz **gazu ziemnego**. Do końca XX wieku w okolicach Tarnobrzega wydobywano metodą odkrywkową na masową skalę siarkę. Udany przykład zagospodarowania terenów pogórnich jest Jezioro Tarnobrzelskie, sztuczny zbiornik stworzony przez zalanie potężnego wyrobiska wodami Wisły. Obecnie to popularne miejsce wypoczynku i rekreacji wodnej.

Dolina Sanu i Wisły leży w strefie przejściowego **klimatu umiarkowanego chłodnego**. Oznacza to, że o jego głównych cechach decydują w równym stopniu masy powietrza wilgotnego docierające tu z Atlantyku i bardziej suchego z Europy Wschodniej. Kształtowany jest także przez rzeźbę terenu oraz wysokość nad poziomem morza. To dzięki temu klimat nizinnej Kotliny Sandomierskiej jest nieco cieplejszy i mniej deszczowy niż na Pogórzu Przemyskim i Dynowskim. Charakteryzuje się on średnią roczną temperaturą wynoszącą +8°C oraz sumą opadów wahającą się w granicach 550–700 mm.

W ciągu roku mróz występuje w tej części regionu przez około 40–55 dni, zaś pokrywa śnieżna utrzymuje się przez 70 dni. Na pogórzach średnia roczna temperatura wynosi +7°C, a roczna suma opadów

750–800 mm. Mroźnych dni jest około 50 rocznie, a śnieg zalega tam przez około 80 dni.

Warto wspomnieć o lokalnych uwarunkowaniach terenowych wpływających na klimat. Przykładowo, nadrzeczne tereny Wisły i Sanu częściej spowijają mgły niż na pozostałych wyżej położonych terenach. Z kolei pogórzarskie stoki o ekspozycjach południowej i zachodniej dłużej w ciągu dnia są nagrzewane przez słońce. Dlatego tak chętnie na tych terenach zakładane są sady, a przez ostatnie dwa dziesięciolecia również winnice. Nieurodzajne piaszczyste gleby północnej części regionu porośnięte są rozległymi lasami stanowiącymi pozostałości dawnej Puszczy Sandomierskiej, która w średniowieczu łączyła się na wschodzie z Puszcza Solską. Zachodnią część tej ostatniej stanowią Lasy Janowskie. Najcenniejsze fragmenty tych lasów chronią rezerваты „Brzyska Wola” oraz „Jastkowice”.

W południowej części regionu, na Pogórzu Przemyskim również znajdują się cenne zbiorowiska leśne – to tu spotkać można duże ssaki drapieżne: niedźwiedzia, rysia i wilka. Na terenie gminy Fredropol utworzony został rezerwat „Turnica”, chroniący piękny fragment buczyny karpackiej. Doliny Sanu i Wisły stwarzają znakomite warunki do życia licznych gatunków ptaków. Dla ochrony miejsc lęgowych i żerowania ptaków rzadkich oraz charakterystycznych dla doliny Wisły w 2008 roku utworzono rezerwat „Wisła pod Zawichostem”. Na jego terenie naliczono aż 146 gatunków ptaków. Wśród nich są gatunki gniazdujące w piaszczystych skarpackich rzecznych – jaskółka brzegówka i zimorodek, a także zamieszkujące w przybrzeżnych zaroślach i pobliskich lasach cierniówka, dzięcioł zielony, potrzos, róknicznica, sówik szary i wilga. Na licznych wyspach i kępach na Wiśle gnieździ się mewa pospolita, rybitwa, oraz dwa gatunki sieweczki: rzeczna oraz obrożna.

Ważnym elementem dziedzictwa przyrodniczego są dworskie parki i ogrody, których wiele przetrwało w regionie. Wśród nich są tak wybitne założenia jak parki w Baranowie Sandomierskim, Krasiczynie i Zarzeczu. Na terenie założenia dworskiego w Bolestraszczykach w 1975 roku utworzono arboretum, które między innymi zajmuje się uprawianiem zagrożonych i ginących gatunków polskiej flory.

Zespół Zamkowo-Parkowy w Krasiczynie, fot. Archiwum ZPPwK

Ochrona przyrody

Parki krajobrazowe

Park Krajobrazowy Lasy Janowskie został utworzony w 1984 roku. Jego większa część (35 095 ha) położona jest w województwie lubelskim. Do województwa podkarpackiego należy fragment o powierzchni 437 ha (na terenie gmin Zaklików, Pysznica i Radomyśl nad Sanem). Park został utworzony w celu ochrony części dawnej Puszczy Solskiej, jednego z największych kompleksów leśnych w Polsce. W średniowieczu stanowiła ona wielki obszar z leżącą na drugim brzegu Sanu Puszcą Sandomierską. 80% powierzchni parku zajmują lasy, przeważnie bory sosnowe i jodłowe, znaczny teren zajmują stawy, bagna i torfowiska.

Skrajem Lasów Janowskich przebiega szlak rowerowy. Z miejscowości Lipa i Gielnia odchodzą szlaki rowerowe i piesze spacerowe prowadzące przez najatrakcyjniejsze miejsca Lasów Janowskich.

W zasięgu przewodnika znajduje się znaczna część utworzonego w 1991 roku **Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego**. Park rozciąga się na terenie

gmin Dubiecko, Dynów, Fredropol, Krasieczyn, Krzywca, Przemysł oraz miast Dynów i Przemysł.

W obecnych granicach powierzchnia parku wynosi 60 561 ha, z czego 64% przypada na lasy. Najbardziej wartościowe pod względem przyrodniczym fragmenty parku objęte są ochroną rezerwatową. Spośród 10 rezerwatów znajdujących się na terenie Parku, aż 7 leży na terenie Doliny Sanu i Wisły, w tym: Broduszurki, Brzoza Czarna w Reczpolu, Kalwaria Pałacowa, Kopystanka, Kozigarb, Leoncina i Przetom Hotubli.

Przez rozległy teren parku przebiega kilka szlaków turystycznych. Najdłuższy z nich stanowi fragment niebieskiego szlaku z Rzeszowa do Grybowa, drugiego co do długości (445 km) górskiego szlaku pieszego w Polsce. Rozpoczyna się on w Dynowie i prowadzi na wschód do Przemysła, a następnie na południe przez tereny gminy Fredropol. Drugim ważnym szlakiem na terenie parku jest szlak czerwony łączący dwa istotne ośrodki turystyczne województwa, Przemysł i Sanok. Całość liczy 76 km, z czego ponad połowa przebiega przez teren PK Pogórza Przemyskiego.

Rezerваты przyrody

Na terenie krainy turystycznej Doliny Sanu i Wisły znajduje się ponad 20 rezerwatów przyrody:

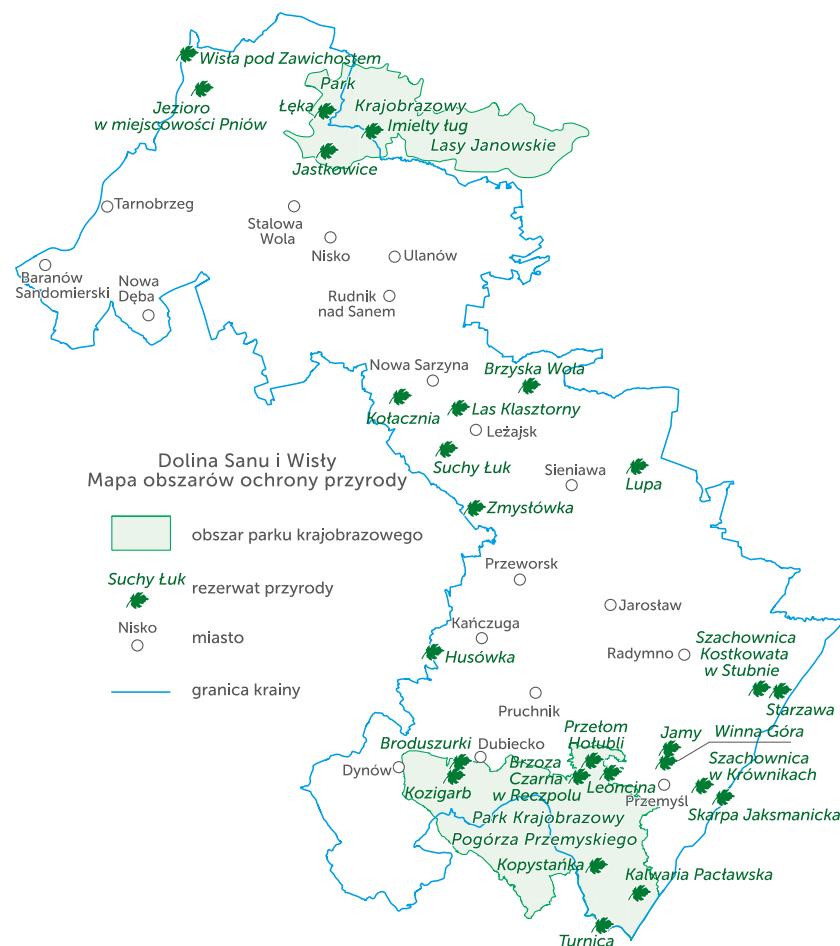
Broduszurki – rezerwat torfowiskowy (25,91 ha) utworzony w 1996 roku pomiędzy miejscowościami Przedmieście Dubieckie i Winne-Podbukowina. Rezerwat chroni dobrze wykształcone torfowiska wysokie i przejściowe, doły potorfowe oraz otaczające je łąki i lasy z dużą ilością roślin chronionych, przede wszystkim rzadkich gatunków bagiennych: rosiczką okrągłolistną i pływaczem zwyczajnym. W rezerwacie została wytyczona ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza Winne-Podbukowina.

Brzoza Czarna w Reczpolu – rezerwat florystyczny (2,66 ha) powołany w 1970 roku dla ochrony stanowiska brzozy czarnej. Do dziś botanicy toczą spory, czy należy uznać to drzewo za odmianę, podgatunek lub nawet odrębny gatunek.

Brzyska Wola – rezerwat leśny (155,06 ha) utworzony w 1997 roku na zachód od Brzyskiej Woli. Chronione są tutaj relikty dawnej Puszczy Sandomierskiej – fragmenty lasów grądowych i borów. Można go zwiedzać, korzystając z dróg leśnych, a jesienią zbierać grzyby.

Imielty Ług – rezerwat torfowiskowy (801,74 ha) założony w 1988 roku na terenie województwa lubelskiego i podkarpackiego w pobliżu Pysznicy. Chroni charakterystyczne dla Puszczy Solskiej obszary rozległych bagien, zarastających zbiorników wodnych, stanowiących ostoję ptactwa. W rezerwacie wytyczono ścieżkę dydaktyczną długości 2 km.

Jamy – rezerwat (2,01 ha) utworzony w 1995 roku na nasypach dawnego fortu Winna Góra w Przemysłu. Na terenie rezerwatu znajduje się stanowisko lnu austriackiego. Do rezerwatu prowadzi ulica Stanisława Żółkiewskiego.

Jastkowiec – rezerwat chroniący wieślogatunkowy las mieszany stanowiący resztkę dawnej Puszczy Sandomierskiej. Założono go w 1959 roku na terenie gminy Pysznica. Obejmuje powierzchnię 45,68 ha. Wzdłuż południowej granicy rezerwatu przebiega żółty szlak rowerowy. W pobliżu znajduje się także parking oraz miejsce wypoczynkowe z wiatą, ławkami i tablicą informacyjną.

Kalwaria Pałacowska – utworzony w 2001 roku na terenie wsi Huwniki i Nowosiółki Dydyńskie w gminie Fredropol. Współcześnie powierzchnia rezerwatu wynosi 173,30 ha. Poza cennymi fragmentami lasu – grądu ze starodrzewem dębowo-grabowym i podgórskiej formy buczyny karpackiej znajduje się tu zespół drewnianych i murowanych kapliczek kalwaryjskich z lat 1825–1875. Miejsce jest łatwo dostępne, przez rezerwat przebiegają drożki kalwaryjskie.

Kołacznia – utworzony w 1957 roku w Woli Zarczyckiej o powierzchni 0,10 ha, w celu ochrony jedynej w Polsce stanowiska różanecznika żółtego, nazywanego również azalią pontyjską. Jest to najmniejszy rezerwat w kraju. W pobliżu rezerwatu przebiega zielony pieszy szlak turystyczny z Łańcuta do Nowej Sarzyny.

Kopyśćanka – założony w 2001 roku na terenie miejscowości Kopyšno i Posada Rybotycka w gminie Fredropol o powierzchni 188,81 ha. Obejmuje okolice szczytu Kopystańka i chroni stanowisko ostrożnia siedmiogrodzkiego (obecnie w Polsce występującego jedynie na Pogórzu Przemyskim), zbiorowiska roślinności kserotermicznej oraz podgórską formę buczyny karpackiej. Wzdłuż północnej granicy rezerwatu prowadzi czerwony pieszy szlak turystyczny z Przemyśla do Birczy i Sanoka.

Kozigarb – rezerwat o powierzchni 33,3 ha utworzony w 2012 roku na terenie wsi Stonne i Bachórzec w gminie Dubiecko, w celu zachowania i ochrony góry meandrowej z bogatą mikrorzeźbą terenu wraz z porastającym ją drzewostanem. Przez rezerwat przebiega szlak Trzy ścieżki tożsamości wyznakowany przez Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Dubieckiej.

Las Klasztorny – leśny rezerwat o powierzchni 40,37 ha utworzony w 1953 roku na terenie Leżajska. Chroniony jest tutaj starodrzew sosnowo-bukowo-jodłowy liczący przeszło 200 lat, w którym występuje wiele drzew o rozmiarach pomnikowych. Jedyńm ustanowionym pomnikiem przyrody jest około 300-letni buk Hubert o obwodzie pnia 403 cm i wysokości 37 metrów.

Leoncina – niewielki, liczący 8,67 ha powierzchni rezerwat w miejscowości Tarnawce (gm. Krasiczyn), który został utworzony w 2001 roku. Na jego terenie stwierdzono jedno z nielicznych w Polsce stanowisk kłokoczki południowej, rośnie tu także szereg rzadkich i chronionych roślin: parzydło leśne, lilii złotogłów, czy tojad dziobaty.

Lupa – rezerwat o powierzchni 4,12 ha powstały w 1953 roku na terenie wsi Dobra (gm. Sieniawa). Chroniony jest tutaj drzewostan mieszany posiadający cechy zespołu naturalnego. Na jego terenie spotkać można pomnikowe okazy jodły, buka, dębu i sosny.

Pniów – rezerwat utworzony w 1956 roku na terenie wsi Pniów w gminie Radomyśl nad Sanem. Na obszarze o powierzchni 4,60 ha stwierdzono jedno z ostatnich stanowisk kotewki orzecha wodnego w dorzeczu Sanu i środkowej Wisły. Rezerwat obejmuje dwa bezodpływowe jeziora znajdujące się w niewielkiej odległości od Sanu. Na wschodnim brzegu północnego zbiornika znajdują się: wiaty, tablice informacyjne i pomost dla turystów.

Przełom Hołubli – założony w 1996 roku rezerwat o powierzchni 46,32 ha na pograniczu gmin Krasiczyn i Przemyśl, dla ochrony malowniczego fragmentu przetomowej doliny potoku Hołubla oraz lasu dębowo-bukowego z udziałem lipy. W rezerwacie została wytyczona ścieżka dydaktyczna Dolina Hołubli.

Szachownica w Krównikach – utworzony w 1974 roku rezerwat florystyczny o powierzchni 16,67 ha położony w miejscowości Krówniki (gm. Przemyśl).

Ochroną objęta jest tu bardzo rzadka roślina – szachownica kostkowata.

Szachownica kostkowata w Stubnie – rezerwat przyrody o powierzchni 14,06 ha powstały w 2001 roku, chroniący stanowisko szachownicy kostkowej. Łąki są wykaszane raz lub dwa razy w roku, co ogranicza ekspansję traw i turzyc, dzięki czemu szachownica kostkowata nie jest zagrożona.

Skarpa Jaksmanicka – utworzony w 1991 roku rezerwat faunistyczny o powierzchni 1,93 ha w miejscowości Siedliska (gm. Medyka). Na terenie rezerwatu chroniona jest kolonia lęgowa żółty zasiedlająca skarpe lessową. Wzdłuż granicy rezerwatu przebiega pieszy Szlak Forteczny oraz Forteczna Trasa Rowerowa.

Starzawa – rezerwat o powierzchni 197,31 ha, założony w 2003 roku, na terenie miejscowości Starzawa w pobliżu granicy z Ukrainą. Ochroną objęto fragment lasu wiązowo-jesionowego. Po zachodniej stronie rezerwatu znajduje się miejsce wypoczynkowe z ławkami i tablicą informacyjną o rezerwacie.

Turnica – utworzony w 1996 roku na terenie wsi Makowa w gminie Fredropol rezerwat przyrody o powierzchni 151,34 ha. Dominującym zbiorowiskiem leśnym jest podgórska forma buczyny karpackiej. Na terenie rezerwatu występuje 39 gatunków ptaków lęgowych, w tym trzech gatunków dzięcioła (zielonosiwy, czarny i białostrzybły), kruk, orlik krzykliwy, puszczyk uralski (symbol Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego). W pobliżu rezerwatu przebiegają: niebieski szlak pieszy z Krasiczyna do Jureczkowej oraz czarny szlak rowerowy z Przemyśla do Krościenka.

Winna Góra – powstały w 1954 roku na terenie miasta Przemyśla rezerwat chroniący naturalne stanowisko wiśni karłowatej. Występuje tutaj również rzadki w Polsce i podlegający ścisłej ochronie len austriacki. Jego powierzchnia to zaledwie 0,12 ha.

Wisła pod Zawichostem – utworzony w 2008 roku rezerwat faunistyczny chroniący stanowiska lęgowe, miejsca żerowania i odpoczynku zarówno charakterystycznych, jak i rzadkich dla doliny Wisły ptaków. Rezerwat obejmuje powierzchnię 1242 ha i rozciąga się na styku trzech województw – lubelskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego. Ponad 21% powierzchni rezerwatu znajduje się w gminie Radomyśl nad Sanem.

Obszary Ochrony Natura 2000

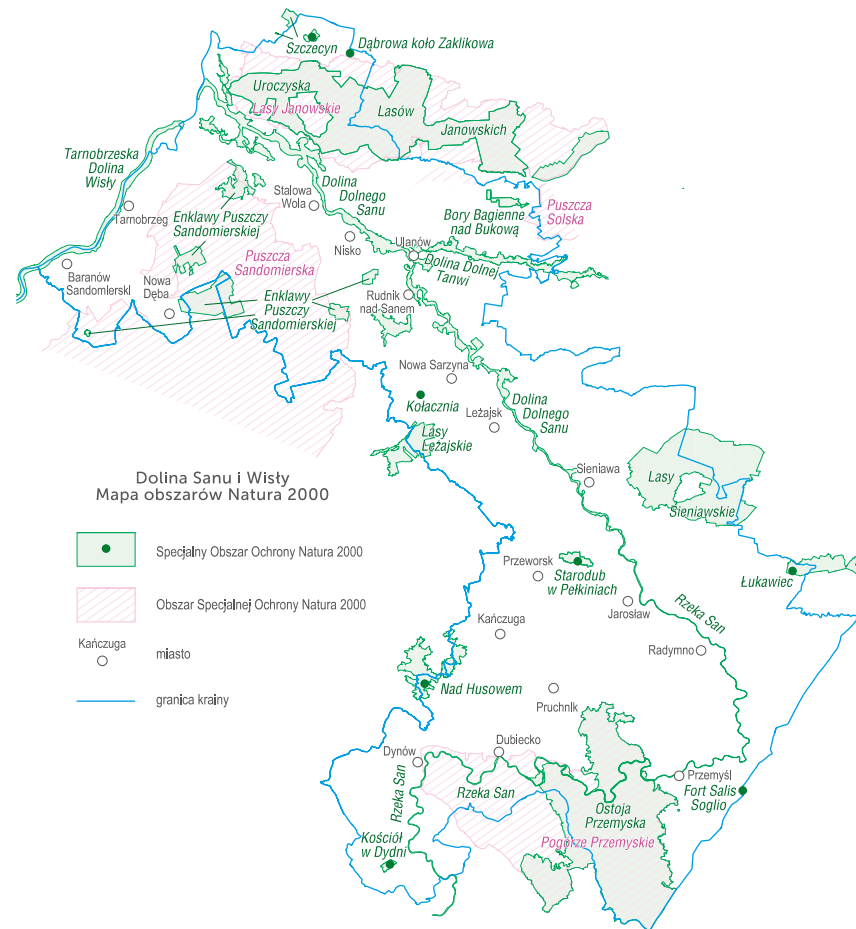
Obszary Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 stanowią najmłodsza formę ochrony przyrody w naszym kraju. Zaczęto je tworzyć w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Zazwyczaj pokrywają się one częściowo lub w całości z innymi formami ochrony przyrody. Sieć Natura 2000 jest wspólna dla całej Unii i działa niezależnie od krajowych rozwiązań.

W Dolinie Sanu i Wisty utworzono 22 takie obszary – o powierzchni od kilku do kilkudziesięciu tysięcy hektarów. Największy z nich, który niemal w całości położony jest w tej krainie, to **Pogórze Przemyskie** (65 366,35 ha). Tak ogromny obszar jest ostoją dla podlegających ochronie 29 gatunków ptaków, wśród których na uwagę zasługują: trzmiełojad, orlik krzykliwy, orzeł przedni, włośnatka, muchotówka mała, jarzębatka, gąsior. Większe od niego są obszary **Puszczy Sandomierskiej** i **Puszczy Solskiej**, chroniące rejon tych wielkich kompleksów leśnych, ale na opisywanym terenie

znajdują się jedynie ich wycinki. Pierwsza z wyżej wymienionych puszczy to jedna z ważniejszych w kraju ostoj kraski i podgorzałki. W Puszczy Solskiej żyje aż 14 gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem, do których zalicza się między innymi gadożera, głuszcza, derkacza czy żurawia. To także jedyne w Polsce stanowisko pluskwiaka Nobis major.

Najmniejszym obszarem Natura 2000 w Dolinie Sanu i Wisty jest **Dąbrowa** koło Zaklikowa o powierzchni 4,99 ha, gdzie ochronie podlega las dębowy ze stanowiskiem dzwonecznika wonnego.

Obszary Natura 2000 oznaczone są kodami złożonymi z ciągu liter i cyfr. W Polsce rozpoczynają się one od liter PL oznaczających nasz kraj. Trzecia litera to oznaczenie, czy mamy do czynienia z obszarem specjalnej ochrony ptaków – B (od angielskiego słowa birds – ptaki), czy obszarem mającym znaczenie dla wspólnoty lub specjalnym obszarem ochrony siedlisk – H (od angielskiego słowa habitat – siedlisko). Litera C oznacza obszar ptasi i siedliskowy o wspólnych granicach.

Zabytkowa kapliczka na rozstaju dróg w Lasach Janowskich w pobliżu wsi Lipa, fot. P. Banaszkiewicz

Dziedzictwo historyczne

Średniowiecze i czasy staropolskie

Obszar współczesnego województwa podkarpackiego położony jest na styku dawnej Rusi Czerwonej (województwo ruskie i betskie) oraz województwa sandomierskiego. Fakt ten jest niezwykle ważny dla lepszego poznania zawitej historii tego skrawka Polski. Tereny dawnego Księstwa Halicko-Włodzimierskiego nazywane Rusią Czerwoną do Królestwa Polskiego przyłączył Kazimierz Wielki. Sanok i Przemyśl, jako miasta królewskie, były stolicami ziem i miejscami lokalnych zgromadzeń szlachty. W miejscowych zamkach funkcjonowały sądy, urzędy i kancelarie grodzkie. Polscy królowie, dążąc do zagospodarowania przyłączonych terenów dokonali szeregu nadań ziemskich na Rusi Czerwonej. Starostą generalnym ziem ruskich został bliski współpracownik Kazimierza Wielkiego, Otton z Pilczy, który otrzymał od króla dobra w okolicach Łańcuta. Wschodnią część tego majątku, zwaną kluczem kańczuckim, z czasem przejęli Odrowążowie, a następnie Tarnowscy. W 1387 roku, z nadania króla Władysława Jagiełły, Jan z Tarnowa herbu Leliwa objął w posiadanie rozległe dobra w okolicach Jarostawia i Przeworska. Jego potomkowie dzierżyli dobra przeworskie przez niemal dwa stulecia.

XIV i XV wiek to okres intensywnej akcji osadniczej, w której brali aktywny udział również mniej zamożne od Pileckich i Tarnowskich rodziny szlacheckie. Dzieje szlachty ziemi przemyskiej i dawnego województwa sandomierskiego wykraczają jednak daleko poza kwestie związane z życiem gospodarczym i politycznym. Na trwałe w historii zapisał się znany warchoł Stanisław Stadnicki zwany Diabłem Łańcuckim. Swoje burzliwe życie zakończył w 1610 roku w bitwie pod Tarnawcem, która była kulminacją prywatnej wojny jaką toczył z Łukaszem Opalińskim. Barwny świat szlachty ziemi przemyskiej przedstawił Władysław Łoziński w „Prawem i Lewem” – opracowaniu poświęconym obyczajom na Rusi Czerwonej w 1. poł. XVII wieku. Ten szkic historyczny stał się natchnieniem dla współczesnych pisarzy beletrystów – Józefa Hena i Jacka Komudy.

W XVII w. wschodnia część regionu boleśnie doświadczyła najazdów tatarskich. W 1624 roku udaną obroną przed Tatarami wstawili się mieszkańcy Nowosielec, którym przewodził wójt Michał Pyrz. Podczas potopu szwedzkiego, w dolinie Sanu od Przemysła po ujście do Wisty, rozegrały się niektóre epizody kampanii

zimowo-wiosennej Stefana Czarnieckiego w 1656 roku. Zamknięte w widłach obu najważniejszych rzek regionu wojska szwedzkie pod dowództwem Karola X Gustawa zdołały się jednak wymknąć z pułapki. Rok później podczas najazdu siedmiogrodzkiego, wojska Jerzego II Rakoczego bezskutecznie oblegały Przemyśl.

W 1668 roku kasztelan lwowski Andrzej Maksymilian Fredro ufundował na Pogórze Przemyskim obok wsi Pactaw drewniany kościół i klasztor oo. Franciszkanów wraz z założeniem kalwaryjskim, wzorowanym na Kalwarii Zebrzydowskiej. Fundacja ta dała początek najczęściej odwiedzanemu sanktuarium archidiecezji przemyskiej. Nieco ponad sto lat później, po pożarze, nowe murowane obiekty w Kalwarii Pactawskiej zostały wzniesione z inicjatywy Szczepana Józefa Dwernickiego. Cztery lata po pierwotnej fundacji założenia kalwaryjskiego, na północy regionu zostało założone przez Mikołaja Sieniawskiego miasto Sieniawa. Ośrodek stał się z czasem ważnym portem rzeczny. Wnuczka założyciela Sieniawy, Zofia Sieniawska (1699–1771) została wydana za mąż za Augusta Aleksandra Czartoryskiego (1697–1782). W wyniku tego mariażu dobra sieniaw-

skie przeszły na ponad dwieście lat w ręce rodziny Czartoryskich.

Region ucierpiał w początkach XVIII wieku, gdy w trakcie wielkiej wojny północnej przechodziły i stacjonowały tutaj wojska rosyjskie, szwedzkie, saskie oraz polskie. W 1772 roku teren znalazł się w zaborze austriackim. Wówczas pojawiła się nazwa Galicja i Lodomeria, która nawiązywała do łańcuckiego określenia księstwa halicko-włodzimierskiego. Cesarzowa Maria Teresa wydała zarządzenia mające ułatwiać osiedlanie się w Galicji kupców i rzemieślników. Natomiast jej syn, cesarz Józef II wspart osadnictwem niemieckie w nowo przyłączonej prowincji. Od jego imienia proces osadniczy z końca XVIII wieku nazywany jest kolonizacją józefińską. W Dolinie Sanu i Wisty powstały wówczas między innymi kolonie Dornbach koto Tarnawca, Jatau (Jata), Königsberg na gruntach Woli Zarczyckiej, Rauchersdorf Gross i Klein (Kurzyzna Wielka i Mała), Tanefsau (Wólka Tanewska). W 1846 roku podczas rabacji galicyjskiej

Fotografie u góry:
– Muzeum w Przeworsku, fot. M. Oczkowski

doszło do napadów chłopskich na dwory, np. w Bachórze, Bachowie, Dynowie i Huwnikach. Dwa lata później została zniesiona pańszczyzna. Dekadę po rabacji rozpoczęła się budowa linii kolejowej z Krakowa do Lwowa. W 1859 roku kolej dotarła do Przeworska, a rok później do Jarosławia, Radymna i Przemyśla.

Ważną datą był 1863 rok i wybuch powstania styczniowego. Zabór austriacki stanowił zaplecze dla zrywu na terenie zaboru rosyjskiego. Na obszarze Puszczy Sandomierskiej formowano oddziały, które przez lasy przechodziły do Kongresówki. Wsparcie okazywali ziemianie, którzy swoje dwory udostępniali jako miejsca rekonwalescencji dla rannych powstańców. Wielu synów galicyjskich ziemian wzięło udział w zrywie z lat 1863–1864. W 1878 roku z inicjatywy hr. Ferdynanda Hompescha powstała szkoła koszykarska w Rudniku nad Sanem, co walcie przyczyniło się do powstania zagłębia wikliniarskiego. Współcześnie Rudnik nazywany jest Polską Stolicą Wikliny. Przełom XIX i XX wieku to okres rozwoju gospodarczego ośrodków miejskich regionu. W 1895 roku w Przeworsku z inicjatywy rodziny Lubomirskich uruchomiono cu-

krownię. W owym czasie miasto stało się węzłem kolejowym, a w 1904 roku wytyczono związaną z przemysłem cukrowniczym linię kolei wąskotorowej prowadzącą z Dynowa.

Kolej stanowiła wówczas siłę napędową gospodarki, planowano budowę kolei na nowych terenach, o co zabiegano wielu lokalnych ziemian. W 1868 roku wymieniało trasę przez Rybotycze jako alternatywę dla ostatecznie zaakceptowanego planu poprowadzenia linii do Przemyśla przez Chyrów. Niemal trzydzieści lat później, w 1896 roku austro-węgierskie Ministerstwo Kolei Żelaznych udzieliło Pawłowi Łyszkowskiemu i Władysławowi Nowackiemu w Dobromilu pozwolenia na rozpoczęcie przedwstępnych robót technicznych dla normalnotorowej kolei lokalnej z Niżankowic przez Rybotycze, Trzcianiec, Tyrawę i Mrzygłód do Sanoka. Ostatecznie te plany nie zostały zrealizowane. Linie kolejowe miały niebagatelne znaczenie z punktu widzenia zagadnień wojskowych. Już w 1850 roku Przemyśl wraz z Krakowem zostały wybrane jako lokalizacje przyszłych twierdz na terenie Galicji. Przemyśl otoczono wałami ziemnymi wraz ze stanowiskami artyleryjskimi w odległości

ok. 3 km od centrum miasta. Umocnienia te wpisywały się w tradycję fortyfikacyjną, tzw. obozu warownego, ukształtowaną w dobie wojen napoleońskich. Szybki rozwój artylerii spowodował jednak, że po kilkunastu latach twierdzę należało zmodernizować. W 1873 roku rozpoczęto budowę pierścienia fortów oddalonych o 4–10 km od przemyskiego śródmieścia. Jego obwód wynosił ok. 45 km. Prowadzone wówczas prace wpłynęły znacząco na rozwój miasta. W 1887 roku zakończono pierwszy etap budowy, ale modernizacja twierdzy trwała aż do wybuchu I wojny światowej.

W 2. poł. XIX wieku, w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Sieniawie z inicjatywy Władysława Czartoryskiego powstała rodowa krypta Książąt Czartoryskich. Spoczęty tutaj między innymi doczesne szczątki znanego polityka i przywódcy Hotelu Lambert Adama Jerzego Czartoryskiego (1770–1861). Przełom XIX i XX wieku przyniósł masową emigrację zarobkową z Galicji do obu Ameryk. Podczas I wojny światowej przez region przetoczyły się krwawe walki, a ich smutną pamiątką są cmentarze wojenne, gdzie spoczywają polegli

w latach 1914–1915. Po początkowych sukcesach wojsk austro-węgierskich, Rosjanie zdolali dotrzeć aż do linii Karpat, a izolowana Twierdza Przemyśl pozostawała w oblężeniu do 22 marca 1915 roku, kiedy jej komendant gen. Hermann Kusmanek poddał ją Rosjanom. Przełom na froncie galicyjskim przyniosła operacja gorlicka rozpoczęta 2 maja 1915 roku. Po miesiącu wojska Państwa Centralnych odzyskały Przemyśl, który w rękach rosyjskich pozostawał zaledwie przez 72 dni.

Dwudziestolecie międzywojenne

W listopadzie i grudniu 1918 roku w Przemyślu i okolicznych miejscowościach doszło do walk polsko-ukraińskich, które stanowiły epizod wojny między odrodzoną Polską, a proklamowaną w październiku 1918 roku we Lwowie Zachodnio-ukraińską Republiką Ludową. W okresie międzywojennym zdecydowana większość

Fotografie u góry (od lewej):
– Ekspozycja „Historia miasta i regionu” w Muzeum w Przeworsku, fot. M. Oczkowski
– Cmentarz poległych w czasie I wojny światowej w Gorzycach, fot. UG Trynca

omawianego terenu znajdowała się w granicach województwa lwowskiego. Wyjątek stanowiły między innymi gminy Harasiuki i Zaklików. W 2. poł. lat 30. ubiegłego wieku umiejscowiono tu inwestycje związane z Centralnym Okręgiem Przemysłowym. W widłach Wisły i Sanu zlokalizowano właściwy rejon przemysłowy oraz jego bazę energetyczną – był to tzw. rejon C (sandomierski). Na terenie prowadzonych inwestycji oraz ich zaplecza surowcowego i aprowizacyjnego planowano utworzenie województwa sandomierskiego, w którym pośród innych miast znalazłby się Rzeszów, Radom i Kielce.

II wojna światowa

Jesienią 1939 roku, na mocy ustaleń zawartych w traktacie Ribbentrop – Mołotow, San stał się rzeką graniczną, oddzielającą od siebie tereny zagarnięte przez Niemców od obszaru znajdującego się pod okupacją radziecką. W 1940 roku po oczyszczeniu pasa przygranicznego, z polecenia władz radzieckich rozpoczęto budowę umocnień tworzących tzw. Linie Mołotowa, ciągnącą się od Litwy na północ po Karpaty na południu. Na omawianym terenie zachowa-

ły się bunkry wchodzące w przeszłości w skład dwóch rejonów umocnionych: Rawsko-Ruskiego i Przemyskiego, których granica przebiegała w okolicach Sieniawy. W widłach Wisły i Sanu okupanci niemieccy zlokalizowali Ausbildungszentrum „Süd” (centrum szkoleniowe „Południe”), który obejmował poligony dla wojsk lądowych, lotnictwa i SS. Podczas II wojny światowej Niemcy przeprowadzili eksterminację ludności żydowskiej. W większych ośrodkach okupanci utworzyli getta. W Pełkiniach (gm. Jarosław) funkcjonował obóz jeńiecki dla żołnierzy radzieckich, który został zamieniony w obóz przejściowy dla Żydów. Przetrzymano tutaj między innymi deportowanych z gett w Leżajsku i Radymnie. Większość więźniów została następnie zamordowana w obozie zagłady w Bełżcu.

Okres powojenny

Region od Pogórza Przemyskiego na południu, aż po powiat jarosławski, stanowił obszar działalności zbrojnego podziemia ukraińskiego. Operowały tutaj oddziały polskiej partyzantki antykomunistycznej, które prowadziły także działania przeciwko Ukraińskiej Powstań-

czej Armii (UPA). Obie strony konfliktu dopuściły się zbrodni na ludności cywilnej. W dniu 6 maja 1945 roku pod Kurytówką doszło do jednej z największych zwycięskich potyczek polskiego podziemia z siłami radzieckimi. W latach 1944–1946 przeprowadzone zostały przesiedlenia ludności ukraińskiej do ZSRR. Natomiast wiosną 1947 roku rozpoczęła się akcja „Wisła”, podczas której pozostałych mieszkańców pochodzenia ukraińskiego przesiedlono z południowo-wschodniego krańca Polski na tzw. Ziemię Odzyskane.

Rok 1944 przyniósł reformę rolną i likwidację wielkiej własności ziemskiej na terenie Polski. Zlikwidowane zostały ordynacje sieniawska (Czartoryskich), poturzycko-zarzecka (Dzieduszyckich) i przeworska (Lubomirskich). Upaństwowione zostały wszystkie majątki, których powierzchnia była większa niż 50 ha. W efekcie, zniszczeniu lub dewastacji uległ szereg dawnych siedzib ziemiańskich, a ich wyposażenie w wielu przypadkach unicestwiono. Powojenna zmiana granic odcięła od reszty regionu Lwów, jego historyczną stolicę administracyjną, gospodarczą i kulturalną.

Pod koniec lat 50. XX wieku rozpoczęto w okolicach Tarnobrzega wydobywanie siarki metodą odkrywkową. Eksploatacja złóż trwała do 1992 roku, a dwa lata później rozpoczęto likwidację kopalni. W 2005 roku rozpoczęto napętnianie akwenu wodnego w miejscu dawnego wyrobiska „Machów”. W 2010 roku otwarte zostało Jezioro Tarnobrzkie – rekreacyjny zbiornik wodny o powierzchni ok. 500 ha będący zagospodarowaniem wyrobiska po kopalni siarki.

W 1975 roku w wyniku reformy podziału administracyjnego kraju i utworzenia 49 małych województw, miastami wojewódzkimi zostały Przemyśl i Tarnobrzeg. Ponowna zmiana nastąpiła niespełna ćwierć wieku później. Przeprowadzona wówczas kolejna reforma wprowadzała 16 województw podzielonych na powiaty. Utworzono wówczas województwo podkarpackie ze stolicą w Rzeszowie.

Fotografie u góry:
– Fragment ekspozycji w Muzeum Polskiego Przemysłu Siarkowego w Tarnobrzegu, fot. Archiwum MPPSwT

Dziedzictwo kulturowe

Etnografia, tradycje i zwyczaje

Dolina Sanu i Wisty stanowiła w przeszłości polsko-ruskie pogranicze wyznaniowe i narodowościowe. Podstawową różnicę stanowił język i praktykowany obrządek. Polacy byli wyznania rzymskokatolickiego, a ich sąsiedzi Rusini – grekokatolicami. Wielu badaczy podkreśla fakt zgody panującej między dwiema głównymi grupami narodowościowymi regionu, jaka trwała do końca XIX wieku i początku następnego stulecia. Liczne były małżeństwa mieszane, a dzieci wychowywano w obrządku rodziców według płci. Zasada ta została zapisana w umowie potocznie nazywanej Concordią, zawartą we Lwowie w 1863 roku między biskupami rzymskokatolickimi i grekokatolickimi.

Chociaż przeprowadzone w latach 40. XX wieku przesiedlenia mocno zmieniły wyznaniowe i narodowościowe oblicze regionu, to wciąż liczne są tutaj zażytkowe cerkwie, a część z nich użytkowana jest przez pierwotnych gospodarzy. W 1991 roku została odnowiona grekokatolicka eparchia przemyska (od 1996 roku archieparchia przemysko-warszawska). W przeszłości wielu mieszkańców miało

trudność z określeniem własnej przynależności etnicznej. Tym większe znaczenie zyskiwało praktykowane wówczas wyznanie religijne. Wszystkie miasta i miasteczka regionu do II wojny światowej posiadały istotny odsetek ludności żydowskiej. Ta grupa mieszkańców zachowywała silną odrębność językową, religijną i obyczajową od swoich polskich oraz rusińskich sąsiadów. Współcześnie spotkać można pielgrzymki chasydów pielgrzymujących na groby cadyków, w tym w Leżajsku i Sieniawie.

Warsztat twórcy drewnianych zabawek,
fot. arch. Muzeum Ziemi Leżańskiej

Lasowiacy to grupa etnograficzna zamieszkująca przede wszystkim Równinę Tarnobrzeską i Płaskowyż Kolbuszowski, a w uproszczeniu obszar pomiędzy Wisłą i Sanem. Część etnografów uważa, że jest to jedna z nielicznych grup na terenie Polski, która wykształciła własny etnonim – Lesioki. Obszar dawnej Puszczy Sandomierskiej w widłach Sanu i Wisty od XIV wieku zasiedlali między innymi osadnicy z terenu Mazowsza. Z czasem wykształciła się tutaj odrębna grupa etnograficzna. Lasowiacy nazywani są niekiedy ludźmi puszczy. Ubogie piaszczyste gleby nie sprzyjały prowadzeniu gospodarki rolnej, za to bogactwo lasów spowodowało, że tujejsza ludność zajmowała się głównie łowiectwem i rybołówstwem, a mniej hodowlą zwierząt. Poza tym było wśród niej wielu rzemieślników: cieśli, stolarzy, bednarzy, kołodziej, plecionkarzy, smolarzy, węglarzy drzewnych czy maziarzy, którzy zajmowali się produkcją mazi niezbędnej do smarowania osi wozów. Byli też liczni bartnicy pozyskujący miód i воск. Na dobrym poziomie stało garncarstwo.

Typowe puszczańskie zagrody Lasowików były rozproszone, co znaczy, że

stały w sporym oddaleniu od siebie, w otoczeniu lasów. Chatupie i budynkom gospodarczym często towarzyszyły położone nieco dalej pasieki, złożone z charakterystycznych uli kładowych, drążonych w pniu ściętego drzewa. Budynki stawiano w konstrukcji zrębowej, najczęściej z sośniny lub jędrli.

W zróżnicowanym regionalnie stroju Lasowików dawały się wyróżnić bardzo charakterystyczne elementy. U kobiet były to lniane koszule i spódnice z nakładanymi na nie zapaskami (fartuchami) oraz sukmany (żupany) z błękitnego sukna, z czerwonymi wyłogami i wypustkami. Na głowę wkładały duże, białe chusty, zwane rańtuchami, a na szyi zawieszały korale. Mężczyźni natomiast nosili długie, lniane koszule wypuszczone na także lniane portki, czyli spodnie, które wiązali sznurkiem. Na wierzchu ubierali brązowe, samodziałowe sukmany i zapinali skór-

Fotografie u góry (od lewej):
– Kultura ludowa w Muzeum Ziemi Leżańskiej, fot. Archiwum Muzeum Ziemi Leżańskiej
– Tradycyjna drewniana zabawka w Muzeum Ziemi Leżańskiej, fot. Archiwum Muzeum Ziemi Leżańskiej

rzane pasy, często z tzw. trzosem, czyli kieszonką na pieniądze. Głowy nakrywali wetnianymi czapkami magierkami, a na nogi wkładali czarne buty z cholewami.

Nadzwyczaj ciekawa była lasowiacka obyczajowość, która z racji ich bytowania w trudnych puszczańskich warunkach, miała bliskie powiązania z magią. Magia miała zapewnić mieszkańcom bezpieczeństwa, urodzaj i panowanie nad siłami przyrody. Lasowiaczy słynęli również jako wytrawni myśliwi, a najczęściej po prostu kłusownicy. Źródła powszechnego na początku XX wieku kłusownictwa badacze upatrywali w tradycji sięgającej czasów staropolskich. Zamiłowanie do tego procederu odziedziczyć mieli potomkowie królewskich osadników towieckich. Kłusowników na terenie Puszczy Sandomierskiej nazywano w przeszłości „rabsicami”, „rabczykami” lub „rabszycerami”. Jedni kłusowali okazjonalnie, inni zaś z owego nielegalnego zajęcia uczynili stałe źródło dochodów. Grupy kłusowników tworzyły coś w rodzaju zamkniętego cechu, który rządził się swoimi prawami i zasadami. Rabszycerstwo wiązało się też z magią kłusowniczą, o której pisali tacy etnogra-

fowie jak Karol Matyas i Franciszek Kotula. Na terenach zamieszkiwanych przez Lasowiaców, w Ulanowie powstał ośrodek spławu rzeczno-ze specjalnym cechem sternickim i retmańskim. Retmanami nazywano starszych flisaków kierujących spławem. Na tratwach Sanem i Wisłą transportowano między innymi zboże, drewno i produkty przemysłów leśnych. Współcześnie odtwarzane są flisackie tradycje w Ulanowie jako element dziedzictwa kulturowego i atrakcja turystyczna. W 2014 roku wpisano je na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa.

Okolice Leżajska od lat słyną z wytwarzania zabawek drewnianych. Ośrodek zabawkarski powstał w odpowiedzi na zapotrzebowanie, jakie stworzyły odpusty w leżajskim sanktuarium, na które licznie przybywali pielgrzymi. W XVIII wieku zaczęto wyrabiać gwizdki i figurki gliniane. W okresie międzywojennym zabawkarstwem w okolicy Leżajska zajmowało się około 50 rękodzielników. W 1950 roku powstała w mieście spółdzielnia „Chałupnik”, która skupowała wyroby mieszkańców Leżajska i okolicy. Prowadzono również własną produkcję. Współcześnie ekspozycję zabawkarską można zoba-

czyć w Muzeum Ziemi Leżajskiej, gdzie prowadzona jest także sprzedaż tradycyjnych ludowych zabawek jako pamiątek. Po II wojnie światowej Przemysł stał się matecznikiem polskiego ludwisarstwa. Tutaj w 1948 roku Jan Felczyński, potomek znanej rodziny ludwisarzy z Katusza (obecnie na Ukrainie), założył własną odlewnię dzwonów, a jego sukcesorzy

do dziś prowadzą działalność w mieście. Do największych dzwonów wykonanych współcześnie w Przemysłu należy dzwon Władysław ważący 9,5 tony, który trafił do kościoła pw. bł. Władysława z Gielniowa w Warszawie.

Niektóre mniejsze miejscowości regionu również były lokalnymi ośrodkami rzemiosła, a także innych form wytwórczości. Od XVII wieku aż po II wojnę światową Rybotycze (gm. Fredropol) funkcjonowały jako lokalny ośrodek obuwniczy. Miasteczko słynęło również z pisania ikon. Z czasem jednak tutejsi twórcy zaczęli odbiegać od kanonów, a ich ikony określano w inwentarzach cerkiewnych jako „podłą robotę rybotycką”.

W kilkunastu miejscowościach regionu do dnia dzisiejszego przetrwał wielkonoćny zwyczaj ludowy tzw. turków, czyli rytuał petnienia warty przy Grobie Pańskim w Wielki Piątek i Wielką So-

Dzięki inicjatywie Ferdynanda Hompescha (1843–1897), właściciela dóbr rudnickich, kilkoro mieszkańców Rudnika i Kopek zostało wystanych do **szkoły koszykarskiej w Wiedniu**, a w 1878 roku podobną szkołę założono w samym Rudniku. Rozpoczęto wówczas na szeroką skalę uprawę wikliny i coraz więcej osób podejmowało pracę w koszykarstwie. W 1919 roku w Rudniku funkcjonowało ponad 30 firm trudniących się tym rzemiosłem, z czego aż 12 eksportowało swoje produkty. Rudnickie wikliniarstwo przetrwało okres okupacji i PRL. Obecnie na terenie miasta i gminy Rudnik nad Sanem działa kilkadziesiąt podmiotów handlujących wyrobami z wikliny.

Fotografie u góry (od lewej):
– Warsztat wikliniarski – aranżacja w Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem, fot. Archiwum CWZrNS
– Muzeum Ziemi Leżajskiej, fot. Archiw. MZL

botę oraz triumfalnych parad w Wielką Niedzielę i Poniedziałek Wielkanocny. W samym powiecie przeworskim funkcjonuje 16 oddziałów takich straży grobowych. Zwyczaj turków kultywowany jest również między innymi w Grodzisku Dolnym, Radomyślu nad Sanem i Woli Rzeczyckiej. W Radomyślu popularna jest legenda o powracających z odsieczy wiedeńskiej Polakach poprzebieranych w stroje tureckie, którzy jako pierwsi zaciągnąć mieli wartę w oryginalnych

ubiorach. Mundury turków z Radomyśla współcześnie posiadają najwięcej elementów orientalnych.

Osobne zagadnienie stanowią tradycje związane z przetwórstwem i przemysłem spożywczym. Produkowane w Leżajsku piwo, pomimo zmian właścicieli browaru, zachowało swoją markę. Piwo z Leżajska już w latach 80. XX wieku zyskało rozgłos w całej Polsce za sprawą wykonywanego przez rzeszowski zespół rockowy

Muzeum Ziemi Leżajskiej – historia browarnictwa, fot. Archiwum MZL

Turki Wielkanocne

Jednym z intrygujących zwyczajów Lasowiaków są kultywowane do dzisiaj „Turki wielkanocne”, czyli stráže pełnione przy grobie Chrystusa przez specjalne oddziały w oryginalnych, barwnych mundurach nawiązujących do stroju ludowego. W samym powiecie przeworskim funkcjonuje 16 oddziałów takich straży grobowych. Zwyczaj turków kultywowany jest również między innymi w Grodzisku Dolnym, Radomyślu nad Sanem i Woli Rzeczyckiej. W skład takiego wojska wchodzi Basza-dowódca, Komendant, dwóch Doktorów, Chorąży, dwóch Podchorążych oraz szeregowi żołnierze wyposażeni w szable, piki i proporce. Panuje przekonanie, że początek tej tradycji dał powrót żołnierzy króla Jana III Sobieskiego z odsieczy wiedeńskiej, który zdarzył się akurat w Wielki Piątek. Wracający, wyposażeni w zdobytą na Turkach broń i ubrani w tureckie stroje, zaciągnęli wartę przy Bożym Grobie i stąd później zaczęto ich nazywać „Turkami wielkanocnymi”. Warto jednak zwrócić uwagę, że mundury dzisiejszych „Turków” są całkowicie różne od tych, które noszono w czasach Jana III Sobieskiego. Natomiast ciekawe jest to, że ich oddziały pełnią dzisiaj funkcje wiejskich stowarzyszeń i nie tylko trzymają straż przy Grobie Pańskim, ale w ciągu roku biorą udział także w innych wydarzeniach ważnych w życiu miejscowej społeczności.

„Wańka Wstańka” utworu pt. „Leżajski Full”. W Muzeum Ziemi Leżajskiej zobaczyć można interesującą ekspozycję browarniczą. Stawę wykraczającą daleko poza granice województwa zyskały również jarosławskie biskopity, które produkowane są w tym mieście od przeszło stu lat. Dawnymi tradycjami mogą poszczycić się także sadownicy z gminy Krzeszów. Powidła śliwkowe krzeszowskie, podobnie jak biskopity z Jarosławia zostały wpisane na listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnic-

twą. W Krzeszowie zaś corocznie organizowane są „Powidlaki”, których celem jest promocja lokalnych produktów i kultywowanie tradycji smażenia powideł w miedzianych kotłach.

Fotografie u góry (od lewej):
– Muzeum Ziemi Leżajskiej – historia browarnictwa, fot. Archiwum MZL
– Parada triumfalna straży grobowej z Gniewczyny Trynickiej, fot. Archiwum UG Tryńcza

Kultura i sztuka

Najwięcej wydarzeń kulturalnych na terenie regionu organizowanych jest w Przemyślu. Funkcję upowszechniania kultury i sztuki w tym mieście pełni przede wszystkim prężnie działające Centrum Kulturalne w Przemyślu oraz Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Przemyśl może się poszczycić również tym, że w mieście od 1869 roku działa Towarzystwo Dramatyczne Fredreum – najstarszy teatr amatorski w Polsce. Z kolei w Tarnobrzegu od 1977 roku odbywa się corocznie Barbórkowa Drama Teatralna, na której profesjonalne teatry z całej Polski przedstawiają swój aktualny repertuar. Również mniejsze ośrodki regionu mogą pochwalić się cyklicznymi wydarzeniami kulturalnymi różnej rangi.

Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego w Przemyślu

Festiwal jest najstarszym, a jednocześnie najbardziej znanym tego typu wydarzeniem organizowanym w Polsce, popularyzującym ideę folkloru miejskiego. Festiwal ten został wpisany do ogólnopolskiego kalendarza imprez Ministerstwa Kultury i Sztuki. Centrum Kulturalne w Przemyślu, jako organizator, stawia sobie za cel

chronienie oraz pielęgnowanie tradycji miejskiego folkloru, jak również ukazywanie twórczości kapel podwórkowych działających na terenie całego kraju. Głównym elementem wydarzenia są zmagania konkursowe, w których konkurują artyści z różnych województw. Podczas festiwalu można obcować z muzyką miejskich ulic, podwórek i zaułków. Warto podkreślić, że prezentowany jest nie tylko repertuar aktualny, tworzony na żywo przez ludzi żyjących życiem swoich miast i problemami dnia codziennego, ale też ten pochodzący z dawnych tekstów i melodii folkloru miejskiego. Festiwal na dobre wpisano się koncertowanie na przemyskich ulicach i osiedlach, które spotyka się z żywą reakcją mieszkańców oraz turystów.

Barbórkowa Drama Teatralna w Tarnobrzegu

To największe odbywające się w regionie, w okresie zimowym, wydarzenie artystyczne, którego historia sięga 1977 r. Podczas imprezy dochodzi do spotkania profesjonalnych teatrów, które prezentują spektakle ze swojego bieżącego repertuaru. Dla jednych jest to niebywała okazja do obejrzenia widowiska, dla innych z kolei możliwość poznania znakomitych aktorów.

Każdej kolejnej edycji towarzyszą wystawy związane z życiem teatralnym. Barbórkowa Drama Teatralna cieszy się ogromną popularnością, czego dowodem jest choćby wyprzedaż biletów w ciągu zaledwie kilku dni oraz nieustannie pełna widownia. Nie bez powodu zajmuje szczególne miejsce wśród ogólnopolskich festiwali teatralnych i jest rozpoznawalna nie tylko w środowisku ludzi interesujących się teatrem.

Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Leżajsku

Festiwal jest organizowany od prawie trzech dekad w Bazylice Zwiastowania NMP w Leżajsku. Przypada na okres czerwiec – sierpień i rokrocznie przyciąga rzeszę melomanów. Festiwal promuje, wspiera i popularyzuje muzykę organową i kameralną znanych kompozytorów. Uczestniczy w nim kilkudziesięciu wykonawców światowej sławy zarówno z kraju, jak i zagranicy, którzy prezentują najwyższy poziom artystyczny. Ich liczne występy budzą wiele emocji i niezapomnianych wrażeń. Organizatorzy ze starannością i dbałością przygotowują coroczny program, co przekłada się na uzyskiwane efekty. Przedsięwzięcie stanowi doskonałą okazję do promowania

miasta, a przede wszystkim – co ciekawe – zabytkowych organów, które obecnie uważane są za światową „perłę” baroku. Swoją popularność zawdzięczają właśnie dzięki odbywanym koncertom. Nie bez znaczenia jest, że wstęp na imprezę, która wpisana jest w kalendarz najważniejszych wydarzeń artystycznych w Polsce jest całkowicie bezpłatny.

Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Tarnobrzegu

W Tarnobrzegu odbywa się podobne wydarzenie do Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej w Leżajsku. Jest nim Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, który organizowany jest w okresie letnim w klimatycznych wnętrzach tarnobrzeskiego zamku lub świątyni. Przybywa na niego wielu znakomitych muzyków z różnych zakątków Polski, w tym między innymi organistów oraz kameralistów, a także miłośników muzyki.

*Fotografie u góry (od lewej):
– Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Tarnobrzegu, fot. D. Wiech
– Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Tarnobrzegu, fot. D. Wiech*

Międzynarodowy Festiwal Muzyczny w Rozwadowie (dzielnica Stalowej Woli). Festiwal Muzyczny w Rozwadowie to kolejne wydarzenie wpisujące się w kalendarz imprez kulturalnych regionu. Jest to święto światowej muzyki klasycznej, w którym biorą udział znani artyści z kraju i z zagranicy, koncertują-

cy na scenach operowych oraz operetkowych. Uczestnicy mają możliwość odbycia niepowtarzalnej muzycznej podróży, a tym samym zaznajomienia się z licznymi talentami wokalnymi. Zarówno poziom artystyczny, jak i organizacyjny jest na najwyższym poziomie.

Międzynarodowy Festiwal Saksofonowy w Leżajsku

To czterodniowe przedsięwzięcie o zasięgu międzynarodowym, mające przede wszystkim formę konkursu, ale też pełniące funkcję popularyzatorską muzyki saksofonowej. W wydarzeniu uczestniczą uczniowie szkół muzycznych – państwowych, społecznych i prywatnych – prezentujący swoje uzdolnienia zarówno w formie solowej, jak i zespołowej, podlegający ocenie jury.

Przeworski Blues Festiwal

Weekendowa impreza skierowana do miłośników bluesa, bowiem na scenie występują polscy i zagraniczni wykonawcy wspomnianego gatunku muzycznego. Nie brakuje na niej lokalnych zespołów, ale też amerykańskich bluesmanów. Inicjatywa regularnie organizowana jest od 2002 roku.

Pieśń Naszych Korzeni – Festiwal Muzyki Dawnej w Jarosławiu

Impreza z ponad 25-letnią historią, odbywająca się w ostatnim pełnym tygodniu sierpnia, podczas której odkrywane i przedstawiane są najciekawsze zjawiska w nurcie szeroko pojętej muzyki dawnej. Wydarzenie to jest pełne koncertowych prezentacji,

ale też debat, poszukiwań oraz spotkań. Obejmuje warsztaty tańców, chorału gregoriańskiego oraz chóru festiwalowego. Łączy w sobie aspekt religijny, a także artystyczny. To wyjątkowe przedsięwzięcie, w którym uczestniczy wielu muzyków, ale też wierna publiczność, w tym widzowie świeccy i osoby duchowne.

Podkarpacki Przegląd Chórów – Pieśni Pasyjne w Radymnie

Wydarzenie muzyczne, które organizowane jest od 2007 roku przez Centrum Kulturalne w Przemyślu i ma na celu pielęgnowanie oraz podtrzymywanie tradycji zbiorowego śpiewu chóralnego, wykonywanie polskiej oraz obcej pieśni religijnej, jak również prezentowanie osiągnięć poszczególnych zespołów, wymianę doświadczeń oraz doskonalenie poziomu wykonawczego amatorskich zespołów chóralnych działających na terenie Podkarpacia.

Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego w Przemyślu, fot. Arch. CK w Przemyślu

Fotografie u góry (od lewej):
– Podkarpacki Przegląd Chórów – Pieśni Pasyjne w Radymnie, fot. Arch. CK w Przemyślu
– Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego w Przemyślu, fot. Arch. CK w Przemyślu

Międzynarodowy Festiwal Kolęd i Pastoralek w Kalwarii Pałacowskiej

Festiwal inicjowany jest od sześciu lat i ma formułę konkursu. Uczestniczą w nim soliści, zespoły folklorystyczne, wokalne i wokarno-instrumentalne, jak również duety i tercety, chóry oraz orkiestry. Wszyscy artyści podlegają ocenie jury, które bierze pod uwagę ich warunki głosowe, wykonanie, interpretację, a także ogólne wrażenie artystyczne. Głównym założeniem przedsięwzięcia jest upowszechnianie i podtrzymywanie tradycji wspólnego śpiewania oraz muzykowania kolęd i pastorałek, a zarazem kultywowanie tradycji kołędniczych będących dziedzictwem kulturowym, promowanie młodych talentów poprzez prezentowanie ich twórczości artystycznej i środowisk twórczych, ale też szerzenie wartości chrześcijańskich i integrowanie zarówno dzieci, młodzieży, jak i osób dorosłych.

Regionalny Przegląd Kapel Ludowych i Zespołów Śpiewaczych w Nienadowej

To wydarzenie, podczas którego następują eliminacje do Ogólnopolskiego Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu nad Wisłą oraz „Sabałowych Bajan”

w Bukowinie Tatrzańskiej. Uczestniczą w nim kapele ludowe, soliści instrumentalni, zespoły śpiewacze, soliści śpiewacy, jak również dzieci i młodzież. Wszyscy z ogromnym zapałem podtrzymują rodzime tradycje folkloru swoich miejscowości za pośrednictwem melodii, gwary, ale też tradycyjnych instrumentów muzycznych i stroju regionalnego.

Regionalny Przegląd Kapel Ludowych i Zespołów Śpiewaczych w Kańczudzie i Dubiecku

Wydarzenie plenerowe organizowane na przemian w Kańczudzie i w Dubiecku, ma charakter konkursu. Uczestniczą w nim kapele ludowe, soliści, instrumentalni, zespoły śpiewacze, jak również soliści śpiewacy, dzieci oraz młodzież prezentująca tradycje instrumentalne i wokalne przejęte od swoich mistrzów. Wyłonieni przez jury zwycięzcy stają się reprezentantami regionów na Ogólnopolskim Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą.

Podkarpacki Festiwal Zespołów Tańca Ludowego „Gacok” w Gaci

Impreza organizowana w Gaci w powiecie przeworskim, której nazwa wywodzi

się od jednego z najstarszych tańców tańczonych w Gaci oraz jej okolicach. Jest adresowana do młodzieży oraz osób dorosłych, którzy w ramach przeprowadzanego konkursu mają możliwość zaprezentowania swoich umiejętności tanecznych. Uczestnikami są zespoły tańca ludowego, pary taneczne, jak również zespoły prowadzone przez instruktorów – choreografów, które przedstawiają tańce opracowane artystycznie. Głównym celem inicjowanego przedsięwzięcia jest propagowanie tradycji oraz folkloru regionu Podkarpacia.

Podkarpacki Festiwal Zespołów Tańca Ludowego „Gacok”, fot. Arch. CK w Przemyślu

Międzynarodowy Festiwal Kuchni Dworskiej w Zamku w Baranowie Sandomierskim

Podstawowym założeniem festiwalu jest kultywowanie oraz utrwalanie dawnych polskich tradycji kulinarnych, jak również szeroko pojęta edukacja dotycząca początków kuchni polskiej wywodzącej się z kuchni myśliwskiej królującej przede wszystkim na dworach, w pałacach czy też w zamkach. To także powrót do tradycji i wykwintności dań szlachecko-magnackich. Impreza ma charakter konkursowy, a biorą w niej udział ekipy kucharskie przygotowujące dania według obowiązujących wymogów.

Jarmark Sztuki Ludowej „Pruchnickie Sochaczki” w Pruchniku

Jarmark to plenerowa impreza odbywająca się od wielu lat na zabytkowym Rynku w Pruchniku, a jej celem jest popularyzacja dorobku twórców z dziedziny objętych programem „Ginące zawody”.

Fotografie u góry (od lewej):
– Międzynarodowy Festiwal Kolęd i Pastorałek, fot. Arch. CK w Przemyślu
– Regionalny Przegląd Kapel Ludowych i Zespołów Śpiewaczych w Nienadowej, fot. Arch. CK w Przemyślu

Gromadzi rokrocznie tłumy miłośników zarówno tradycji, jak i zwyczajów ludowych tegoż regionu, którzy z chęcią podziwiają twórców ludowych oraz rękodzielników prezentujących, sprzedających, a także wykonujących rozmaite dzieła.

Warsztaty artystyczne

Region obfituje w różnej rangi instytucje muzealne. Większość tych placówek nie tylko udostępnia swoje zbiory do zwiedzania, ale również edukuje w formie warsztatów i lekcji muzealnych. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej prowadzi zajęcia dla dzieci i młodzieży szkolnej z różnych dziedzin. Uczestnicy warsztatów rękodzielniczych poznają tajniki wypieku chleba, dowiadują się czym jest ikona, wykonują własne naczynia gliniane, witraże. Zakres tematów lekcji muzealnych jest bardzo szeroki. Wiele z nich dotyczy różnych technik malarskich, historii miasta i regionu. Inne z kolei uczą dobrych manier przy stole, czym jest i w jaki sposób przebiega cykl doroczny w tradycji ludowej mieszkańców Nadsańskiego Pogranicza. Muzeum w Przeworsku

Zespół Pałacowo-Parkowy posiada ofertę lekcji muzealnych skierowaną do dzieci w wieku szkolnym. Część zajęć prowadzona jest w plenerze, na terenie dawnego ogrodu pałacowego. W interesujący sposób uczestnicy zajęć poznają pomniki przyrody, rozpoznają i obserwują rośliny oraz zwierzęta. Przekonują się naocznie, jakim zmianom ulega przyroda w parku w różnych

Muzeum Bombki Choinkowej w Nowej Dębie, fot. T. Pożniak

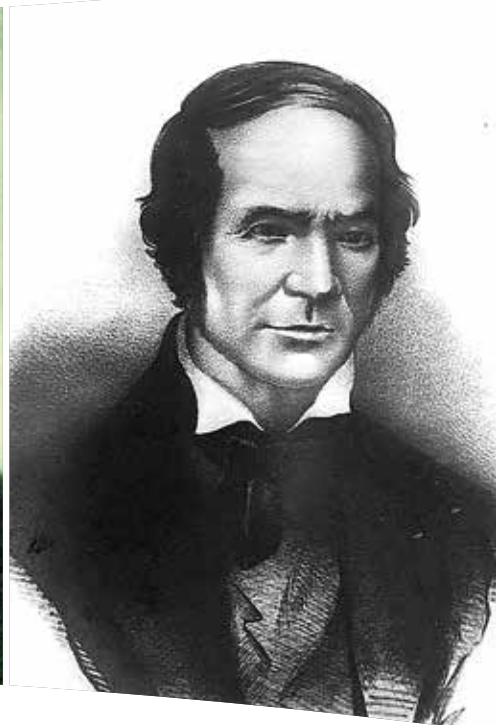
porach roku. Liczne warsztaty edukacyjne skierowane do najmłodszych prowadzi Muzeum Ziemi Leżajskiej. Tematem muzealnej lekcji jest między innymi tradycyjne zabawkarstwo, tak bardzo rozpowszechnione niegdyś w okolicach miasta.

Muzeum Regionalne w Stalowej Woli może poszczycić się bogatą ofertą edukacyjną warsztatów plastycznych i etnograficznych dla dzieci, młodzieży, całych rodzin, dorosłych i osób z niepełnosprawnościami. Muzeum w Zamku w Baranowie Sandomierskim zaprasza do swojego „Zamkowego Atelier”. Tam w trakcie warsztatów rękodzielniczych poznamy dawne techniki i sposoby zdobienia wykonywane niegdyś przez mieszkanki dworów oraz pałaców. Uczestnicy tych zajęć dowiedzą się jak wyhaftować litery swojego imienia i nazwiska, jak za pomocą decoupage ozdobić przedmioty ze sklejk, jak wykonać gobelin, zakładkę do książki techniką wycinanki czy bransoletkę techniką makramy (forma tkactwa). W dawnym dworze na terenie arboretum w Bolestraszczykach urządzone zostało Muzeum Przyrodnicze. Na zajęciach edukacyjnych prowadzonych

przez tę placówkę dzieci i młodzież uczą się rozpoznawania roślin, dowiadują, w jaki sposób różne gatunki polskiej flory przystosowują się do życia w odmiennych środowiskach, poznają żywe skamieniałości minionych epok, takie jak metasekwoja chińska i mitorząb dwukłapowy czy wybrane gatunki zagrożone wyginięciem, zamieszczone w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin.

W Nowej Dębie działa założone przez właściciela firmy produkującej ozdoby świąteczne **Muzeum Bombki Choinkowej**. Zwiedzający na żywo poznają tajniki produkcji tych najpopularniejszych dekoracji świątecznych, a także mogą zobaczyć kilka tysięcy eksponatów. Placówka oferuje dla zorganizowanych grup warsztaty malowania bombek.

Fotografie u góry (od lewej):
– Jarmark Sztuki Ludowej „Pruchnickie Sochaczki”: Jadwiga Śliwa, koronka klockowa, fot. Arch. CK w Przemyślu
– Jarmark Sztuki Ludowej „Pruchnickie Sochaczki”: Andrzej Plizga, garncarstwo, fot. Arch. CK w Przemyślu
– Jarmark Sztuki Ludowej „Pruchnickie Sochaczki”: Tadeusz Małysha, łubiarstwo, fot. Arch. CK w Przemyślu

Artyści związani z regionem

Aleksander Fredro (1793–1876) – urodził się w Surochowie koło Jarostawia i tu spędził pierwsze cztery lata życia. Najwybitniejszy komediopisarz w historii literatury polskiej, autor słynnej „Zemsty” i „Ślubów panieńskich”. W 1806 roku wraz z ojcem przeniósł się do Lwowa. Jako szesnastoletni chłopak wstąpił w szeregi armii Księstwa Warszawskiego, z którą przebył sześć lat służby. Po przegranej wyprawie moskiewskiej i abdykacji Napoleona powrócił do majątku w Beńkowej Wiszni oddał się pisaniu. W tym czasie odbywał ciekawe podróże po Bieszczadach, gdzie jego ojciec posiadał olbrzymi majątek.

W 1828 roku poślubił właścicielkę zamku w Odrzykoniu, hrabiankę Zofię Jabłonowską. W późniejszym czasie często angażował się w sprawy społeczne i patriotyczne, między innymi organizował pomoc dla uczestników powstania listopadowego. Pod koniec życia był też członkiem Akademii Umiejętności. Zmarł we Lwowie 15 lipca 1876 roku. Został pochowany w rodzin-

nej krypcie w Rudkach koło Lwowa. Zastąpił jako autor komedii obyczajowych z życia szlachty. Pisywał również wiersze, poematy i aforyzmy, a także bajki. Utwory Fredry weszły na stałe do kanonu polskiej literatury i teatru.

Andrzej Maksymilian Fredro (zm. 1679) – długoletni kasztelan przemyski, a od 1676 roku wojewoda podolski; fundator Kalwarii Pactawskiej. Poczytny pisarz barokowy – autor głównie tacińskich dzieł z zakresu polityki, historii, gospodarki i spraw wojskowych. W 1658 roku opublikował w języku polskim zbiór sentencji pt. „Przysłowia mów potocznych, obyczajowe, radne, wojenne”. Został pochowany w krypcie pod kościołem reformatów w Przemyślu. Przeszedł do historii również jako marszałek sejmu w 1652 roku, kiedy to doszło po raz pierwszy do zerwania sejmu wskutek liberum veto – sprzeciwu posła Władysława Sicińskiego.

Stefan Grabiński (1887–1936) – pisarz grozy uznawany w polskiej literaturze za klasyka noweli fantastycznej. Urodził się w Kamionce Strumiłowej, a dzieciństwo spędził w Łące pod Sam-

borem. Ukończył wydział filologiczny Uniwersytetu Lwowskiego. Był znawcą zagadnień z dziedziny parapsychologii, magii i demonologii. Po studiach był nauczycielem w gimnazjach Lwowa. W latach 1917–1921 mieszkał i pracował w Przemyślu. Debiutował w 1909 roku, a największą sławę przyniósł mu „Demon ruchu” (1919) – cykl nowel grozy osnutych wokół motywu pociągu i stacji kolejowych. Zmarł w zapomnieniu.

Tadeusz Hollender (1910–1943) – urodzony w Leżajsku poeta, dziennikarz, tłumacz i satyryk. Mieszkał we Lwowie i Warszawie. Debiutował jako poeta w 1929 roku. W okresie międzywojennym jako dziennikarz, redaktor i reportażysta współpracował z kilkoma gazetami warszawskimi. Podczas okupacji nawiązał współpracę z Biurem Informacji i Propagandy KG AK. Zamordowany przez Niemców w 1943 roku.

Jerzy Hordyński (1919–1998) – urodzony w Jarostawiu poeta i dziennikarz. Jeszcze przed II wojną światową związany był z życiem literackim Lwowa.

Po wojnie mieszkał w Jarostawiu, Wrocławiu i Krakowie. W 1961 roku wyjechał z Polski, by trzy lata później osiąść w Rzymie. Opublikował 15 tomików wierszy, a jego utwory przetłumaczono na 13 języków.

Stanisław Jachowicz (1796–1857) – pisarz, pedagog i działacz charytatywny, urodzony w Dzikowie (obecnie dzielnica Tarnobrzega), gdzie jego ojciec był zarządcą w dobrach Tarnowskich. Po zdobyciu wykształcenia osiadł w Warszawie. W 1824 roku debiutował zbiorem kilkudziesięciu bajek i powiastek dla dzieci. Wśród nich są dwa najbardziej znane i powszechnie lubiane wierszyki przez dzieci: „Chory kotek (Pan kotek był chory...)” i „Andzia”. W 1830 roku brał udział w wydawaniu pierwszego w Europie codziennego czasopisma dla najmłodszych – „Dziennika dla Dzieci”.

Fotografie u góry (od lewej):
– Aleksander Fredro, fot. Wikipedia
– Stefan Grabiński, fot. Wikipedia
– Tadeusz Hollender, fot. Wikipedia
– Stanisław Jachowicz, fot. Wikipedia

Władysław Jahl (1886–1953) – malarz urodzony w Jarosławiu. Studiował prawo we Lwowie i historię sztuki w Krakowie, a następnie malarstwo w Paryżu. W 1935 roku należał do grona założycieli Grupy Paryskiej Plastyków Polskich. Fascynował się barokowym malarstwem hiszpańskim, zwłaszcza obrazami El Greca, które w dużej mierze ukształtowały jego sztukę. Malował pejzaże, martwe natury i liczne sceny rodzajowe.

Alfons Karpiński (1875–1961) – polski malarz, urodzony w Rozwadowie (obecnie dzielnica Stalowej Woli). Studiował w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych, a w późniejszym czasie także w Wiedniu. Tam odniósł swój pierwszy sukces artystyczny, otrzymując nagrodę za obraz „Rok 1946”. Większość życia spędził w Krakowie, czynnie uczestnicząc w tamtejszym życiu artystycznym. Od 1905 roku był między innymi współtwórcą kabaretu Zielony Balonik. Początkowo worzył w duchu Młodej Polski, malując obrazy symboliczne, pejzaże i sceny rodzajowe inspirowane podkrakowskim folklorem. Spe-

cializował się także w portrecie kobiecym. Drugim ważnym tematem obrazów artysty były martwe natury. W 2018 roku przy Muzeum Regionalnym w Stalowej Woli otwarto Galerię Malarstwa Alfonsa Karpińskiego.

Julian Kawalec (1916–2014) – polski prozaik, publicysta i poeta. Urodził się w ubogiej, chłopskiej rodzinie we wsi Wrzawy, nieopodal Gorzyc. W 1935 roku rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie wojny współpracował z ruchem oporu i organizował tajne nauczanie. Pracę literacką rozpoczął w 1957 roku. Wydał 22 książki, głównie poświęcone tematyce wiejskiej. Był wielokrotnie nagradzany za swoją twórczość literacką. Zastąpił powieścią „Tańczący jastrząb”, która była niegdyś w kanonie lektur szkolnych, została sfilmowana, a także przetłumaczona na ponad 20 języków.

Jerzy Kosiński (1933–1991) – wł. Józef Lewinkopf. Amerykański pisarz urodzony w żydowskiej rodzinie w Polsce. Podczas II wojny światowej

ukrywał się z rodzicami w miejscowości Dąbrowa Rzeczycka (gm. Rado-myśl nad Sanem). W 1957 roku wyjechał do USA. Autor głośnej książki pt. „Malowany ptak”. Pisał w języku angielskim.

Ignacy Krasicki (1735–1801) – urodzony w Dubiecku pisarz i duchowny katolicki. Należał do głównych przedstawicieli oświecenia w Polsce. Zastąpił jako autor poematów heroikomicznych, wierszy i bajek. Pisał również rozprawy naukowe z zakresu teologii, a także opublikował dwutomową encyklopedię „Zbiór potrzebniejszych wiadomości”. W 1767 roku został biskupem warmińskim, a pod koniec życia arcybiskupem gnieźnieńskim, prymasem Polski.

Piotr Michałowski (1855–1855) – portrecista, malarz koni i batalista okresu romantyzmu. W 1846 roku zamieszkał w Bolestraszcach, majątku, który stanowił wiano jego żony, Julii z Ostrowskich. Kilkadziesiąt lat po śmierci został doceniony jako jeden z najwybitniejszych polskich malarzy romantycznego nurtu.

Franciszek Ksawery Prek (1801–1863) – głuchoniemy malarz i autor znanego pamiątki. Był synem właścicieli majątku w Nozdrzcu, w którym spędził dzieciństwo i młodość. Dzięki zaangażowaniu i poświęceniu matki, pomimo swojego kalectwa, nauczył się pisać i czytać w kilku językach. Przez 40 lat prowadził diariusz, który stanowił znakomite źródło do poznania dziejów ziemianstwa galicyjskiego.

Jerzy Turnau (1869–1925) – urodzony w neofickiej rodzinie, która uzyskała nobilitację w 1857 roku, właściciel majątku w Mikulicach (gm. Gać). Malarz amator i pisarz, który w swoich utworach literackich inspirował się wydarzeniami z okolic Przeworska. Wuj Jerzego Turowicza, długoletniego redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego”, i pradziadek znanego krakowskiego artysty Grzegorza Turnaua.

Fotografie u góry (od lewej):
– Ignacy Krasicki, mal. Per Krafft Starszy
– Jerzy Kosiński, fot. E. Koch
– Piotr Michałowski, Autoportret. fot. Wikiart
– Franciszek Ksawery Prek, fot. Wikipedia

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY REGIONU

O wielkiej atrakcyjności turystycznej regionu Doliny Sanu i Wisły przesądzają jego walory przyrodnicze i kulturowe. Ta kraina lasów i puszczańskich ostępów, czystego powietrza, błękitnego Sanu, z pełnym zabytków królewskim miastem Przemyśl z roku na rok gości coraz więcej turystów o różnorodnych zainteresowaniach. O tym, jak ważna jest przyroda nadsańskiej krainy, świadczą znajdujące się tu liczne obszary chronione. Należą do nich dwa parki krajobrazowe: Pogórze Przemyskie i Lasy Janowskie, 22 rezerваты przyrody i tyle samo obszarów Natura 2000.

Znaczący potencjał tkwi w krajobrazowych walorach Pogórze Przemyskiego, wciąż słabo spenetrowanego przez turystów. Niewiele tu wsi, pól i łąk, typowych dla pozostałych jednostek tworzących pas Pogórze Karpackiego. Pogórze Przemyskie jest nisko zaludnione i wyróżnia się dużym załesieniem. Pomimo to na szlakach turystycznych znajdziemy liczne punkty

widokowe, spośród których wymienić warto choćby Kopystańkę czy wzgórze nad Kalwarią Pactawską.

Wielkim atutem regionu są dwie rzeki, od których bierze się jego nazwa – Wisła, a zwłaszcza San, znakomicie nadający się do spływów kajakowych. Do Przemyśla San ma charakter rzeki górskiej, płynie szybko, a stan wody zmienia się nieraz bardzo dynamicznie, do czego przyczynia się praca elektrowni w Solinie. Poniżej Przemyśla nurt zwalnia i San nabiera charakteru rzeki nizinnej, płynącej przez malownicze łąki i lasy łęgowe. Niewielkie plaże zachęcają do urządzania przerwy w spływie. Niezwykłą atrakcją są spływy galarami organizowane przez Bractwo Flisackie w Ulanowie.

Interesującą i bardzo udaną inicjatywą było stworzenie Jeziora Tarnobrzckiego. Zalanie wodami Wisły wyrobisko dawnej kopalni siarki nie tylko zlikwidowało problem rekultywacji terenów

poprzemysłowych, ale przy okazji stworzono kąpielisko i akwen do uprawiania sportów wodnych.

Region posiada zatem wciąż niewykorzystane w pełni zasoby do dalszego rozwoju turystyki pieszej i kajakowej. Natomiast olbrzymim krokiem w rozwijaniu turystyki rowerowej było poprowadzenie wzdłuż Sanu długodystansowego Wschodniego Szlaku Rowerowego Green Velo. To setki kilometrów wzorowo przygotowanej trasy przystosowanej do ruchu rowerowego, z punktami obsługi rowerów, wiatami, ławkami, stojakami i tablicami informacyjnymi. Szlak ten zaprowadzi nas nie tylko do innych zakątków województwa podkarpackiego. Jego wygodnymi drogami, na zdecydowanej długości o nawierzchni asfaltowej, miłośnicy wielodniowych rowerowych wycieczek mogą dotrzeć albo do Końskiego w województwie świętokrzyskim, albo na północ Polski, aż do Elbląga. Najbliższe lata przyniosą kolejne rowerowe kilometry, już niedługo powstaną nowe trasy łączące Bieszczady ze Wschodnim Szlakiem Rowerowym Green Velo.

Główny potencjał tkwi jednak w bogatym dziedzictwie kulturowym Doliny Sanu i Wisły. Pod względem liczby obiektów zabytkowych zdecydowanie na pierwszym miejscu znajduje się Przemyśl, ale znaczną ich liczbą wyróżniają się również Jarosław, Leżajsk i Przeworsk.

Wyjątkowym atutem regionu są liczne zabytki architektury drewnianej. Najwięcej wśród nich jest obiektów sakralnych,

ale warto zwrócić uwagę na małopolskie zabudowy Kalwarii Pactawskiej i Pruchnika czy domy w okolicach rynku w Przeworsku. Architektura drewniana stanowi wizytówkę województwa podkarpackiego, a jej oryginalność z punktu widzenia turystów zagranicznych umożliwia promowanie regionu za granicą. „Perłą w koronie” jest cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, wpisana w 2013 roku na listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO.

Osobną grupę zabytków stanowią zachowane pałace i dwory. Pozwalają one nie tylko zapoznać się ze stylem życia i zwyczajami magnaterii i ziemiaństwa, stają się także oryginalnymi elementami oferty turystycznej. Część z tych obiektów znalazła się na trasie Karpackiego Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych, m.in.: Baranów Sandomierski, Bolestraszyce, Boratyn, Dubiecko, Krasiczyn, Lipnik, Przeworsk, Sieniawa, Stalowa Wola, Stubno, Tarnobrzeg-Dzików i Zarzecze. Pałace w Krasiczynie i Baranowie Sandomierskim należą do najbardziej rozpoznawalnych historycznych rezydencji w Polsce.

Region ma także spory potencjał do rozwoju turystyki literackiej. Z wieloma miejscowościami związani są ludzie pióra – wymienić można tu Aleksandra Fredrę rodem z podjarosławskiego Surochowa, urodzonego w pałacu w Dubiecku Ignacego Krasickiego, czy Jerzego Kosińskiego, którego rodzina w czasie II wojny światowej ukrywała się w Dąbrowie Rzeczyckiej (i gdzie przyszłemu pisarzowi zmie-

Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem, fot. Centrum Wikliniarstwa

niono nazwisko, by zgadzało się z podobnym świadectwem chrztu). Najśłynniejszym bodaj utworem, którego akcja toczy się w regionie, są kultowe „Przemyślanki” Jaroslawa Haśki, co upamiętnia okolicznościowy pomnik-taweczka na przemyskim rynku. Co roku, w dniu imienin pocziwego wojaka, 19 marca, spotykają się tu jego imiennicy, Józefowie (i coraz liczniejsze Józefiny).

Nie dziwi nikogo na terenie, który był niegdyś pograniczem kultur i religii, duża liczba zabytków sakralnych: katolickich, prawosławnych i żydowskich. Najważniejszym kościołem katolickim w Dolinie Sanu i Wisty jest archikatedra w Przemyślu. Innymi świątyniami tej religii, o których trzeba wspomnieć, jest konkatedra w Stalowej Woli, oraz kościoły w randze bazyliki mniejszej – sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Jarostawiu, sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pałacowskiej, kościół bernardynów w Leżajsku oraz kolegiata w Prze-

worsku. Wokół tych obiektów prężnie rozwija się turystyka pielgrzymkowa. Towarzyszące obchodzoną świętom religijnym barwne widowiska, kulturowane od pokoleń przez lokalną społeczność, przyciągają nie tylko pielgrzymów, ale również zwykłych turystów, szukających wciąż żywych i autentycznych form z pogranicza kultu religijnego i folkloru. W regionie funkcjonuje kilka sanktuariów diecezjalnych. W Kalwarii Pałacowskiej co roku odbywa się tradycyjny Wielki Odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (w sierpniu) oraz Misterium Męki Pańskiej (w Wielkim Tygodniu), na które to uroczystości ściągają tu tysiące pielgrzymów. Ciekawostką obchodów Wielkiego Tygodnia w północnej części regionu są tzw. Turki – kulturowana od pokoleń tradycja pełnienia warty przy Grobie Pańskim, a następnie parad triumfalnych towarzyszących procesji rezurekcyjnej.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego regionu są dawne cerkwie

greckokatolickie. Część z nich została po wojnie zamieniona na kościoły rzymskokatolickie, ale mimo powojennych przesiedleń, a także trudności, z jakimi borykał się obrządek greckokatolicki w PRL, w 1991 r. została odnowiona eparchia przemyska. Pięć lat później została przekształcona w archieparchię przemysko-warszawską, i w ten sposób Przemysł został siedzibą arcybiskupów dwóch obrządków. W mieście znajduje się również konkatedra cerkiew prawosławna diecezji przemysko-gorlickiej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W regionie współcześnie funkcjonują nieliczne parafie greckokatolickie i prawosławne.

W nadszańskim krainie zachowało się także sporo zabytków kultury żydowskiej – przede wszystkim cmentarze oraz kilka synagog, najczęściej przystosowanych po wojnie do innych celów. W Dolinie Sanu i Wisty leżą najważniejsze w Polsce chasydzkie centra pielgrzymkowe. Na kirkucie w Leżajsku został pochowany wybitny cadyk Elimelech Weissblum (1717–1787). W rocznicę jego śmierci (jorajt) przyjeżdżają tu tysiące chasydów z całego świata, by modlić się przy jego grobie. W Sieniawie znajduje się grób przedstawiciela znanej dynastii cadyków, Jecheskiela (Ezechiela) Szragi Halberstama (1815–1899). Z kolei w Dynowie pochowany został Cwi Elimelech Szapiro (1783–1841). W tej ostatniej miejscowości, za sprawą pochodzącego z Izraela rabina Pinchasa Pompa, powstało Centrum Historii Polskich Żydów, pełniące funkcję chasydzkiego centrum pielgrzymkowego. Oprócz sali modlitewnej mieści się tam koszerna stołówka, mykwa (łaźnia rytualna) i dom pielgrzyma.

Nieoczywisty, a spory potencjał, mają zabytki dawnego przemysłu i techniki, zwłaszcza pozostałości niezrealizowanego do końca projektów Centralnego Okręgu Przemysłowego z lat 30. XX w. Na szlaku COP znalazły się m.in. Nowa Sarzyna (osiedle „Nitroza”, willa dyrektorska i tama na Trzebośnicy), Stalowa Wola (osiedla: urzędnicze, dyrektorskie i majstersko-robotnicze, hotel Hutnik, gmach Dyrekcji Naczelnej Zakładów Potudniowych), Nowa Dęba (wieża ciśnienia, kolonia majsterska, mostek, ba-

sen, willa dyrektorska, budynki urzędnicze i inżynierskie) i Skopanie (osiedle oraz gmach Pabianickiej Fabryki Bawełnianej „Krusche i Ender”). Możliwości rozwoju turystyki dziedzictwa przemysłowego nie ograniczają się jednak jedynie do COP. W różnych miejscowościach Doliny Sanu i Wisty zachowały się mniejsze budynki związane z przedsiębiorstwami zakładanymi przez właścicieli ziemskich. Sztandarowym przykładem są tutaj zabudowania dawnej cukrowni czy browaru w Przeworsku, a także dawne młyny.

Także rozwojowi przemysłu cukrowniczego zawdzięcza swoje powstanie linia wąskotorowa, która połączyła Przeworsk z Dynowem. Przeworska Kolej Dojazdowa powstała w pierwszych latach XX w. Na jej trasie znajduje się jedyny w Polsce tunel na kolejach wąskotorowych. Oprócz niego podziwiać można inne zachowane zabytki techniki – dworce, obiekty techniczne, wiadukty i przepusty.

Nie można jednak ograniczyć się wyłącznie do zabytków i zapomnieć o współczesnym przemyśle i wytwórczości w regionie. Leżajskie piwo jest znane w całej Polsce, a w miejscowym muzeum można zapoznać się z historią browarnictwa w mieście. Półtorawiekową tradycją cieszy się zagłębie wikliniarskie w Rudniku nad Sanem. Tutejsze Centrum Wikliniarnictwa, ze statą wystawą historyczną, archeologiczną i etnograficzną, dba o podtrzymywanie rzemiosła i promocję wyplatanych wyrobów, z wiklinową modą i biżuterią włącznie.

Innym nieoczywistym, a wyjątkowym atutem regionu są zabytki architektury militarnej z okresu obu wojen światowych: Twierdza Przemyśl, której budowa rozpoczęła się w 2. poł. XIX w. i trwała nawet po wybuchu I wojny światowej, oraz bunkry tzw. Linii Mołotowa wzniesionych na początku II wojny światowej. Zwiedzanie ekspozycji muzealnych i pozostałości twierdzy jest gratką dla miłośników turystyki rowerowej – poszczególne obiekty łączy Szlak Nadszańskich Umocnień oraz Forteczna Trasa Rowerowa.

Ponadto przez region przebiega fragment innej trasy tematycznej – Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej. Oprócz obiektów związanych z twierdzą znalazły

się na nim m.in. cmentarze wojenne czy niedawno wyremontowana strażnica kolejowa Tryńcza w Chodaczkowie. Dodatkowym atutem związanym z rozwijaniem turystyki militarnej są miejsca i obiekty związane wydarzeniami z okresu obu wojen światowych. Należy pamiętać, że armie, które w latach 1914–1915 toczyły walki w Dolinie Sanu i Wisty, miały charakter wielonarodowy. W załozie oblężonej twierdzy przemyskiej służyło kilkadziesiąt tysięcy żołnierzy węgierskich. Obrońców Przemysła upamiętnia odsłonięty w 1932 r. w Budapeszcie pomnik. Nie dziwi więc, że Przemysł pozostaje jedną z najbardziej rozpoznawalnych polskich nazw geograficznych na Węgrzech.

Każdy, kto zapragnie odkrywać uroki tego regionu, z pewnością nie będzie miał problemów ze znalezieniem zakwaterowania na jakikolwiek pobyt turystyczny. Bogata baza noclegowa w Dolinie Sanu i Wisty obejmuje obiekty różnej kategorii i w standardzie na każdą kieszeń. Najnowocześniejsze hotele to Albatros, Gloria i Accademia w Przemyśle, Coliseum w Jarosławiu czy czterogwiazdkowy hotel Evva w Tarnobrzegu.

Wyjątkową ofertą na skalę województwa jest możliwość skorzystania

z gościnności hoteli zlokalizowanych w dawnych rezydencjach magnackich i szlacheckich. Któż nie chciałby poczuć choćby przez kilka dni atmosfery dawnego renesansowego zamku, pałacu czy XIX-wiecznego dworu. Taką krótką podróż w odległe czasy możemy odbyć, zatrzymując się na nocleg w zamkach w Baranowie Sandomierskim, Krasieczynie, Dubiecku, w pałacu w Sieniawie czy na dworze w Boratynie.

Turyści spragnieni bliższego kontaktu z naturą powinni zwrócić uwagę na bogatą i wciąż rozwijającą się ofertę usług agroturystycznych. Wiele gospodarstw zapewnia swoim gościom zdrową, ekologiczną żywność pochodzącą z wiejskich zagrod. Inne prowadzą też warsztaty edukacyjne zapoznające m.in. z technikami wykonywania tradycyjnych ozdób i zabawek, wypieku chleba czy wyrobu regionalnych smakołyków. Takimi gospodarstwami agroturystycznymi są na przykład „Pod Lipą” w Przychojcu, „Farma Albert Korzenie” w Pruchniku, „Grenlanda” w Dąbrowicy, „W Międzyzczasie” w Cieplicach.

Dolina Sanu i Wisty jest doskonałym miejscem dla miłośników modnej ostatnio turystyki kulinarnej. Region ma bowiem bogate tradycje przetwórstwa spożywczego, a niewielkie uprzed-

stawienie i nieskażone środowisko naturalne sprzyja wprowadzaniu ekologicznych rozwiązań w rolnictwie. Atuty te są o tyle istotne, że konsumenci – i turyści, i mieszkańcy – poszukują żywności zdrowej, naturalnej i opartej na tradycyjnych recepturach. Województwo podkarpackie jest najliczniej reprezentowane na Liście Produktów Tradycyjnych sporządzanej przez Ministerstwo Rolnictwa. Wiele z nich jest wytwarzanych w Dolinie Sanu i Wisty, chociażby chleb flisacki dawniej zwany chrupackim, masło lasowiackie, czy śmietana lasowiacka. W regionie powstają również oba produkty z województwa podkarpackiego, które znalazły się na liście Komisji Europejskiej i mogą być oznaczane symbolem Chroniona Nazwa Pochodzenia. Mowa o fasoli wrzawskiej (od Wrzawy w gminie Gorzyce) i podkarpackim miodzie spadziowym. Uprawienia do wytwarzania tego ostatniego mają m.in. pszczelarze działający na terenie nadleśnictw Bircza, Brzozów, Dynów, Kańczuga, Krasieczyn i Radymno, które w części położone są w Dolinie Sanu.

Rosnąca popularność turystyki kulinarnej sprawia, że powstają produkty dedykowane jej miłośnikom, takie jest Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki. Spośród 48 lokali, które zostały oznaczone symbolem szlaku, aż 11 leży w Dolinie Sanu i Wisty: Karczma Pod Semaforem (Bachórz), Restauracja Magnacka (Baranów Sandomierski), restauracja Zamek (Dubiecko), Restauracja Zamkowa (Krasieczyn), Gospoda u Więctawów (Leżajsk), karczma Jorgula (Nowa Dęba), cukiernia Fiore (Przemyśl), Restauracja Bosko (Przemyśl), Karczma Zajazdu Pastewnik (Przeworsk), dwór Wapowce (Wapowce). Wśród nich warto zwrócić uwagę, że trzy restauracje zostały urządzone w dawnych pałacach w Baranowie Sandomierskim, Dubiecku i Krasieczynie. Przyznać też trzeba, że nie są to jedyne lokale inspirujące się dawną kuchnią dworską.

Coraz bardziej popularne w regionie Dolinie Sanu i Wisty oraz na całym Podkarpaciu staje się winiarstwo. Na terenie województwa funkcjonuje już ponad 160 winnic, w większości są to niewielkie, najczęściej rodzinne przedsięwzięcia. Dzięki nim zaczęta rozwijać się kolejna gałąź turystyki kulturowej w regionie – enoturystyka. Na Kar-

packim Szlaku Wina znalazły się jak do tej pory 24 winnice podkarpackie. Na terenie Doliny Sanu i Wisty wspomniny szlak obejmuje następujących producentów: Piwnice Póttorak Wine & Spirits (Witryłów nad Sanem), Przeworskie Winnice, Winnicę Alabaster w Łopuszce Wielkiej, Winnicę Rodziny Steckich z Jarosławia i Winnicę Węgrzyn w Węgierce (gm. Pruchnik).

Główny potencjał regionu tkwi w szeroko pojętym dziedzictwie kulturowym, harmonijnie łączącym się z walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Dzięki temu w Dolinie Sanu i Wisty możliwe jest rozwijanie zarówno turystyki aktywnej, jak i różnych odmian turystyki kulturowej. Dzięki kreatywności przedsiębiorców, działaczy społecznych i samorządowców z roku na roku poszerza się oferta turystyczna regionu.

Atutem dla rozwoju gospodarczego regionu jest jego położenie przy granicy z Ukrainą. Ma to również niebagatelne znaczenie dla turystyki. Przemysły i Lwów dzieli odległość zaledwie 100 kilometrów, a miasta te przez setki lat związane były silnie pod względem społecznym, gospodarczym i kulturalnym. Możliwość współpracy międzynarodowej przy różnego rodzaju przedsięwzięciach stanowi istotny element budujący potencjał regionu. Co istotne, Dolina Sanu i Wisty ma coś ciekawego do zaproponowania przez cały rok. Zimą miłośnicy białego szaleństwa mogą wybrać się na narty do Przemyśla, gdzie niedaleko centrum czynne są trzy trasy narciarskie o godnym przewyższeniu 110 m. Stawiających pierwsze kroki zapraszają łatwiejszy, „nizinny” stok w Krzeszowie.

Wiosna według wielu kajakarzy jest najlepszym czasem na spływy Sanem, zwłaszcza na jego górskim odcinku, powyżej Przemyśla. To wtedy topniejące powoli zaspy bieszczadzkiego śniegu gwarantują wysoki poziom wody, mimo że temperatura i wody, i powietrza nie wydaje się zachęcająca.

Jesień zaś, obfita w świeże zbiory, będzie idealna na podróż po Szlaku Kulinarnej Podkarpackie Smaki. Najlepiej zaplanować ją tak, aby od czasu do czasu przecinała się z Karpackim Szlakiem Wina.

ZAPRASZAMY DO DOLINY SANU I WISŁY

Fotografie u góry (od lewej):
– Zespół zamkowo-parkowy w Krasicy, fot. Archiwum ZPP Krasicy
– Park Wodny na Jeziorze Tarnobrzesckim, fot. Tygodnik Nadwiślański
– I Ogólnopolski Splyw Kajakowy Błkitny San, fot. M. Bosek

TOP

10

1

Stare Miasto w Przemyślu

Opis na str. 164

2

Zespoły zamkowo-parkowe
w Baranowie Sandomierskim
oraz w Krasiczynie

Opis na str. 76

Opis na str. 78

3

Jezioro Tarnobrzeskie

Opis na str. 148

4

Twierdza Przemyśl

Opis na str. 92

5

Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem

Opis na str. 99

6

Flisackie tradycje w Ulanowie

Opis na str. 186

7

Cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu

Opis na str. 65

8

Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo

Opis na str. 128

9

Stare miasto w Jarosławiu

Opis na str. 170

10

Kalwaria Pacławska

Opis na str. 72

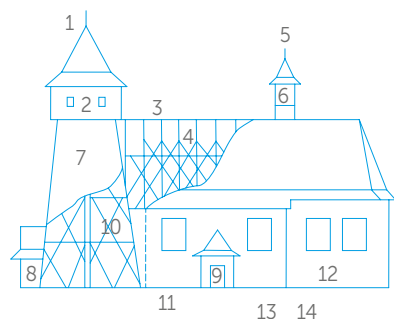

Zabytki

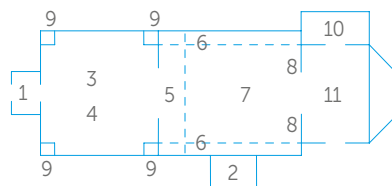
Zabytki architektury drewnianej

Budownictwo drewniane przez setki lat dominowało na ziemiach polskich. Najczęściej stosowano konstrukcję zrębową, nazywaną również wieńcową. Była to technika pozwalająca budować szybko, stosunkowo trwale i bez użycia wyspecjalizowanych narzędzi. Podwalinę, czyli pierwszy wieńiec belek, wykonywano najczęściej z trwalszego drewna (np. z dębu) i sadowiono na podmurówkach kamiennych

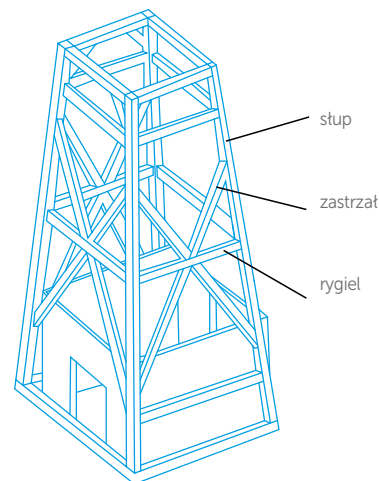
Konstrukcja gotyckiego drewnianego kościoła / cerkwi z dobudowaną wieżą: 1–krzyż, 2–izbica, 3–kalenica, 4–wieżba dachowa, 5–krzyż, 6–sygnaturka, 7–wieża, 8 i 9–kruchta, 10–konstrukcja wieży, 11–nawa główna, 12–prezbiterium

lub w późniejszym okresie drewnianych. W przypadku mniejszych budowli wystarczały jedynie ustawione w rogach głązy lub drewniane pnie, tzw. pecki. Zrąb, poza podwaliną, konstruowany był najczęściej z drewna iglastego. Ostatni wieńiec, na którym spoczywała konstrukcja dachu, to tzw. oczep. Chłopskie chaty kryte były przeważnie strzechą, natomiast świątynie, plebanie i dwory pokrywano gontem. Warto zwrócić uwagę na trójdzielny układ widoczny w architekturze, szczególnie starszych cerkwi. Do świątyni wchodzi się przez babiniec (przednawie, prytwor), stąd do części środkowej, najobszerniejszej, czyli do nawy, która zazwyczaj oddzielona jest ikonostasem od prezbiterium, czyli

Rzut poziomy typowego gotyckiego drewnianego kościoła / cerkwi z dobudowaną wieżą: 1 i 2–kruchta, 3–przedścionek, 4–wieża, 5–chór muzyczny, 6–zaskrzynienia, 7–nawa główna, 8–ściana tęczowa, 9–główne słupy konstrukcji wieży, 10–zakrystia, 11–prezbiterium

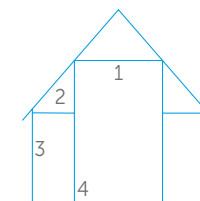
cerkiewnego sanktuarium. 1. poł. XIX w. przyniósł znaczący wpływ kościoła tacińskiego na architekturę i wyposażenie cerkwi greckokatolickich. Natomiast w 2. połowie tegoż stulecia i w XX wieku rozpoczęło się poszukiwanie narodowego stylu ukraińskiego. W powstających wówczas drewnianych i murowanych cerkwiach zaczęły dominować obiekty z centralnie posadowioną kopułą.

Wieża o konstrukcji szkieletowej

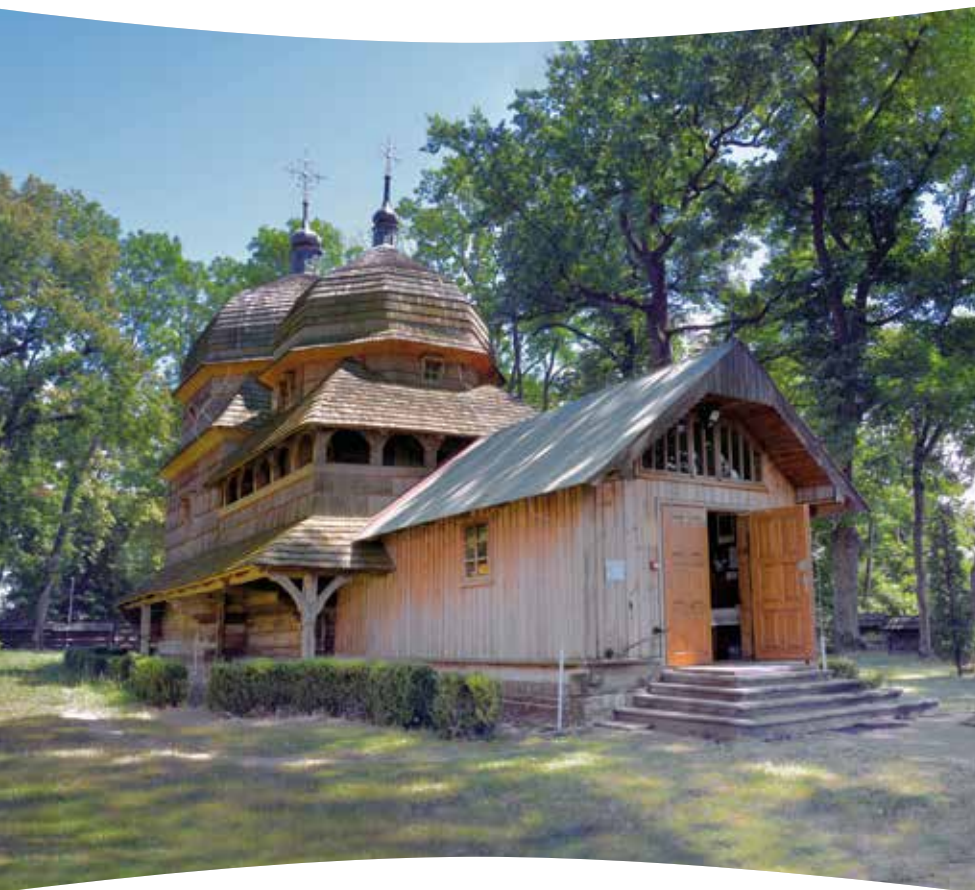
Cerkiew greckokatolicka pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu

To jeden z najstarszych, najpiękniejszych i zarazem najcenniejszych zabytków architektury cerkiewnej w Polsce, w 2013 roku wpisany na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO, włączony do Szlaku Architektury Drewnianej. Świątynia została wzniesiona około 1600 roku. Była wielokrotnie remontowana i przekształcana.

Przekrój poprzeczny kościoła / cerkwi: 1–strop, 2–zaskrzynienie, 3–obniżony zrąb nawy, 4–zrąb prezbiterium

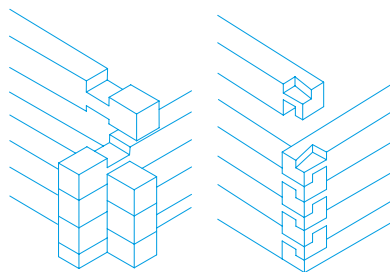
Fotografie u góry (od lewej):
– Cerkiew greckokatolicka pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, fot. P. Banaszkiewicz
– Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Chłopicach, fot. M. Wójtowicz

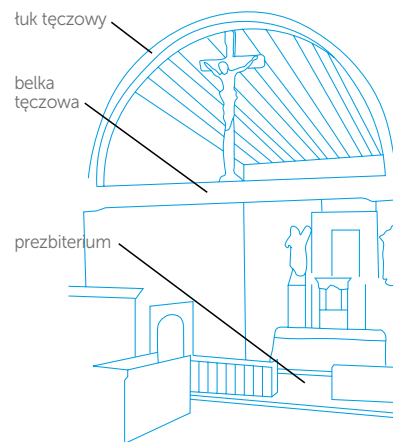
Po wysiedleniach Ukraińców w 1947 roku została zamknięta, potem przekazana Kościołowi rzymskokatolickiemu, a w latach 80. XX wieku ponownie wyłączona z użytku, tym razem ze względu na zły stan techniczny. W 1990 r. wróciła do pierwotnego właściciela – Kościoła greckokatolickiego i stała się centrum odrodzonej parafii. W 1993 roku na miejscu zniszczonej dzwonnicy postawiono inną, również drewnianą, przeniesioną ze wsi Torki k. Medyki, pochodzącą prawdopodobnie z przełomu XVII i XVIII wieku.

Cerkiew ma doskonałe proporcje, jest orientowana, zbudowana na zrąb, trójdzielna, kryta gontem. Zamknięte trójbocznie prezbiterium, nawa i babiniec nakryte są ośmiobocznymi kopułami wspartymi na ośmiobocznych tamburach (bębnoch). Najwyższa jest kopuła centralna, nad nawą. Prezbiterium, nawę i babiniec obiegają otwarte soboty. Unikatowa jest zewnętrzna, arkadowa galeria obiegająca kaplicę nad babiń-

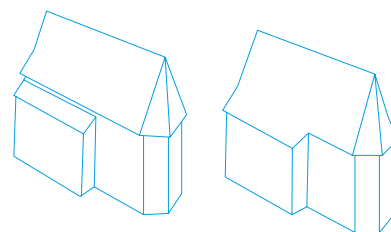
cem. Na południowej ścianie nawy zachowała się cenna, monumentalna polichromia figuralnoornamentalna z 1735 roku, z wielostrefową sceną Sądu Ostatecznego. Ocalał także oryginalny ikonostas z końca XVII wieku, z ikonami z XVII i XVIII wieku, oraz preśtoł (stół ołtarzowy) z XVIII wieku.

Narożnik budynku o konstrukcji zrębowej (dwa rodzaje wiązań)

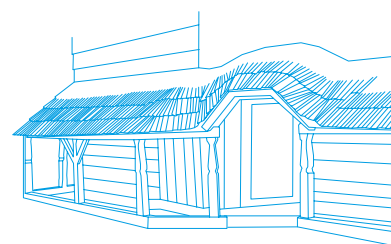
Elementy wnętrza kościoła

Odmiany regionalne kościołów – typ małopolski (wg R. Brykowskiego „Drewniana architektura kościelna w Małopolsce XV w.”)

Kościół pw. św. Mikołaja w Domaradzu – przykład odmiany małopolskiego typu kościoła

Soboty – niskie podcienia wsparte na słupach i przykryte jednospadowym dachem, otaczające drewniane kościołki lub cerkwie

Słownik pojęć architektonicznych

babiniec – przedsionek przed nawą, kiedyś przeznaczony dla żebrzących kobiet, nie-ochrzczonych; w cerkwiach i synagogach pomieszczenie dla kobiet, które nie mogły wchodzić do nawy głównej.

gonty – niewielkie deseczki o klinowatym przekroju z wyżłobionym wpustem; układane rzędami zachodzą na siebie, tworząc zwartą pokrywę dachu lub ścian.

kalenica – grzbiet dachu, linia wzdłuż której stykają się dwie połacie dachu.

nawa – najobszerniejsza część kościoła, zwykle środkowa, przeznaczona dla wiernych.

orientowanie – zwrócenie prezbiterium ku wschodowi, strony, z której wg Nowego Testamentu ma ponownie nadejść Jezus Chrystus.

polichromia – malowidła zdobiące ściany i stropy pomieszczeń. Ze względu na tematykę wyróżnia się: polichromię architektoniczną – imitującą elementy architektoniczne takie jak kolumny, filary, gzymsy; figuralną – przedstawiającą świętych lub sceny biblijne; ornamentálną – o funkcjach wyłącznie zdobniczych, najczęściej o motywach roślinnych lub geometrycznych.

portal – ozdobne architektoniczno-rzeźbiarskie obramowanie otworu wejściowego.

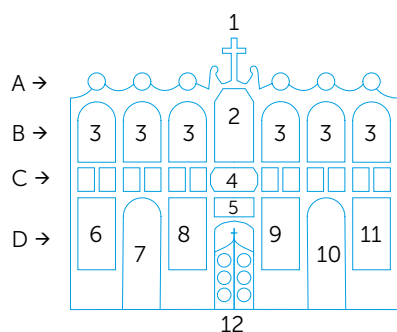
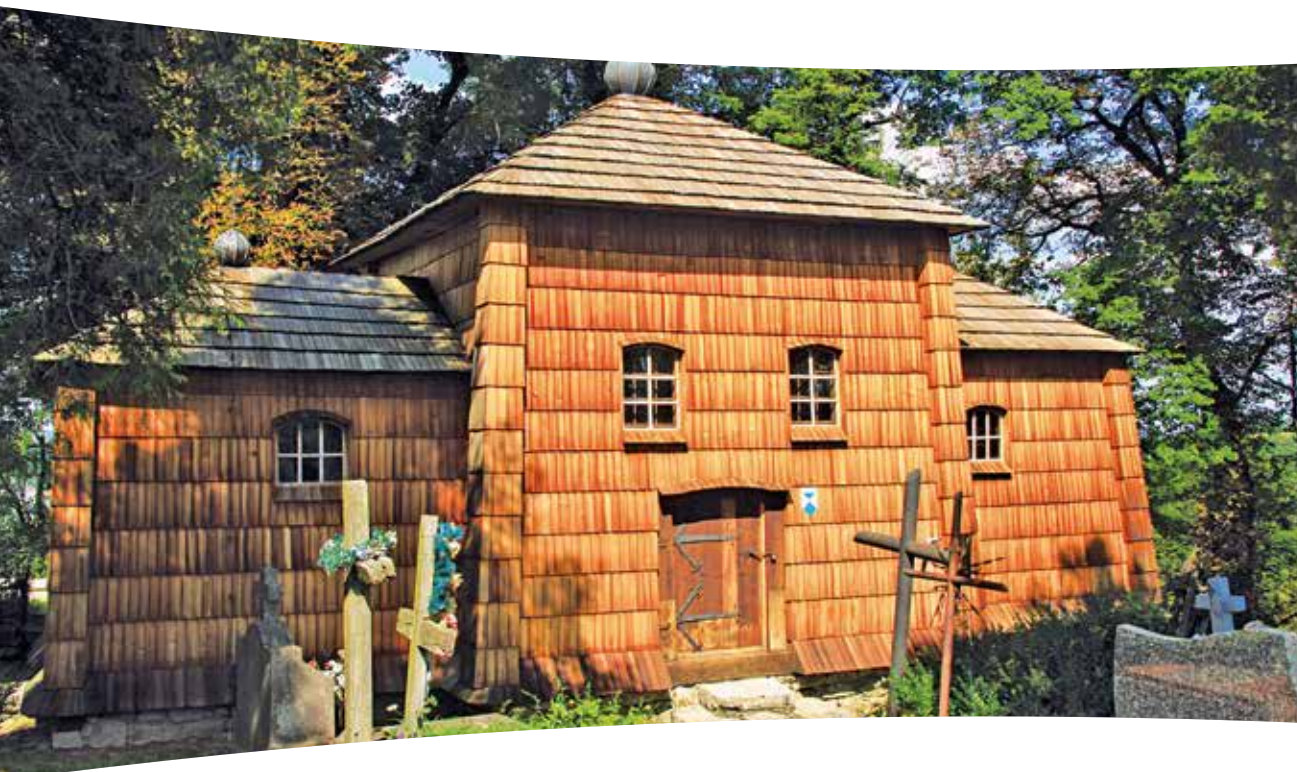
ryzalit – dekoracyjny element architektoniczny budynków, znany od renesansu, kiedy był dość często stosowany w pałacach, a nieco później także w dworach. Wysunięty przed główną linię ścian budynku element konstrukcyjny, nadający mu równocześnie reprezentacyjny charakter.

soboty – zadaszone podcienia otaczające świątynię; nazwa nawiązuje do schronienia, jakie mieli tu wierni przychodzący w sobotni wieczór z oddalonych miejscowości, by zdążyć na niedzielną poranną liturgię.

transept – dodatkowa poprzeczna nawa, prostopadła do osi kościoła, położona pomiędzy prezbiterium a resztą budynku, często nadaje świątyniom plan krzyża. Bardzo rzadki w obiektach drewnianych.

zaskrzynienie – obniżona boczna część stropu w nawie, charakterystyczne dla kościołów odmiany małopolskiej, najczęstszych na terenie Karpat.

zacheuszki – malowane lub ryte na ścianach wnętrza kościołów niewielkie krzyże, znajdujące się w miejscu namaszczenia świątyni przez osobę konsekrującą – z reguły jest ich 12 (liczba apostołów). Zazwyczaj znajdują się przy nich świeczniki.

Typowy układ ikonostasu w cerkwi karpackiej:
 A–Patriarchowie i prorocy starotestamentowi,
 B–Wielka Deesis – modlitwa przebłągalna za
 rodzaj ludzki, wznoszona do Chrystusa przez
 Matkę Bożą, św. Jana Chrzyciela i Dwunastu
 Apostołów, C–Prawdziwi – małe ikony wyobra-
 żające poszczególne święta roku liturgiczne-
 go, D–Ikony tzw. namiestne, 1–Ukrzyżowanie,
 2–Chrystus Pantokrator na tronie w otoczeniu
 Matki Bożej i św. Jana Chrzyciela, 3–Apostoło-
 wie, 4–Ostatnia Wieczerza, 5–Mandylion czyli
 Spas Nerukotwornyj („nie ludzką ręką mało-
 wany”) – wyobrażenie wywodzące się według
 tradycji od odbicia twarzy Chrystusa na chu-
 ście, 6–Święty szczególnie czczony – najczę-
 ściej św. Mikołaj, 7–wrota diakońskie, 8–Matka
 Boża z Dzieciątkiem, 9–Chrystus nauczający
 z Ewangelią w ręku, 10–wrota diakońskie, 11–
 ikona chrystowa (wyobrażająca wezwanie cer-
 kwi), 12–wrota carskie z matymi ikonami Zwi-
 astowania Najświętszej Marii Panny i Czterech
 Ewangelistów

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Chłopicach [2] [E4]

Kościół powstał w 1761 roku jako cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Matki Bożej, ale w roku 1788 cesarz Józef II przekazał go wiernym rzymskokatolickim. Jest ośrodkiem kultu Matki Bożej Pocieszenia, zwanej Chłopicką. Jej stynący taskami obraz znajduje się w głównym ołtarzu. Według legendy pierwszy cerkiewkę i ikonę Bogurodzicy ufundował około 1495 r. Mikołaj Korniaktos, grecki kupiec, który pędził tędy konie na jarmark do Jarosławia. Gdy zwierzęta się spłoszyły i uciekły do lasu, a on nie mógł ich odnaleźć, zaczął się modlić do Maryi. Wówczas, pod dziką gruszą, na której ukazała mu się Matka Boża, zobaczył swoje stado. Świątynia jest lokalnym sanktuarium maryjnym.

Dawna greckokatolicka cerkiew filialna pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Kruhlu Wielkim (ob. dzielnica Przemyśla) [3] [E5]

To jedna z najstarszych istniejących cerkwi w Polsce. Świątynię wzniesiono przed 1630 rokiem, w roku 1884 została przebudowana, ale zachowała swoją archaiczną formę. Opuszczona po wysiedleniu Ukraińców w 1947 roku popadła w ruinę,

w 1989 roku została rozebrana, a pod koniec lat 90. ubiegłego wieku ponownie złożona, przy częściowej wymianie budulca. Obecnie jest własnością greckokatolickiej parafii archikatedralnej w Przemyśle, ale nabożeństwa odbywają się w niej okazjonalnie, corocznie w święto Wniebowstąpienia Pańskiego. Od północy do prezbiterium przylega małe pomieszczenie, zwane prothesis, służące do przygotowywania darów eucharystycznych. Obecność prothesis, podobnie jak dwóch wejść do cerkwi, świadczy o starej metryce obiektu. W bryle cerkwi najwyższa jest nawa, którą przykrywa dach brogowy, prezbiterium i babiniec kryją dachy trójspadowe. Wszystkie one zwieńczone są blaszanymi baniemi z żelaznymi, kutymi krzyżami.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Bazylego Wielkiego w Lesznie (d. Poździacz, pow. Przemyśl) [4] [F4]

Świątynię zbudowano w 1737 roku na miejscu starszej. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej w 1947 roku nie była użytkowana, w roku 1957 została przejęta przez Kościół rzymskokatolicki. Należy do najcenniejszych zabytków architektury cerkiewnej na terenie Polski i znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej. Cerkiew jest orientowana,

konstrukcji zrębowej, szalowana, przy nawie i babinie posiada podcienia. Jej dominantą jest potężna nawa w dolnej części czworoboczna, w górnej ośmioboczna, z cebulastym, ośmiobocznym hełmem. Po bokach nawy zachowały się krytosi, czyli niewielkie dobudówki, które w przeszłości służyły chórzystom i psalmistom. Obecność krytosów świadczy o archaizmie budowli. W Lesznie jest jeszcze jedna drewniana cerkiew greckokatolicka, która nosi wezwanie Trójcy Świętej. Zbudowana została ponad sto lat po cerkwi św. Bazylego, w 1857 roku, jako filialna. Od 1990 roku jest cerkwią parafialną.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Opieki Matki Bożej w Młynach [5] [G4]

Najstarsze elementy świątyni powstały w XVII wieku, jednak większość pochodzi z 1733 roku, co potwierdza inskrypcja i data na południowym portalu nawy. Obecny wygląd nadała jej XIX-wieczna przebudowa.

Fotografie u góry (od lewej):

- Dawna greckokatolicka cerkiew filialna pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Kruhlu Wielkim, fot. B. Czerwiński
- Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Chłopicach, fot. R. Czepliński

wa. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej w 1947 roku została przejęta przez Kościół taciński, a w latach 2002–2006 przeszła kapitalny remont. Ściany nawy zdobi polichromia figuralno-ornamentalna z XIX–XX wieku, ikonostas pochodzi z XVII–XVIII wieku, a dwa ołtarze boczne z XVIII stulecia. Portale i ościeża okienne z 1733 roku wycięte są w kształt osłego grzbietu. W drzwiach południowych do nawy i drzwiach do zakrystii tkwią XVIII-wieczne, ozdobne zamki kowalskiej roboty.

Na przycerkiewnym cmentarzu znajduje się współczesny nagrobek i mauzoleum ks. **Mychajło Werbyckiego** (1815–1870), tutejszego parocha w latach 1852–1870, autora melodii do pieśni *Szcze ne wmerła Ukraina*, która została hymnem Ukrainy.

Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Nowosielcach [6] [B] C3

Świątynia wyróżnia się piękną sylwetką o reminiscencjach gotyckich, zachowała się niemal bez przeróbek. Kościół stoi na miejscu średniowiecznego grodu i jest tutaj drugą z kolei świątynią. Pochodzi z 1595 roku, za wyjątkiem wieży, którą dobudowano na początku XVIII wieku.

Pierwotnie był obwarowany, posiadał wały wewnętrzne i zewnętrzne, narożne bastiony, most zwodzony. Dzięki temu w 1624 roku mieszkańcy Nowosielec obronili się tutaj przed Tatarami. Zwycięską bitwę i dowodzącego obroną wójta Michała Pyrza upamiętnia kopiec usypany w pobliżu w 1936 roku. Nadal czytelne są resztki ziemnych fortyfikacji.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Rudce

[7] [B] D2

Należy do nielicznej grupy świątyń drewnianych o archaicznej formie, sięgającej do średniowiecznej architektury cerkiewnej. To jeden z najcenniejszych zabytków budownictwa drewnianego na terenie Polski południowo-wschodniej. Świątynia powstała w 1693 roku. W XVIII wieku została przebudowana, między innymi wzniesiono wieżę nad babińcem. W związku z budową nowej, murowanej cerkwi (lata 1921–1924), starą przesunięto na obecne miejsce. Wkrótce przestała pełnić funkcje kultowe, ale nie została rozebrana. W latach 80. XX wieku wieża świątyni została zniszczona przez złamane drzewo. Podczas gruntownego remontu w latach 2011–2012 wieży nie

odbudowano, starając się odtworzyć pierwotny wygląd cerkwi. Cerkiew jest orientowana, konstrukcji zrębowej, trójdzielna, kryta gontem. Prezbiterium jest mniejsze od nawy, zamknięte trójbocznie, z małymi pomieszczeniami po bokach – prothesis (miejsce przygotowywania ofiary liturgicznej; przy ścianie południowej) i diakonikonem (miejsce przechowywania szat liturgicznych; przy ścianie północnej).

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Barbary w Ulanowie [8] [B] L3

Jest kościołem starszym z dwóch istniejących w tej miejscowości, ufundowanym w 1643 roku przez Jana Hilarego Ulińskiego, chorążego halickiego, syna założyciela miasta Ulanowa. Obiekt w połowie XVIII wieku był przebudowany, był też wielokrotnie restaurowany. Wnętrze jest trójnawowe, dekorowane polichromią figuralną, według tradycji wykonaną w XVIII wieku przez nieznanego malarza z Gdańska, którego sprowadzili tu ulanowscy flisacy. Chór muzyczny wspierają dwa bogato zdobione słupy.

Kościół pw. Trójcy Świętej w Ulanowie, zwany flisackim (cmentarny), wybudowano

w 1690 roku ze składek flisaków – mieszczan ulanowskich. Po pożarze, który miał miejsce w 2002 roku został poddany gruntownej renowacji.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Uluczu [9] [B] B5

Jest jedną z najstarszych i najcenniejszych cerkwi w Polsce, perłą archaicznej architektury cerkiewnej. Stanowi filię Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Cerkiew wzniesiono w 1659 roku. Stoi poza wsią, w lesie na wzgórzu Dębny, w miejscu naturalnie obronnym, otoczona wałami. Do 1744 roku wchodziła w skład monasteru bazylianów, później służyła jako świątynia pomocnicza uluckiej cerkwi parafialnej. Do II wojny światowej tanowiła ośrodek pielgrzymkowy, najczęściej wiernych gromadząc na odpustach w święto Wniebowstąpienia Pańskiego. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej

Fotografie u góry (od lewej):

– Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Uluczu, fot. P. Banaszkiewicz
– Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Barbary w Ulanowie, fot. B. Pucko, UMiG Ulanów

w 1947 roku została opuszczona, później zabezpieczona, a w latach 60. XX wieku odrestaurowana i oddana do zwiedzania jako filia sanockiego skansenu.

Cerkiew jest orientowana, zrębowa, trójdzielna. Posiada trójbocznie zamknięte prezbiterium, szerszą nawę z kształtną kopułą i babiniec otoczony malowniczym podcieniem. Po bokach prezbiterium znajdują się dwa małe pomieszczenia, tzw. pastoforia (prothesis i diakonikon). Ściany i dachy pokrywa gont.

Do wnętrza prowadzą dwa wejścia – od zachodu i południa, z nadprożami wykrojonymi w tzw. ośli grzbiety. Na północnej ścianie nawy zachowała się polichromia z 2. poł. XVII wieku ze scenami Męki Pańskiej. Z tego samego okresu pochodzi ikonostas, jednak znajduje się on w sanockim skansenie. Natomiast w uluckiej cerkwi zamontowano kopię przegrody ikonostasowej z fotokopiami ikon.

Kościół pw. św. Anny w Zaklikowie

📍 [10] 🏠 K1

Pięknie odnowiona świątynia cmentarna, której osobliwością są gęsto przybite na

zewewnętrznych ścianach tabliczki z krzyży nagrobnych. Kościół wzniesiono w latach 1580–1583 wraz z przytułkiem i szkołą parafialną. Obiekt był wielokrotnie remontowany, ostatnio w 2016 roku. Od czasów powstania styczińskiego trwa niespotykana nigdzie indziej tradycja wieszania na ścianach kościoła tabliczek nagrobnych. Z tego powodu mówi się, że jest to kościółek otulony duszyczkami.

Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Kalwarii Pałacowskiej 📍 [11] 🏠 E6

Drewniana zabudowa dawnego miasteczka jest zespołem unikalnym, włączonym do Szlaku Architektury Drewnianej. Osada Kalwaria Pałacowska założona została przez kasztelana lwowskiego Andrzeja Maksymiliana Fredrę w roku 1668, równocześnie z tutejszym klasztorem franciszkanów. Do rangi miasta podniesiono ją na początku XVIII w. Od swego powstania zarówno osada, jak i klasztor, który stał się ważnym ośrodkiem kultury – Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej, przeszły wiele przeobrażeń. Główne źródło utrzymania stanowiła uprawa lnu i konopi oraz tkactwo. Płótno sprzedawano przybywającym do Kalwarii pielgrzymom jeszcze do czasów II wojny

światowej. Poza tym w czasie odpustów rozstawiano kramy z dewocjonaliami, a pielgrzymom udzielano noclegów.

Tradycyjna, drewniana zabudowa dzisiejszej osady kalwaryjskiej liczy około 50 domów i pochodzi z 2. poł. XIX oraz z początku XX wieku. Są to długie domy o konstrukcji zrębowo-przysłupowej, otynkowane i pobielone. Usytuowane są szczytami do szerokiej ulicy pełniącej funkcję rynku i od tej strony posiadają podcienia, w większości wsparte na trzech słupach, przeważnie profilowanych, z zastrzałami. Słupy zresztą obiegają cały dom i podtrzymują posadowiony na nich dach. Na niektórych domach zachowały się drewniane kominy z zadaszeniami. Podcienia ostaniaty odpustowe kramy, natomiast obszerne strychy służyły do przyjmowania pielgrzymów.

Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Pruchniku 📍 [12] 🏠 D4

Miasteczko zachowało oryginalny układ urbanistyczny z czasów średniowiecza z licznymi drewnianymi domami skupionymi wokół rynku. Początki Pruchnika sięgają XIV wieku. Być może istniał tu wówczas zamek, dziś niezachowany.

Był też warowny kościół, a od wschodu ostłonę stanowił zamek w Węgierce.

Przez wieki koegzystowały tu różne kultury i wyznawcy kilku religii: katolicy, grekokatolicy, żydzi. Oprócz kościoła funkcjonowały cerkiew i synagoga. Plan miasteczka zachował średniowieczny, regularny układ ulic wybiegających z centralnie usytuowanego rynku. W jego otoczeniu oraz przy bocznych ulicach (pw. ul. Kańczudzka) częściowo przetrwała dawna drewniana zabudowa z pełnymi uroku domami podcieniowymi, z których najstarsze pochodzą z XVIII wieku, a pozostałe z XIX. W przeszłości wzdłuż podcieni sytuowano sklepy, co w razie niepogody pozwalało obejść miasto i zrobić zakupy. Sprzedawali tu swoje wyroby różni rzemieślnicy, m.in. garbarze i szewcy, a także znani ze swych butek kuciek pruchnicki piekarze. Tutejsi mieszczanie jeszcze na

*Fotografie u góry (od lewej):
– Kościół pw. św. Anny w Zaklikowie,
fot. P. Banaszkiewicz
– Zespół zabudowy małomiasteczkowej
w Pruchniku, fot. R. Trzmielewski*

przełomie XIX i XX wieku nosili staropolskie stroje.

Większość podcieniowych domów Przechnika zbudowano w konstrukcji zrębowo-przysłupowej, a tylko bardzo długie budynki w konstrukcji sumikowo-tątkowo-przysłupowej. Słupy podtrzymują dachy domów, a od strony podcieni często są ozdobnie profilowane i dekorowane żłobkowaniem. Niektóre z domów posiadają ganki z ozdobnymi balustradami, a deski szalowanych szczytów są u dołu dekoracyjnie podkrojone. Malowniczości dodają budynkom im gontowe dachy.

Powyższe zabytki to najciekawsze i najcenniejsze zabytki architektury drewnianej w Dolinie Sanu i Wisły. Na tak dużym obszarze znajduje się wiele innych tego typu obiektów. Część z nich zasługuje przynajmniej na krótką wzmiankę.

Kościół pw. św. Katarzyny w Bachórcu [13] [B5]

Świątynię ufundował właściciel wsi Antoni Krasicki w latach 1760–1762. Jej ściany i strop zdobi XIX wieczna polichromia.

Dawna plebania w Dydni [14] [B5]

To jeden z nielicznych na Podkarpaciu

obiektów wybudowanych w stylu zakopiańskim. Wzniesiono go około 1917 roku według projektu architekta Bogdana Tretera.

Kościół pw. MB Częstochowskiej w Jabłonce [15] [A5]

Świątynia z 1936 roku wzniesiona w stylu zakopiańskim według projektu Bogdana Tretera, podobnie jak plebania w pobliskiej Dydni.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Soboru Bogurodzicy w Kormanicach we Fredropolu [16] [E5]

Świątynię wzniesiono w latach 1923–1926 w charakterystycznej formie nawiązującej do tzw. ukraińskiego stylu narodowego. Po II wojnie światowej zamieniona została na kościół rzymskokatolicki i otrzymała wezwanie Narodzenia NMP.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Mikołaja w Krzeczowicach [17] [C4]

Wzniesiona została w końcu XVIII lub na początku XIX wieku jako kościół rzymskokatolicki, wkrótce przekazany parafii greckokatolickiej obejmującej aż 13 miejscowości w okolicach Kańczugi, w których dominował obrządek łaciński. Po II wojnie światowej wróciła do

katolików i nosi wezwanie św. Andrzeja Boboli.

Kościół pw. Narodzenia NMP w Krzeszowie [18] [M3]

Obecna świątynia powstała w latach 1727–1728 z fundacji Zamoyskich i otoczona była ich opieką. Dzięki temu posiada bogate wyposażenie barokowe.

Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła w Medyce [19] [F5]

Świątynia powstała na początku XVII wieku, ale z biegiem lat została przebudowana. Stojąca obok kościoła dzwonnica pierwotnie stanowiła jego wieżę i dopiero w 1850 roku została przeniesiona na obecne miejsce.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Opieki Matki Bożej w Miększym Starym [20] [F3]

Prezbiterium świątyni zostało wzniesione zapewne jeszcze w XVII wieku, jednak w następnych stuleciach obiekt był rozbudowywany i ostateczny kształt otrzymał w początkach XX wieku.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Poczęcia Bogurodzicy w Młodowicach [21] [E5]

Świątynię wzniesiono jako greckokatolicką w 1923 roku, a kiedy po roku 1956 do obu miejscowości powróciła część Ukraińców przesiedlonych w ramach akcji „Wiśła”, zaczęła pełnić funkcję cerkwi prawosławnej (od 1958 r.).

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Obarzymie [22] [B5]

Świątynia powstała w 1828 roku. Podczas powojennego remontu wieńczący dach kopułę zastąpiono nietypową dla architektury cerkiewnej iglicą.

Dzwonnica cerkiewna w Prątkowcach [23] [E5]

Jest to zrekonstruowana w 1967 roku dzwonnica z XVI wieku. Obok stoi murowana, dawna greckokatolicka cerkiew pw. Ofiarowania Matki Bożej z 1842 roku, obecnie kościół pw. Matki Bożej Zbaraskiej.

Cerkiew greckokatolicka pw. św. Dymitra w Piątkowej [24] [C5]

Świątynia została wzniesiona lub przebudowana około 1732 roku. Jest jedną z nielicznych zachowanych w Polsce trójdzielnych cerkwi kopułowych. Od czasu

wysiedlenia Ukraińców w 1947 roku nie jest użytkowana.

Skansen „Pastewnik” w Przeworsku [25] [C3]

Nazwa przypomina fakt, że jeszcze w XIX wieku było w tym miejscu pastwisko nad rzeką Mleczką. W 1976 roku rozpoczęto tu tworzenie „żywego skansenu”, przenosząc szereg obiektów z Przeworska i regionu. Perłą muzeum jest dawny dwór z Krzeczowic, w którym urządono pokoje noclegowe. Obecnie na terenie „Pastewnika” funkcjonuje również karczma i kemping. Pomysłodawcą ratowania zabytkowej architektury drewnianej regionu w formie żywego skansenu był przeworski architekt Stanisław Żuk (1919–1998).

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Siennowie [26] [C4]

Kościół został wzniesiony w 1676 roku, natomiast kruchta i murowaną zakrystię dobudowano w XIX wieku. Wyposażenie świątyni w większości pochodzi z początku XVIII stulecia.

Kościół pw. św. Floriana w Stalowej Woli [27] [K2]

Kościół został wzniesiony w 1802 roku w pobliskiej miejscowości Stany, a po upływie 141 lat przeniesiono go do Stalowej Woli.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Narodzenia Bogurodzicy w Stubienu [28] [F4]

Cerkiew wybudowano w 1849 roku, a po wysiedleniu ludności ukraińskiej w 1947 roku po pewnym czasie została przejęta przez Kościół rzymskokatolicki. Ikonostas z tej cerkwi znajduje się we współczesnej świątyni greckokatolickiej w Mokrem koto Sanoka.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Dymitra w Tyniowicach [29] [D4]

Wzniesiona została w pierwszych latach XVIII wieku, po wysiedleniu mieszkańców ukraińskich w 1947 roku przez pewien czas służyła jako kościół, obecnie nie jest użytkowana.

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Zadbrowiu [30] [EF4]

Cerkiew powstała prawdopodobnie w 1660 roku. W ciągu ostatnich lat była dwukrotnie przesuwana na niewielką odległość. Po gruntownej renowacji znalazła się na cmentarzu i obecnie pełni funkcję kaplicy pogrzebowej.

Zamki, pałace, dwory

Zespół Zamkowo-Parkowy w Baranowie Sandomierskim [31] H2-3

Położony na prawym brzegu Wisły Zespół zamkowo-parkowy w Baranowie Sandomierskim należy do najpiękniejszych rezydencji magnackich w Polsce. Ze względu na liczne podobieństwa do krakowskiej siedziby królewskiej

nazywany jest „Małym Wawelem”. Zamek ten wznosił Andrzej Leszczyński w 1606 roku według projektu włoskiego architekta Santi Gucciego. Wybudowany został na planie prostokąta z czterema okrągłymi basztami w narożach oraz prostokątną wieżą pośrodku ściany frontowej. Wewnętrzny dziedziniec otoczony jest pięknymi dwukondygnacyjnymi kruż-

gan-kami. W późniejszym okresie dodano fortyfikacje bastionowe, a w czasach Lubomirskich przebudowano zgodnie z wzorcami barokowymi.

Współcześnie działa tu hotel z restauracją i muzeum. Od kilku lat organizowany jest tu Międzynarodowy Festiwal Kuchni Dworskiej. Mieszcząca się w zamku restauracja znalazła się na

Fotografie u góry (od lewej):

- Salonik na zamku w Baranowie Sandomierskim, M. Bosek
- Zespół zamkowo-parkowy w Baranowie Sandomierskim, M. Bosek

Szlaku Kulinarным Podkarpackie Smaki, a sam obiekt położony jest na Karpaczkim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych.

Sztukaterie na zamku w Baranowie Sandomierskim, fot. M. Bosek

Ekspozycja husarii w zamku w Baranowie Sandomierskim, fot. M. Bosek

Zespół Zamkowo-Parkowy w Krasicy [32] D5

Zamek w Krasicy – dawna siedziba Krasickich i Sapiehów, zalicza się do najpiękniejszych zabytków polskiego renesansu. Ta imponująca rezydencja magnacka położona na dawnym trakcie Przemyśl–Sanok stanowiła siedzibę Krasickich i Sapiehów. Obecny, zachowany do dnia dzisiejszego wygląd, zamek uzyskał na początku XVII w. Wybudowany został na planie prostokąta, a położone w narożach cztery baszty swoimi nazwami odzwierciedlały porządek świata: Boska, Papieska, Królewska i Rycerska. W Baszcie Boskiej znajduje się kaplica uchodząca za jeden z najcenniejszych elementów architektonicznych zamku, często przyrównywana jest do Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu.

Sgraffito – technika w sztukatorstwie polegająca na nakładaniu kolejnych, kolorowych warstw tynku, a później na zeskrobywaniu nie w pełni utwardzonych fragmentów warstw wierzchnich. Poprzez odstawianie warstw wcześniej nałożonych powstaje dwu- lub wielobarwny wzór.]

Niezwykłe wrażenie na zwiedzających wywierają dekoracje sgraffitowe zdobiące zewnętrzne ściany rezydencji. Obecnie funkcjonuje tu hotel i restauracja. Rezydencja otoczona jest rozległym parkiem z aleją rodową Sapiehów. Z okazji narodzin córki sadzono lipę, a przyjsię na świat syna upamiętniano posadzeniem dębu. Swoje drzewo w alei ma również Książę Niezłomny – urodzony w krasicyńskim zamku ks. kardynał Adam Sapieha (1867–1951).

Kaplica w Baszcie Boskiej na zamku w Krasicy, fot. J. Hlades

Zamek Kazimierzowski w Przemyślu [33] E5

Zamek Kazimierzowski to jeden z najcenniejszych i najbardziej rozpoznawalnych zabytków w krajobrazie Przemyśla. Wybudowany został w XIV wieku przez Kazimierza Wielkiego po przyłączeniu do Polski miasta wraz z całym zdobytym Księstwem Halicko-Włodzimierskim. Zamek wzniesiono w miejscu, gdzie już ponad tysiąc lat temu znajdował się gród pierwszych Piastów. Pamiątką tamtych czasów są fundamenty zespołu rotundy-palatium odkryte w latach 80. XX wieku. Budowla ta od początku swojego istnienia stanowiła ośrodek władzy państwowej. W wyniku rozbudowy w XVI wieku powstała w tym miejscu twierdza z basztami, bastiejami, bastionami, będąca ważnym punktem w systemie obrony rubieży Rzeczypospolitej. W XVII wieku, wzorując się na zamku w Krasicy, narożne wieże zwieńczono charakterystyczną attyką, powstał też nowy budynek mieszkalny z krużgankami. Zniszczony w 2. poł. XVII wieku przez Szwedów i wojska Jerzego II Rakoczego popadł w ruinę. Po przeprowadzeniu przez władze miasta w XIX wieku prac modernizacyjnych stał się częścią rozle-

głego parku miejskiego. Zamek mieści siedzibę istniejącego do dziś Towarzystwa Dramatycznego im. A. Fredry, zwane go „Fredreum”. W murach Zamku Kazimierzowskiego od 2005 roku znajduje się także Przemyskie Centrum Kultury i Nauki Zamek.

Pałac w Sieniawie [34] D2

Ten wspaniały pałac położony na prawym brzegu Sanu przez lata związany był z dwoma wielkimi rodami magnackimi: Sieniawskimi i Czartoryskimi. Powstał w wyniku rozbudowy niewielkiej letniej siedziby Adama Mikołaja Sieniawskiego, fundatora miasta. Od 1731 roku aż do wczesnych lat powojennych rezydencja wraz z okolicznymi dobrami należała do rodziny Czartoryskich. Z czasem stała się głównym ośrodkiem ich ordynacji rodowej. Obiekt stanowił centrum intelektualne i kulturalne południowo-wschodniego rejonu Polski. W początkach II wojny światowej w oficynie pałacowej schowano w zamurowanej skrytce naj-

Fotografie u góry (od lewej):
– Zamek w Krasicy – część zachodnia, fot. T. Budziński
– Pałac w Sieniawie, fot. M. Wójtowicz

cenniejsze obrazy kolekcji Czartoryskich, między innymi słynną „Damę z łasiczką” autorstwa Leonarda da Vinci. Niemcy odnaleźli skrytkę, choć sam obraz uniknął wówczas rabunku. Został następnie przewieziony do miejscowości Petkinie, gdzie niestety trafił w ręce okupantów. Po II wojnie światowej „Dama z łasiczką” powróciła do Polski. Współcześnie w pałacu urządzono hotel. W parku zachowały się między innymi rządówka, spichlerz, dom ogrodnika, pawilon myśliwski i wspomniana oficyna mieszcząca obecnie restaurację. Znajduje się tam również Kamień Szczęścia Tadeusza Kościuszki, który upamiętnia miłe chwile, jakie bohater spędził w sieniawskim pałacu w 1792 roku, gdy księżna Izabela Czartoryska wyprawiła mu w swojej rezydencji przyjęcie imieninowe. Ponoć gdy usiądzie się na owym kamieniu i pomyśli życzenie, to musi się ono spełnić. Zespół pałacowo-parkowy w Sieniawskim pałacu jest na Karpackim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych.

Zespół pałacowo-parkowy w Dubiecku [35] [B5] C5
Znajdujący się na Karpackim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych ze-

spół pałacowo-parkowy urzeka swoim malowniczym położeniem nad zakolem błękitnego Sanu. Miejskowy majątek należał w przeszłości do Stadnickich, Krasickich i Konarskich. Początkowo zamek ten był budowlą wzniesioną na planie czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem. Z pierwotnego założenia zachowały się do dziś piwnice oraz fragmenty dawnych fortyfikacji. Obecny kształt rezydencji ta uzyskała podczas odbudowy po pożarze w 1852 roku. Na dawnym dubieckim zamku urodził się słynny warchoł Stanisław Stadnicki zwany Diabłem Łańcuckim. Niektórzy twierdzą, że jego zjawa czasem pojawia się w rodzinnej miejscowości. Tutaj również przyszedł na świat jeden z najwybitniejszych twórców polskiego oświecenia biskup Ignacy Krasicki. Współcześnie mieści się tutaj hotel i restauracja, a park pałacowy jest ogólnodostępny.

Zespół parkowo-pałacowy w Zarzeczu [36] [B4] D4
Dawna siedziba Dzieduszyckich w Zarzeczu położonym na zachód od Jarostawia jest rzadkim przykładem na skalę krajową, tak doskonale zachowanego założenia pałacowo-parkowego

utrzymanego w stylu romantycznym. Rezydencja ta swoje powstanie i rozwój zawdzięcza małżeństwu Magdaleny Dzieduszyckiej oraz Ignacego Morskiego. Klasycystyczny pałac wzniesiony został w latach 1807–1812 według projektu Chrystiana Piotra Aignera (1756–1841). Budowla zwraca uwagę olbrzymią okrągłą rotundą. Wokół pałacu rozciąga się park krajobrazowy ze stawem z wyspą pośrodku, w otoczeniu zarówno drzew rodzimych, jak i obcych gatunków. W 1817 roku na terenie zarzeckiego majątku powstało nowoczesne gospodarstwo rolne zaprojektowane według wzorców hollenderskich. Wybudowano wówczas zabudowania folwarczne oraz założono kwatery ogrodów użytkowych. Pałac zarzecki to obok rezydencji w Sieniawie, Przeworsku i Łańcucie jeden z czterech ośrodków dużych ordynacji rodowych, jakie w przeszłości płożone były na terenie Podkarpacia. Współcześnie w budynku mieści się Centrum Kultury oraz Muzeum Dzieduszyckich.

Zespół dworski w Boratynie [37] [B4] E4
Dwór w Boratynie obecny kształt zyskał

w latach 20. XIX wieku. Ówczesny właściciel majątku Jan Stadnicki (1785–1862), tworząc swoją nową siedzibę inspirował się projektami zespołów pałacowo-parkowych z Łańcuta, Przeworska i Sieniawy. Powstały w ten sposób klasycystyczny dwór wraz z otaczającym go parkiem krajobrazowym oraz ogrodami użytkowymi stanowi modelowy przykład XVIII-wiecznej sielankowej rezydencji szlacheckiej. Obecnie po gruntownym remoncie mieści się tutaj pensjonat, restauracja i SPA. Obok dworu zachowała się kaplica z XVIII wieku, której autorstwo projektu przypisywane jest Christianowi Aignerowi, znanemu architektowi tworzącemu w stylu klasycystycznym.

Ruiny zamku Stadnickich i Starzeńskich w Dąbrowce Starzeńskiej [38] [B5]

Jest to jeden z ciekawszych i najbardziej malowniczych relikwów dawnych siedzib szlacheckich w regionie. Fortalicja

*Fotografie u góry (od lewej):
– Pałac Krasickich w Dubiecku,
fot. P. Banaszkiewicz
– Zespół parkowo-pałacowy w Zarzeczu,
fot. M. Wójtowicz*

ta została wzniesiona przez Stadnickich w latach 1627–1633 na miejscu starszej budowli. W późniejszym czasie obiekt był własnością Zebrzydowskich, Czartoryskich i Ogińskich, rodzin należących do ekonomicznej elity Rzeczypospolitej. W 1789 roku zamek z tutejszymi dobrami nabył Piotr Starzeński. W rękach jego potomków pozostawał aż do reformy rolnej przeprowadzonej w latach 1944–48 przez władze komunistyczne. Po II wojnie światowej obiekt zaczął popadać w ruinę. Do naszych czasów zachowały się dwie baszty oraz fragmenty murów dawnych skrzydeł mieszkalnych. Przetrwali również XVI-wieczne piwnice, pozostałości pierwszego dworu, jaki został wzniesiony w Dąbrówce. Ruiny otacza park, w którym znajduje się kaplica grobowa Starzeńskich z XIX wieku.

Zespół pałacowo-parkowy w Tarnobrzegu-Dzikowie [39] III2

Położony na wiślanej skarpie zespół pałacowo-parkowy Tarnowskich jest najcenniejszym zabytkiem Tarnobrzega. W średniowieczu w tym miejscu istniał dwór wieżowy o charakterze obronnym, zwany fortalicjum. Usytu-

wany był prawdopodobnie obok przeprawy przez rzekę.

W 1522 roku posiadłość tę nabyła rodzina Tarnowskich, stając się siedzibą ich rozległego majątku przez kolejne cztery stulecia. W wyniku rozbudowy i przeprowadzonych prac modernizacyjnych skromny dwór obronny został przekształcony w imponującą rezydencję magnacką z zamkiem składającym się z głównego korpusu z dwoma bocznymi skrzydłami. Obiekt ten otoczono murami obronnymi oraz fosą. Zamku strzegły mury kurtynowe oraz bastiony.

Zamek ten niestety został zniszczony w czasie wojny polsko-austriackiej w 1809 roku. Na jego gruzach Tarnowscy wybudowali w 2. poł. XIX wieku pałac w stylu neobarokowym. Przechowywano tam bogatą kolekcję dzieł sztuki oraz księgozbiór zgromadzony przez właścicieli Tarnobrzega. Ten bezcenny zbiór spłonął doszczętnie wraz z zamkiem w wyniku pożaru, do którego doszło w grudniu 1927 roku. Obecny kształt obiektu zyskał w 1931 roku, podczas odbudo-

wy po pożarze. Po II wojnie światowej umieszczono tu technikum rolnicze. Od 2011 roku zamek dzikowski jest główną siedzibą Muzeum Historycznego Miasta Tarnobrzega.

Zespół pałacowo-parkowy w Hadlach Szklarskich [40] III B4 – powstał u schyłku XIX wieku za sprawą Antoniego Piotra Łastowieckiego. Oprócz pałacu zachowały się: stary dwór, oranżeria, kuźnia

i oficyna. W zespole funkcjonuje obecnie ośrodek wypoczynkowy.

Pałac rodziny Górskich w Rożwienicy [41] III D4 – z końca XIX wieku. Od lat 80. XX wieku mieści się tutaj urząd gminy. Przy pałacu zachował się zrewitalizowany w ostatnich latach park.

Pałac w Urzejowicach [42] III CD3 – wzniesiony w latach 1885–1887 dla Hermana i Genowefy Turnauów. Bratankiem Hermana był Jerzy Turnau, pisarz i malarz, właściciel majątku w pobliskich Mikulicach. Pałac otoczony jest parkiem z zachowanym dawnym spichlerzem, rządcówką i oficyną.

Ruiny zamku w Węgieierce [43] III D4 – wzniesionego zapewne na początku XVI wieku przez Jana Pieniżkę. W końcu XVIII wieku budowla spłonęła i od tamtej pory zaczęła podupadać. W okolicy zamku przetrwała część XIX-wiecznych zabudowań dworskich.

Zespół pałacowo-parkowy w Hadlach Szklarskich, fot. J. Stankiewicz

Fotografie u góry (od lewej):
– Biblioteka w Pałacu Tarnowskich w Dzikowie, fot. Archiwum Muzeum Historycznego Miasta Tarnobrzega
– Pałac w Urzejowicach, fot. M. Wójtowicz

Kościoty, klasztory, sanktuaria

Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pactawskiej [44] DE6

Najbardziej znane miejsce pielgrzymkowe w całej archidiecezji przemyskiej i województwie podkarpackim. Kalwariami nazywano powstające od średniowiecza miejsca poświęcone kultowi Męki Pańskiej. W 1668 roku z inicjatywy kasztelana lwowskiego, Andrzeja Maksymiliana Fredry na wzgórzu nad Wiarem powstał pierwszy kościół i klasztor z założeniem wzorowanym na powstającej w XVII wieku Kalwarii Zembrzydowskiej. Pierwotne, drewniane zabudowania strawił pożar. Zachowany do dziś murowany zespół klasztorny w stylu barokowym został wzniesiony w latach 1770–1776.

Sanktuarium kalwaryjskie związane jest nie tylko z kultem Męki Pańskiej. Już w 1679 roku trafił tutaj cudowny Obraz Matki Bożej z Kamieńca Podolskiego. Jak głosi legenda, Turcy po zajęciu słynnej twierdzy wyrzucili obraz do rzeki Smotrycz, który następnie został znaleziony przez pewnego starca. Owemu człowiekowi przyśnił się miała Matka Boża, która nakazała mu zanieść obraz do Kalwarii. Od XVIII wieku kult Matki Bożej Kalwaryjskiej znacznie się rozwinął, a w prowadzonych przez franciszkanów księgach odnotowano pięćdziesiąt cudów za wstawiennictwem Madonny. W 1882 roku cudowny wizerunek został koronowany, a w uroczystości wzięto udział ponoć aż 150 tys. wiernych.

W okolicy kościoła i klasztoru znajduje się 35 murowanych i 6 drewnianych kaplic dróżkowych. Współczesny zespół kalwaryjski powstał w XIX stuleciu, ale jest kontynuacją pierwotnego założenia. Warto wspomnieć, że już w 1769 roku został wydany pierwszy modlitewnik do odprawiania nabożeństw na dróżkach kalwaryjskich.

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Jarostawiu [45] E3

W sanktuarium otaczana jest czią stynąca łaskami Pieta – figura przedstawiająca Matkę Bożą trzymającą na kolanach martwego Jezusa Chrystusa. Pochodząca aż z XIV wieku rzeźba, wykonana z lipowego drewna przetrwała przez stulecia w nienaruszonym stanie, pomimo kilku pożarów kaplicy, w której się mieściła. W 1713 roku ukończono budowę kościoła Matki

Bożej Bolesnej, w którym schronienie znalazła stynna jarostawska pieta. W 1755 roku w uroczystości koronacji cudownej figury wzięto udział ponad 30 tys. osób. Świątynią początkowo opiekowali się jezuici, których po kasacie zakonu zastąpili dominikanie. W miejscu tym warto zwrócić uwagę na pochodzący z XVIII wieku Ołtarz Relikwii Świętych, który zawiera relikwie niemal 200 świętych i błogostawionych.

Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Jodłównie [46] C4

Nieopodal Pruchnika znajduje się sanktuarium maryjne, malowniczo położone na niewysokim wzniesieniu górującym nad wsią Jodłówka. Obiektem kultu jest umieszczony w ołtarzu głównym obraz Matki Bożej Pocieszenia pochodzący z XVIII wieku. Popularność tutejszego sanktuarium wzrosła po powtórnej koronacji stynącego łaskami obrazu. Obok kościoła znajduje się urokliwa kapliczka, pośrodku której stoi niewielka studzienka. Na jej dnie bije źródło, a wypływająca z niego wódz miejscowa tradycja przypisuje uzdrawiającą moc.

Cerkwie

Wielkim zainteresowaniem turystów odwiedzających województwo podkarpackie cieszą się drewniane cerkwie. Nie można jednak zapominać o użytkowanych przez prawosławnych i grekokatolików świątyniach murowanych. W Dolinie Sanu i Wisły jest ich wiele. Wspomnieć wypada grekokatolicką katedrę w Przemyślu czy dawne murowane cerkwie w Cieplicach, Hadlach Szklarskich, Kurytówce, Starym Mieście oraz użytkowanej wspólnie przez katolików i prawosławnych cerkwi

pw. św. Michała Archaniota w Kulnie. Najcenniejsze, a zarazem najpiękniejsze takie zabytki w nadślańskiej krainie znajdują się w Jarostawiu i Posadzie Rybotyckiej.

Sanktuarium Matki Bożej „Mytoserdia Dweri” w Jarostawiu [47] E3

Jarostawska cerkiew to jeden z najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych grekokatolików w Polsce. Wzniesiona została w 1. poł. XVIII wieku, ale współczesny wygląd nadała jej rozbudowa z lat 1911–1912. Wówczas niemal dwukrotnie zwiększyła się powierzchnia świątyni. Po II wojnie światowej cerkiew odebrano grekokatolikom. Zwrócono ją dopiero w 1987 roku. W sanktuarium szczególną czią obdarzona jest cudowna ikona Matki Bożej „Brama Mitosierdzia”, która pochodzi z XVII wieku i została namalowana w typie Hodegetrii. W 2015 roku ikona na prośbę papieża Franciszka została zawieziona do Watykanu i była wystawiona na ołtarzu na Placu św. Piotra podczas inauguracji Nadzwyczajnego Roku Mitosierdzia. Elementem wystroju cerkwi jest XVII-wieczny ikonostas. Ściany wewnętrzne ozdobione zostały polichromiami wykonanymi przez ukraińskiego malarza Mychajła Bojczuka (1882–1937) – ucznia Leona Wyczółkowskiego.

Cerkiew pw. św. Onufrego w Posadzie Rybotyckiej [48] D6

Świątynia ta uchodzi za najstarszą zachowaną cerkiew w Polsce. Została wzniesiona w XV wieku i dzięki grubym kamiennym murom oraz swojemu położeniu w widłach Wiaru i Zastawki uzyskała obronny charakter. We wnętrzu zachowały się fragmenty XVI-wiecznej polichromii. Dawna metryka, obronna architektura i malowidła z kręgu sztuki bizantyjskiej czynią z tej świątyni jeden z ciekawszych przykładów budownictwa cerkiewnego w naszym kraju.

W 2010 roku świątynia została zwrócona grekokatolikom. Cerkiew w Posadzie Rybotyckiej jest uznawana za jedno z trzech potencjalnych miejsc pochówku Michała Kopystyńskiego (zmarłego w 1610 roku), prawosławnego władcy przemyskiego, który należał do czołowych przeciwników unii brzeskiej.

Sanktuarium Matki Bożej „Mytoserdia Dweri” w Jarostawiu, fot. T. Trulka

Synagogi i cmentarze żydowskie

Żydzi w okresie międzywojennym skupieni byli przede wszystkim w największych ośrodkach regionu. W Przemyślu, Jarosławiu czy Leżajsku stanowili ponad 30% ogółu mieszkańców. Były również miasta, w których wyznawcy judaizmu dominowali liczebnie nad pozostałymi miejscowymi. W kilkutyśicznym Rozwadowie (obecnie część Stalowej Woli) i Tarnobrzegu Żydzi byli najliczniejszą grupą narodowościową, stanowiąc ponad 60% mieszkańców. W każdym

z miast funkcjonowały żydowskie domy modlitwy, instytucje społeczno-polityczne i kulturalne. Kres temu przyniosła II wojna światowa i dokonana przez Niemców planowa eksterminacja ludności żydowskiej.

Do naszych czasów przetrwała jedynie część kirkutów i nieliczne, najczęściej przebudowane synagogi. Obecnie na Podkarpaciu spotkać można chasydów, którzy pielgrzymują do grobów cadyków pochowanych na kirkutach Dynowa, Sieniawy i przede wszystkim Leżajska. Zgodnie z tradycją pielgrzymi zosta-

wiają na grobach tzw. kwitelech, kartki z prośbami, które zmarły przekazać ma Panu Bogu w imieniu odwiedzających jego grób. Współcześnie ważnym miejscem dla chasydów jest założony przez Pinchasa Pompa, rabina z Jerozolimy, Centrum Historii i Kultury Żydów Polskich w Dynowie. Urządzono tutaj salę modlitewną, kosztowną stołówkę, mykwę (łaźnię rytualną) oraz dom pielgrzyma. Na starym cmentarzu żydowskim w Dynowie znajduje się ohel cadyka Cwi Elimelecha Szapiro.

Duża Synagoga w Jarosławiu [49]

E3

W Jarosławiu, tym niegdyś wielokulturowym mieście zachowały się dwa dawne żydowskie domy modlitwy położone przy Placu Bożnic. Pierwsza z nich to wzniesiona w latach 1810–1811 Duża Synagoga, która jest największym tego typu obiektem zachowanym w całym województwie podkarpackim. Jej współczesny wygląd został nadany budynkowi podczas przebudowy w 1905 roku. W okresie II wojny światowej synagoga została zdewastowana, a jej wyposażenie zniszczono. Później, pod koniec XX wieku została przekazana Krakowskiej Gminie

Wyznaniowej. Drugi dom modlitwy, który przetrwał w Jarosławiu to Mała Synagoga z 1900 roku.

Grób cadyka Elimelecha Weissbluma w Leżajsku [50]

Stosunkowo niewielkich rozmiarów Leżajsk jest jednym z najbardziej znanych ośrodków pielgrzymkowych ortodoksyjnych Żydów w Polsce. W tym położonym w dolinie Sanu mieście został bowiem pochowany jeden z pierwszych cadyków, Elimelech Weissblum (1717–1787). Co roku z okazji rocznicy śmierci (jorcajt) Elimelecha, która obchodzona jest 21 dnia miesiąca adar według kalendarza żydowskiego (koniec marca) do Leżajska przyjeżdżają tysiące chasydów z Izraela, Stanów Zjednoczonych Ameryki i wielu innych krajów. Podobno, kto odwiedzi grób cadyka, ten nie umrze w grzechu. W przebudowanej mykwie urządzono współcześnie salę modlitewną i hotel dla żydowskich pielgrzymów.

Fotografie u góry (od lewej):
– Grób cadyka Elimelecha Weissbluma w Leżajsku, fot. J. Stankiewicz
– Duża Synagoga w Jarosławiu, fot. M. Wójtowicz

Słowniczek wybranych pojęć kultury żydowskiej

Chasydyzm – ruch religijny, którego celem była odnowa religijna wyznawców judaizmu. Zapoczątkowany został w XVIII wieku w południowo-wschodniej Polsce. Niezwykle spontanicznymi formami praktyki religijnej chasydów były śpiew, taniec oraz modlitwa. W tych zewnętrznych przejawach obrzędowości chasydzkiej odnaleźć można elementy mistyki, ludowej tradycji Żydów Rzeczypospolitej, a także wpływów słowiańskiej kultury ludowej i folkloru.

Cadyk – charyzmatyczny przywódca wspólnoty chasydyzmu, będący wzorem pobożności, pokory i sprawiedliwości. Ze względu na przypisywaną im zdolność czynienia cudów i uzdrawiania, otaczani są szczególną czcią i nierzadko pośmiertnym kultem.

Ohel – rodzaj grobowca na cmentarzach żydowskich. Często przypomina niewielki budynek, z drzwiami i oknami, przykryty dachem dwuspadowym lub półkolistym. W jego wnętrzu znajdowały się groby wybitnych rabinów, cadyków i ich męskich potomków.

Synagoga w Tarnobrzegu

Tarnobrzeska synagoga, znajdująca się przy ul. Szerokiej 15, została wybudowana w latach 1862–70. Obiekt

ten posiadał dwuspadowy dach oraz wysokie, łukowato zakończone okna. Wewnętrzne ściany i sklepienie domu modlitwy pokryte były polichromią.

Synagoga została doszczętnie zdemontowana podczas II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. W wyniku dokonanych zmian podczas remontu w latach 70. minionego wieku budynek całkowicie zatracił pierwotny wygląd i cechy stylowe.

Dziś w dawnej synagodze znajduje się biblioteka miejska. Na ścianie budowli widnieje tablica pamiątkowa z napisem: „Pamięci Tarnobrzeżan Żydów obywateli naszego grodu”.

Cmentarz żydowski w Sieniawie

[51]

Cmentarz żydowski w Sieniawie powstał zaledwie kilka lat po założeniu miasta w 2. poł. XVII wieku. Zachowało się na nim niemal 700 macew. Tam też został pochowany Jecheskiel (Ezechiel) Szraga Halberstam (1815–1899), który pochodził ze znanej dynastii cadyków.

Na grobie tego cadyka w 1978 roku zbudowano nowy ohel, a Sieniawa stanowi jedno z chasydzkich miejsc pielgrzymkowych w województwie podkarpackim.

Cmentarz żydowski w Siedleczce

[52] C4

Powstał w 2. poł. XIX wieku kirkut, przeznaczony przede wszystkim dla żydowskiej społeczności pobliskiej Kańczugi. Zachowało się na nim kilkadziesiąt macew. W 2008 roku cmentarz uporządkowano i ogrodzono z inicjatywy Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego. Około 50 m na północ od kirkutu znajduje się masowa mogiła Żydów zamordowanych przez Niemców w sierpniu 1942 roku.

Cmentarz żydowski w Krzeszowie

[53] LM3

Krzeszowski kirkut znajduje się na zboczu niewielkiego wzniesienia nad Sanem, z dala od zabudowań miejscowości. Najprawdopodobniej został założony w XVII w. Zachowało się na nim blisko 100 macew z okresu od XVIII w. do końca lat 30. poprzedniego stulecia.

Fotografia u góry:

- Macewa na cmentarzu żydowskim w Krzeszowie, fot. P. Czopor
- Cmentarz żydowski w Siedleczce, fot. T. Trulka
- Cmentarz żydowski w Siedleczce, fot. T. Trulka

Cmentarz żydowski w Sieniawie, fot. T. Trulka

Cmentarze wojenne

W Dolinie Sanu i Wisły nigdy nie powstały tak monumentalne cmentarze wojenne jak te, które można do dziś podziwiać w Beskidzie Niskim. W walkach toczonych tu podczas I i II wojny światowej zginęły na tym terenie tysiące żołnierzy z wszystkich walczących armii. Tragiczną pamiątką tych wydarzeń są bardziej lub mniej rozbudowane nekropolie wojenne. Część z czasem uległa zapomnieniu. W ostatnich latach wiele z nich uporządkowano, opracowane są też plany kolejnych remontów innych cmentarzy wojennych.

Zabytkowy Zespół Cmentarzy Wojennych Twierdzy Przemyśl [54] [E5]

Wybudowany na stokach wzgórza Zniesienie. Pochowani zostali tutaj zarówno żołnierze polegli na terenie miasta, jak i ekshumowani z okolicznych miejscowości. Kompleks jest podzielony na cztery fragmenty. W południowej części stoku założono cmentarz żołnierzy rosyjskich, dalej znajduje się tzw. mauzoleum żołnierzy niemieckich oraz część austro-węgierska. Po wschodniej stronie ulicy Przemysława znajduje się czwarta część nekropolii, na której spoczęli nieznani żołnierze armii austro-węgierskiej. Projektantem całego zespołu cmentarzy

był węgierski architekt Franz Szabolcs. Poświęcenie kompleksu cmentarnego odbyło się w dniu 1 listopada 1916 roku.

Cmentarz wojenny w Przemyślu w dzielnicy Zasanie [55] [E5]

Powstał z polecenia austro-węgierskich władz wojskowych na wzgórzu Lipowica. Zaprojektowany został także przez Franza Szabolcsa z Budapesztu. Na cmentarzu można zobaczyć murowaną kaplicę i metalowy krzyż z napisem *Pro Patria Mortuis*, wykonany z elementów wysadzonego mostu na Sanie. Oprócz poległych w I wojnie światowej, w późniejszym okresie pochowano na nim również żołnierzy Wojska Polskiego i ofiar niemieckiego terroru. Obecnie stanowi część cmentarza komunalnego.

Ukraiński Cmentarz Wojenny w Przemyślu – Pikulicach [56] [E5]

Cmentarz został założony jako miejsce pochówku żołnierzy ukraińskich internowanych w Bakończycach, Pikulicach i Przemyślu w latach 1919–1921. Blisko 2 tys. pochowanych tam Ukraińców to ofiary epidemii tyfusu podczas lata 1919 roku. Cmentarz zagospodarowano w latach 1922–1924. Wówczas przeprowadzono również ekshumacje żołnierzy ukraińskich z innych miejsc. Pierwotnie na

pikulickiej nekropolii znajdował się kilkunastometrowy krzyż metalowy zaprojektowany przez Olenę Kulczycką (1877–1967). Cmentarz został odrestaurowany w 1990 roku po dewastacji, jaka nastąpiła w okresie powojennym. W 2000 roku przewieziono tutaj szczątki członków UPA poległych podczas ataku na Birczę.

Cmentarz wojenny w Cieplicach [57] [D2]

Jeden z najciekawszych cmentarzy wojennych w Dolinie Sanu i Wisły. Pochowano na nim żołnierzy austro-węgierskich, niemieckich i rosyjskich poległych w 1914 roku. Nekropolia ma kształt prostokąta o wymiarach 50 x 65 m. Pośrodku zachował się pięciometrowej wysokości murowany obelisk z wrytym rokiem: 1914. Wciąż jest częściowo czytelny pierwotny układ mogił.

Cmentarz wojenny w Drohojowie [58] [E4]

Jeden z wielu w okolicach Przemyśla cmentarzy wojennych z okresu walk o odbicie ruin twierdzy oraz miasta z rąk rosyjskich. Pochowani zostali tutaj żołnierze armii niemieckiej z 11 dywizji piechoty, wśród nich wielu Polaków z Wielkopolski. Na drohojowskim cmentarzu spoczywają również żołnierze rosyjscy.

Cmentarz wojenny ofiar II wojny światowej w Jagielle-Niechciałkach [59] [D3]

Spoczęło tutaj przede wszystkim około 5 tys. żołnierzy radzieckich zamordowanych przez Niemców w obozie funkcyjnym w pobliskiej Wólce Petkińskiej. Po II wojnie światowej przeniesione zostały na ten cmentarz szczątki około 400 Żydów zamordowanych w latach 1939–1945 na terenie powiatów przeworskiego, łańcuckiego, jarosławskiego, rzeszowskiego i Stalowej Woli. Wśród nich były także osoby ukrywane przez rodzinę Ulmów z Markowej koło Łańcuta i zgładzone wraz z nią w dniu 24 marca 1944 roku.

Cmentarz wojenny w Tarnobrzegu [60] [I2]

Pochowano na nim żołnierzy poległych jesienią 1915 r. w zaciętych walkach w mieście i okolicach. Znajdują się tu również groby zmarłych w tarnobrzelskim szpitalu uczestników wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. oraz obrońców miasta, którzy ponieśli śmierć podczas kampanii wrześniowej w 1939 r.

Fotografie u góry (od lewej):
– Cmentarz wojenny w Przemyślu, fot. J. Stankiewicz
– Cmentarz w Wólce Małkowej, fot. UG Trzyczna
– Cmentarz wojenny w Cieplicach, fot. T. Trulka

Obiekty militarne: forty i schrony bojowe

Twierdza Przemyśl [61] [E5]

Twierdza Przemyśl na początku XX wieku była jedną z największych i najnowocześniejszych twierdz ówczesnej Europy. Wybudowana z rozmachem przez najwybitniejszych architektów i inżynierów monarchii austro-węgierskiej, stała się areną krwawych walk podczas I wojny światowej. Określana mianem „Verdun wschodniego frontu” dziś stanowi pomnik Bitwy Narodów 1914–1915.

Budowę fortyfikacji rozpoczęto w 1873 roku na polecenie władz Austro-Węgier zaniepokojonych nasilającym się konfliktem z Imperium Rosyjskim. Innowacyjność projektu polegała na rezygnacji z ciągłej linii umocnień na rzecz tworzącego obieg zamknięty systemu kilkunastu fortów artyleryjskich. Liczący 45 km długości pierścień umocnień wzniesiono na podmiejskich wzgórzach, w odległości kilku kilometrów od centrum miasta. Twierdza Przemyśl odegrała kluczową rolę podczas I wojny światowej. Trwające niemal pół roku oblężenie fortu przez armię rosyjską zapisało się na kartach historii jako

jedna z największych klęsk wojsk austriackich tamtych czasów.

Dziś twierdza w Przemyślu to tajemniczy labirynt betonowych ścian, podziemnych korytarzy i dzikich, porośniętych krzakami wałów. Porzucone w lesie malownicze ruiny dawnych fortyfikacji stanowią mroczną pamiątkę minionych czasów, o których nie pozwalają zapomnieć nikomu, kto się pojawia w ich progach.

Fort I Salis-Soglio [62] [E5]

Jeden z najlepiej zachowanych fortów artyleryjskich, położony w miejscowości Siedliska. Nazwany na cześć dyrektora budowy fortyfikacji – Daniela Salis-Soglio. W obiekcie do dziś zachowała się ceglana brama wjazdowa, kazamaty, dziedziniec centralny oraz wały obronne.

Fort XII Werner [63] [EF4]

Jednowałowy fort artyleryjski w miejscowości Żurawica, którego nazwa pochodzi od nazwiska pierwszego komendanta twierdzy – Antona Wernera. W potowie XIX wieku wykorzystywany jako szaniec obozu warownego, podczas oblężenia w 1915 roku został częściowo wysadzony w powietrze. Dziś w koszarach fortecznych znajduje się ekspozycja muzealna.

Fort XIII San Rideau [64] [E5]

Położony w pobliżu Arboretum w Boleszycach słynie przede wszystkim z mrocznej legendy, równie ciekawej, jak i niestety mało prawdopodobnej. Według podania, podczas rozbioru twierdzy w 1923 roku, w jednym z zawalonych gruzem pomieszczeń odnaleziono człowieka. Był to rosyjski oficer – były jeńiec austriacki – który wraz z towarzyszem został zapomniany w celi podczas wysadzania twierdzy w 1915 roku. Zasypani gruzem przetrwali dzięki odkrytemu magazynowi z żywnością. Jeden z mężczyzn wkrótce postradał zmysły i popełnił samobójstwo, drugi natomiast przeżył w celi 8 lat, lecz gdy w kocu został uwolniony, zmarł na skutek szoku.

Linia Mołotowa i Kaponiera 8813 [65] [E5]

Kaponiera 8813, Przemyśl, ul. Piłsudskiego 4 (przy hotelu Accademia), Tel. 505 077 838, www.projekt8813.pl

Polska po poniesieniu klęski we wrześniu 1939 roku straciła swoje terytorium na rzecz Niemiec i Związku Radzieckiego. Od tej pory granica między dwoma mocarstwami na odcinku karpaccim przebiegała na rzece San, od jego źródeł aż po Sieniawę. Władze ZSRR sprowadzając się do kraju ze strony Niemiec, podjęły decyzję

o budowie umocnień połowych wzdłuż całej granicy z III Rzeszą. Ciąg powstałych wówczas bunkrów, rozmieszczonych od Litwy po Karpaty, tworzył system obrony zwany Linia Mołotowa. Do dziś, na prawym brzegu Sanu wciąż można znaleźć sowieckie schrony bojowe lub ich pozostałości. W samym tylko Przemyślu wybudowano aż 22 obiekty Linii Mołotowa.

Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje **Kaponiera 8813**, położona nad Sanem, przy ul. Piłsudskiego 4. To jedyna w całej Linii Mołotowa kaponiera – budowla fortyfikacyjna służąca do ostrzału skrzydłowego w dwóch kierunkach, złożona wyłącznie z jednej kondygnacji. Po ataku III Rzeszy na Związek Radziecki w dniu 22 czerwca 1941 roku, załoga tego bunkru wykazała się wielkim bohaterstwem. Jako jedna z nielicznych skutecznie broniła swojej pozycji przez 8 dni. Dziś, w wyremontowanym bunkrze urządzono ekspozycję militariów z okresu II wojny światowej.

Fotografie u góry (od lewej):
– Fort I Salis-Soglio, fot. M. Wójtowicz
– Kaponiera 8813, fot. Przemyskie Stowarzyszenie Opieki i Rewitalizacji Linii Mołotowa „PROJEKT 8813”

Muzea, skanseny, galerie

Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu [66] E5 **Przemyśl, pl. Berka Joselewicza 1, tel. 16 679 30 00, www.mnzp.pl**

Historia placówki sięga 1909 roku. W ciągu przeszło stu lat działalności udało się zgromadzić dziesiątki tysięcy eksponatów. Wśród nich jest niepozorna gemma, czyli niewielki amulet pochodzący z Bizancjum z X lub XI wieku, która stanowi unikat na skalę europejską i należy do najcenniejszych zbiorów przechowywanych w polskich muzeach. Współcześnie siedzibą muzeum jest bardzo charakterystyczny, nowoczesny budynek wzniesiony w 2008 roku. Jego projekt był nominowany do nagrody im. Miesa van der Rohe, nazywanej architektonicznym Oscarem. Stałe wystawy poświęcone są archeologii, sztuce religijnej, dziejom przemyskich Żydów i Twierdzy Przemyśl. Oferta edukacyjna placówki przeznaczona jest głównie dla dzieci i młodzieży, ale przy muzeum działa również Scena Bunkier, czyli projekt, którego celem jest promocja kultury i młodych twórców.

Muzeum posiada dwa oddziały. Pierwszym jest **Muzeum Historii Miasta Prze-**

myśla, a drugi to unikatowe **Muzeum Fajek i Dzwonów**. O jego wyjątkowości świadczy nie tylko interesująca tematyka oparta na dwóch przemyskich specjalnościach – fajkarstwie i ludwisarstwie, ale sama siedziba. Muzeum zlokalizowano bowiem w barokowej Wieży Zegarowej, wzniesionej pod koniec XVIII wieku, z przeznaczeniem na dzwonnice nigdy niewybudowanej katedry greckokatolickiej. Wieża jest obecnie zwieńczona tarasem widokowym. Warto wspomnieć, że w Przemyślu co roku odbywa się Święto Fajki, którego stałym elementem jest Wielka Parada Fajkarzy.

Ekspozycja „Credo na dwa głosy” w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej, fot. Archiwum MNZP

Muzeum Archidiecezjalne w Przemyślu im. św. Józefa Sebastiana Pelczara Biskupa [67] E5 **Przemyśl, Plac Katedralny 2 i 3, tel. 16 678 27 92, www.muzeum.przemyska.pl**

Jest to najstarsza placówka muzealna w południowo-wschodniej Polsce. Założycielem muzeum był biskup przemyski Józef Sebastian Pelczar (1842–1924), który w 1991 roku został zaliczony w poczet błogosławionych Kościoła katolickiego, a dwanaście lat później kanonizowany. Najcenniejsze w zbiorach muzeum są średniowieczne rzeźby i obrazy sakralne. Wśród tych pierwszych warto wymienić tzw. Piękną Madonnę ze Świąć, pochodzącą z około 1375 roku. Niezwykle interesująca jest kolekcja średniowiecznych i nowożytnych szat liturgicznych,

Muzeum Fajek i Dzwonów – oddział Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej, fot. M. Bosek

ale w salach muzealnych zobaczyć możemy również tkaniny zdobite podczas wiktorii wiedeńskiej. Bogato reprezentowane jest malarstwo barokowe z typowymi dla kultury staropolskiej sarmackimi portretami trumiennymi. Niezwykłą część ekspozycji stanowi zrekonstruowana XVII-wieczna izba szlachecka. Spośród najmłodszych eksponatów w zbiorach muzeum znajduje się kolekcja pamiątek po św. Janie Pawle II.

Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsettich [68] E3 **Jarosław, ul. Rynek 4, tel. 16 621 54 37, www.muzeum-jaroslaw.pl**

Siedziba muzeum – kamienica Orsettich należy do najpiękniejszych renesansowych kamienic w naszym kraju. Wzniesiona została jeszcze w XVI wieku, a ostateczny kształt nadano jej około 1630 roku, gdy budynek nabył Wilhelm Orsetti, osiadły w Polsce włoński kupiec i bankier. Współcześnie ozdobą kamienicy jest reprezentacyjna Wielka Izba

Fotografie u góry (od lewej):

- Malarstwo nowożytne w Muzeum Archidiecezjalnym w Przemyślu, fot. J. Trela
- Sztuka cerkiewna w Muzeum Archidiecezjalnym w Przemyślu, fot. ks. M. Wojnarowski

urządzona z licznymi eksponatami pochodzącymi z XVI i XVII wieku. W pomieszczeniu zachowała się oryginalna posadzka i belkowy strop. Na piętrze kamienicy odtworzono wnętrza dziewiętnastowieczne. W części sal zachowały się fragmenty polichromii z czasów Orsettich. Ważnym elementem ekspozycji muzealnej jest kolekcja dzieł malarzy związanych z Jarosławiem w dwudziestoleciu międzywojennym. Oddziałem placówki jest Muzeum Dzieduszyckich w Zarzeczu. W czterech salach pierwszego piętra oraz salonie okrągłym dawnego pałacu tej rodziny przypominane są jej historia oraz dokonania, ze szczególnym uwzględnieniem wybitnego mecenasa sztuki i przyrodnika Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825–1899).

Muzeum w Przeworsku Zespół Pałacowo-Parkowy [69] CD3 **Przeworsk, ul. Park 2, tel. 16 628 44 04, www.muzeum.przeworsk.pl**

Na parterze dawnego pałacu urządzone została wystawa poświęcona historii i etnografii Przeworska oraz okolicznych miejscowości. Natomiast na piętrze umeblowano i wyposażono osiem nienależnych zachowane elementy wystroju

z czasów Lubomirskich. Część placówki stanowi zorganizowane w dawnych stajniach cugowych Muzeum Pożarnictwa z niezwykle interesującą kolekcją sika-wek ręcznych z XIX i początku XX wieku. Spośród innych eksponatów warto wymienić zbiór hełmów strażackich.

Muzeum Regionalne w Stalowej Woli [70] JK2 **Stalowa Wola, ul. Sandomierska 1, tel. 15 844 85 56, www.muzeum.stalawola.pl**

Muzeum mieści się w dawnej siedzibie Lubomirskich w Rozwadowie (obecnie dzielnica Stalowej Woli). Z tego też powodu placówką znalazła się na Karpackim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych oraz Szlaku Gniazd Rodowych Lubomirskich. Stała ekspozycja podzielona została na 4 działy: sztuki, historii, etnografii i archeologii. Przy muzeum założono stałą, plenerową wystawę kamiennych rzeźb autorstwa artystów z Polski i Ukrainy. Unikatowa w naszym kraju „Galeria przez dotyk” powstała przede wszystkim z myślą o osobach niewidomych i słabo widzących, a całość obudowano nowatorskim programem edukacyjnym. Część muzeum stanowi otwarta w 2018 roku w gmachu dawnego sądu w Rozwadowie Galeria Malarstwa

Alfonsa Karpińskiego, której celem jest promocja twórczości jednego z najwybitniejszych malarzy okresu Młodej Polski oraz edukacja w zakresie sztuk plastycznych. W ramach wspomnianej galerii działa Szkoła Malarstwa i Rysunku „Karpiński”. Jej bogata oferta warsztatów, kursów oraz wykładów dedykowana dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych. Składają się na nią między innymi kursy malarstwa, rysunku i grafiki dla hobbystów oraz kandydatów na studia plastyczne, a także kursy z zakresu historii sztuki.

Muzeum Historyczne Miasta Tarnobrzega – Zamek w Dzikowie [39] H12 **Tarnobrzeg, ul. Sandomierska 27, tel. 15 823 79 99, www.mhmt.pl**

Główną siedzibą muzeum jest dawny zamek Tarnowskich w Tarnobrzegu-Dzikowie położony na Karpackim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych. W jego murach umeblowano kilkanaście pokoi z wyposażeniem pochodzącym z okresu międzywojennego. Najcenniejszymi elementami ekspozycji są zbiory malarstwa pochodzące ze słynnej Kolekcji Dzikowskiej Tarnowskich. Mamy tutaj możliwość podziwiania dzieł mistrzów niderlandzkich czy znanych braci Carraccich. Sztukę polską reprezentują między innymi

obrazy takich artystów jak Jacek Malczewski, Jan Matejko czy Henryk Rodakowski. Oddziałem placówki jest funkcjonujące w dawnym spichlerzu dworskim **Muzeum Polskiego Przemysłu Siarkowego** [71] I2 **ul. S. Pawłowskiego 14, Tarnobrzeg**. Ważnym elementem ekspozycji jest Panorama Odkrywkowej Kopalni Siarki w Machowie. Przed budynkiem urządzono skansen górniczy, w którym zaprezentowano elementy maszyn używanych w przeszłości do wydobywania rudy siarkowej.

Muzeum Ziemi Leżajskiej [72] Z9 **Leżajsk, ul. Mickiewicza 20 A, tel. 17 240 22 35, www.muzeum-lezajsk.pl**

Ekspozycja muzeum poświęcona jest dziejom regionu i dzieli się na trzy części: historyczną, etnograficzno-zabawkarską i poświęconą browarnictwu. Przy muzeum powstał zapewne jedyne w Polsce park drewnianej zabawki. Zobaczyć w nim można wielokrotnie powiększone modele dzieciątka,

Fotografie u góry (od lewej):
– Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsettich, fot. K. Szarek
– Siedziba Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsettich, fot. H. Górecki
– Muzeum Ziemi Leżajskiej, fot. Archiw. MZL

konika na biegunach, ludzika chodzącego po drabinie, wiatraczka i wozu z konikiem. Natomiast w sklepie muzealnym można zakupić tradycyjne, drewniane, ręcznie malowane zabawki typowe dla okolic Leżajska. Oferta edukacyjna muzeum dedykowana jest dzieciom i młodzieży szkolnej. Warto jednak zapoznać się ze stroną internetową placówki z niezwykle interesującą wirtualną prezentacją historii miasta oraz ekspozycji muzealnych w wersji 3D. Ponadto wiele ciekawych dokumentów i eksponatów z zasobu placówki zdigitalizowano i udostępniono w dziale strony internetowej nazwanym „Zbiory Cyfrowe”.

Muzeum Skamieniałości i Minerali w Dubiecku [73] [L3] **Dubiecko, ul. Krasickiego 3, tel. 16 651 14 51, 889 829 108, www.muzeumdubiecko.pl**

Muzeum mieści się w prywatnym domu i jest owocem pasji kolekcjonerskiej Roberta Szybiaka, który zgromadził kilka tysięcy eksponatów skał i minerali. W trzech pomieszczeniach na powierzchni około 80 m² zobaczyć można skamieniałości flisy karpackiego, a wśród nich rośliny, ryby i kraby, a także kości mamutów, nosorożców włośnatych oraz innych ssaków plej-

stoczeńskich. Jednym z najcenniejszych eksponatów są szczątki jednego z najstarszych ptaków wróblowatych na świecie. Okaz został odnaleziony przez Roberta Szybiaka na terenie miejscowości Jamna na Pogórzu Przemyskim. Zespół naukowców opisał go jako nowy gatunek ptaka z wczesnego oligocenu Polski. Nadano mu nazwę pochodzącą od miejsca znalezienia i nazwiska odkrywcy – Jamna szybiaki.

Muzeum Bombek Choinkowych w Nowej Dębie [74] [L3] **Nowa Dęba, ul. Wojska Polskiego 1B, tel. 15 846 51 88, www.muzeumbombki.pl**

Muzeum mieści się w nieprzerwanie funkcjonującym zakładzie produkującym ozdoby świąteczne, co stanowi dodatkowy atut placówki. Bombki choinkowe to dla właściciela firmy nie tylko biznes, ale również pasja. Janusz Biliński zgromadził bowiem w swojej kolekcji ozdób świątecznych kilka tysięcy eksponatów. Część z nich została rozwieszona na choinkach, którym nadano różne style – amerykański, skandynawski, francuski czy staropolski. Całość ukazuje niezwykle bogactwo form i treści tych najpopularniejszych ozdób świątecznych na świecie. Podczas

zwiedzania muzeum można spróbować swoich sił w zdobieniu bombki choinkowej. A taka samodzielnie wykonana ozdoba będzie znakomitą pamiątką z pobytu w muzeum. Polska jest liczącym się w świecie producentem bombek choinkowych.

Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem [75] [L3] **Rudnik nad Sanem, ul. Grunwaldzka 17, tel. 15 876 10 20**

Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem to nietuzinkowy ośrodek edukacyjno-wystawienniczy przybliżający turystom wikliniarskie tradycje miasta. Placówka została powołana do życia w 2007 roku w celu promocji tego historycznego rzemiosła, jego wyrobów oraz samego miasta jako Polskiej Stolicy Wikliny. Na miejscu oprócz ekspozycji stałych i czasowych, organizowane są warsztaty wikliniarskie, interaktywne pokazy wyplatania, plenery wikliny artystycznej oraz artystyczne pokazy wiklinowej mody i biżuterii. W ośrodku wytwarzane są również monumentalne rzeźby zdobiące rudnickie skwery, które można podziwiać podążając szlakiem wiklinowych rzeźb. Centrum Wikliniarstwa mieści się w zabytkowym budynku z 1890 roku.

Muzeum Flisactwa Polskiego w Ulanowie [76] [L3] **Bractwo Flisackie pw. św. Barbary, Ulanów, ul. Rynek 5, tel. 608 667 775, www.flisacy.net**

Muzeum Flisactwa Polskiego w Ulanowie to jedyne w Polsce muzeum, w którym gromadzone są pamiątki związane z polskim flisactwem i sptywami tratw. Kolekcja muzealna w całości poświęcona została losom i tradycjom miejscowych flisaków, którzy od XVII do XX wieku trudnili się spławianiem drewna rzeką San do Gdańska i Torunia. Na tę wyjątkową ekspozycję składa się ponad 1000 eksponatów, z których najstarszym jest XV-wieczna kotwica. Turyści odnajdą tu również stare narzędzia i urządzenia flisackie, archiwalne fotografie i dokumenty przewozowe, a także meble i sprzęty codziennego użytku ulanowskich flisaków. Muzeum znajduje się w XIX-wiecznym domu należącym niegdyś do retmana flisackiego.

Fotografie u góry (od lewej):

- Centrum Wikliniarstwa w Rudniku, fot. CWwR
- Muzeum Skamieniałości i Minerali w Dubiecku, fot. R. Szybiak
- Muzeum Bombek Choinkowych w Nowej Dębie, fot. B. Błażej

Szlaki tematyczne

Szlak Architektury Drewnianej

Budownictwo drewniane jest charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego Podkarpacia. Drewniane kościoły, stare, chłopskie chaty oraz przydrożne kapliczki stanowią integralną część panoramy regionu i świadczą o jego wyjątkowym bogactwie historycznym. Rozrzucone po całym regionie relikty dawnej wsi budują sielski wizerunek województwa, który jak magnes przyciąga turystów z całego kraju.

Szlak Architektury Drewnianej został utworzony w 2001 roku w celu ochrony najcenniejszych zabytków kultury materialnej oraz sztuki ludowej wsi. Projekt powstał we współpracy lokalnych samorządów województwa małopolskiego, śląskiego i podkarpackiego, a od 2008 roku również świętokrzyskiego. Na przebiegającym przez cztery województwa szlaku znajduje się dziś

łącznie 255 zabytków. I choć zdecydowaną większość stanowią stare kościoły i zabytkowe cerkwie, to odnajdziemy tu również przydrożne kapliczki, staropolskie dwory, drewniane wille, wiejskie chaty, dawne zabudowania gospodarskie, karczmy, skanseny oraz leśniczówki.

Szlak Architektury Drewnianej na terenie województwa podkarpackiego to 10 tras oraz 127 obiektów o wyjątkowych walorach kulturowo-historycznych. Sześć obiektów zostało wyróżnionych wpisem na Listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO. 31 zabytków położonych na 5 trasach tego szlaku znajduje się na obszarze Doliny Sanu i Wisły. Szlak przeznaczony jest nie tylko dla miłośników drewnianych zabytków, ale również dla tych, którzy dopiero zaczynają swoją przygodę z Podkarpaciem.

www.sad.podkarpackie.travel

Dolina Sanu i Wisły Szlak Architektury Drewnianej

- IX trasa Szlaku Architektury Drewnianej; numer trasy
- kościół
- cerkiew
- skansen, zabudowa lub inny zabytek

Trasa I krośnieńsko-brzozowska

- Dawna plebania z 1917 r. w Dydni (patrz: str. 74)
- Kościół pw. MB Częstochowskiej z 1936 roku w Jablonce (patrz: str. 74)

Trasa II sanocko-dynowska

- Dawna cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Obarzymie (patrz: str. 75)
- Cerkiew pw. św. Dymitra z 1732 roku w Piątkowej (patrz: str. 75)
- Dawna cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego z 1659 roku w Uluczu (patrz: str. 71)

Trasa V przemyska

- Cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyrcu (patrz: str. 65)
- Dawna cerkiew pw. Soboru Bogurodzicy z 1926 roku we Fredopolu (patrz: str. 74)
- Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Kalwarii Pałacowskiej (patrz: str. 72)
- Cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego wzniesiona przed 1630 w Kruheli Wielkim (patrz: str. 68)
- Dawna cerkiew pw. Bazylego Wielkiego z 1737 roku w Lesznie (patrz: str. 69)
- Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła z pocz. XVII wieku w Medyce (patrz: str. 75)
- Cerkiew Opieki Matki Bożej z XVII wieku w Miększu Starym (patrz: str. 75)
- Dawna cerkiew Opieki Matki Bożej z XVII wieku we Młynach (patrz: str. 69)
- Cerkiew pw. Poczęcia NMP z 1958 roku w Młodowicach (patrz: str. 75)
- Dzwonnica cerkiewna z XVI wieku, zrekonstruowana w 1967 roku w Prątkowcach (patrz: str. 75)
- Dawna cerkiew pw. Narodzenia Bogarodzicy z 1849 roku w Stubienku (patrz: str. 75)
- Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy z 1660 roku w Zadąbrowiu (patrz: str. 75)

Trasa VII rzeszowsko-jarosławska

- Kościół pw. św. Katarzyny z 1762 roku w Bachórcu (patrz: str. 74)
- Kościół pw. Wniebowzięcia NMP z 1761 roku w Chłopicach (patrz: str. 68)
- Dawna cerkiew pw. św. Mikołaja z przeł. XVIII i XIX wieku w Krzeszowicach (patrz: str. 75)
- Kościół pw. św. Marii Magdaleny z 1596 roku w Nowosielcach (patrz: str. 70)
- Zespół zabudowy małomiasteczkowej z XVIII–XIX wieku w Pruchniku (patrz: str. 73)
- Skansen Pastewnik w Przeworsku (patrz: str. 75)
- Kościół pw. Wszystkich Świętych z 1676 roku w Siennowie (patrz: str. 75)
- Dawna cerkiew pw. św. Dymitra z pocz. XVIII wieku w Tyniowicach (patrz: str. 75)
- Cerkiew pw. Zaśnięcia Bogarodzicy z 1693 roku w Rudce (patrz: str. 70)

Trasa IX tarnobrzezsko-niżańska

- Kościół pw. Narodzenia NMP z 1728 roku w Krzeszowie (patrz: str. 75)
- Kościół pw. św. Floriana z 1802 roku w Stalowej Woli (patrz: str. 75)
- Kościół parafialny parafialny pw. św. Jana Chrzyciela i św. Barbary z 1643 roku w Ulanowie (patrz: str. 81)
- Kościół pw. Świętej Trójcy z 1690 roku w Ulanowie (patrz: str. 81)
- Kościół św. Anny z XVI wieku w Zaklikowie (patrz: str. 72)

Szlak Centralnego Okręgu Przemysłowego

Szlak Centralnego Okręgu Przemysłowego został utworzony w 2015 roku z okazji 80. rocznicy powstania COP-u. Ten nietypowy produkt turystyczny skierowany jest przede wszystkim do pasjonatów turystyki przemysłowej oraz dziedzictwa industrialnego regionu. Zamiast zabytkowych obiektów można obejrzeć jedynie zewnątrz. W niektórych znajdują się siedziby urzędów oraz innych instytucji. Wszystkie natomiast składają się na unikatowy obraz rewolucji przemysłowej z końca lat 30. XX wieku.

Centralny Okręg Przemysłowy powstał w latach 1936–1939 w ramach cztero-

letniego planu gospodarczego rozpisanego przez ówczesnego ministra skarbu Eugeniusza Kwiatkowskiego. Projekt został opracowany w odpowiedzi na nasilające się w kraju bezrobocie będące następstwem tzw. „wielkiego kryzysu”. Podstawowym celem COP-u było zwiększenie potencjału ekonomicznego Polski oraz rozbudowa przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego w obliczu nadchodzącej wojny.

Utworzony przed kilkoma laty Szlak Centralnego Okręgu Przemysłowego stanowi bezcenne świadectwo przemysłowej historii końca dwudziestolecia międzywojennego. Szlak podzielony jest na 10 tras, a każda z nich prowadzi przez jedno z podkarpackich miast związanych z rozwojem COP-u. W projekcie uwzględnione zostały następujące miejscowości: Rzeszów, Nowa Sarzyna, Stalowa Wola, Nowa Dęba, Skopanie, Mielec, Pustków, Pustynia, Dębica oraz Sędziszów Małopolski.

Stalowa Wola

Atrakcje:

- osiedle dawnej kolonii urzędniczej,
- osiedle dawnej kolonii dyrektorskiej,
- osiedle dawnej kolonii majstersko-robotniczej,
- hotel Hutnik,
- budynek Dyrekcji Naczelnej Zakładów Południowych,
- wystawa „COP dla przyszłości”.

Zakłady przemysłowe oraz osiedla mieszkalne w Stalowej Woli zostały wybudowane w ramach tzw. Zakładów Południowych, zajmujących się wytapianiem stali oraz produkcją artyleryjską. Był to największy ośrodek przemysłu utworzony w ramach COP-u.

Nowa Dęba

Atrakcje:

- wieża ciśnień,
- układ urbanistyczny kolonii majsterskiej,
- basen ze skocznią,
- willa dyrektorska,
- budynki urzędnicze i inżynierskie.

W Nowej Dębie została zlokalizowana największa w kraju wytwórnia amunicji. Zakłady przemysłowe wraz z osiedlem wzniesiono nad rzeką Dębą, której linia wymusiła powstanie charakterystycznego, nieregularnego układu ulic oraz domów.

Nowa Sarzyna

Atrakcje:

- osiedle Wytwórni Nitrozwiązków Organicznych Nitroza,
- willa dyrektorska,
- tama na Trzebośnicy.

Zakłady w Nowej Sarzynie zajmowały się produkcją nitrozwiązków, a zwłaszcza materiałów wybuchowych. W obrębie powstałego przy wytwórni osiedla mieszkalnego znajdowała się willa dyrektorska, a nieco dalej zakładowa tama na rzece Trzebośnicy.

Skopanie

Atrakcje:

- osiedle Pabianickiej Fabryki Bawełnianej Krusche i Ender,
- spółka akcyjna Pabianickich Fabryk WYROBÓW Bawełnianych Krusche i Ender.

Budowa fabryki wraz z przylegającym do niej osiedlem rozpoczęła się wiosną 1939 roku. W zakładach miała być produkowana przędza oraz tkaniny bawełniane. Projekt został jednak przerwany na skutek wybuchu II wojny światowej. Dziś w niedoszłych zakładach bawełnianych znajduje się fabryka firanek Wisan.

Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych

Rezydencje magnackie stanowią ważny element polskiego krajobrazu kulturowego oraz bezcenne świadectwo minioniej epoki. Idealnie wkomponowane w otaczającą je przestrzeń są głównym źródłem bogactwa historycznego regionu. Dwory i pałace, oprócz funkcji rezydencjalnej, pełniły istotną rolę ambasad kultury, sztuki i nauki, nierzadko będąc jedyną ostoją polskości w czasach zaborów.

Upamiętnieniu dziedzictwa kultury pałacowo-dworskiej służy dziś Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych. Utworzony w 2016 roku przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną obejmuje 34 obiekty, a jego głównym celem jest popularyzacja dawnych tradycji dworskich oraz zabytków kultury szlacheckiej. Na szlaku znajdują się zamki, pałace, rezydencje magnackie oraz klimatyczne dwory wraz z otaczającymi je założeniami ogrodowo-parkowymi. Część obiektów dysponuje dobrze rozwiniętą bazą gastronomiczno-noclegową, która uprzyjemnia przyjezdnym pobyt. Szlak podzielono na cztery trasy, w czterech różnych częściach regionu: wschodnią, centralną, północną i południową.

TRASA WSCHODNIA

Arboretum w Bolestraszcach [77]
F5 **Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach, Bolestraszyce 130,**

tel. 16 671 64 25, www.bolestraszyce.com.pl

Arboretum powstało w 1975 r. na terenie dawnego założenia dworsko-ogrodowego, w którym w połowie XIX wieku mieszkał i tworzył jeden z najznakomitszych malarzy polskich doby romantyzmu – Piotr Michałowski. Kompleks zajmuje obecnie ponad 30 ha. Zgromadzono w nim liczne gatunki drzew, krzewów i krzewinek. Najokazalsze zachowane kasztanowce i modrzewie liczą nawet 70 lat. Rośnie tu ponad 3000 gatunków roślin. Ogród w Bolestraszcach jest także schronieniem dla ponad 120 gatunków kręgowców, wśród których 40 gatunków ptaków posiada tu swoje siedliska lęgowe. W skład arboretum wchodzi również XIX-wieczny fort Twierdzy Przemyśl, Muzeum Przyrodnicze oraz Ogród Sensualny obejmujący rośliny atrakcyjne pod względem dotykowym i zapachowym.

Zespół dworsko-parkowy w Stubnie

Posiadłość szlacheckie w Stubnie są jedną z młodszych rezydencji dworskich na terenie województwa podkarpackiego. Murowany dwór wraz z otaczającym go zabytkowym parkiem został założony w XIX wieku przez rodzinę Myszkowskich. Do zespołu dworskiego przynależą dwie oficyny, rządówka, spichlerz, stajnia oraz młyn.

Zespół pałacowo-parkowy w Dubiecku
– patrz: str. 81.

Zespół dworski w Boratynie – patrz: str. 81.

Zespół zamkowo-parkowy w Krasiczynie – patrz: str. 78.

Pałac w Sieniawie – patrz: str. 80.

TRASA CENTRALNA

Zespół pałacowo-parkowy w Przeworsku

Wybudowany w XVIII wieku przez magnacki ród Lubomirskich. Posiadłość dworska składa się z okazałego, klasycystycznego pałacu, oranżerii oraz 12-hektarowego parku utrzymanego w stylu angielskim.

Dom Formacyjno-Szkoleniowy św. Jana Pawła II w Lipniku

Kameralny ogród krajobrazowy w niewielkiej, podkarpackiej miejscowości Lipnik stanowi jeden z nielicznych przykładów XX-wiecznych założeń ogrodowych w naszym kraju. W ogrodach zachował się oryginalny, historyczny układ przestrzenny z podjazdem, alejami, stawem oraz elementami starodrzewu.

Zespół parkowo-pałacowy w Zarzeczu
– patrz: str. 81.

TRASA PÓŁNOCNA

Pałac Lubomirskich w Stalowej Woli

Zabytkowy pałac w Rozwadowie (dzielnicy Stalowej Woli) został wzniesiony w 2. poł. XVIII wieku przez szlachecki ród Lubomirskich. Obiekt wybudowano w modnym wówczas stylu neoklasycystycznym, a dziś mieści się w nim siedziba Muzeum Regionalnego.

Zespół zamkowo-parkowy w Baranowie Sandomierskim – patrz: str. 76

Zespół pałacowo-parkowy w Tarnobrzegu-Dzikowie – patrz: str. 82.

Dolina Sanu i Wisły
Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych

trasa Karpackiego Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych

obiekty na trasie Karpackiego Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych

Fotografie u góry (od lewej):
– Dwór w Stubnie, fot. P. Banaszkiewicz
– Pałac w Przeworsku, fot. J. Stankiewicz
– Pałac Lubomirskich w Stalowej Woli, fot. Wikipedia

Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki

Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki należy do najdłuższych tras kulinarnych w naszym kraju. Gdy został uruchomiony jesienią 2013 roku, zrzeszał niespełna 40 lokali. Na szlaku znajduje się 48 restauracji, karczm i innych lokali gastronomicznych. Dziesięć spośród nich to obiekty położone w Dolinie Sanu i Wisły. Warto zwrócić uwagę na lokalizację trzech z nich w dawnych siedzibach szlacheckich – Restauracji Magnackiej w Baranowie Sandomierskim, Restauracji Zamku Dubiecko i Restauracji Zamkowej w Krasieczynie. W historycznym budynku urządzona została również Karczma Zajazdu Pastewnik, zlokalizowana na terenie chyba jedynej w Polsce żywego skansenu, który został założony w Przeworsku. Na trasie Podkarpackich Smaków znalazła się również styczna z wyśmienitych lodów cukiernia

Fiore, którą łatwo odnaleźć na przemyskiej starówce za sprawą długich kolejek, jakie ustawiają się do serwowanych tam przysmaków. W części obiektów na szlaku sprzedawane są regionalne produkty spożywcze wyeksponowane na specjalnie przygotowanych i oznaczonych półkach Podkarpackie Smaki.

www.szlakpodkarpackiesmaki.pl

Bachórz Karczma Pod Semaforem

Bachórz 16 A, 36-068 Dynów
16 675 57 70, 607 642 611
www.podsemaforem.pl

Baranów Sandomierski Restauracja Magnacka

ul. Zamkowa 22,
39-450 Baranów Sandomierski
15 811 80 39, 15 811 80 40
rezerwacje@baranow.com.pl
www.baranow.com.pl

Dubiecko Restauracja Zamku Dubiecko

ul. Zamkowa 1, 37-750 Dubiecko
16 651 10 58, zamek@dubiecko.com
www.zamek.dubiecko.com

Krasieczyn Restauracja Zamkowa

37-741 Krasieczyn 179, 16 671 83 21 wew. 503
hotel@krasieczyn.com.pl
www.krasieczyn.com.pl

Leżajsk Gospoda u Więctawów

ul. Zeromskiego 4, 37-300 Leżajsk
605 947 604, info@uslugikulinarne.pl
www.uslugikulinarne.pl

Nowa Dęba Karczma Jorgula

ul. Bieszczadzka 2, 39-460 Nowa Dęba
607 597 634, info@karczmajorgula.pl
www.karczmajorgula.pl

Przemysł Cukiernia Fiore

ul. Kazimierza Wielkiego 17b
37-700 Przemysł, 16 675 12 22
kontakt@cukierniafiore.pl,
www.cukierniafiore.pl

Restauracja Bosko

37-700 Przemysł, ul. Władycze 1
574 433 858, info@restauracjabosko.pl
www.restauracjabosko.pl

Przeworsk Karczma Zajazdu Pastewnik

ul. Łańcucka 2, 37-200 Przeworsk
530 448 444, zajazdpastewnik@gmail.com

Wapowce Dwór Wapowce

Wapowce 78A, 37-700 Przemysł
16 671 06 72, 601 145 755
recepca@dworwapowce.pl
www.dworwapowce.pl

Karpacki Szlak Wina

Jedną z najprężniej rozwijających się gałęzi turystyki na Podkarpaciu jest enoturystyka, czyli turystyka, która polega na odwiedzaniu winnic oraz degustacji win. Wizytom wśród winnej latorośli często towarzyszą zorganizowane imprezy połączone ze smakowaniem lokalnej kuchni oraz noclegiem. Znacznym ułatwieniem w odkrywaniu winiarskich zakątków danego regionu są tzw. szlaki winne, do których zalicza się m.in. Karpacki Szlak Wina.

Historia podkarpackiego winiarstwa sięga czasów średniowiecza. Pierwsze polskie winnice zakładane były w XI i XII wieku przy benedyktyńskich i cysterskich klasztorach. Produkowane przez zakonników wino służyło celom liturgicznym, a z czasem również codziennemu spożyciu. Kres winiarskich tradycji w regionie nastąpił w XVII wieku, gdy do Polski szlakami handlowymi zaczęło napływać wino z Węgier, a import trunku z zagranicy okazał się bardziej opłacalny niż jego produk-

cja. Rodzime wytwórstwo wina odrodziło się dopiero w XX wieku, a za jej pioniera uważa się Romana Myśliwca z Jasta, który w 1982 roku założył pierwszą współczesną winnicę – Goleśz. W ślad za nim poszli kolejni pasjonaci tego zapomnianego rzemiosła, czego efektem jest ponad 150 winnic funkcjonujących dziś na Podkarpaciu.

Karpacki Szlak Wina powstał dzięki staraniom lokalnych właścicieli winnic oraz Stowarzyszenia „Pro Carpathia”. Jest to jedno z wielu działań podejmowanych w ostatnich latach na drodze do wzmocnienia winiarskiego wizerunku województwa. Inicjatywa zrzesza 25 polskich i słowackich winnic, w tym pięć położonych w malowniczej Dolinie Sanu.

Piwnice Półtorak Wine & Spirits w Witryłowie

Jedna z największych i najładniej położonych winnic w województwie podkarpackim. Zlokalizowana na szczycie wzgórza dysponuje imponującymi piwnicami oraz profesjonalnym zapleczem produkcyjnym. Winnica stanowi część

regionu winiarskiego „Przełom Sanu” rozciągającego się między Sanokiem i Dynowem. Gospodarze organizują degustacje wina połączone ze zwiedzaniem winnicy. Na miejscu znajduje się również pasieka oraz plantacja borówki amerykańskiej.

Kontakt: Witryłów 114, tel. 123 456 789, www.piwnicepoltorak.pl

Uprawiane szczepy winorośli: Pinot Noir, Traminer, Souvigner Gris, Cabernet Cantor, Palava, Regent, Rondo, Marechal Foch, Leon Millot, Chardonnay, Riesling, Jutrzenka, Solaris, Bianca, Kerling, Muscaris, Seyval Blanc

Wina: Cuvée blanc, Cuvée rouge, Souvigner gris, Blanc, Rose

Sukcesy winnicy:

Cuvée (2016) – złoty medal w kategorii wina czerwone, IV Konkurs Polskich Win Jasto 2017

Rose (2016) – srebrny medal w kategorii wina różowe, IV Konkurs Polskich Win Jasto 2017.

Przeworskie Winnice w Przeworsku

Rodzinną winnicę założoną w 2010 roku przez państwa Rosotów. Właścicie-

le obiektu umieszczają na etykietach swoich produktów herb Przeworska, do czego zostało przyznane im prawo w ramach promocji miasta. Produkowane tutaj wina noszą imiona członków rodziny. Imiona żeńskie to wina białe, natomiast męskie – różowe i czerwone. W winnicy po wcześniejszym uzgodnieniu organizowane są degustacje połączone ze zwiedzaniem.

Kontakt: Przeworsk, ul. M. Kopernika 68, tel. 16 648 78 78, kom. 502 302 822, www.przeworskiewinnice.pl

Uprawiane szczepy winorośli: Regent, Dornfelder, Cabernet Dorsa, Pinot Noir, Zweigelt, Leon Millot i Marechal Foch, Hiberna, Solaris, Palava, Traminer, Seyval Blanc, Muscaris, Bianca

Wina: Elżbieta, Maciej, Kazimierz, Maria, Jacek, Aleksander, Dariusz

Sukcesy winnicy:

Paulina (2014) – srebrny medal, Galicja Vitis 2015

Fotografie u góry (od lewej):
– Przeworskie Winnice w Przeworsku, fot. Przeworskie Winnice
– Winnica Rodziny Steckich w Jarosławiu, fot. Winnica Rodziny Steckich

Paulina (2016) – srebrny medal, Winobranie Zielona Góra 2017
Zofia (2016) – srebrny medal, PIWI, Šaradice 2017.

Winnica Alabaster w Łopuszce Wielkiej

Obiekt składa się z dwóch części znajdujących się w dwóch sąsiednich miejscowościach: Łopuszce Wielkiej i Przeworsku. Nazwa winnicy nawiązuje do miejscowej tradycji wydobywania alabastru, którego złoża odkryto w miejscowości na początku XX wieku. Właściciele organizują na miejscu degustacje dla pojedynczych osób oraz niewielkich grup.

Kontakt: Rozbórz 615, tel. 602 573 802, www.facebook.com/WinnicaAlabaster

Uprawiane szczepy winorośli: Solaris, Bianca, Johanniter, Hibernal, Cabernet Dorsa, Regent, Pinot Noir, Zweigelt, Traminer, Dornfelder, Leon Millot

Wina: Rubin, Jantar, Cytryn, Noc Kairu

Sukcesy winnicy:

Rubin (2016) – srebrny medal, IV Konkurs Polskich Win Jasto 2017
Noc Kairu (2016) – brązowy medal, IV Konkurs Polskich Win Jasto 2017.

Winnica Rodziny Steckich w Jarosławiu

Winnica składa się z niewielkiej uprawy w centrum Jarosławia oraz drugiej, znacznie większej, oddalonej o 20 km w Węgrce. Gospodarze nadają swoim winom łacińskie nazwy wyrażające pierwszą opinię na temat danego wina wygłoszoną przez przyjaciół winnicy podczas pionierskiej degustacji. Oprócz sprzedaży i degustacji win, na miejscu organizowane są również szkolenia oraz warsztaty winiarskie.

Kontakt: Jarosław, ul. Pełkińska 12, tel. 695 775 124, www.winnice-steckich.pl

Uprawiane szczepy winorośli: Seyval Blanc, Muskat, Jutrzenka, Aurora, Bianca, Sibera, Johanniter, Phoenix, Pinot Gris, Bacchus, Hibernal, Solaris, Marechal Foch, Leon Millot, Rondo, Regent, Pinot Noir Precoce, Roesler.

Wina: Honestus, Magnus, Otinum, Celeber.

Sukcesy winnicy:

Otinum (białe, 2015) – złoty medal, Winobranie Zielona Góra 2017
Celeber (białe, 2015) – srebrny medal, Winobranie Zielona Góra 2017.

Winnica Węgrzyn w Węgrce

Jest to niewielka winnica założona w 2002 roku przez trójkę zakochanych w winie przyjaciół. Jej nazwa pochodzi od jednego z najcenniejszych węgierskich win – Węgrzyna. Produkowane są tutaj cztery gatunki win stołowych. Właściciele organizują na miejscu również warsztaty fotograficzne i plastyczne.

Piwnice Póttorak Wine & Spirits w Witrytowie, fot. M. Bosek

ne. Obiekt dysponuje miejscami noclegowymi.

Kontakt: Węgierka 196, tel. 733 599 113, www.facebook.com/Winnica-W%C4%99grzyn-228992627833525

Uprawiane szczepy winorośli: Rondo, Marechal Foch, Leon Millot, Aurora, Serena, Heridan, Alden, Jutrzenka, Sibera.

Winnica Arbor w Bolestraszycach

Winnica położona w pobliżu znanych w okolicach Arboretum i Fortu XII San Rideau. Większość prac w tym gospodarstwie wykonywana jest ręcznie, bez użycia środków chwastobójczych, co gwarantuje wysoką jakość produkowanego wina. W winnicy znajdują się altana z grillową żarniarnią oraz miejsce na ognisko, które umożliwiają zorganizowanie spotkań i degustacji.

Kontakt: Bolestraszyce 174 a, tel. 694 415 626, www.facebook.com/Winnica-Arbor-2420206808068263

Uprawiane szczepy winorośli: Cabernet Cortis, Regent, Roesler, Leon Millot, Marquette, a na wina białe: Seyval Blanc, Solaris, Muscaris, Prairie Star.

Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej

Szlak stanowi niezwykle cenną inicjatywę przypomnienia o miejscach związanych z wydarzeniami Wielkiej Wojny, które rozgrywały się na terenie Podkarpacia. Trasa szlaku przecina region od granicy z województwem małopolskim na zachodzie aż po granicę z Lubelszczyzną na północy.

Położony nad Sanem **Przemyśl** jest najbardziej znanym miastem Podkarpacia związanym z wydarzeniami I wojny światowej. Powstała w jego otoczeniu austriacka twierdza, której obiekty rozsiane są po okolicznych miejscowościach, należy do najciekawszych zabytków militarnych naszego kraju. Oprócz fortów na szlaku znalazły się również budynki koszarowe, cmentarze wojenne, a także unikatowa **strażnica kolejowa Tryńcza** w miejscowości **Chodaczów**. Odwiedzając położone na szlaku miejsca, kroczymy po śladach tragicznych wydarzeń, które rozgrywały się na terenie woj. podkarpaciego w okresie Wielkiej Wojny. Należały do nich m.in. trzykrotne zmagania o Przemyśl oraz walki o przyczółki mostowe na Sanie. Wielu żołnierzy trzech armii toczących śmiertelny bój w imię swoich cesarzy

pozostało na Podkarpaciu już na zawsze. Spoczywają na cmentarzach wojennych Twierdzy Przemyśl, a także w okolicach Przeworska i Jarosławia – w **Cieplicach, Gorzycach, Ryszkowej Woli, Ubieszynie, Wólce Małkowej, Zapałowie** i wielu innych miejscowościach. Proponowana trasa może dla turystów stanowić znakomity pretekst do poznawania innych atrakcji regionu.

Strażnica kolejowa Tryńcza w Chodaczowie, fot. T. Trulka

Śladami Aleksandra Fredry

Międzynarodowy szlak turystyczny Śladami Aleksandra Fredry liczy niemal 450 km i łączy kilkanaście miejscowości położonych w Polsce oraz na Ukrainie. Na szlaku znalazły się miejsca związane z życiem najstojniejszego polskiego komediopisarza. Trzy spośród nich położone są w dolinie Sanu.

Aleksander Fredro urodził się w **Surochowie** koło Jarosławia. Miejsce urodzenia autora *Zemsty* upamiętnione zostało obeliskiem odsłoniętym w 220. rocznicę urodzin komediopisarza.

Na szlaku znalazł się również **Przemyśl** z **Zamkiem Kazimierzowskim**, który

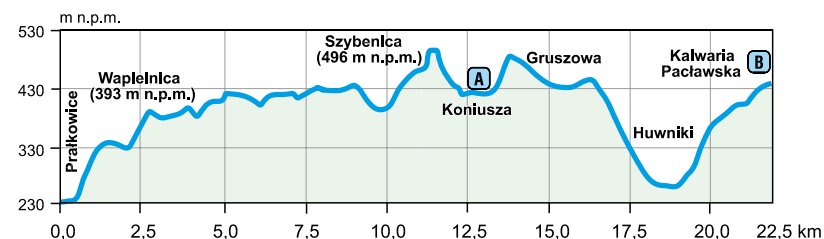
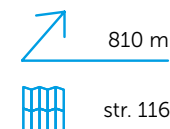
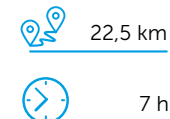
mieści najstarszy teatr amatorski w Polsce, założone w 1869 roku Towarzystwo Dramatyczne „Fredreum”.

Trzeci z punktów szlaku, który znajduje się w regionie, to **Nienadowa**. Miejsce majątek należał do rodziny Dembińskich, z której pochodziła matka Aleksandra Fredry. Rodzice komediopisarza mieszkali przez pewien czas u Antoniego Dembińskiego, który był bratem matki autora *Zemsty*. Po latach Aleksander Fredro napisał w swoim pamiętniku: „Surochów, gdzie się urodziłem, skąd raz wywieziony na rękę piastunki już nigdy nie wróciłem, leży przede mną jak obraz w śnie kiedyś widziany. Nienadowa, taka jaka była, aczkolwiek zamglona, została lubym dla mnie wspomnieniem”.

Turystyka aktywna

Turystyka piesza

Niebieskim szlakiem do Kalwarii Pałacowskiej

Prątkowice ▶ Koniusza ▶ Gruszowa ▶ Huwniki ▶ Kalwaria Pałacowska

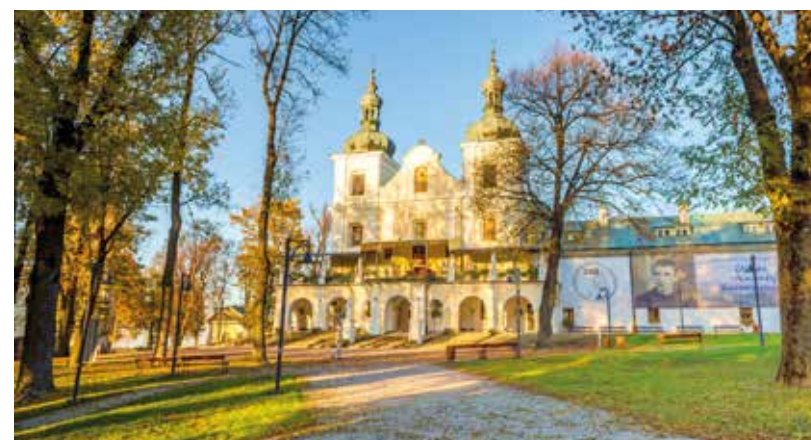
Propozycja przejścia fragmentu długodystansowego niebieskiego szlaku wiodącego z Rzeszowa do Grybowa. To drugi co do długości szlak w polskich górach. Na terenie Pogórza Przemyskiego prowadzi przez niewysokie zalesione wzgórza, osiągając kulminację na Suchym Obyczu (618 m n.p.m.) – na sam szczyt się nie wspina. Wędrówkę można rozpocząć w Prątkowicach miejscowości położonej na trasie Przemysł – Krasiczyn, by następnie, mijając ruiny fortów twierdzy Przemysł, dotrzeć do Koniuszy. Dalej trasa zmierza w dolinę Wiaru. Po przejściu przez rzekę w Huwnikach wkracza w malownicze Pasma Kalwaryjskie. Dotarwszy widokową asfaltową drogą do Kalwarii Pałacowskiej, można kontynuować wędrówkę podążając w kierunku

Suchego Obyczka i Arłamowa. Na trasie możliwe jest odkrycie wielu odludnych miejsc z dziką przyrodą oraz kilku ciekawostek historyczno-kulturowych.

Najciekawsze miejsca na trasie:

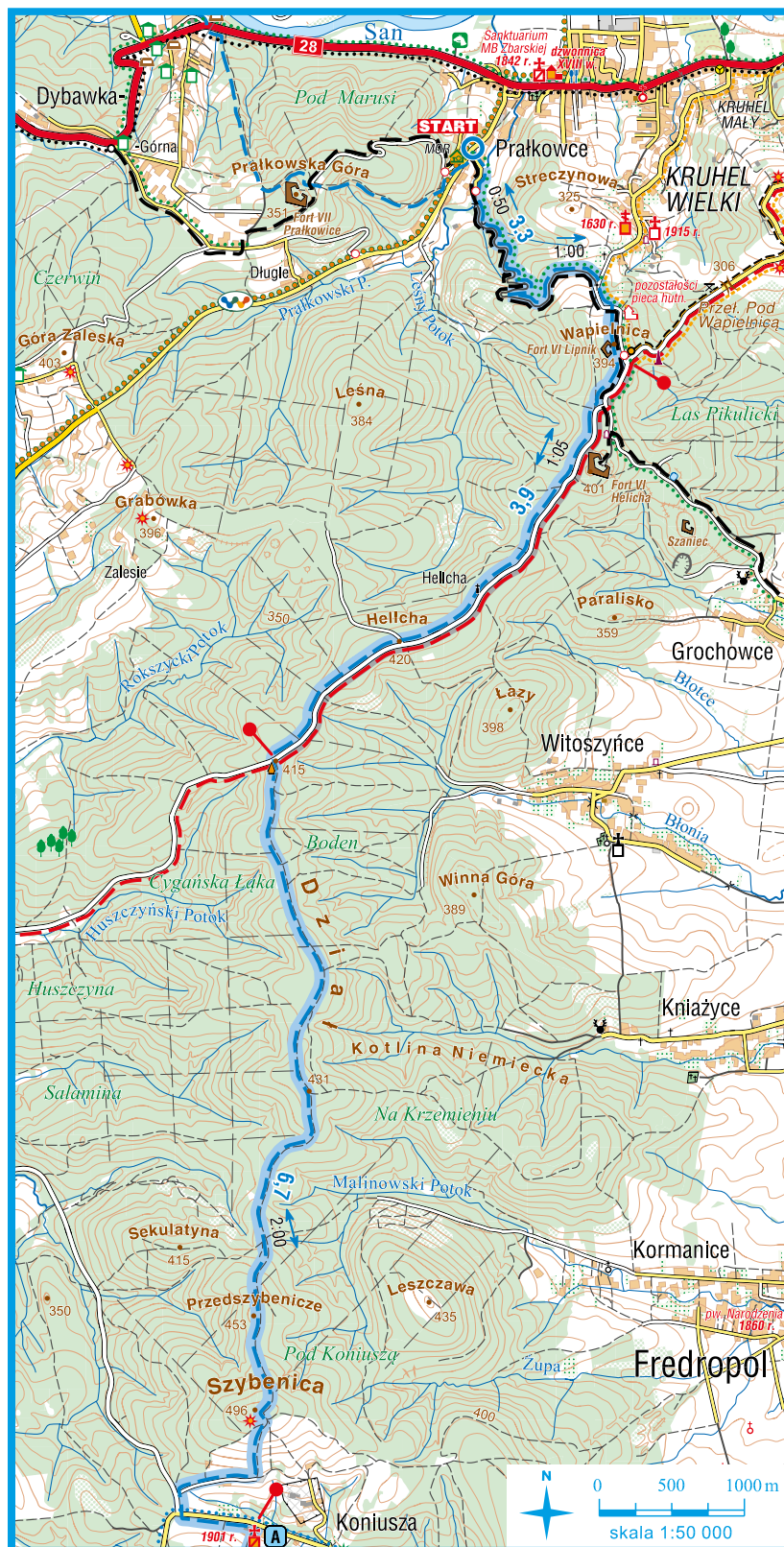
Dawna cerkiew greckokatolicka pw. Złożenia Szat Matki Bożej w Koniuszy (A) – drewniana świątynia z 1900 roku, obecnie użytkowana jako kościół rzymskokatolicki.

Kalwaria Pałacowska (B) – sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej (patrz: str. 72). W okolicy sanktuarium znajdują się liczne kaplice kalwaryjskie. Ze wzgórza kalwaryjskiego roztacza się wspaniała panorama, którą można podziwiać z postawionej w tym celu 18-metrowej wieży widokowej. Warto również zwrócić uwagę na drewnianą zabudowę miejscowości.

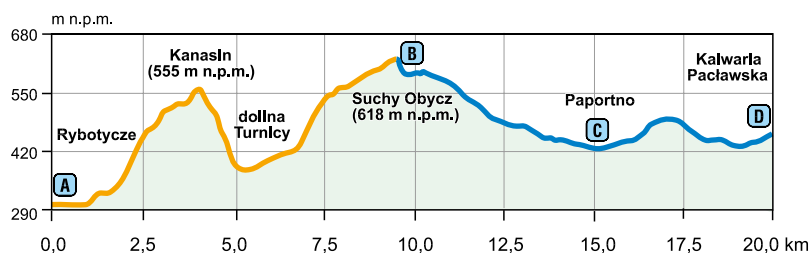

Kalwaria Pałacowska, fot. T. Trulka

Z Rybotycz do Kalwarii Pactawskiej

**Rybotycz ▶ Kanasin (555 m n.p.m.)
▶ Suchy Obycz (618 m n.p.m.)
▶ Połoniki Kalwaryjskie ▶ Kalwaria
Pactawska**

Interesująca trasa pozwalająca poznać malownicze lasy i wspaniałe krajobrazy Pogorza Przemyskiego. Jednocześnie nie brakuje tutaj śladów historii. Szlak rybotycki koloru żółtego łączy dwa najbardziej znane szczyty Pogorza Przemyskiego – widokową Kopystańkę (541 m n.p.m.) i lesisty masz Suchego Obycz (618 m n.p.m.). Wędrówkę można rozpocząć żółtym szlakiem od Rybotycz, a następnie zejść niebieskim szlakiem do Kalwarii Pactawskiej.

Do Rybotycz można się dostać busami odjeżdżającymi z dworca PKS w Przemyślu. Z centrum miejscowości szlak wyprowadza drogą asfaltową na zachód. Po przekroczeniu kładki na Wiarze, wspina się na Kanasin (555 m n.p.m.). Następnie dociera do drogi Fredropol – Jureczkowa. Kolejne podejście prowadzi na Suchy Obycz (618 m n.p.m.) – najwyższe wzniesienie Pogorza Przemyskiego. Tu kończy się szlak żółty. Dalej wędrówkę można

kontynuować szlakiem niebieskim w kierunku wschodnim. Trasa prowadzi Doliną Paportniańską, a jej ostatni odcinek wiecie widokowymi Połonikami Kalwaryjskimi. Alternatywny wariant to zejście z Suchego Obycz do drogi asfaltowej w okolicach Hotelu Artamów.

Najciekawsze miejsca na trasie:

Rybotycz A – dawne miasteczko, w którym zachowała się część zabudowy z 2. poł. XIX i początków XX wieku. W miejscowości zobaczyć można również kościół pw. św. Tomasza Apostoła z 1868 roku, kirkut i miejsce po cerkwi.

Masyw Suchego Obycz B – lasy w okolicach Suchego Obycz (618 m n.p.m.) stanowią największy zwarty kompleks leśny na Pogorzu Przemyskim

Paportno C – dolina nieistniejącej wsi, cmentarz z kilkoma nagrobkami. Przed II wojną światową mieszkało tutaj tysięcy osób.

Kalwaria Pactawska D – sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej (patrz: str. 72).

Stara zabudowa w Rybotyczach, fot. M. Organ

Czerwonym szlakiem do Przemysła

22 km

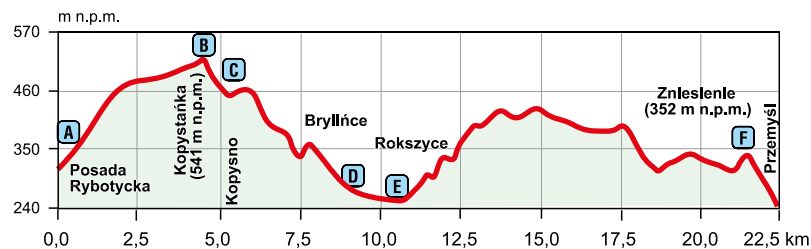
6 h 30 min

610 m

str. 121

**Posada Rybotycka ▶ Kopysno ▶
Brylińce ▶ Rokszyce ▶ Wapielnica
(394 m n.p.m.) ▶ Przemysł**

Czerwony szlak wiodący przez Góry Sannocko-Turczańskie i Pogórze Przemyskie wyznakowano na trasie Sanok – Przemysł. Ciekawą propozycją jednodniowej wycieczki jest pokonanie jego fragmentu z Kopysna do Przemysła. Po drodze nadarzy się okazja do podziwiania rozległej panoramy z Kopystańki, a zbliżając się do celu, będzie można zdobyć Zniesienie – widokowe wzgórze górujące nad Przemysłem. Na trasie, jak to na Pogórzu Przemyskim, nie zabraknie również śladów wielkiej historii.

Samochód można zostawić w Przemysłu i udać się porannym busem do Posady Rybotyckiej. W miejscowości tej, w widłach Wiaru i Zastawki, usytuowana jest piękna murowana cerkiew obronna pochodząca z XV w. Tam też należy rozpocząć wędrówkę pieszym szlakiem turystycznym oznaczonym kolorem czerwonym do Przemysła przez Kopysno, Brylińce i Rokszyce. Najwyższym szczytem na trasie jest Kopystańka (541 m n.p.m.), wokół której znajduje się rezerwat przyrody o tej samej nazwie. Chroni się w nim stanowisko ostrożnia siedmiogrodzkiego, w Polsce występującego jedynie na Pogórzu Przemyskim.

Najciekawsze miejsca na trasie:

Cerkiew murowana pw. św. Onufrego w Posadzie Rybotyckiej (A) – uchodząca za najstarszą w Polsce murowaną świątynię tego typu, posiadającą

także cechy budowli obronnej (patrz: str. 85).

Kopystańka (541 m n.p.m.) (B) – niewątpliwie najlepszy punkt widokowy na całym Pogórzu Przemyskim. Z bezleśnego, odosobnionego wzgórza, oprócz rozległych leśnych kompleksów tej krainy, widać między innymi dolinę Wiaru z Rybotyczami i zabudowania Kalwarii Pałacowskiej.

Kopysno (C) – dawniej duża wieś, ulokowana na zboczach Kopystańki. W 1939 roku mieszkało tu prawie 800 osób. Do dziś zachowały się liczne ślady zabudowy – podmurówki domów, studnie i zdżiczane drzewa owocowe, a przede wszystkim murowana cerkiew pw. Opieki NMP z 1821 roku.

Brylińce (D) – niewielka miejscowość położona u podnóża Kopystańki, której ozdobą jest dawna murowana cerkiew pw. św. Wasyła Wielkiego z 1929 roku (obecnie kościół). Przy świątyni zachował się cmentarz z czasów I wojny światowej.

Rokszyce (E) – w miejscowości zabytkowy kościół neogotycki poświęcony w 1905 roku.

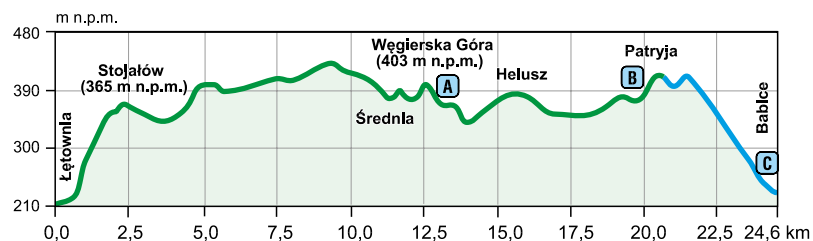
Zniesienie (F) – wzgórze z atrakcyjnym i rozległym widokiem na Przemysł. Zachowały się tutaj pozostałości jednego z fortów Twierdzy Przemysł.

Krzyż na wzgórzu Zniesienie, fot. R. Trzmielewski

Zielony szlak przemysko-bachórski (z zejściem do Babic)

Łętownia ▶ Bukowy Garb (428 m n.p.m.) ▶ Węgierska Góra (403 m n.p.m.) ▶ Helusz ▶ Patryja (438 m n.p.m.) ▶ Babice

Zielony szlak przemysko-bachórski dostarcza okazji do poznania wschodniej części Pogórza Dynowskiego. Teren ten rzadko wybierany jest na piesze wycieczki, stąd trasę można polecać miłośnikom długich, samotnych wędrówek. Na przejście całego szlaku z Przemyśla do Bachorza trzeba przeznaczyć od dwóch do trzech dni. Nocleg można zaplanować w miejscowości Helusz. Równie ciekawą propozycją jest jednodniowa wycieczka fragmentem szlaku

z Przemyśla na Patryję, z zejściem do miejscowości Babice. Początek trasy znajduje się w centrum Łętowni, nieopodal kościoła. Początkowy odcinek prowadzi przez zalesione wzgórza Stojatów (356 m n.p.m.), Karczmarowa (407 m n.p.m.) i Bukowy Garb (428 m n.p.m.). Po wyjściu z lasu rozpościerają się widoki na pagórki Pogórza Dynowskiego. Mijając miejscowości Średnia i Helusz, szlak dociera na Patryję (438 m n.p.m.). W tym miejscu można zakończyć wędrówkę, schodząc drogą prowadzącą na południe, do miejscowości Babice. Szlak zielony zaś prowadzi dalej na zachód, przez Mechową Górę (447 m n.p.m.) i już mniej lesisty teren do Bachorza.

Kościół pw. Świętej Trójcy w Babicach, fot. R. Trzmielewski

Najciekawsze miejsca na trasie:

Kurhany w pobliżu Węgierskiej Góry

A – będące pozostałością starożytnego cmentarzyska sprzed 3000 lat p.n.e. Pod nasypem kurhanów odkryto groby wiązane z kulturami ceramiki sznurowanej i mierzanowickiej.

Patryja (438 m n.p.m.) B – chociaż nie jest najwyższym wzniesieniem na trasie, to rozciąga się z niej najpięk-

niejszy widok na dolinę Sanu między Babicami i Dubieckiem, a w tle również Bieszczady.

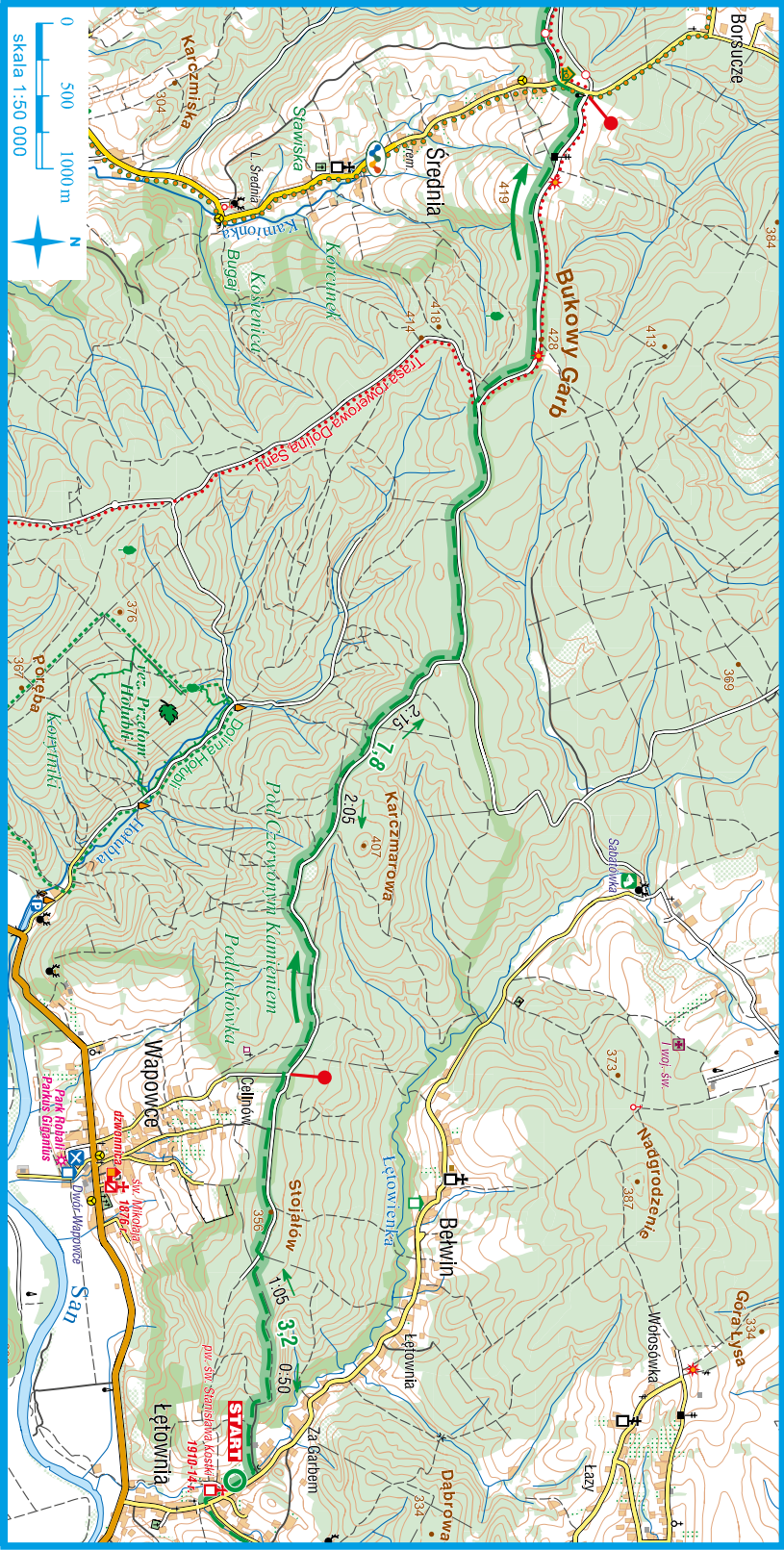
Babice C – w ułokowanej na północnym brzegu Sanu miejscowości znajdują się murowany kościół pw. Świętej Trójcy z końca XVIII wieku oraz ruina drewnianej cerkwi pw. Zaśnięcia Bogarodzicy z 1839 roku. W Babicach zachował się również przebudowany dwór z 2. poł. XIX wieku.

Dwór w Babicach, fot. M. Organ

Drewniana kapliczka i obelisk w pobliżu Węgierskiej Góry, fot. M. Organ

Szlakiem fortecznym z Kuńkowic do Bolestraszyce

18,5 km

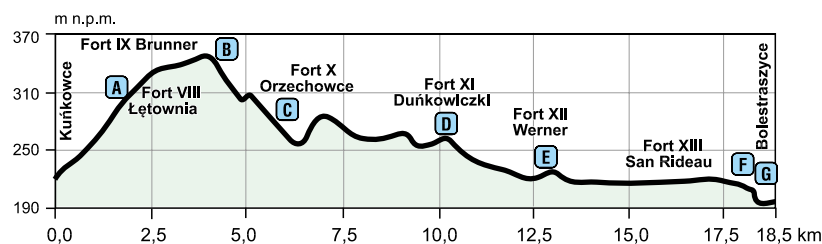
5 h

230 m

str. 127

Kuńkowice ▶ Duńkowiczki ▶
Żurawica ▶ Bolestraszyce

Północna część czarnego szlaku fortecznego to niezwykła gratka dla miłośników historii. Na trasie znajduje się siedem fortów głównego pierścienia twierdzy, a także kilka mniejszych obiektów obronnych. Trasa została wytyczona jako szlak pieszy, ale z uwagi, że niemal w całości prowadzi wygodnymi drogami asfaltowymi i szutrowymi, można ją również przemierzać rowerem. Jej przebieg pokrywa się w dużym stopniu z północną Forteczną Trasą Rowową (patrz: str. 132).

Najciekawsze miejsca na trasie:

Fort VIII Łętownia A – jednowałowy fort artyleryjski wybudowany w latach 1881–1882.

Fort IX Brunner B – fort z wieżami pancernymi wzniesiony w latach 1892–1896 na terenie wsi Ujkowice. Jego nazwa pochodzi od nazwiska projektanta Moritza von Brunnera.

Fort X Orzechowce C – dwuwałowy fort artyleryjski z lat 1885–1887.

Fort XI Duńkowiczki D – fort wzniesiony w tym samym czasie i podobnej formie jak obiekt Orzechowce.

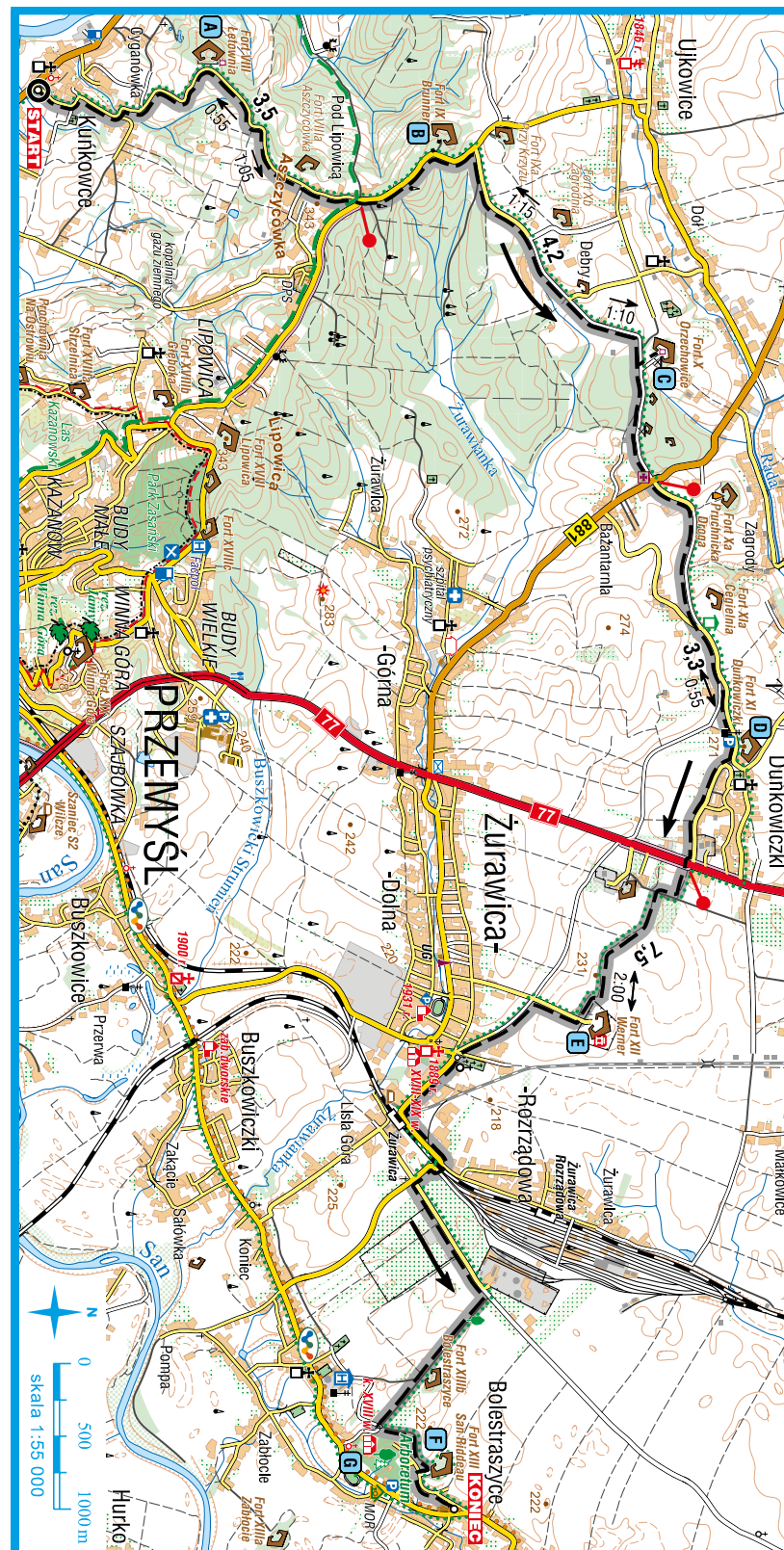
Fort XII Werner E – (patrz: str. 92).

Fort XIII San Rideau F – (patrz: str. 93).

Arboretum Bolestraszyce G – ogród botaniczny z imponującą kolekcją drzew i krzewów (patrz: str. 105).

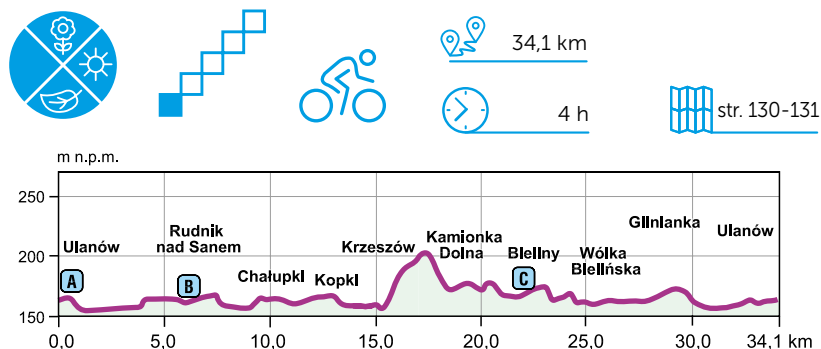
Fort XII Werner w Żurawicy koło Przemyśla, fot. M. Wójtowicz

Turystyka rowerowa

Wzdłuż Sanu szlakiem Green Velo

Ulanów ▶ Rudnik nad Sanem ▶
Kopki ▶ Krzeszów ▶ Bieliny ▶
Glinianka ▶ Dąbrówka ▶ Ulanów

Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo to ponad 2000 km specjalnie wytyczonej trasy rowerowej przebiegającej przez pięć województw. Oznakowany charakterystycznymi pomarańczowymi tabliczkami pozwala odkryć najciekawsze

miejsca wschodniej Polski. Część drogi wiedzie Doliną Sanu i Wisły. Trasa z Ulanowa przez Rudnik nad Sanem do Krzeszowa to propozycja przyjemnej rekreacyjnej wycieczki. Przebiega po drogach lokalnych o niewielkim natężeniu ruchu samochodowego, częściowo za znakami Green Velo. Wyruszyć można z centrum Ulanowa. Na rynku znajdują się liczne miejsca parkingowe. Po przekroczeniu mostu na Sanie, szlak zmierza do Rudnika nad Sanem.

W tym urokliwym miasteczku zobaczyć można muzeum – Centrum Wikliniarstwa, zabytkowy kościół oraz budynek młyna i elektrowni z 1920 roku. Odpoczynek ułatwi zlokalizowany przy drodze krajowej MOR. Kolejny znajduje się na 14 km, w miejscowości Kopki. Trasa wiedzie wzdłuż Sanu. W Krzeszowie przekracza mostem rzekę i kieruje się na północ. W Bielinach warto odbić do centrum, gdzie znajduje się sanktuarium, w którym przechowuje się około 100 relikwii patronów Polski, między innymi Stanisława Kostki i Jana Nepomucena. Chcąc skrócić wycieczkę o kilka kilometrów, można w Wólce Bielińskiej jechać prosto do Ulanowa.

Najciekawsze miejsca na trasie:

Ulanów A – dawna stolica polskiego fliśactwa (patrz: str. 186).

Rudnik nad Sanem B – nazywany jest polską stolicą wikliniarstwa (patrz: str. 99).

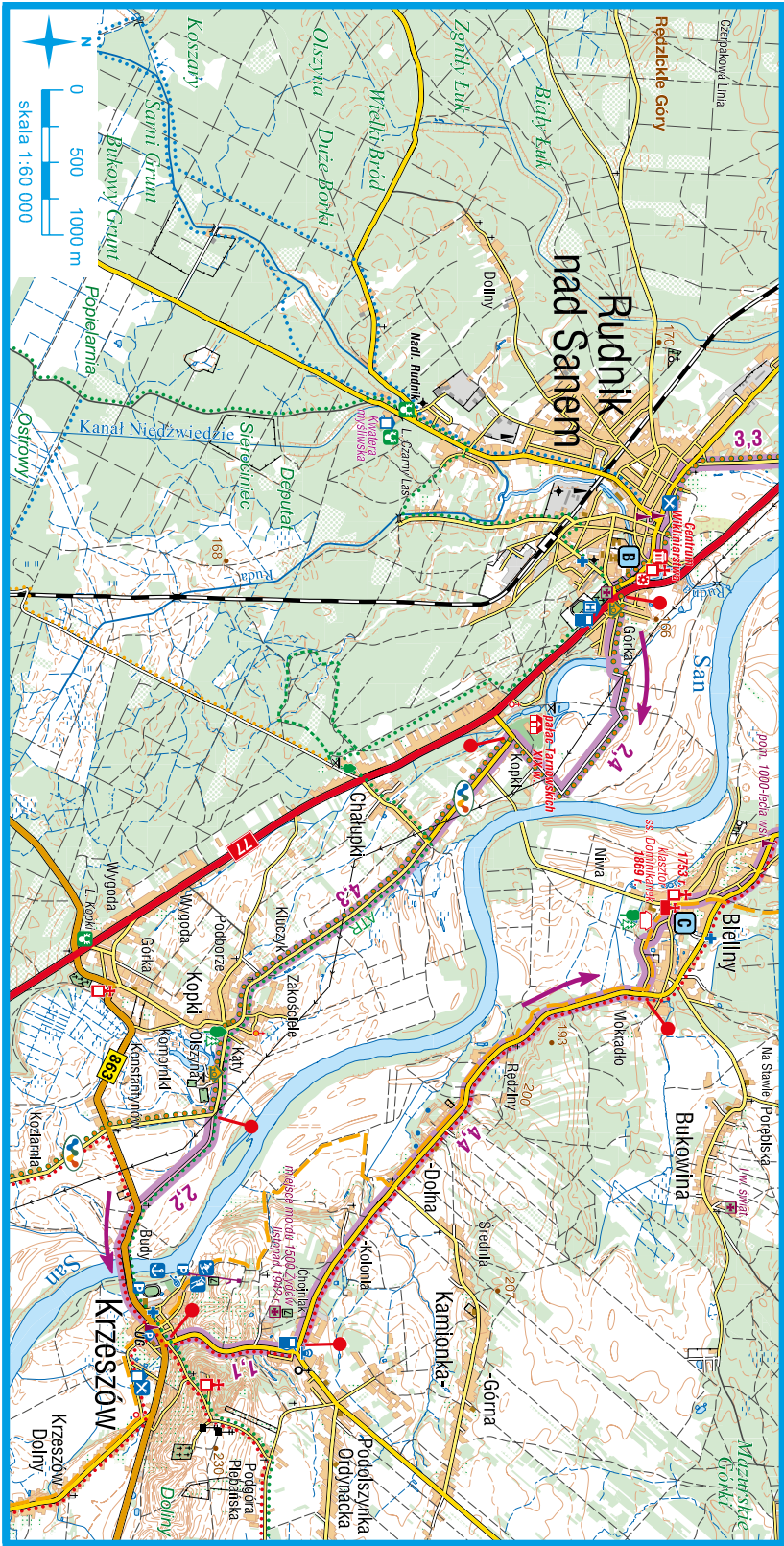
Sanktuarium św. Wojciecha w Bielinach C – barokową świątynię ufundowała księżna Elżbieta Anna Dulcka, córka Michała Korybuta Wiśniowieckiego.

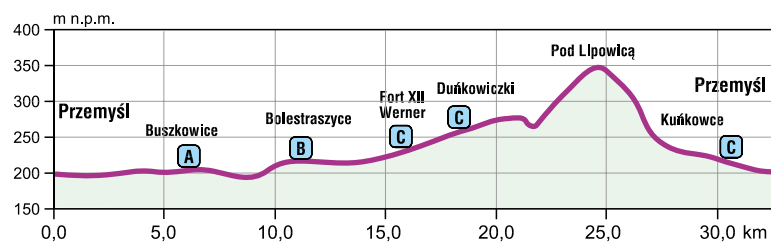
Sanktuarium św. Wojciecha w Bielinach, fot. Wyd. Compass

Kościół Świętej Trójcy w Ulanowie, fot. J. Stankiewicz

Forteczna Trasa Rowerowa (odcinek północny)

Przemyśl (Pomnik Orłąt Przemyskich) ▶ Kuńkowce ▶ Ujkowice ▶ Duńkowiczki ▶ Żurawica ▶ Bolestraszyce ▶ Buszkowice ▶ Przemyśl

To niezwykle atrakcyjna wycieczka, na trasie której oprócz fortów głównego pierścienia Twierdzy Przemyśl zobaczyć można również inne interesujące obiekty.

Szlak oznakowany kolorem zielonym rozpoczyna się w centrum Przemyśla, obok mostu na Sanie. Początkowo prowadzi drogą rowerową wzdłuż rzeki. Do Bolestraszyce wiedzie za znakami Green Velo. W dalszej części oznakowanie szlaku rowerowego jest fragmentaryczne, dlatego warto kierować się za czarnym pieszym Szlakiem Fortecznym. Kluczując pomiędzy polami i zabudowaniami trasa napotyka kolejne fortyfikacje. Nie wszystkie leżą bezpośrednio przy szlaku, niektóre są oddalone o około 100–300 m. Wprawdzie drogę dojazdu wskazują stojaki z oznaczeniem, ale łatwo je przeoczyć, dlatego trzeba być czujnym. Część obiektów jest udostępniona do zwiedzania.

Przy forcie „Łętownia” można dodatkowo podziwiać panoramę na dolinę Sanu. Na końcu wycieczki czeka przejazd drogą wojewódzką, należy więc zachować ostrożność.

Najciekawsze miejsca na trasie:

Dawna greckokatolicka cerkiew w Buszkowicach **A** – wybudowana w miejscu starszej drewnianej świątyni w 1900 roku. Pozostałości poprzedniej cerkwi – drewnianą dzwonicę – obejrzeć można na pobliskim cmentarzu. Po II wojnie światowej obiekt został przejęty przez kościół rzymskokatolicki, któremu służy do dziś.

Arboretum w Bolestraszycach **B** – ogród botaniczny z imponującą kolekcją drzew i krzewów (patrz: str. 105).

Twierdza Przemyśl **C** – to jeden z największych obiektów architektury obronnej w Europie (patrz: str. 92). Na odcinku północnym trasy zobaczyć można: Fort XII Werner, Fort XI Duńkowiczki, Fort IXa Cegielnia, Fort Xa Pruchnicka Droga, Fort X Orzechowice, Fort IX Brunner, Fort VIIa Aszczycówka, Fort VII Łętownia.

Dawna greckokatolicka cerkiew w Buszkowicach, fot. R. Trzmielowski

Twierdza Przemyśl, fot. T. Trulka

Forteczna Trasa Rowerowa (odcinek południowy)

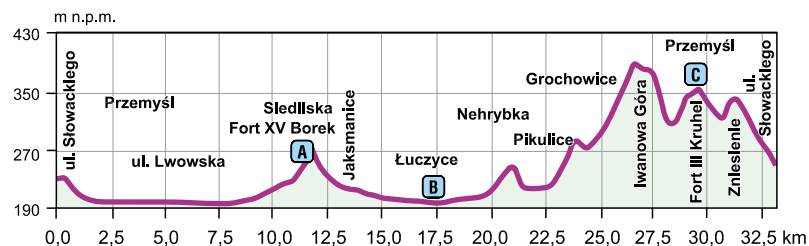

32,5 km

4,5 h

str. 135

**Przemyśl ▶ Siedliska ▶ Jaksmanice
▶ Łuczycy ▶ Nehrybka ▶ Wapielnica
▶ Przemyśl**

Południowa część Fortecznej Trasy Rowerowej jest bardziej wymagająca, zarówno jeśli chodzi o długość, jak i warunki terenowe. Całość liczy ponad 50 km. Proponowany fragment jest znacznie krótszy i prowadzi z Przemyśla przez Siedliska i Nehrybkę. Opuszczając centrum miasta, na rowerzystów czeka kilkukilometrowy odcinek wzdłuż drogi krajowej. Należy więc zachować szczególną ostrożność. W dalszej części trasa wiedzie w większości lokalnymi drogami o niewielkim natężeniu ruchu samochodowego. Przed Siedliskami zaczyna się asfaltowy widokowy odcinek. Od fortu Borek droga zmienia na chwilę nawierzchnię na gruntową. Kolejne takie miejsce znajduje się za Jaksmanicami. W Łuczycach trasa przekracza poprzez kładkę rzekę Wiar, po czym zmierza do Nehrybki i na wzgórze Wapielnica (394 m n.p.m.). Powrót do Przemyśla następuje przez Kruhel Wielki i Zniesienie (350 m n.p.m.).

Najciekawsze miejsca na trasie:

Fort XV Borek A – dobrze zachowany fort pancerny Twierdzy Przemyśl nieopodal Siedlisk. Wybudowany ok. 1890 r. na wzgórzu miał bronić doliny, przez którą przebiegała droga oraz linia kolejowa łącząca Przemyśl ze Lwowem. Do dziś zachowały się dwukondygnacyjne koszary, brama wjazdowa

oraz pozostałości schronu głównego. Na terenie fortu urządzono muzealną ekspozycję.

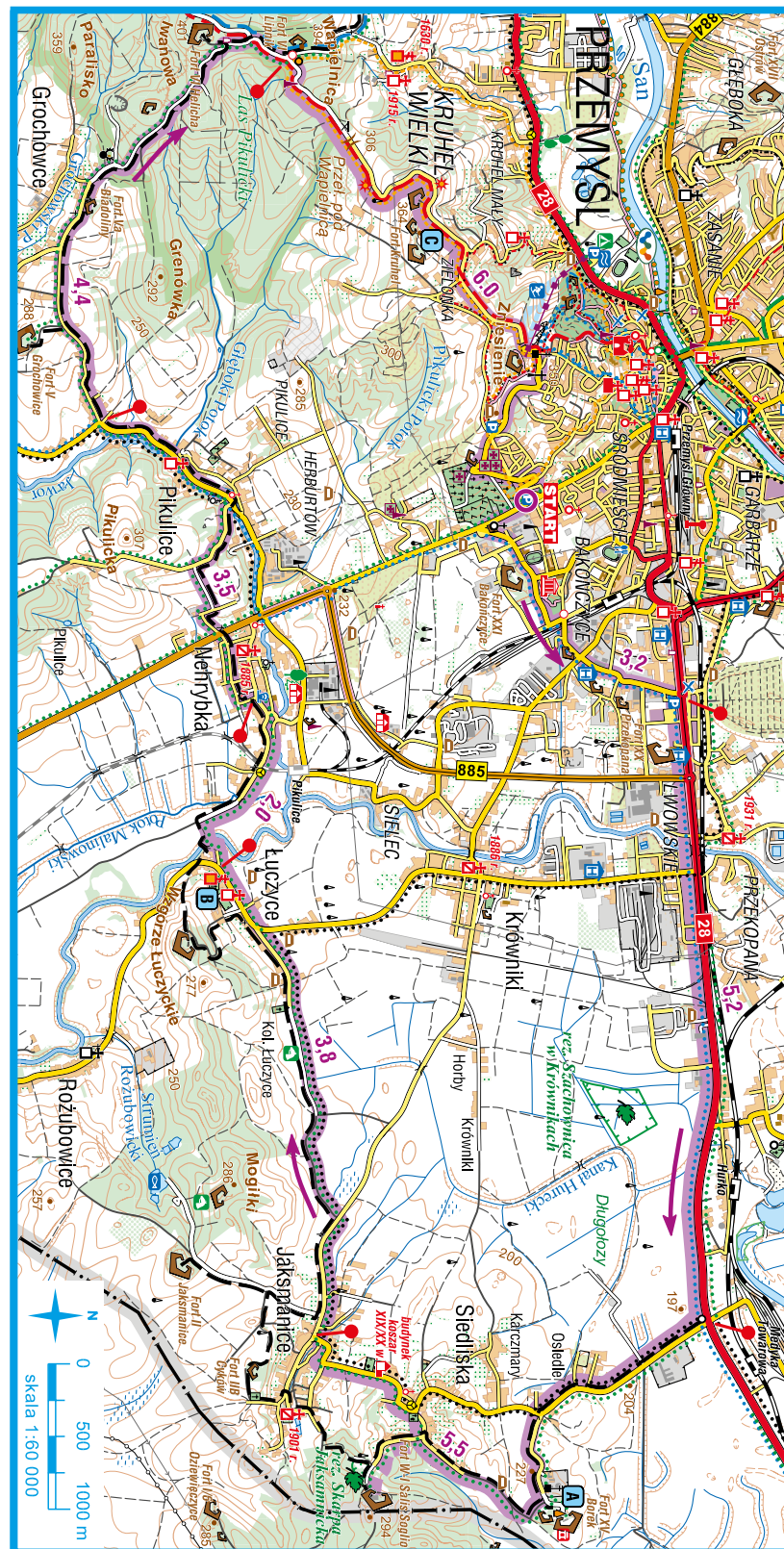
Drewniana cerkiew pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny w Łuczycach

B – wybudowana w 1856 roku, odnowiona w latach 90. Do dziś służy grekokatolikom. We wnętrzu zachował się XIX-wieczny ikonostas.

Twierdza Przemyśl C – jeden z największych obiektów architektury obronnej w Europie. Budowana była przez kilkadziesiąt lat na przelocie XIX i XX w. przez władze monarchii austro-węgierskiej zaniepokojonej nasilającym się konfliktem z Imperium Rosyjskim. Składa się z szeregu fortów artyleryjskich usytuowanych na podziemskich wzgórzach (Fort XXI Bakończyce, Fort XV Borek, Fort W-I Salis Soglio, Fort Va Biadoliny, Fort VI Helicha, Fort VI Lipnik, Fort Kruhel, Fort XVI Zniesienie). Podczas I wojny światowej przez pół roku trwała obrona twierdzy przed oblegającym ją wojskiem rosyjskim (patrz: str. 92).

Drewniana cerkiew pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny w Łuczycach, fot. R. Trzmielewski

Nordic walking

Nordic walking to coś więcej niż tylko spacer. Pomimo że technika marszu z kijkami jest dosyć prosta do opanowania, to rozpoczynając swoją przygodę z tym sportem, warto skonsultować się z instruktorem. Do kluczowych kwestii należy bowiem dobór kijków odpowiednich do wzrostu i poziomu kondycji fizycznej osoby pragnącej uprawiać nordic walking.

W ramach sieci Nordic Walking Park Podkarpacie Centrum funkcjonuje aż 400 km certyfikowanych tras przeznaczonych zarówno dla początkujących i zaawansowanych maszerów. Takie nagromadzenie tras do nordic walkingu na stosunkowo niewielkim obszarze to ewenement na skalę

europejską. Trasy zostały wytyczone na obszarze Doliny Sanu i Wisły w kilkunastu gminach, do których należą między innymi: Grodzisko Dolne, Jarosław, Sieniawa, Tryńcza, Wiązownica. Poszczególne gminne sieci otrzymały jednolite oznaczenie, punkty pomiaru tętna, tablice informacyjne z mapami i zestawami ćwiczeń. Poziom trudności tras określono za pomocą kolorów: zielony – łatwy, czerwony – średni, czarny – trudny. Każda trasa została zaprojektowana i wytyczona w formie pętli.

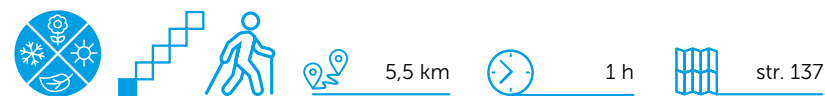
Także w innych miejscach regionu powstały profesjonalne trasy do nordic walkingu. Dwie z nich zostały wytyczone w Przemyślu, a cztery w gminie Dydnia w ramach programu Nordic Walking Park Południe Podkarpacia

Kraina Łowców Reniferów w gminie Grodzisko Dolne

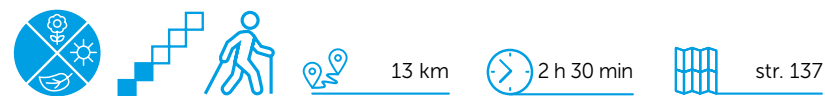
Początek i koniec wszystkich tras znajduje się obok Punktu Informacji Turystycznej w Grodzisku, nad urokliwym zbiornikiem Czyste. Najkrótsza trasa, zielona, wiedzie w większości chodnikami i drogami asfaltowymi w terenie zabudowanym i wśród pól. Znaczna część trasy czerwonej prowadzi szerokimi drogami leśnymi. Podążając

za znakami tego szlaku, zobaczyć można miejsce, w którym w czasie II wojny światowej znajdowała się drukarnia żołnierzy Armii Krajowej Placówki nr 5. Trasa oznakowana kolorem czarnym to szlak wymagający dobrej kondycji fizycznej ze względu na liczne strome podejścia do pokonania na drogach o różnicowanej nawierzchni.

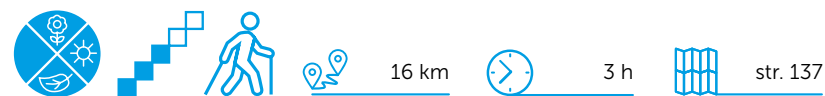
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

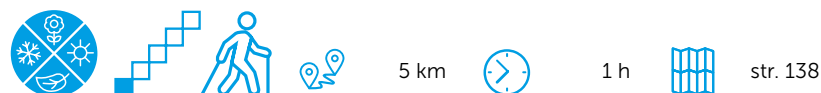

Sportowa Dolina Gminy Jarosław

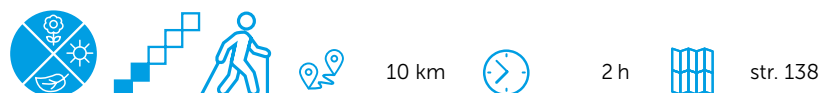
Start i meta wszystkich tras znajduje się obok szkoły w Muninie. Najłatwiejsza i najprzyjemniejsza trasa zielona prowadzi wśród nadrzecznych łąk i obok niewielkiego stawu z urokliwym pomostem pośrodku. Zasad-

nicza część trasy czerwonej biegnie przez wierzchołki niewysokich wzgórz wśród łąk i terenów rolnych. Trasa czarna jest przedłużeniem trasy czerwonej o widokowy odcinek wokół miejscowości Morawsko.

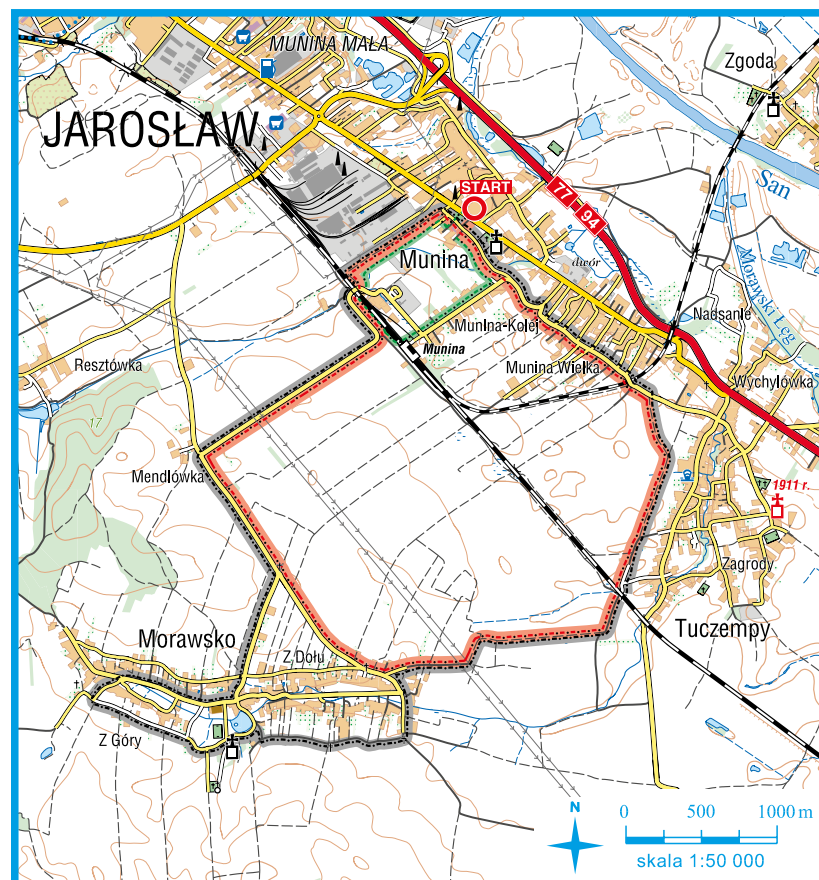
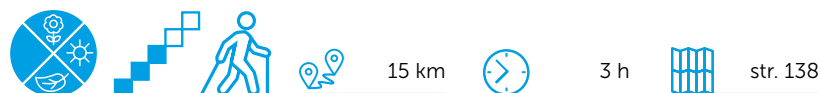
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

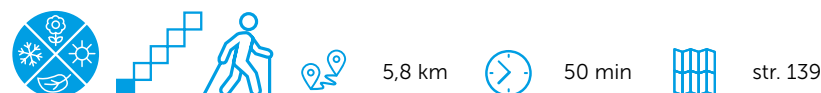

Park Nordic Walking Sieniawa

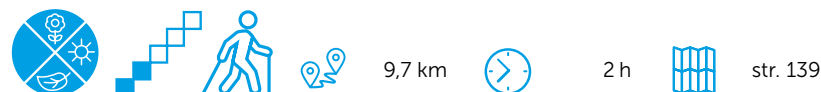
Sieniawa to urokliwe, choć rzadko odwiedzane przez turystów miasteczko. Oprócz dawnego pałacu Czartoryskich zachowały się tutaj dwa barokowe kościoły i rynek z ratuszem i częścią oryginalnej zabytkowej zabudowy. Warto rozważyć poznanie tej miejscowości w sposób bardziej aktywny, zaliczając wyznaczone tam trasy do nordic walkingu. Wszystkie rozpoczynają się w centrum Sieniawy, obok szkoły. Trasa zielona prowadzi poza obszarem zabudowanym, choć znajduje

się blisko punktu startu w centrum miejscowości. Rekomendowana jest do marszów w ramach lekcji wychowania fizycznego. Przeważająca część trasy czerwonej położona jest w obszarze nadrzecznym Sanu. Biegnie starą aleją, wzdłuż której ciągnie się szpaler stuletnich kasztanowców. Ciekawymi miejscami na trasie oznaczonej kolorem czarnym, wiodącej przez tereny leśne, są: cmentarz z I wojny światowej oraz... nowo wybudowany zamek prywatnego właściciela.

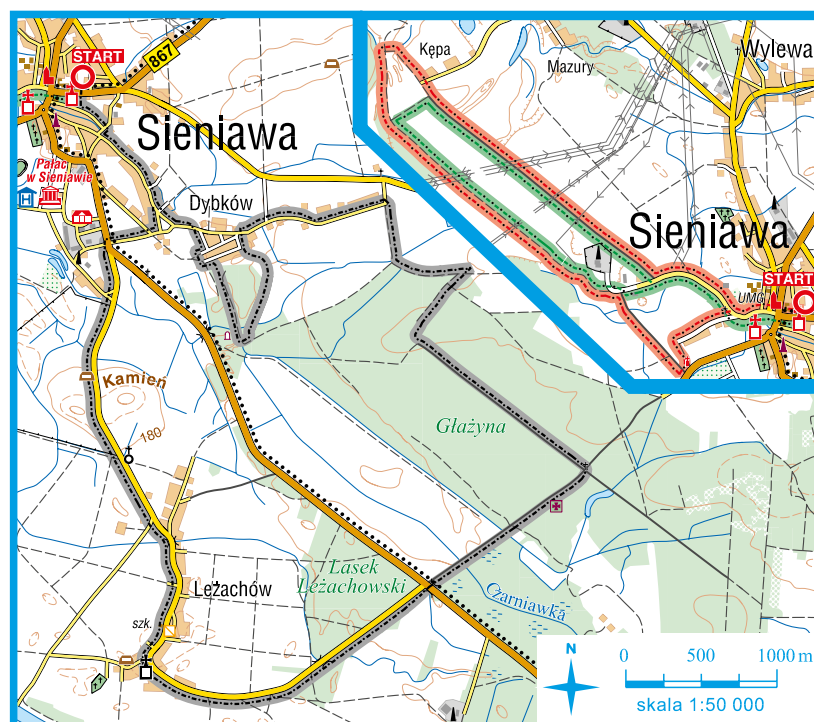
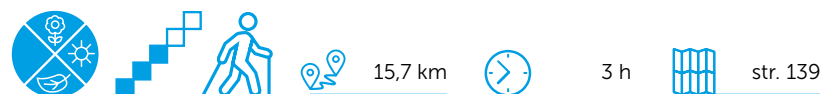
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

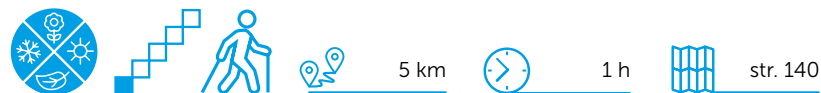

Tryniecka Kraina Nordic Walking w gminie Trynćza

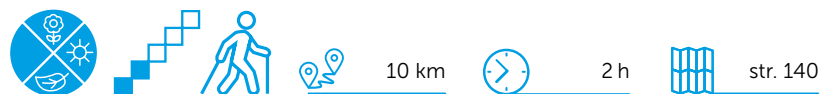
Miejsce startu wszystkich tras do nordic walkingu zlokalizowane jest obok zespołu szkół w Trynćzy. Najciekawszy fragment trasy zielonej przebiega brzegiem Wisłoka. Trasa czerwona wiedzie głównie miękkimi drogami gruntowymi w obszarach pól uprawnych, a najdłuższa – oznaczona

na kolorem czarnym – w lesie, szerokimi drogami szutrowymi. W Gminnej Bibliotece Publicznej w Trynćzy znajduje się wypożyczalnia kijków do nordic walkingu (wymagana wcześniejsza rezerwacja – tel. 16 642 11 76). Placówka dysponuje 15 kompletami kijków.

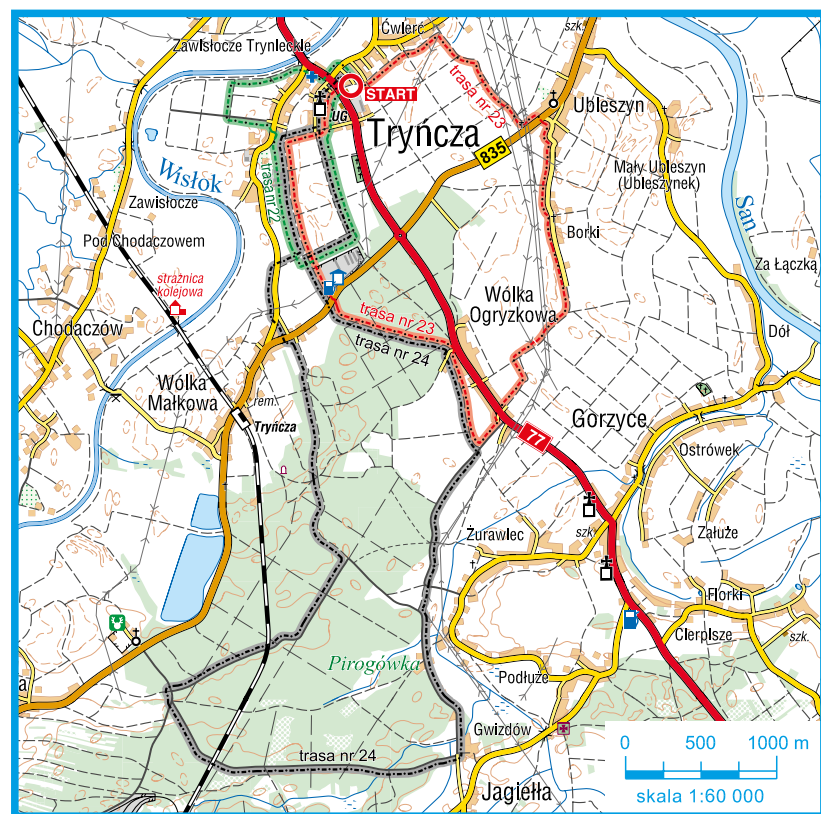
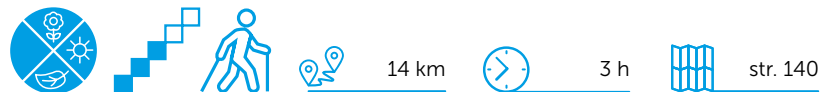
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

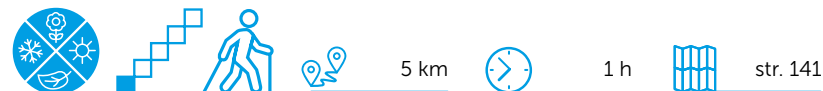

Nordic Walking Park Radawa w gminie Wiązownica

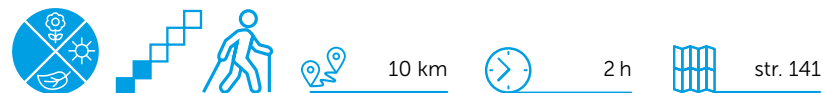
Trasy do nordic walkingu gminy Wiązownica rozpoczynają się w letniskowej miejscowości Radawa nad zalewem na rzece Lubaczówka (patrz: str. 149). Wszystkie trasy niemal w całości po-

zione są w obszarach leśnych. W różnych miejscach będą wspólnie bądź się przecinają, co stwarza możliwość skracania lub wydłużania dystansu według własnego pomysłu.

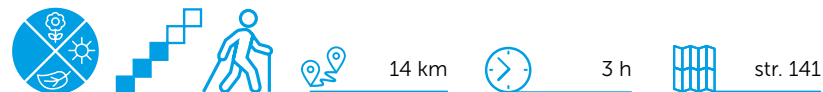
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

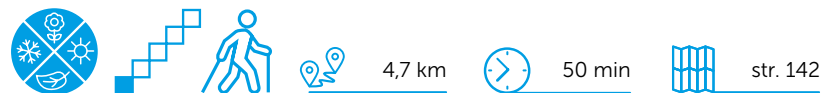

Nordic Walking Park Gmina Dydnia

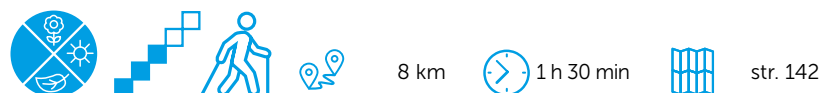
Trasy wytyczone zostały w dolinie Sanu, na odcinku przebiegającym niezwykle malowniczym fragmentem Pogórza Dynowskiego. Punkt początkowy wszystkich czterech tras znajduje się obok budynku Urzędu Gminy Dydnia. Dwie najkrótsze trasy będą w pobliżu zabudowań wsi. W jej centrum warto

zwrócić uwagę na unikatową drewnianą plebanię wzniesioną w 1917 roku w stylu zakopiańskim. Dwie pozostałe trasy prowadzą na okoliczne wzgórza rozdzielone niewielkim dopływem Świnki: czerwona – na Szerokie (445 m n.p.m.), czarna – na Grabówkę (528 m n.p.m.).

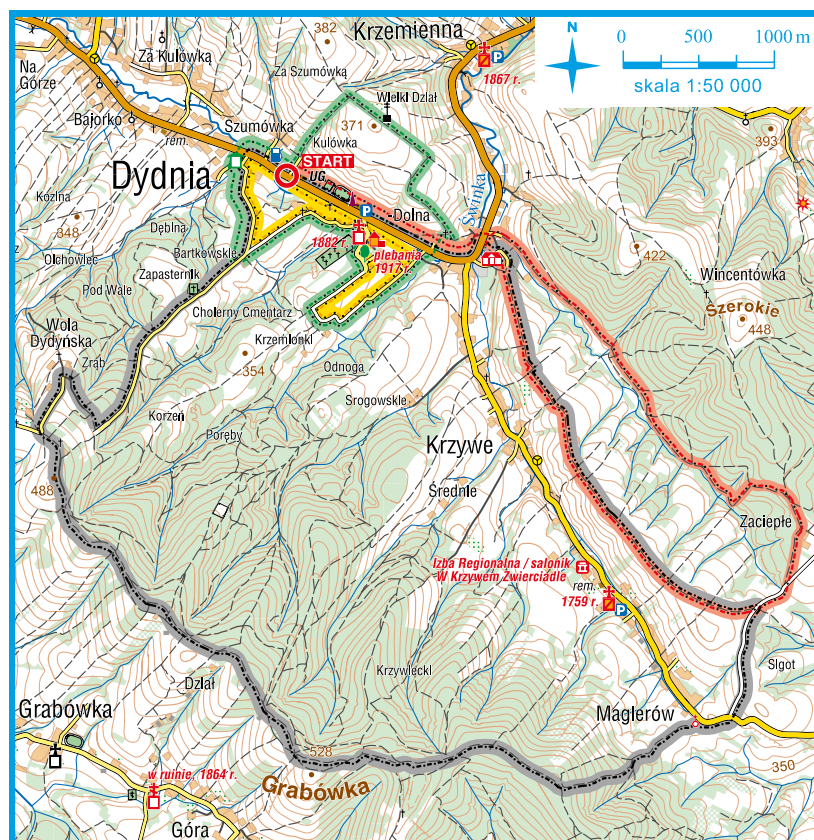
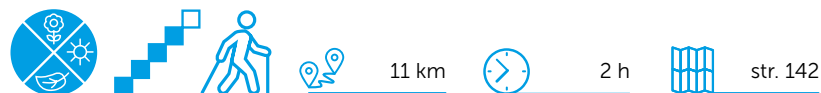
Trasa zielona

Trasa czerwona

Trasa czarna

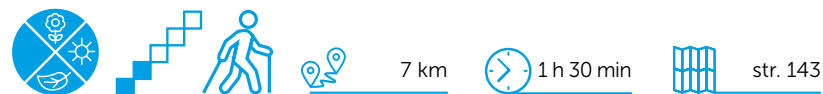

Nordic Walking Park Przemyśl

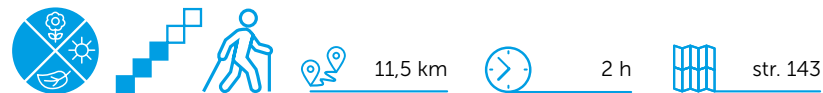
Obie przemyskie trasy do nordic walkingu zostały wytyczone w formie pętli w 2013 roku. Dzięki nim można połączyć zwiedzanie Przemyśla z rozpoczęciem swojej przygody z marszem nordyckim. Punkt startu, a zarazem mety krótszej i łatwiejszej trasy czerwonej został zlokalizowany przy Domku Ogrodnika w Parku Zamkowym w Przemyślu. Na trasie znajdują się pozostałości dawnej Twierdzy Przemyśl, między innymi Bramy Sanockiej Górnej oraz fortu „Trzy Krzyże”. Podczas wędrówki podziwiać można przepiękną panoramę

miasta i jego okolicy, która rozciąga się z widokowego wzgórza Zniesienie. Dłuższa i trudniejsza trasa czarna pozwoli nam poznać zakamarki Zasania, czyli lewobrzeżnej części Przemyśla. Trasa rozpoczyna się i kończy w okolicach przystanku autobusowego w pobliżu pomnika Orłąt Przemyskich. Początkowo prowadzi wzdłuż Sanu, a następnie wiedzie alejkami Parku Zasańskiego (Park Miejski Lipowica). Przechodzi również nieopodal tarasu widokowego na Winnej Górze oraz obok opactwa benedyktynek i kościoła Świętej Trójcy.

Trasa czerwona

Trasa czarna

Turystyka konna

Ośrodek Jeździecki Equistro w Wierzawicach [78] [B] C2 **Wierzawice 173, 37-300 Leżajsk, tel. 601 36 93 93, equistro@wp.pl, www.equistro.com.pl**

Obiekt dysponuje krytą ujeżdżalnią oraz trzema murowanymi stajniami z miejscem dla 31 koni. W ośrodku tym istnieje możliwość zorganizowania obozów letnich i zimowych dla dzieci oraz dorosłych. Dzień aktywnie spędzony w siodle można uwieńczyć wspólnym biesiadowaniem przy ognisku lub grillu. Equistro zajmuje się również organizacją dziesięciodniowych obozów szkoleniowych dla uczniów klas mundurowych oraz członków organizacji proobronnych. Przy miejscowym klubie jeździeckim działa Oddział Kawalerii Ochotniczej w barwach 20. Pułku Ułanów im. Króla Jana III Sobieskiego. Dużym atutem ośrodka jest bliskość historycznego miasta Leżajsk, stycznego z licznymi zabytków kultury żydowskiej. Na szczególną uwagę zasługują tutaj klasztor bernardynów, grób cadyka Elimelecha Weissbluma oraz Muzeum Ziemi Leżajskiej. (patrz: str. 97).

NAUKA JAZDY KONNEJ

dla kogo: dzieci i dorośli
stopień trudności: od początkujących do zaawansowanych

czynny: cały rok
noclegi: brak

oferta rozszerzona: hipoterapia, organizacja obozów letnich i zimowych dla dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych, organizacja imprez okolicznościowych, treningi koni sportowych przygotowujący do startów w zawodach krajowych i zagranicznych, kuligi.

Ośrodek Terapeutyczno-Jeździecki w Pawłosiowie [79] [B] D3 **Pawłosiów 429A, 37-500 Jarosław, www.arabian.org.pl**

Ośrodek został założony przez Stowarzyszenie Miłośników Koni Arabian. Zabudowania stadniny położone są w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowego zespołu dworskiego rodziny Siemieńskich. W ośrodku organizuje się zajęcia z zakresu nauki i doskonalenia jazdy konnej, treningi koni przygotowujące do startu w zawodach oraz wycieczki i rajdy terenowe w siodle. Wyszkolona kadra trenerów i instruktorów prowadzi na miejscu również kompleksowe sesje hipoterapeutyczne. W ramach działalności stowarzyszenia, niektórzy spośród jego członków tworzą Oddział Kawalerii Ochotniczej w barwach przedwojennego 20. Pułku Ułanów im. Króla Jana III Sobieskiego. Dużym atutem ośrodka jest jego położenie na przedmieściach Jarosławia – jednego z najpiękniejszych miast województwa podkarpackiego.

NAUKA JAZDY KONNEJ

dla kogo: osoby w każdym wieku, także najmłodsze grupy wiekowe
stopień trudności: początkujący i zaawansowani

czynny: cały rok
noclegi: brak

oferta rozszerzona: hipoterapia prowadzona przez terapeutów z uprawnieniami Polskiego Towarzystwa Hipoterapeutycznego, organizacja pokazów kawalerskich, pensjonat dla koni.

Ośrodek Jeździecki Na Zakolu w Radawie [80] [B] E3 **Ignasze 8, 37-523 Radawa, tel. 601 887 888**

Ośrodek działa przy gospodarstwie agroturystycznym *Spetnione Marzenia* położonym nad rzeką Lubatówką w Radawie. Stadnina oferuje naukę jazdy konnej, treningi dla zaawansowanych jeźdźców, a także organizuje wycieczki konne po okolicy. Na terenie obiektu znajdują się altanka rekreacyjna oraz zadaszony grill, na potrzeby rozmaitych imprez okolicznościowych.

NAUKA JAZDY KONNEJ

dla kogo: osoby w każdym wieku
stopień trudności: początkujący i zaawansowani

czynny: cały rok
noclegi: 10 miejsc noclegowych w domku i w pokojach gościnnych nad stajnią.

Stadnina Koni Caballo w Przeworsku

[81] [B] D3 **ul. Dobra 64a, 37-200 Przeworsk, tel. 663 638 136, stajniacaballo.pl@wp.pl**

W ofercie Ośrodka Jeździecko-Hodowlanego Caballo znajduje się przede wszystkim nauka jazdy konnej dla początkujących i zaawansowanych. W stadninie organizowane są również terenowe rajdy konne, wycieczki bryczką oraz zimowe kuligi.

Na najmłodszych turystów czeka na miejscu możliwość przejażdżki na grzbiecie kucyka. Dużą atrakcją ośrodka jest jego położenie na terenie zabytkowego miasta Przeworsk – dawnej siedziby magnackiego rodu Lubomirskich. Miejsco-wość słynie z imponującej liczby zabytków – jest ich tu ponad sto!

NAUKA JAZDY KONNEJ

dla kogo: dzieci i starsze grupy wiekowe
stopień trudności: początkujący i zaawansowani

czynna: cały rok
noclegi: brak
oferta rozszerzona: przejażdżki bryczką lub saniami, organizacja półkolonii.

Fotografie u góry:
– Ośrodek Jeździecki Na Zakolu w Radawie,
fot. OJ Na Zakolu

Stadnina Koni Stubno [82] [F4] **Stubno 236, 37-723 Stubno, tel. 600 827 750, 694 441 965, www.stadnina-konistubno.pl**

Tradycja hodowli koni kultywowana jest w Stubnie od kilkuset lat. Do dziś na terenie znajdującego się tu XIX-wiecznego zespołu dworskiego zachował się budynek dawnych stajni z marmuro-

wymi żłobami. W okresie PRL w miasteczku funkcjonowała państwowa stadnina, którą z czasem zastąpił prywatny ośrodek jeździecki. Oprócz otwartego placu do jazdy konnej, w obiekcie znajduje się również kryta ujeżdżalnia o wymiarach 23 x 65 m. Do dyspozycji osób towarzyszących jeźdźcom przygotowano przytulną

salę kominkową. Na terenie ośrodka znajduje się agroturystyka Weresiówka dysponująca 12 miejscami noclegowymi. Obiekt otrzymał certyfikat Miejsca Przyjaznego Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo.

NAUKA JAZDY KONNEJ

dla kogo: dzieci i starsze grupy wiekowe

stopień trudności: początkujący i zaawansowani
czynna: cały rok
noclegi: 12 miejsc noclegowych w agroturystyce Weresiówka
oferta rozszerzona: pensjonat dla koni.

Ranczo Modryna [83] [DE5] **Zalesie 8a, 37-741 Krasiczyn, tel. 535 550 001, www.modrynaranczo.pl**

Ranczo Modryna oferuje wypoczynek miłośnikom jazdy konnej oraz tym, którzy cenią sobie relaks z dala od zgiełku miasta. W ofercie obiektu znajdują się przytulne pokoje z łazienkami oraz śniadanie w cenie noclegu. Doświadczona kadra instruktorska prowadzi tu profesjonalne treningi jeździeckie, które potrafią być niezwykle ciekawym widowiskiem. W Ranczu na gości czeka również ruska bania oraz hotel dla koni. Ośrodek położony jest zaledwie kilka kilometrów od Krasiczyna, w którym znajduje się słynny renesansowy zamek z otaczającym go zabytkowym zespołem parkowym.

Ranczo Modryna w Zalesiu, fot. Ranczo Modryna

Ranczo Modryna w Zalesiu, fot. Ranczo Modryna

Fotografie u góry:
– Ranczo Modryna w Zalesiu,
fot. Ranczo Modryna

Pływanie i rekreacja wodna

Ośrodki rekreacji wodnej

Jezioro Tarnobrzkie [84] H2 **Punkt Informacji Turystycznej** tel. 15 822 34 79, www.jezioro-tarnobrzskie.eu

Jest to sztuczny zbiornik powstały w miejscu wyrobiska dawnej kopal-

ni siarki. Zalew o powierzchni niemal 500 ha i głębokości sięgającej 50 m należy do najczystszych zbiorników wodnych w Polsce. Ta niezwykle udana inwestycja kosztowała budżet państwa przeszło 1,5 miliarda złotych.

Na rozległym jeziorze panują doskonałe warunki do uprawiania najróżniejszych sportów wodnych. Znajdują się

tu dwie plaże, w tym najdłuższa śródlądowa plaża w naszym kraju. Przy nich wyodrębniono dwa kąpieliska podzielone na trzy strefy: brodzik o głębokości do 40 cm, strefę dla nieumiejących pływać (do 1,2 m głębokości) oraz część dla osób pływających (głębokość do 4 m). Zimą nad Jeziorem Tarnobrzkiem pojawiają się wielbiciele morsowania. W zalewie panują również znakomite warunki do nurkowania. Widoczność pod wodą sięga kilkunastu metrów, a światło słoneczne dociera do maksymalnej głębokości jeziora – nie ma zatem konieczności korzystania z latarek. Dodatkową atrakcją dla nurków stanowią specjalnie zatopione w jeziorze wraki – między innymi jacht „Biały Delfin”. W Tarnobrzegu swoją siedzibę ma Klub Płetwonurków Ligi Obrony Kraju Octopus, który zajmuje się organizacją kursów nurkowania. Zbiornik przyciąga nie tylko miłośników sportów i rekreacji wodnej, ale również wędkarzy, którzy mogą tutaj liczyć na znakomite połowy między innymi okonia, szczupaka, sandacza, a nawet sumy.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynne w okresie: główne atrakcje czynne w sezonie letnim

ratownik: tak
wypożyczalnia sprzętu wodnego: kilka działających w sezonie letnim wypożyczalni oferujących głównie kajaki, rowery wodne oraz deski surfingowe; w ofercie Mariny Tarnobrzeg znajdują się również jachty klasy Omega oraz Puck. gastronomia: kilka punktów gastronomiczno-handlowych działa w pobliżu plaż, w sezonie od maja do września noclegi na miejscu: domki letniskowe; 40 miejsc noclegowych w pokojach 2-, 6-, 8-, 10-osobowych w Marinie; bogata oferta noclegowa miasta Tarnobrzeg atrakcje dla dzieci: place zabaw inne udogodnienia: keja i miejsce do slipowania todzi.

Zalew Radawa [85] E3 **Informacje: Kierownik GOWiR w Radawie: tel. 794 778 176, www.radawa.pl/gowir.php**

Jeden z najpopularniejszych obiektów rekreacji wodnej na terenie woj. podkarpackiego. Zalew o powierzchni 3 ha powstał jeszcze w latach 70. XX wieku

Fotografie u góry (od lewej):
– Jezioro Tarnobrzkie, fot. P. Morawski
– Klub Płetwonurków LOK Octopus Jezioro Tarnobrzkie, fot. Piotr Pawlik

Jezioro Tarnobrzkie – najdłuższa tyrolka w Polsce, fot. zipline.pl

w miejscu wyrobiska po wydobyciu piasku. Przez długie lata zbiornik jako jedyny w województwie posiadał status kąpieliska. W latach 80. obiekt zaczął upadać, a dawny blask przywróciła mu dopiero Gmina Wiązownica na początku XXI wieku. Obecnie zalew stanowi część Gminnego Ośrodka Wypoczynku i Rekreacji w Radawie. Co roku organizowane są tu Międzynarodowe Złoty Motocyklowe, które przyciągają tysiące miłośników motoryzacji.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynny w okresie: lato; wstęp płatny
ratownik: tak
wypożyczalnia sprzętu wodnego: tak, w ofercie między innymi kajaki i łódki
gastronomia: wiele rozmaitych punktów gastronomicznych
noclegi na miejscu: kilka ośrodków wypoczynkowych, domki letniskowe, pole kempingowe
atrakcje dla dzieci: plac zabaw, boiska sportowe
inne udogodnienia: ochronka dla dzieci, tyrolka o długości 200 m.

Kąpielisko miejskie ZEK Radymno [86] [EF4] **Radymno, ul. Budowlanych 45B, tel. 530 883 330, www.sktzek.pl**

Zbiornik Radymno powstał w latach 60. XX wieku w miejscu dawnego wyrobiska żwiru. Zalew o powierzchni 70 ha i głębokości sięgającej 8 m stwarza idealne warunki do uprawiania sportów wodnych, w tym żeglarstwa. Do wypożyczalni nad brzegiem Radymna zachęca trawiasta plaża i łagodne, piaszczyste zejście do wody. Na miejscu działa wypożyczalnia sprzętu wodnego, w której oprócz kajaków, łodzi wiosłowych i rowerów wodnych można wynająć jachty klasy Omega i Optimist.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynny w okresie: wakacje szkolne
ratownik: tak
wypożyczalnia sprzętu wodnego: tak
gastronomia: brak
noclegi na miejscu: pole namiotowe
atrakcje dla dzieci: boiska sportowe
inne udogodnienia: przystań z dwoma mostami i miejscem do slipowania, miejsce na ognisko.

Zalew Brzoza Królewska [87] [B2] Zalew został utworzony kilkadziesiąt lat temu w miejscu ujścia potoku Tartaczego do rzeki Tarlaka. Przez lata był to jeden z najbardziej popularnych punktów rekreacji wodnej w okolicach Leżajska. W 2017 roku zbiornik został odmulony, a dwa lata później na jego brzegu powstała infrastruktura rekreacyjna, w tym: nowy plac zabaw, siłownia plenerowa, ławeczki oraz stoliki do gry w szachy

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynny w okresie: wakacje szkolne
ratownik: tak
wypożyczalnia sprzętu wodnego: tak
gastronomia: tak
noclegi na miejscu: pole namiotowe, domki letniskowe; w miejscowości działa schronisko młodzieżowe
atrakcje dla dzieci: plac zabaw
inne udogodnienia: siłownia plenerowa, boisko do siatkówki plażowej.

Baseny

Kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Jarosławiu [88] [E3] **ul. Sikorskiego 5, 37-500 Jarosław, www.mosir.jaroslaw.pl**

Mimo, że pływalnia została uruchomiona w 2004 roku, to nadal należy do najnowocześniejszych obiektów tego typu w całym województwie. W basenie może przebywać jednocześnie 130 osób, a powierzchnia lustra wody wynosi 520 m². Pływalnia wyposażona jest w podwodne oświetlenie oraz udogodnienia dla niepełnosprawnych. W kompleksie oprócz basenów sportowych znajdują się również wanny z hydromasażem, zjeżdżalnie, bicze wodne oraz tzw. „dzika rzeka”. W okresie wakacyjnym uruchamiana jest otwarta pływalnia sezonowa.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok
wymiary basenu: basen sportowy 25 x 12,5 m, basen do nauki pływania 12,5 x 6,5 m
głębokość: basen sportowy 1,2–1,8 m, basen do nauki pływania 1–1,15 m
gastronomia: bar-kawiarnia Aquabar z widokiem na basen
atrakcje dla dzieci: zjeżdżalnia rurowa o długości 80 m
nauka pływania: przy pływalni funkcjonuje szkółka pływania
inne udogodnienia: basen z atrakcjami wodnymi (bicze wodne, masaże i gejzery podwodne, kurtyna wodna w formie grzybka), zjeżdżalnia rurowa, jacuzzi oraz „dzika rzeka”.

Kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Stalowej Woli [89] [K2]

Pływalnia dysponuje trzema nieckami basenowymi: dwiema sportowymi i jedną do nauki pływania. Przy basenie sportowym znajduje się trzymetrowa wieża do skoków do wody. W sezonie letnim w obiekcie uruchamiana jest otwarta pływalnia zewnętrzna.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: cały rok
wymiary basenu: baseny sportowe 25 x 12,5 m, basen do nauki pływania 12,5 x 6 m
głębokość: 1. basen sportowy 1,3–3,5 m, 2. basen sportowy 1,4–1,8 m, niecka do nauki pływania 0,8–1,15 m
gastronomia: brak
atrakcje dla dzieci: zjeżdżalnia, brodzik
nauka pływania: lekcje pływania w ramach programu „Rybka”, nauka pływania dla najmłodszych oraz treningi sekcji pływackich; na pływalni odbywają się również zajęcia z aqua aerobiku.
inne udogodnienia: zjeżdżalnia rurowa o długości 64 m, wanna z hydromasażem na 12 osób, sauna sucha, sauna parowa.

Kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Tarnobrzegu [90] [H2] **Al. Niepodległości 2, 39-400 Tarnobrzeg, www.mosir.tarnobrzeg.pl/plywalnia-kryta**

Pływalnia w 2004 roku przeszła gruntowną modernizację i obecnie stanowi jeden z najważniejszych obiektów sportowych miasta. Basen sportowy podzielony jest na sześć torów z temperaturą wody wynoszącą 26–28° C. Na miejscu znajduje się również zjeżdżalnia, jacuzzi, sauna fińska oraz brodzik dla dzieci.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok
wymiary basenu: basen sportowy 25 x 12,5 m, brodzik 10 x 5,5 m
głębokość: basen sportowy 1,05–1,8 m, brodzik 0,9 m
gastronomia: bufet dla osób korzystających z pływalni
atrakcje dla dzieci: zajęcia dla najmłodszych pt. „Mamo, Tato, chcę pływać!” organizowane według określonego harmonogramu
nauka pływania: oswajanie z wodą oraz nauka pływania dla dzieci w wieku 5–6 lat
inne udogodnienia: zjeżdżalnia o długości 62 m, dwie czteroosobowe wanny z hydromasażem, sauna fińska, brodzik dla dzieci.

Kryta pływalnia przy Samorządowym Ośrodku Sportu i Rekreacji w Nowej Dębie [91] [13] **ul. Kościuszki 14, 39-460 Nowa Dęba, tel. 15 846 52 25, www.sportnowadeba.pl**

Jedna z najmłodszych pływalni na Podkarpaciu. Obiekt oddano do użytku w 2010 roku w ramach Samorządowego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Nowej Dębie. Przy SOSiR funkcjonuje dziecięca sekcja pływacka Piranie, która należy do czołówki województwa podkarpackiego.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok

wymiary basenu: basen sportowy: 25 x 12,5 m, basen rekreacyjny 13,5 x 8,8 m
głębokość: basen sportowy 1,4–1,8 m, basen rekreacyjny 0,6–1,2 m
gastronomia: brak

atrakcje dla dzieci: brak

nauka pływania: możliwość wykupienia indywidualnych lekcji nauki pływania; na basenie prowadzone są również zajęcia z aqua aerobiku oraz gimnastyka wodna dla seniorów

inne udogodnienia: zjeżdżalnia o długości 60 m, dwie wanny z hydromasażem, sauna sucha.

Kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Nowej Sarzynie [92] [13] **C2 ul. M. Konopnickiej 2, 37-310 Nowa Sarzyna, tel. 17 241 28 99, 717 73 99, www.mosir.nowasarzyna.pl**

Pływalnia w dniach nauki szkolnej do godzin popołudniowych służy przede wszystkim uczniom szkół z terenu Miasta i Gminy Nowa Sarzyna. W późniejszych godzinach swobodnie mogą z niej korzystać grupy zorganizowane oraz osoby indywidualne. Jednorazowo w basenie może przebywać 50 osób. W obiekcie znajduje się również widownia mieszcząca 100 osób.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok
wymiary basenu: 25 x 12,5 m

głębokość: 1,2–1,8 m

gastronomia: brak

atrakcje dla dzieci: brak

nauka pływania: przy MOSiR w Nowej Sarzynie od 2004 roku działa szkółka pływacka organizująca zajęcia dla dzieci i młodzieży
inne udogodnienia: sauna.

Pływalnia Miejska Oceanik w Leżajsku [93] [13] **C2 ul. Władysława Jagiełły 2, 37-300 Leżajsk, www.mosir.lezajsk.pl**

Obiekt stanowi część kompleksu sportowo-rekreacyjnego wchodzącego w skład Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Leżajsku.

Przy pływalni funkcjonuje Szkoła Pływania Delfin. Organizowane są tu również zajęcia z aqua aerobiku.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok
wymiary basenu: basen sportowy: 25 x 12,5 m, brodzik rekreacyjny o powierzchni 70 m²

głębokość: 1,35–1,8 m

gastronomia: bar

atrakcje dla dzieci: brak

nauka pływania: na pływalni odbywają zajęcia gimnastyczne dla seniorów

inne udogodnienia: zjeżdżalnia rurowa o długości 57 m, „dzika rzeka”, gejer i bicz wodny w brodziku, wanna z hydromasażem, sauna parowa.

Kryta pływalnia w Przemyśle [94] [13] **E5 Przemyśl, ul. 22 Stycznia 8, tel. 16 670 65 45**

Obiekt należy do Przemyskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji. Maksymalna pojemność pływalni to 40 osób. Na miejscu istnieje możliwość organizacji zajęć grupowych.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynna w okresie: codziennie przez cały rok
wymiary basenu: 25 x 12,5 m

głębokość: 0,9–1,7 m

gastronomia: brak

atrakcje dla dzieci: brak
nauka pływania: możliwość wynajmu toru dla prywatnych szkółek
inne udogodnienia: brak.

Basen Hotelu Gloria w Przemyśle [95] [13] **E5 ul. Sybiraków 31, 37-700 Przemyśl, tel. 509 831 148, www.hotelgloria.pl**

Pływalnia stanowi część hotelowego centrum SPA. Hotel Gloria jako jedyny w Przemyśle oferuje swoim klientom możliwość korzystania z basenu rekreacyjnego oraz gabinetów odnowy biologicznej. Temperatura wody w basenie oraz w wannie z hydromasażem utrzymywana jest na poziomie około 30°C.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

czynny w okresie: codziennie przez cały rok
gastronomia: restauracja hotelowa

atrakcje dla dzieci: brodzik z minizjeżdżalnią

nauka pływania: brak

inne udogodnienia: sauna sucha, sauna fińska, łaźnia parowa, ruska bania, jacuzzi, hotelowe centrum SPA.

Fotografie u góry (od lewej):

– Pływalnia Miejska Oceanik w Leżajsku, fot. PMO

– Kryta pływalnia przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Tarnobrzegu, fot. MOSiR

Kajakarstwo

Choć woj. podkarpackie kojarzy się przede wszystkim z bieszczadzkimi potoninami i dziewiczą, leśną przyrodą, to do jego najcenniejszych bogactw naturalnych zaliczają się również rzeki. To na nich wytyczone zostały jedne z ciekawszych i piękniejszych szlaków wodnych w naszym kraju. Dzikie i stosunkowo rzadko uczęszczane stwarzają wymarzone warunki do spływów kajakowych, dostarczając miłośnikom kajakarstwa niezapomnianych wrażeń. Najbardziej atrakcyjne trasy wiodą korytami Sanu, Tanwi, Trzebośnicy oraz podkarpackiego odcinka Wisły.

San

Główny i jednocześnie najpiękniejszy szlak wodny na Podkarpaciu to **Błękitny San**. Biegący jedną z najbardziej malowniczych rzek Polski oraz najważniejszą rzeką województwa podkarpackiego przyciąga każdego roku tysiące amatorów

kajakarstwa rekreacyjnego. Szlak wije się od źródeł Sanu w bieszczadzkim Zwierzyniu, przez Lesko, Sanok, Dynów, Przemyśl, Jarosław i Ulanów, aż do ujścia rzeki do Wisły w okolicach Wrzaw nieopodal Gorzyc. W swoim górnym biegu, który wyznacza odcinek od źródeł w Zwierzyniu do Przemyśla, San meandruje przez góry i pogórza tworząc malownicze przełomy pełne imponujących progów skalnych. Szlak na tym liczącym 158 km długości odcinku ma charakter typowo górski, przez co świetnie nadaje się do spływów kajakowych.

Kajakarzy zachwyci tutaj nie tylko nieskazitelną piękno otaczającej przyrody bieszczadzkiej oraz Pogórzy Sanockiego i Dynowskiego, ale też szereg mijanych po drodze zabytkowych miejscowości. Dolny odcinek szlaku ma długość 178 km i wiedzie z Przemyśla do ujścia rzeki do Wisły. San ma tutaj charakter nizinny i płynnie szerokim korytem o łagodnych zakolach, wymagając od kaja-

karzy zdecydowanie mniej doświadczenia niż jego bieszczadzkie partie.

Na szczególną uwagę przepływających podróżnych zasługują w tym miejscu dwa historyczne miasta – Leżajsk i Ulanów. Wraz z rozwojem turystyki wodnej na Sanie, wzdłuż jego brzegu zaczęła się rozwijać baza turystyczna z bogatym zapleczem gastronomiczno-noclegowym. Rozsiane wzdłuż koryta rzeki kempingi, pola namiotowe i stacje rzeczne są dużym udogodnieniem zwiększającym atrakcyjność szlaku dla zwiedzających.

Tanew

Tanew to jedna z najpiękniejszych rzek południowo-wschodniej Polski. Wijąca się na długości 120 km przez sielskie krajobrazy Rostocza, Puszczy Solskiej i Lasów Janowskich zachwyca bujością przyrody i wyjątkowym spokojem okolicy. Źródła Tanwi znajdują się w pobliżu miejscowości Huta Złoty na Rostoczku Południowym. Większość spływów kajakowych w województwie podkarpackim odbywa się na odcinku od Harasiuków do ujścia rzeki do Sanu w Ulanowie. Rzeką w tym miejscu jest czysta, ciepła i płytka, co sprzyja kąpielom i odpoczynkowi na piaszczystych wysepkach i brzegach. Trasa liczy 21 km długości, a jej pokonanie zajmuje 5 godzin.

Bractwo Flisackie pw. św. Barbary, ul. Rynek 5, 37-410 Ulanów, tel. 608 667 775, 660 002 806, flisacy@poczta.onet.pl, www.flisacy.net

Trzebośnica

Trzebośnica to niewielka, podkarpacka rzeka przepływająca przez niezwykle malownicze tereny Równiny Tarnobrzeskiej i doliny Dolnego Sanu. Szlak kajakowy na Trzebośnicy ma łączną długość 15 km i podzielony jest na trzy odcinki: Hucisko – Janda – Nowa Sarzyna – ujście do Sanu. Doświadczeni kajakarze bez problemu pokonają całą trasę w ciągu jednego dnia. Szlak kończy się na rzece San, skąd można kontynuować spływ najpopularniejszym na Podkarpaciu szlakiem wodnym Błękitny San. W miejscowości Sarzyna znajduje się dobrze zaopatrzona przystań kajakowa stanowiąca główną bazę turystyczną na Trzebośnicy.

Wisła

Wymieniając podkarpackie rzeki, na których organizowane są spływy kajakowe, nie można zapomnieć o królowej polskich rzek – Wiśle. Jej podkarpacki odcinek zaczyna się w Gawłuszowicach nad Wisłoką, która dwa kilometry za miastem wpada do Wisły. Stąd szlak wiedzie przez Baranów Sandomierski do Tarnobrzega i dalej w kierunku Sandomierza. Najpopularniejszy fragment trasy to bez wątpienia odcinek między Baranowem i Tarnobrzegiem, który jest nie tylko łatwy, ale również wyjątkowo malowniczy. Godne uwagi są również same miasta, które należą do jednych z najciekawszych w regionie.

Spływy Galarami Ulanowskimi na Sanie, fot. Bractwo Flisackie pw. św. Barbary w Ulanowie

Wędkowanie

Region Doliny Sanu i Wisły – dwóch najważniejszych rzek województwa podkarpackiego – cieszy się wyjątkową popularnością wśród miłośników wędkarstwa. Za szczególnie atrakcyjny uznawany jest dolny bieg Sanu, gdzie występują gatunki ryb rzadko spotykane w innych rejonach Polski. Oprócz popularnych **karpi**, **karaśi** i **leszczy**, można tu złowić również **brzany**, **certy**, **klenie**, **sandacze**, **boleń** i **sumy**. Do rzadkości nie należą tu także szczupaki przekraczające wagę nawet osiem kilogramów.

Najatrakcyjniejszym pod względem wędkarstwa odcinkiem dolnego Sanu są okolice Majdanu Zbydniowskiego, które obfitują w bogactwo ryb najróżniejszych gatunków. Z łatwego i wygodnego dostępu do linii brzegowej słynie natomiast położony pośród malowniczych pól i pastwisk Wistok.

Na Podkarpaciu wędkować można również na licznie rozsiansych po regionie stawach i zalewach. Z możliwości połowu w rzekach i wodach stojących korzystają mogą wyłącznie członkowie Polskiego Związku Wędkarskiego, któ-

ry sprawuje pieczę nad akwenami towarzyskimi na Podkarpaciu. Zgodę na połów otrzymuje się po wykupieniu stosownego zezwolenia. Na stronach internetowych lokalnych jednostek PZW w Przemyślu i Tarnobrzegu znajdują się wykazy zbiorników i odcinków rzek, gdzie wędkarstwo jest dozwolone. Niektóre z tych akwenów pełnią rolę zbiorników rekreacyjnych, co sprawia, że cała rodzina może zgodnie ze swoimi pasjami wypoczywać nad wodą – jedni łowią ryby, inni zażywając kąpiele wodnych i słonecznych.

W regionie funkcjonują również towiska komercyjne. Największe z nich – **Łowisko Wędkarskie w Gospodarstwie Rybackim w Starzawie** – dysponuje 150 stanowiskami wędkarskimi. Złowić tam można karpia, amura, szczupaka i sumę (tel. 512 752 786).

Okręg Polskiego Związku Wędkarskiego w Tarnobrzegu, ul. Przy Zalewie 2, 39-400 Tarnobrzeg, tel. 15 822 46 47, 18 822 46 47, www.pzwarnobrzeg.pl

Okręg Polskiego Związku Wędkarskiego w Przemyślu, ul. Chopina 15a, 37-700 Przemyśl, tel. 16 678 57 69, www.pzw.org.pl

Grzybobranie

Województwo podkarpackie jest drugim po województwie lubuskim najbardziej zalesionym regionem w Polsce. Lesistość powiatów położonych w Dolinie Sanu i Wisły zdecydowanie przekracza średnią naszego kraju. Na północy Podkarpacia rozciągają się ostępy historycznej Puszczy Sandomierskiej, natomiast na południu możemy zagłębić się w lasy Pogórza Przemyskiego. Las to znakomite miejsce wypoczynku i rekreacji, a jedną z popularniejszych aktywności leśnych jest oczywiście grzybobranie.

Ulubionym rejonem podkarpackich grzybiarzy są okolice Leżajska. Występujące tu brzoźowe lasy i zagajniki stanowią wymarzoną kryjówkę dla rosnących w grupach **maślaków**. Królestwem grzybiarzy są również tereny otaczające miejscowość Harasiuki, w której od

kilkunastu lat odbywa się popularna impreza grzybiarska Grzyby-Harasiuki. W mokrych zalesieniach pod Giedlarową rosną popularne **podgrzybki**, nazywane przez miejscowych „czarnymi główkami”. Przy odrobinie szczęścia można tu też napotkać króla naszych lasów – **borowika szlachetnego**, czyli słynnego **prawdziwka**. W borach sosnowych, których nie brakuje w regionie, za domowitę się jego bliski krewniak – **borowik sosnowy**, szczególnie przydatny do suszenia. Na wolnych przestrzeniach i łąkach pojawiają się natomiast **kanie** (czubajka kania), które świetnie smakują usmażone w panierce. Podczas ich przygotowania nie można zapomnieć o wycięciu twardego środka kapelusza. Czubajkę można również wysuszyć, sproszkować w młynku, a następnie wymieszać z solą i pieprzem, tworząc w ten sposób wyśmienitą w smaku przyprawę do potraw.

Borowik szlachetny, fot. M. Leśniak

Wspinaczka

W Dolinie Sanu i Wisły niestety brakuje naturalnych miejsc, które umożliwiłyby uprawianie turystyki wspinaczkowej. Niewiele jest tu również sztucznych ścianek. Warto jednak wspomnieć o będącej jeszcze w budowie ścianie wspinaczkowej Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Tarnobrzegu, której otwarcie jest planowane na połowę 2022 roku. Po ukończeniu projektu będzie to najnowocześniejszy

tego typu obiekt w całej południowo-wschodniej Polsce.

Ścianka Wspinaczkowa Aniołów Stróżów w Stalowej Woli [96] JK2
ul. Klasztorna 27, 37-450 Stalowa Wola,
tel. 668 320 323, www.scianka.stalowa-wola.pl, tel. 668 320 323

Ścianka powstała w 2004 roku w budynku dawnej stodoły klasztoru kapucynów w Stalowej Woli. Na ścianie organizowane są zajęcia dla młodzieży szkolnej oraz zawody wspinaczkowe.

Lotnictwo sportowe

Aeroklub Stalowowski [97] JK2
Turbia, ul. Lotników 15, tel. 15 844 01 18,
www.aeroklubstalowowski.pl

Początki aeroklubu sięgają 1939 roku. Podczas II wojny światowej na terenie należącym do stowarzyszenia powstało niemieckie lotnisko wojskowe z betonowym pasem startowym i stałymi zabudowaniami. Po 1945 roku z obiektu korzystała Armia Czerwona, a w latach 50. lotnisko przejął Aeroklub Stalowa Wola. W ramach stowarzyszenia działają cztery sekcje – balonowa, modelarska, samolotowa i szybowcowa. ASW organizuje kursy szybowcowe, zarówno dla osób pragnących zdobyć podstawowe uprawnienia, jak i dla instruktorów. Aeroklub dysponuje również lotniskiem na terenie miejscowości Turbia, gdzie miłośnikom lotnictwa udostępniane są dwa pasy startowe o długości 910 i 800 m i szerokości 100 m. Oba pasy mają trawiastą nawierzchnię. Dla zainteresowanych organizowane są loty widokowe szybowcem lub samolotem.

Aeroklub Ziemi Jarosławskiej [98] JK2
Lądowisko Laszki, tel. 793 744 784, www.aeroklubjaroslawn.pl

Wszyscy spragnieni podniebnych wrażeń koniecznie powinni udać się do Laszek, na lądowisko, które od 2009 r. jest bazą szkoleniową Aeroklubu Ziemi Jarosławskiej. Tam, pod okiem doświadczonych instruktorów odbywają się kursy pilotażu szybowcem, samolotem oraz spadochroniarstwa.

Każdego niemal roku aeroklub organizuje piknik lotniczy, podczas którego można podziwiać pokazy mistrzów lotniczych akrobacji, skoki ze spadochronem z szybowców, czy poczuć się jak pilot, chwytając za stery symulatora szybowca. Dzieci mają możliwość wzięcia udziału w warsztatach modelarskich.

W wakacje i dni wolne od pracy aeroklub oferuje loty widokowe na pokładzie szybowca lub samolotu oraz skoki spadochronowe w tandemie.

Aeroklub Ziemi Jarosławskiej – Lądowisko Laszki, fot. D. Ćwiękała

Rozrywka i rekreacja

Przeworska Kolejka Wąskotorowa Pogórzezanin [99] [C3] **Powiatowy Zarząd Dróg w Przeworsku, ul. Słowackiego 17, 37-200 Przeworsk, tel. 16 648 97 24, www.pogorzanin.powiatprzeworsk.pl**

Jest to jedna z najciekawszych i najdłuższych kolejek wąskotorowych w Polsce. Ponad czterdziestokilometrowa trasa poprowadzona została malowniczymi terenami Pogórza Przemyskiego. Miłośnicy dawnej techniki kolejowej odnajdą tu zabytkowe dworce, mosty, przepusty, wiadukty i inne obiekty związane z funkcjonowaniem kolei. Trasę wiodącą z Przeworska do Dynowa (46 km) pociąg pokonuje w niespełna trzy godziny. W Dynowie turyści mają dwie godziny przerwy na positek i relaks.

Kolejka Wąskotorowa Pogórzezanin została wybudowana w latach 1900–1904 na potrzeby prężnie rozwijającej się przeworskiej cukrowni. Wagonikami transportowane były przede wszystkim buraki cukrowe, ale również drewno, kamień, żwir i inne płody rolne. Kolej od początku swojego istnienia realizowała również przewozy pasażerskie. Obecnie kolejka

nie jest już wykorzystywana na potrzeby przemysłu, należy za to do najważniejszych atrakcji turystycznych regionu. PKW jest jedyną linią wąskotorową w Polsce, której fragment został poprowadzony tunelem. Tunel o długości 602 m przebiega pod Działem Szklarskim i stanowi atrakcję samą w sobie, nawet gdy kolejka nie kursuje. Do Szklar warto wybrać się w zimie, gdy w tunelu tworzą się imponujące lodowe stalaktyty.

Informacje praktyczne

czynna w okresie: czerwiec–sierpień (soboty i niedziele), wrzesień (niedziele)
dolna granica wieku: brak
inne udogodnienia: sprzedaż lodów, napojów chłodzących, stodoły i pamiętek w wagonie restauracyjnym
inne: rekreacja nad Sanem w Dynowie, w oczekiwaniu na powrót pociągu do Przeworska

Tyrolka nad Jeziorem Tarnobrzskim [100] [H12] **okolice wyspy na Jeziorze Tarnobrzskim, tel. 609 078 628, 782 222 296, www.zipline.pl/tyrolka-jezero-tarnobrzskie**

Najdłuższa tego typu atrakcja w naszym kraju z linami rozciągniętymi nad taflą zale-

wu na długości 500 m. Różnica poziomów wynosi 20 m, co umożliwia rozpędzenie się nawet do 60 km/h. Atrakcja przeznaczona jest zarówno dla dzieci, jak i dorosłych. Dzięki dwóm równolegle rozciągniętym linom, możliwe są zjazdy dwóch osób naraz.

Informacje praktyczne

czynna w okresie: maj–czerwiec (niedziele), lipiec–sierpień (codziennie), wrzesień (soboty i niedziele)
dolna granica wieku: brak
inne udogodnienia: Jezioro Tarnobrzkie z całą infrastrukturą sportowo-rekreacyjną
inne: do tyrolki można dotrzeć kajakiem lub rowerkiem wodnym

Zamkowa Akademia Golfa w Baranowie Sandomierskim [101] [H3] **Zespół Zamkowo-Parkowy w Baranowie Sandomierskim, ul. Zamkowa 20, 39-450 Baranów Sandomierski, tel. 15 811 80 40 wew. 100, www.baranow.com.pl, hotel.zamkowy@arp.com.pl**

W obrębie parku zamkowego w Baranowie Sandomierskim znajduje się teren do nauki gry w golf. Z Akademii mogą korzystać wszyscy zainteresowani, niezależnie od wieku czy posiadanych umiejętności.

Informacje praktyczne

czynna w okresie: sezon wiosenno-letni
dolna granica wieku: 5 lat
inne udogodnienia: lokalizacja na terenie parku zamkowego

Paintball Tarnobrzeg [102] [I2] **ul. Kąpielowa, osiedle Wielowieś, Tarnobrzeg, tel. 509 674 558, www.tarnobrzeg-paintball.pl**

W pobliżu Jeziora Tarnobrzkiego zlokalizowane są dwa niezależne tereny do gry w paintball. Pierwszy wyposażony jest we wraki samochodów, barykady i makiety budynków, drugi urozmaicono trzydziestoma dmuchanymi przeszkodami. Oprócz standardowego scenariusza polegającego na wzajemnym eliminowaniu się zawodników, na uczestników czekają tu również strategie odbijania zakładnika, zdobywania twierdzy oraz konwoju VIP-a. Na miejscu znajduje się strefa relaksu, w której można ochłoniąć

Fotografie u góry (od lewej):
– Tyrolka nad Jeziorem Tarnobrzskim, fot. zipline.pl
– Przeworska Kolejka Wąskotorowa Pogórzezanin, fot. PKW Pogórzezanin

po zakończeniu rozgrywki. Tarnobrzeskie centrum paintballowe szczyci się mianem najlepszego poligonu do gry w całej południowo-wschodniej Polsce.

Informacje praktyczne

czynny w okresie: przez cały rok po wcześniejszym uzgodnieniu
dolna granica wieku: dzieci
inne udogodnienia: strefa relaksu

Park linowy w Stalowej Woli [103] K2 **Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, 37-450 Stalowa Wola, ul. Hutnicza 15, tel. 15 842 25 62, www.mosir.stalowa-wola.pl**

Park linowy usytuowany jest w Parku Miejskim, w rejonie ulicy Mickiewicza i Państwowej Szkoły Muzycznej. Do dyspozycji użytkowników oddane są tu drewniane kładki zawieszane pomiędzy drzewami i drewnianymi słupami na wysokości od 3,5 m do 6,4 m. Na trasie znajdują się liczne przeszkody, o róż-

nych poziomach trudności. Największą atrakcją parku jest wielka spiralna zjeżdżalnia, umożliwiająca zjazd z najwyższego piętra na sam dół. Obiekt stanowi popularne miejsce wypoczynku i rozrywki mieszkańców Stalowej Woli.

Informacje praktyczne

czynny: codziennie w godz. 10:00–20:00
gastronomia: budka Grzybek w pobliskim Wodnym Placu Zabaw
atrakcje dla dzieci: plac zabaw, zjeżdżalnia, kładki dla dzieci
inne udogodnienia: podjazdy dla niepełnosprawnych, wieża widokowa, siłownia plenerowa, sanitariaty

Pumptracki [104] I2, K3

Pumptrack to rowerowy plac zabaw zbudowany z szybkich, profilowanych zakrętów, muld oraz hopek. Obiekty tego typu służą przede wszystkim rekreacji i ćwiczeniom sportowym.

Na terenie regionu Doliny Sanu i Wisły znajdują się dwa tory rowerowe z przeszkodami: w Tarnobrzegu i Nisku. Tarnobrzeski pumptrack jest częścią kompleksu sportowego przy Szkole Podstawowej nr 10. Tor ma 145 m długości i w całości jest pokryty asfaltem. Tor w Nisku został otwarty jesienią 2020 roku i znajduje się przy Zalewie na Podwolinie. Z utwardzonych pumptracków mogą również korzystać rolkarze, deskorolkarze oraz osoby na hulajnogach.

Spływy Garami Ulanowskimi [105] L3

Bractwo Flisackie pw. św. Barbary, ul. Rynek 5, 37-410 Ulanów, tel. 608 667 775, www.flisacy.net

Bogactwo kulturowe Ulanowa oparte jest przede wszystkim na jego wielowiekowej tradycji flisackiej. Kunszt retmański pielęgnowany jest w mieście do dziś, głównie przez Bractwo Miłośników Ziemi Ulanowskiej. Co roku w miasteczku organizowane są Ogólnopolskie Dni Flisactwa połączone z hucznymi obchodami Dni Ulanowa (patrz: str. 186). Nieodłącznym elementem wydarzenia jest spływ po Sanie, który odbywa się na tradycyjnych ulanowskich galarach. W trakcie rejsu uczestnicy mają okazję podziwiać malownicze zakątki ujścia Tanwi do Sanu. Każdy członek załogi częstowany jest tradycyjnymi potrawami ulanowskimi: chlebem flisackim, smalcem ze skwarkami, ogórkami domowymi, kociotkiem retmana oraz borszczem flisackim. Rejs trwa około dwóch godzin, a nad bezpieczeństwem

biorących w nim udział osób czuwają doświadczeni flisacy.

Wyciąg narciarski Przemyśl [106] E5 **Kolej krzesetkowa, tel. 667 942 507, e-mail: psr@posir.pl; Górna stacja stoku narciarskiego, ul. Ludwika Pasteura 2B, 37-700 Przemyśl**

Stok narciarski w Przemyślu został otwarty w 2006 roku przez Przemyśki Ośrodek Sportu i Rekreacji. Dla amatorów białego szaleństwa utworzono tu trzy sztucznie naśnieżane, ratrakowane i oświetlone trasy narciarskie o łącznej długości 1200 m. Na stoku działają dwa wyciągi krzesetkowe oraz wyciąg orczykowy przy tzw. „oślej łączce”. Głodnym i spragnionym swoje usługi oferują tutaj dwa punkty gastronomiczne. W Przemyślu działalność prowadzi również lokalna szkoła narciarska, prowadząca kursy dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Latem na stoku otwierany jest tor saneczkowy oraz rowerowa trasa zjazdowa MTB Downhill.

Stok Narciarski w Krzeszowie nad Sanem [107] LM3 **PHU „Złoty Stok” Sp. z o.o., ul. Sieniawska 3, 37-418 Krzeszów, tel. 15 824 14 56, www.zlotystok.info**

Stok narciarski w Krzeszowie dysponuje jedną trasą zjazdową o długości pół kilometra. Trasa jest w pełni oświetlona i posiada system sztucznego naśnieżania. W sezonie zimowym na stoku otwarty jest bar, w którym można się ogrzać i posilić. Na miejscu istnieje możliwość wykupienia zajęć z instruktorem narciarstwa.

Wyciąg narciarski w Przemyślu, fot. Przemyśki Ośrodek Sportu i Rekreacji

Turystyka pobytowa

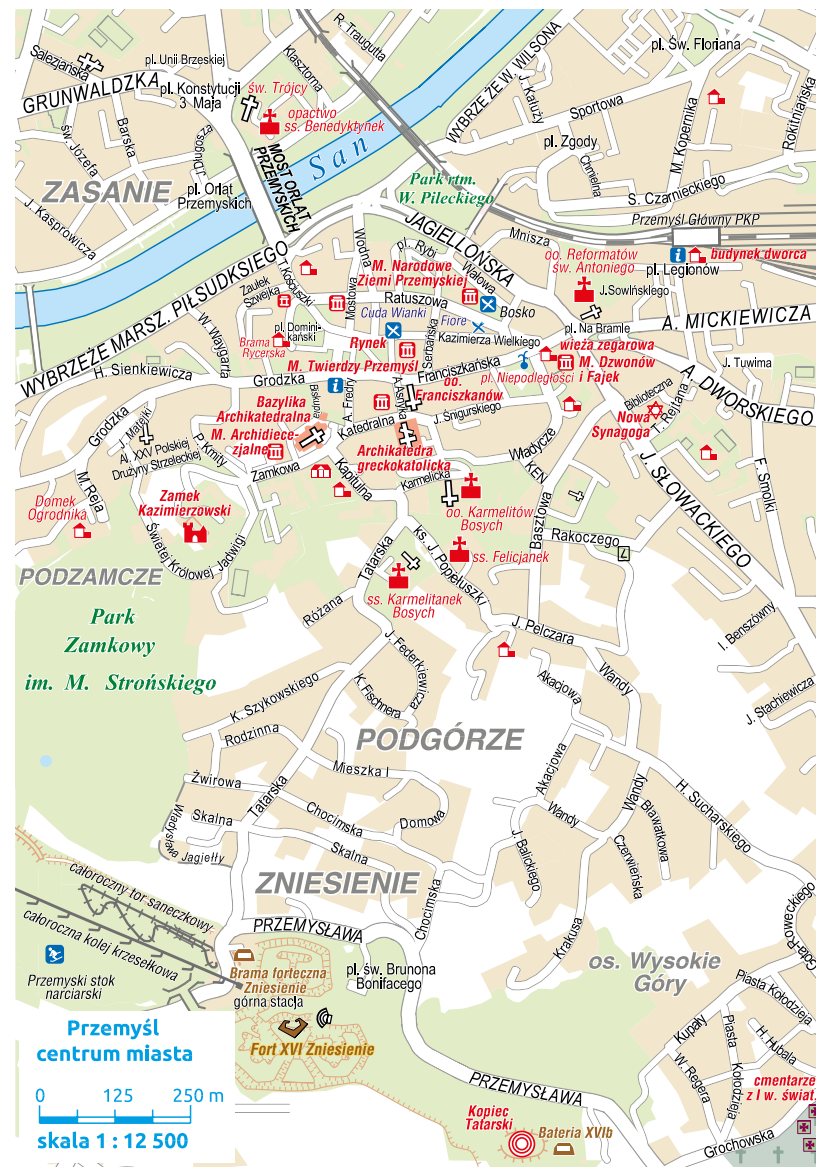
Weekend w Przemyślu

Przemyśl to najstarszy ośrodek miejski na Podkarpaciu i jeden z najstarszych w Polsce. Potożony nad rzeką San, na wschodnich rubieżach województwa podkarpackiego stanowi popularną bazę wypadową do pobliskiego Lwowa. Miasto przyciąga turystów wyjątkowym bogactwem historycznym oraz zabytkową zabudową miejską, pełną urokliwych zakątków i bezcennych perełek architektury. Przechadzając się jego wąskimi uliczkami można przenieść się do dawnych lat, gdy miasteczko pełniło rolę polskiej stolicy fajkarstwa i ludwisarstwa. O wyjątkowej osobliwości miasta stanowi również jego kresowy klimat, typowy dla terenów polsko-ukraińskiego pogranicza. Przemyśl to również ulubione miejsce pasjonatów turystyki militarnej, którzy odnajdą tu ruiny słynnej austriackiej Twierdzy Przemyśl oraz bunkry sowieckiej Linii Mołotowa.

Nazywany „Miastem tysiąca zabytków”, „Verdun wschodniego frontu” oraz „Małym Lwowem”, Przemyśl jest zdecydowanie jednym z najchętniej od-

wiedzanych miast województwa podkarpackiego. Na dokładne zwiedzenie tutejszych zabytków oraz zapoznanie się z bogatą ofertą kulturalno-rozrywkową miasta potrzeba przynajmniej dwóch dni. Pobyt warto uzupełnić wycieczkami po okolicy, która obfituje w atrakcje krajoznawczo-kulturowe.

Dzieje: Historia Przemyśla sięga X wieku, kiedy miasto stanowiło jeden z historycznych Grodów Czerwieńskich. Dzięki korzystnemu położeniu na skrzyżowaniu szlaków handlowych oraz liczny przywilejom królewskim, miejscowość w XVI i XVII wieku zaliczana była do najważniejszych ośrodków miejskich Rzeczypospolitej. Wojny w 2. poł. XVII wieku oraz ogólny upadek państwa odbił się na kondycji miasta, które u schyłku epoki staropolskiej było już tylko cieniem własnej przeszłości. Ożywienie gospodarcze przyniosła doprowadzona tu w 1861 r. linia kolejowa oraz budowa twierdzy. Miasto stało się wówczas jednym z najważniejszych w całym zaborze austriackim. Początek I wojny światowej upłynął pod znakiem trzech oblężeń przemys-

skiej twierdzy, która odegrała kluczową rolę w przebiegu ówczesnych działań wojennych (patrz: str. 92). II wojna światowa przyniosła miastu okupację niemiecką, a podczas walk sowiecko-niemieckich w 1944 r. zniszczeniu uległo ok. 35% jego zabudowy. W wyniku zagłady ludności żydowskiej oraz powojennych przesiedleń osób pochodzenia ukraińskiego, Przemyśl u schyłku lat 40. XX wieku miał ponad dwa razy mniej mieszkańców niż przed II wojną światową. W latach 1975–1999 miasto było stolicą jednego z 49 województw.

Miejsca, które warto zwiedzić:

Poniżej przedstawiono propozycję spaceru po Przemyślu, podczas którego można zobaczyć najważniejsze zabytki miasta. Trasa zaczyna się przy pięknym dworcu kolejowym:

Przemyśl Główny PKP – Plac Legionów – ul. T. Rejtana – ul. J. Stowackiego – ul. Przemysława – Park Zamkowy – Aleje 25 Polskiej Drużyny Strzeleckiej – ul. Zamkowa – Plac Archikatedralny – ul. Katedralna – Rynek – ul. Franciszkańska – ul. A. Mickiewicza – ul. J. Sowińskiego – Plac Legionów – Przemyśl Główny PKP (ok. 6 kilometrów)

Dworzec Kolejowy – dworzec kolejowy w Przemyślu został wybudowany w 1861 roku, gdy do miasta doprowadzono linię kolejową. W 1895 roku budynek został przebudowany i wówczas otrzymał bogate zdobienia, w tym zabytkowe polichromie. W 2020 roku dworzec przemyski otrzymał Nagrodę Publiczności w konkursie na „Dworzec Roku”.

Nowa Synagoga w Przemyślu – budowę synagogi rozpoczęto w 1910 roku. W okresie międzywojennym uczęszczali

Ciekawostki:

co roku w mieście odbywa się **Święto Fajki**, którego stałym elementem jest **Wielka Parada Fajkarzy**. Od 1869 r. nieprzerwanie działa tu **Towarzystwo Dramatyczne Fredreum**, które od lat ma swoją siedzibę w przemyskim zamku. Przemyśl od dziesięcioleci znany jest również jako ośrodek rzemiosła ludwisarskiego i fajkarskiego. Z wydarzeń muzycznych organizowanych w mieście na szczególną uwagę zasługują **Ogólnopolski Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego** oraz **Międzynarodowy Festiwal Jazzowy „Jazz bez...”**.

tu głównie zamożniejsi Żydzi. Podczas II wojny światowej świątynia została przekształcona w stajnię, a po 1945 roku w bibliotekę miejską. Obecnie obiekt należy do Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego.

Przemyskie Cmentarze – Cmentarz Główny został założony w 1831 r. Zachowało się tutaj sporo interesujących, XIX-wiecznych nagrobków, m.in. zlokalizowana w centrum nekropolii kaplica Małkowskich. Na Cmentarzu Głównym spoczęło wiele zasłużonych dla Przemyśla osób, a także liczni weterani powstań narodowych. W pobliżu znajduje się nowy cmentarz żydowski z XIX wieku, na którym zachowało się ok. 200 macew. Na zachód od Cmentarza Głównego położony jest cmentarz wojskowy z 1916 roku podzielony na część austriacką, niemiecką i rosyjską (patrz: str. 90).

Zniesienie – widokowe wzgórze nad Przemyślem z rozległą panoramą na miasto i okolicę. Można tu dotrzeć pieszo, samochodem lub autobusem komunikacji miejskiej (linia nr 28). Na Zniesieniu znajduje się stacja górna wyciągu krzesetkowego oraz wały fortu nr XVI „Zniesienie” z wewnętrznego pier-

ścienia twierdzy przemyskiej. Ważnym elementem Zniesienia jest owiany legendami Tatarski Kopiec z ustawionym w 2000 roku Krzyżem Zawierzenia.

Zamek Kazimierzowski – warownia została wzniesiona po przyłączeniu Przemyśla do Królestwa Polskiego przez Kazimierza Wielkiego. Zachodnie skrzydło zamku z dwoma basztami zostało rozebrane w XIX wieku. Od 1916 r. swoją siedzibę ma tutaj Towarzystwo Dramatyczne Fredreum. Na dziedzińcu zamkowym wyeksponowane są fundamenty palatium, rotundy oraz cerkwi z XI wieku (patrz: str. 80).

Bazylika Archikatedralna pw. św. Jana – świątynia powstała w latach 1460–1495, a swoją obecną, barokową formę przyjęła w XVIII wieku. W jej wnętrzu warto zwrócić uwagę na kaplicę Fredrów oraz kaplicę Drohojowskich ze wspaniałą, iluzjonistyczną polichromią. W jednym z bocznych ołtarzy podziwiać można późnogotycką figurę Matki Bożej Jackowej, która miała zostać uratowana przed Tatarami przez św. Jacka Odrowąża. W podziemiach katedralnych znajdują się mury romańskiej rotundy św. Mikołaja. Do bazyliki przylega dzwonnica z XVIII wieku. Wieża o wysokości 71 metrów jest udostępniona dla zwiedzających. W pobliżu archikatedry znajduje się godne odwiedzenia Muzeum Archidiecezjalne.

Archikatedra greckokatolicka – katedra od 1991 roku mieści się w dawnym kościele jezuickim pw. św. Ignacego Loyoli. Świątynia została wzniesiona w latach 1626–1632. We wnętrzu

archikatedry znajduje się imponujący XVII-wieczny ikonostas, który w przeszłości zdobił wnętrze cerkwi w Lubaczowie.

Rynek – swój obecny kształt rynek przemyski zyskał w XIX w., gdy władze austriackie nakazały wyburzenie zachodniej pierzei placu. Wówczas rozebrany został również renesansowy ratusz. Mimo wszystko zachowały się tu liczne zabytkowe kamienice. W jednej z nich mieści się Muzeum Historii Miasta Przemyśla – oddział Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej (patrz: str. 94). W sercu rynku znajduje się fontanna z niedźwiedziem – symbol miasta. Nie sposób nie zatrzymać się przy pomniku Dobrego Wojaka Szwajka. Warto również zwrócić uwagę na pobliski Plac Dominikański z pomnikiem Ułana i Huzara oraz znajdującą się za nim Bramę Rycerską, która prowadziła w przeszłości do kasyna oficerskiego. W pobliżu rynku znajduje się gmach Ukraińskiego Domu Ludowego – interesująca secesyjna kamienica z początku XX wieku.

Kościół pw. św. Marii Magdaleny (franciszkanie) – świątynia ta uchodzi za jedną z najpiękniejszych w mieście. Kościół został wybudowany w latach 1764–1780, a o jego wystrój zadbał najbardziej znani lwowscy rzeźbiarze i malarze tamtego okresu. W jego wnętrzu warto zwrócić uwagę na fragmenty polichromii przedstawiające ważne epizody z historii Przemyśla – śmierć franciszkanów z rąk wojsk wotolskich w 1498 roku oraz oblężenie miasta przez Siedmiogrodzian w 1657 roku.

Wieża zegarowa w Przemyślu, fot. J. Stankiewicz

Plac Niepodległości – przy placu wznosi się Wieża Zegarowa, która została wybudowana w latach 1775–1777 jako dzwonnica planowanej katedry grekokatolickiej. Obecnie mieści się tutaj Muzeum Fajek i Dzwonów (patrz: str. 94).

Kultura, sztuka, rozrywka:

W Przemyślu znajdują się dwa najstarsze muzea w województwie podkarpackim – Muzeum Archidiecezjalne oraz Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Szerszy opis obu placówek zamieszczony jest w rozdziałach *Muzea, skanseny, galerie* – patrz str. 94 oraz *Kultura i sztuka* – patrz str. 38.

Kręgielnia Bowling Club Yapa to miejskie centrum rozrywki, które oprócz gry w kręgle oferuje również możliwość gry w bilard.

Kryta pływalnia należąca do POSiR dysponuje sześcioma torami pływakimi, z których może jednocześnie korzystać 40 osób.

Przystań Wodna w Przemyślu organizuje zajęcia żeglarskie oraz bezpłatne spływy kajakowe na trasie Krasiczyn – Przemyśl.

Przemyski stok narciarski udostępni turystom tzw. „ośłą łączkę”, wyciąg orczykowy, kolej krzesłkową oraz całoroczny tor saneczkowy.

Sztuczne lodowisko działające przy Przemyskim Ośrodku Sportu i Rekreacji z wypożyczalnią łyżew, otwarte w sezonie zimowym.

Catoroczna strzelnica sportowa LOK z krytą strzelnicą pneumatyczną (14 stanowisk) oraz krytą strzelnicą kulową.

W Przemyślu znajdują się również dwa kina: **Kino Helios** w Galerii Sanowa oraz bardziej kameralne **kino Centrum**.

Gastronomia:

Restauracja Cuda Wianki ul. Rynek 5, tel. + 48 533 090 999
Lokal serwuje dania kuchni staropolskiej podawane w finezyjny, nowoczesny sposób. W ofercie restauracji znaleźć można regionalne dania kresowe. Obiekt znajduje się na Szlaku Podkarpackie Smaki (patrz: str. 106).

Restauracja Bosko ul. Władycze 1, tel. +48 574 433 858, www.restauracja-bosko.pl

Restauracja specjalizuje się w przygotowywaniu autorskich dań kuchni kresowej opartych o lokalne, ekologiczne produkty. W menu lokalu znajdują się m.in. chłodniki, prozaki, bieszczadzkie fuczki oraz kresowe gotąbki. Obiekt znajduje się na Szlaku Podkarpackie Smaki.

Cukiernia Fiore ul. Kazimierza Wielkiego 17, tel. +48 16 675 12 22, www.cukierniafiore.pl

Cukiernia Fiore to kulinarny symbol Przemyśla. Lokal znajduje się na Szlaku Podkarpackie Smaki (patrz: str. 106), a kilka lat temu zwyciężył w konkursie na najlepszą lodziarnię w Polsce. Na miejscu oprócz lodów serwowane są również wszelkiego rodzaju wypieki, słodkości oraz napoje gorące.

Na zakupy: w każdą третią niedzielę miesiąca w budynku I LO w Przemyślu (ul. Słowackiego 21) odbywa się Przemyska Giełda Staroci.

W mieście funkcjonuje również galeria handlowa mieszcząca blisko 100 punktów handlowo-usługowych.

Galeria Sanowa

ul. Wojciecha Brudzewskiego 1, tel. +48 16 733 1210, www.galeriasanowa.pl

Wypożyczalnia samochodów:

Car-Rental, ul. Sportowa 7, tel. + 48 733 100 945, www.car-rental.pl

RentCars, Plac Legionów 11, tel. + 48 603 344 358, www.rentcars.pl

Wypożyczalnia rowerów:

Punkt Obsługi Ruchu Turystycznego „PORT Przemyśl”, Rynek 16, tel. +48 79 030 02 45

Informator teleadresowy:

Centrum Informacji Turystycznej w Przemyślu, ul. Grodzka 1, tel. +48 16 675 21 63

PTTK Oddział w Przemyślu, ul. Waygarta 3, tel. +48 16 678 53 74

Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego, ul. Słowackiego 85, tel. +48 16 736 03 70

Wojewódzki Szpital w Przemyślu, Szpitalny Oddział Ratunkowy, ul. Monte Cassino 18, tel. +48 16 677 50 19

Apteka całodobowa, ul. Borelowskiego 1, tel. +48 16 670 38 59

Komenda Miejska Policji, ul. Bohaterów Getta 1, tel. +48 16 677 33 05

Dojazd: Przemyśl posiada dobre połączenia kolejowe z Rzeszowem, Krakowem, Wrocławiem i Lwowem. Dworzec Główny znajduje się w Śródmieściu przy Placu Legionów. Bliskość autostrady A4 ułatwia dojazd do miasta własnym samochodem.

Propozycje wycieczek w okolicy:

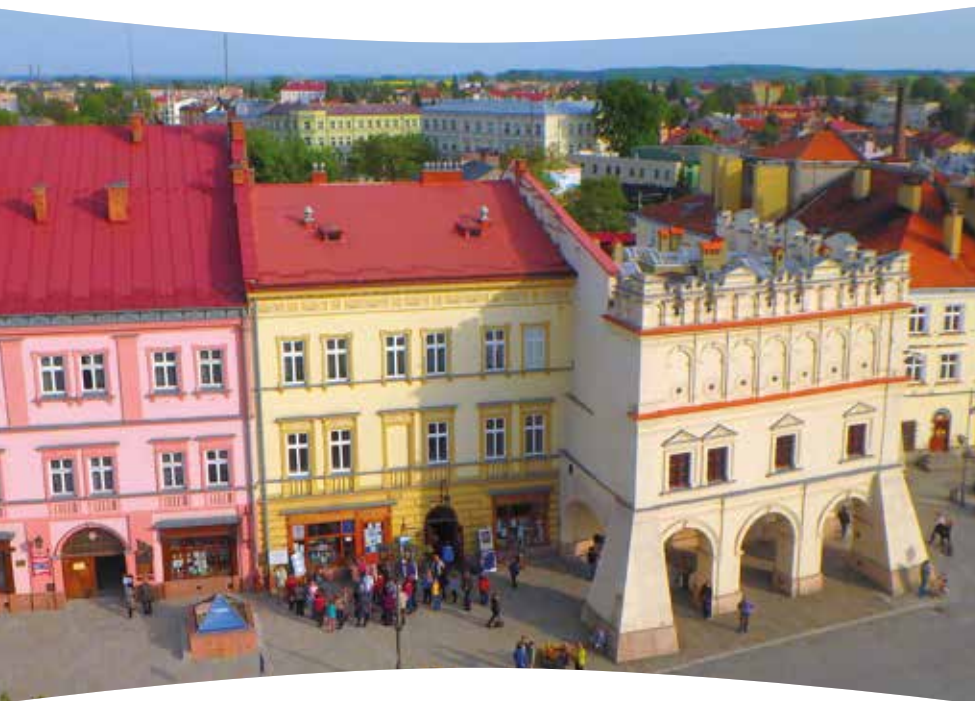
Forty Twierdzy Przemyśl – propozycja wycieczki rowerowej Trasą Forteczną

Krasiczyn – zwiedzanie zamku i parku należącego w przeszłości do Krasickich i Sapiehów.

Kalwaria Pacławska – zwiedzanie zespołu klasztoru franciszkanów z kaplicami kalwaryjskimi.

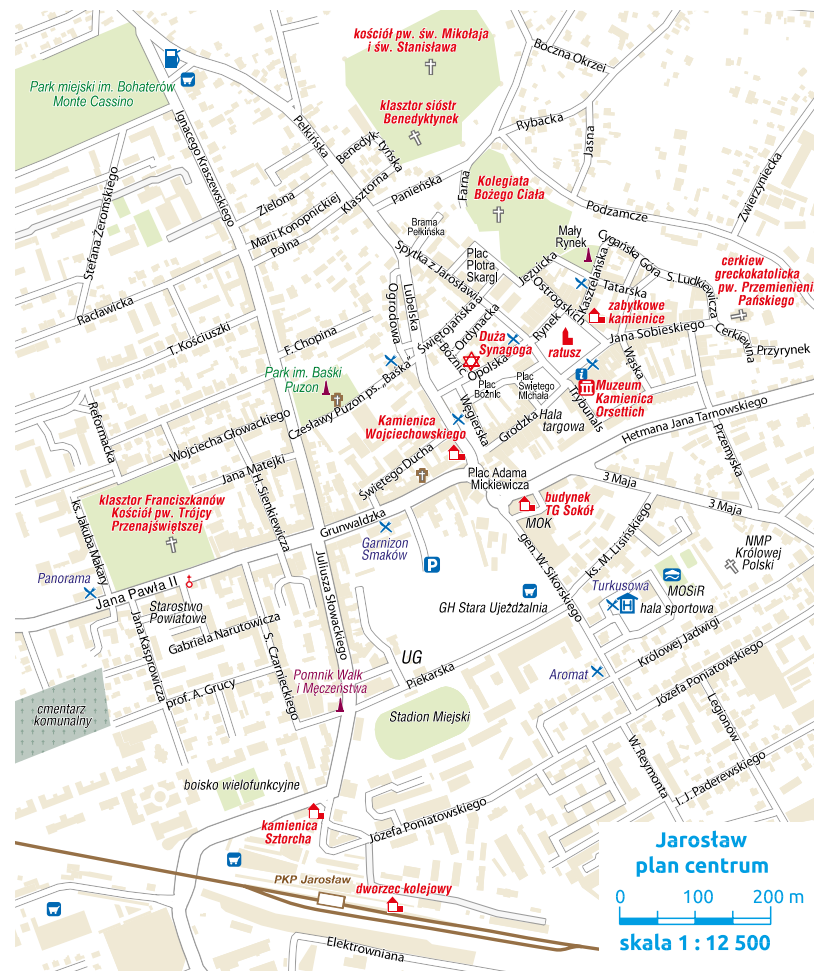
Muzeum Dzwonów i Fajek w Przemyślu, fot. J. Stankiewicz

Weekend w Jarosławiu

Położony na lewym brzegu Sanu Jarosław to jedno z najpiękniejszych miast województwa podkarpackiego. Ośrodek wyrósł na starym trakcie handlowym jako miasto kupców i jarmarków, które w średniowieczu należały do największych w Europie. Potożenie miasta na styku trzech kultur i wyznań: rzymskokatolickiej, grekokatolickiej i judaizmu w decydującym stopniu wpłynęło na jego charakter. Przez wieki oprócz Polaków, Rusinów i Żydów mieszkali tu również przedstawiciele innych nacji, w tym kupcy pochodzenia włoskiego, węgierskiego i ormiańskiego. Po dawnych mieszkańcach miasta pozostały liczne pamiątki, które można podziwiać spacerując wąskimi uliczkami starówki. Przepięknie zdobione kościoły, potyskujące złotem cerkwie, imponujące synagogi, zabytkowe kirkuty oraz tradycyjne węgierskie kopijniki do dziś zdobią ulice Jarosławia przypominając o jego wielokulturowej przeszłości. Imprezą, która idealnie oddaje pograniczny charakter miasta jest Międzynarodowy Festiwal Kultury Kresowej, który co roku przyciąga tysiące miłośników kultury wschodu. Bogaty repertuar kulturalny miasteczka dopełnia coroczny Jarmark Jarosławski organizowany na część dawnych tradycji kupieckich regionu.

Dzieje: W XI wieku Jarosław był niewielką osadą kupiecką rozwijającą się na skrzyżowaniu szlaków handlowych łączących Małopolskę i Ruś Czerwoną. Na przestrzeni kolejnych stuleci dobra jarosławskie przechodziły z rąk do rąk najznamienitszych polskich rodów magnackich, m.in. Tarnowskich, Odrowążów, Ostrogskich, Sieniawskich i Czartoryskich. W XVI wieku miasto stanowiło ważny ośrodek transportu rzeczno, z którego czerpało znaczące dochody. W tym czasie jarosławskie jarmarki należały do największych w Europie. Potop szwedzki zapoczątkował okres stopniowego upadku miasta, który postępował aż do czasów zaborów. Miasteczko zaczęło się odradzać dopiero w 2. poł. XIX wieku, gdy doprowadzono do niego linię kolejową łączącą Kraków ze Lwowem. Ówczesna sytuacja polityczna w Europie oraz nasilające się napięcia na linii rosyjsko-austriackiej spowodowały, że Jarosław został przekształcony w duży ośrodek wojskowy. W mieście powstał potężny kompleks koszarowy, a obiekty należące do wojska stanowiły 16% jego powierzchni. Podczas II wojny światowej Niemcy utworzyli w pobliskich Pełkiniach obóz dla jeńców sowieckich, a po 1945 roku przystąpiono do rozbudowy funkcjonujących w mieście niewielkich zakładów przemysłowych.

Miejsca, które warto zwiedzić:

Poniżej znajduje się propozycja kilkugodzinnej wycieczki po Jarosławiu, na trasie której znalazły się wszystkie najważniejsze zabytki miasta. Trasa rozpoczyna się przy dworcu kolejowym. Zwiedzanie można jednak zacząć w dowolnym, dogodnym dla siebie punkcie.

Kamienica Sztorcha – wybudowana w XIX wieku wyróżnia się przepięknym

Dworzec PKP – ul. J. Słowackiego – ul. Grunwaldzka – Plac Mickiewicza – ul. Lubelska – ul. Opolska – Plac Bożnic – Rynek – Jana III Sobieskiego – ul. Cerkiewna – ul. Ludkiewicza – Cygańska Góra – Mały Rynek – ul. Jezuicka – Plac Skargi – ul. Farna – ul. Panieńska – ul. Klasztorna – ul. Benedyktyńska – ul. Pełkińska – Park Miejski – ul. Konfederacka – ul. T. Kościuszki – ul. Dominikańska – ul. Jana Pawła II – ul. S. Czarnieckiego – ul. J. Bema – Dworzec PKP (ok. 6 kilometrów)

sgraffito przedstawiającym herb Jarosławia oraz historyczną panoramę miasta. Podobne Sgraffitto można zobaczyć na elewacji jednej z kamienic przy ul. Kraszewskiego.

Pomnik Walk i Męczeństwa – pochodzący z 1966 roku monument uzupełnia przepiękne sgraffito widoczne na ścianie pobliskiej kamienicy. Dzieło przedstawia miejsca zbrodni niemieckich na ziemi jarosławskiej w czasie II wojny światowej.

Budynek TG Sokół – pięknie odrestaurowany budynek Towarzystwa Gimnastycznego Sokół został wzniesiony w latach 1899–1900 według projektu Teodora Talowskiego – jednego z najwybitniejszych architektów tamtego okresu. Obiekt jest bogato zdobiony i dekorowany. Obecnie ma w nim swoją siedzibę Miejski Ośrodek Kultury i Sztuki.

Pomnik Przyjaźni Polsko-Węgierskiej – odsłonięty w 2008 roku przez prezy-

denta Węgier i burmistrza Jarosławia. Jarosławski pomnik został postawiony obok kopijnika wzniesionego na znak wdzięczności narodu węgierskiego dla sławnego jarosławianina Leona Czechowskiego – uczestnika węgierskiej Wiosny Ludów. Przypominające wótcznie wbitą w ziemię kopijniki stanowią rodzaj tradycyjnego pomnika popularnego na Węgrzech.

Duża Synagoga – wzniesiona w 1811 roku jest największą synagogą na terenie województwa podkarpackiego. Zniszczona w czasie II wojny światowej i opuszczona przez dwie kolejne dekady, swojego nowego życia doczekała się w 1960 roku, gdy przeszła w ręce jarosławskiego Liceum Sztuk Plastycznych. Dziś w budynku znajdują się szkolne sale wykładowe.

Rynek – jarosławski rynek jest jedną z najpiękniejszych starówek województwa podkarpackiego, a znajdująca się na nim Kamienica Orsettich należy do najbardziej rozpoznawalnych zabytków późnego renesansu w naszym kraju. W centralnej części placu wznosi się neorenesansowy ratusz z wieżą zegarową.

wą. We wschodniej pierzei rynku warto zwrócić uwagę na kamienice z podcieniami, a w szczególności na pochodzącą z początku XVII wieku Kamienicę Rydzikową (Rynek 14). W południowej pierzei rynku na szczególną uwagę zasługują trzy położone obok siebie, bogato zdobione kamienice (numery 4, 5 i 6). Pierwsza z nich to wspomniana już przepiękna Kamienica Orsettich, w której mieści się Muzeum w Jarosławiu (patrz: str. 95). Tuż obok niej wznosi się Kamienica Attavanti z siedzibą Centrum Promocji

Sanktuarium MB Bolesnej w Jarosławiu, fot. M. Wójtowicz

i Kultury w Jarosławiu. Tutaj też znajduje się wejście do **Podziemnego Przejścia Turystycznego**. Na wytyczonej pod trzema budynkami trasie o długości niespełna 200 metrów urządzono interesującą ekspozycję archeologiczno-historyczną przypominającą o handlowej przeszłości miasta. Trzecia z kamienic to Kamienica Gruszkiewiczów, w której zachowała się Wielka Izba z niezwykle polichromią pochodzącą z XVII w. Obecnie pomieszczenie wykorzystywane jest jako miejska Sala Ślubów.

Cerkiew greckokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego – jest to najważniejsze sanktuarium greckokatolickiej archidiecezji przemysko-warszawskiej (patrz: str. 85).

Cygańska Góra – urokliwy punkt widokowy na skarpie staromiejskiej, z którego roztacza się widok na XVII-wieczny zespół klasztorny sióstr benedyktynek. W przeszłości bezpośrednio pod skarpią płynął San. Rzeka została jednak odsunięta od miasta w wyniku regulacji jej koryta w 1870 roku.

Kolegiata pw. Bożego Ciała – jest to najstarszy kościół pojezuicki w Polsce. Świątynia została wzniesiona w latach 1580–1594, a w jej ołtarzu głównym umieszczono obraz Matki Bożej Śnieżnej z końca XVI wieku.

Klasztor Sióstr Benedyktynek – Kościół i klasztor zostały ufundowane na początku XVII wieku przez Annę Ostrojską.

Opactwo otoczono murami obronnymi z systemem baszt, których pozostałości można podziwiać do dziś. Po kasacie zgromadzenia przez władze austriackie, zabudowania klasztorne zostały zamienione na koszary.

Park miejski im. Bohaterów Monte Cassino – park został założony na początku XX w. W 1908 r. odbyła się tutaj wystawa rolniczo-przemysłowa, będąca jednym z ważniejszych wydarzeń w dziejach Galicji. W cieniu rosnących w parku drzew można odpocząć po intensywnym zwiedzaniu miasta.

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej – XVIII-wieczna świątynia należąca do najwybitniejszych przykładów architektury barokowej województwa podkarpackiego (patrz: str. 84).

Mural z bł. Michałem Czartoryskim – w 2018 r. w pobliżu bazyliki oo. Dominikanów został odstonięty mural przedstawiający patrona miasta bł. Michała Czartoryskiego (1897–1944) wykonany przez jarosławskiego artystę Marka Gliwę. **Klasztor oo. Franciszkanów** – kościół pw. Trójcy Przenajświętszej został wzniesiony na początku XVIII w. Warto zwrócić uwagę na ustawione przed świątynią XVIII-wieczne stacje Drogi Krzyżowej.

Kultura, sztuka, rozrywka

Będąc w Jarosławiu warto odwiedzić Muzeum mające swoją siedzibę w **Kamienicy Orsettich** – jednej z naj-

Neorenesansowy ratusz z wieżą zegarową w Jarosławiu, fot. M. Wójtowicz

piękniejszych późnorenansowych budowli mieszczańskich w Polsce (patrz: str. 95).

Jarosławski Ośrodek Kultury i Sztuki od niemal trzydziestu lat prowadzi na rynku galerię sztuki, a oprócz niej pięć innych miejsc wystawowych.

Kino IKAR to lokalne kino studyjne mające na celu upowszechnienie kultury filmowej poprzez prezentację filmów o wysokich walorach artystycznych. Placówka prowadzi również działalność edukacyjną.

Miejski Ośrodek Kultury to centrum lokalnej rozrywki kulturowej, gdzie organizowane są występy teatralne, koncerty, wystawy, konkursy oraz festiwale artystyczne.

W **Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji** miłośnicy aktywności fizycznej odnajdą halę widowiskowo-sportową, krytą pływalnią, sezonową pływalnię otwartą, boisko piłkarskie oraz sztuczne lodowisko.

Gastronomia:

Od 2009 r. na liście produktów tradycyjnych województwa podkarpackiego

go znajdują się biszkopty jarosławskie, które wyrabiane są w mieście od końca XIX w.

Restauracja Garnizon Smaków

ul. Grunwaldzka 9, tel. 794 454 454, www.garnizonsmakow.pl

Restauracja znajduje się w XIX-wiecznym budynku dawnego Kasyna Wojskowego. W lokalu serwowane są autorskie dania kuchni regionalnej inspirowanej Kresami i dwudziestolecie międzywojennym.

Restauracja Turkusowa

ul. Sikorskiego 5a, tel. 537 410 900

Restauracja stylizowana na przedwojenny pensjonat. Obiekt znajduje się w hotelu Turkus, a w jego ofercie można znaleźć dania kuchni staropolskiej, ukraińskiej i gruzińskiej.

Restauracja Siwa Kurka

Rynek 6, tel. 570 758 114,

www.siwakurka.pl

Restauracja mieści się w zabytkowej kamienicy na Ryнку. Jej właściciele proponują menu pod hasłem koncepcyjna kuchnia lokalna, czyli tradycyjne dania kuchni podkarpackiej inspirowanej miastem i regionem.

Winnica Rodziny Steckich

ul. Benedyktyńska 1, tel. 695 775 124, www.winnice-steckich.pl

Jest to jedna z winnic położonych na Karpackim Szlaku Wina (patrz: str. 108). Oprócz sprzedaży i degustacji win, na miejscu organizowane są szkolenia oraz warsztaty winiarskie.

Na zakupy:

Wszelkiego rodzaju zakupów można dokonać w Galerii Stara Ujeżdźalnia. W obiekcie znajduje się również multipleks oraz klub fitness.

Galeria Stara Ujeżdźalnia

ul. Sikorskiego 2a, 37-500 Jarosław

Wypożyczalnia samochodów:

RentCars, Plac Więźniów Oświęcimia, tel. + 48 222 111 885, www.rentcars.pl

Informator teleadresowy:

Punkt informacji turystyczno-kulturalnej, Rynek 5, tel. +48 16 624 89 89

Jarosławskie Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych i Pilotów Wycieczek, Rynek 6, tel. +48 791 505 500

Centrum Pomocy Medycznej, Pogotowie Ratunkowe, ul. 3-go Maja 70, tel. +48 16 621 46 26

Centrum Pomocy Medycznej, Oddział SOR, ul. 3-go Maja 70, tel. +48 16 624 50 75

Apteka całodobowa, Osiedle 1000-lecia 12, tel. +48 16 624 24 20

Komenda Powiatowej Policji, ul. Poniatowskiego 50, tel. +48 47 824 13 10

Dojazd: Jarosław położony jest na trasie linii kolejowej z Krakowa do Medyki. Miasto posiada również liczne połączenia autobusowe. Bliskość autostrady A4 ułatwia dojazd własnym samochodem.

Propozycje wycieczek w okolicy:

Przeworsk – historyczna zabudowa miasta, zespół pałacowo-parkowy z muzeum (patrz: str. 180)

Zarzecz – zespół pałacowo-parkowy (patrz: str. 81)

Sieniawa – pałac rodziny Czartoryskich (patrz: str. 80), cmentarz żydowski (patrz: str. 89) oraz kościoły pw. Wniebowzięcia NMP oraz pw. św. Jana Chrzyciela.

Klasztor oo. Franciszkanów w Jarosławiu, fot. M. Wójtowicz

Miejscowości z klimatem

Baranów Sandomierski

Obowiązkowym punktem na mapie turystycznej województwa podkarpackiego jest uwielbiany przez turystów Baranów Sandomierski. Położony w widłach Wisły i Babułówki, na obszarze rozległej Puszczy Sandomierskiej kusi przyjezdnych nie tylko swoimi wyjątkowymi walorami przyrodniczymi, ale również ukrytymi pośród klimatycznej zabudowy miejskiej perełkami architektury. Do najcenniejszych z nich należy górujący nad miastem późnorenansowy zamek, będący spuścizną magnackiego rodu Leszczyńskich. Imponująca budowla stanowi niekwestionowaną wizytówkę miasta i wraz z otaczającym ją ponad 14-hektarowym kompleksem parkowym przyciąga co roku tysiące miłośników architektury.

Lokalne tradycje, święta, festyny

W Baranowie Sandomierskim z wielką pasją i starannością pielęgnowane są tradycje lasowiackie. Od ponad 40 lat w mieście odbywa się tzw. **Wigilia Lasowiacka**, której celem jest uchowanie od zapomnienia dawnych świątecznych zwyczajów Lasowiaków, czyli mieszkańców widel Wisły i Sanu. Po wspólnej modlitwie goście zasiadają do stołu zastawionego tradycyjnymi lasowiackimi przysmakami. Znajdują się tu m.in. chapcie, czyli gołąbki z kaszą jęczmienną, oraz barszcz z grzybów. Wspólnej wieczerzy, która przebiega zgodnie ze starymi zwyczajami Lasowiaków, towarzyszy wesołe kolędowanie oraz występy muzyczne lokalnych artystów.

Co roku w przestronnym wnętrzu baranowskiego zamku organizowany jest **Międzynarodowy Festiwal Kuchni Dworskiej**. Wydarzenie służy ożywieniu i pielęgnacji dawnych polskich tradycji kulinarnych wywodzących się z wyrafinowanej kuchni myśliwskiej królującej niegdyś na szlacheckich stołach.

Położenie Baranowa w granicach Puszczy Sandomierskiej sprawia, że miasto i jego najbliższa okolica obfitują w liczne atrakcje natury przyrodniczej. Przyjeźdźni odnajdą tu aż 11 pomników przyrody – monumentalnych drzew o imponujących rozmiarach i kilkunietkowiej historii. Pobliskie lasy dają schronienie rzadkim gatunkom zwierząt (m.in. orlikowi krzykliwemu i pustulce) oraz liczny śródleśny stawom chronionym jako rezerwat.

Przepiękna, misternie zdobiona bryła baranowskiego zamku, klimatyczna atmosfera samego miasteczka oraz bogactwo przyrodnicze okolicy sprawiły, że w Baranowie rozwinęła się baza agroturystyczna. Dzięki rozbudowanej infrastrukturze turystycznej miasto może dzielić się z przyjezdnymi swoimi największymi atrakcjami. Osobliwego klimatu miejscowości dodaje legenda o Białej Damie, której umęczona postać błąka się nocami po baranowskim zamku i okolicy.

Warto zobaczyć

Zespół zamkowo-parkowy w Baranowie Sandomierskim (patrz: str. 76).

Kościół parafialny pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela został ufundowany na początku XVII wieku przez Andrzeja Leszczyńskiego. W jego wnętrzu podziwiać można zabytkowy XVIII-wieczny ołtarz, XIX-wieczne obrazy przedstawiające ścięcie Jana Chrzciciela oraz obraz Świętej Rodziny, będący kopią słynnego dzieła Rafaela.

Rozrywka i rekreacja

Dość nieoczywistą, choć dla niektórych z pewnością atrakcyjną formą rozrywki w Baranowie może być **lokalna przeprawa promowa na Wiśle**. Brzeg rzeki jest tu dziki, a miejsce niezwykle spokojne i urokliwe. Prom jest niewielki i może przyjąć na swój pokład maksymalnie trzy samochody.

Na terenie pałacowego parku znajduje się nowoczesne **pole golfowe** należące do zamkowej **Akademii Golfa**. Obiekt otwarty jest dla wszystkich chętnych, a w jego ofercie znajduje się również nauka gry.

Atrakcje w pobliżu

Stawy Krasiczyńskie oraz rozciągająca się wokół miasta Puszcza Sandomierska stanowią największą atrakcję przyrodniczą okolic Baranowa. Rozległe, dziewicze lasy oraz znajdujące się w ich obrębie dzikie ekosystemy stanowią naturalne środowisko byto-

Turystyka pobytowa

wania dla wielu rzadkich okazów fauny i flory. Kompleks Stawów Krasiczyńskich objęty został obszarem ochrony Natura 2000 i obecnie użytkowany jest jako teren stawów hodowlanych skupiających na swoim obszarze blisko 170 rzadkich gatunków ptaków.

Góra Serce to 10-metrowy kopiec w odległym o 3 km od Baranowa Dymitrowie Dużym. Wzniesienie zostało usypane w miejscu ruin dawnego XIII-wiecznego kościoła i stanowi lokalny punkt widokowy, z którego rozciąga się panorama okolicy.

Jezioro Tarnobrzесьkie utworzone w miejscu dawnej kopalni siarki (patrz: str. 148).

Noclegi

Zamek w Baranowie Sandomierskim, hotel i restauracja, ul. Zamkowa 20, tel. 15 811 80 39, www.baranow.com.pl.

Agroturystyka Sosnowa Oaza, restauracja na miejscu, ul. Mickiewicza 5, tel. 512 078 420, www.sosnowaoaza.pl.

Zajazd Olszynka, restauracja na miejscu, ul. Międzywodzie 20, Skopanie, tel. 500 666 187, www.olszynka-noclegi.pl.

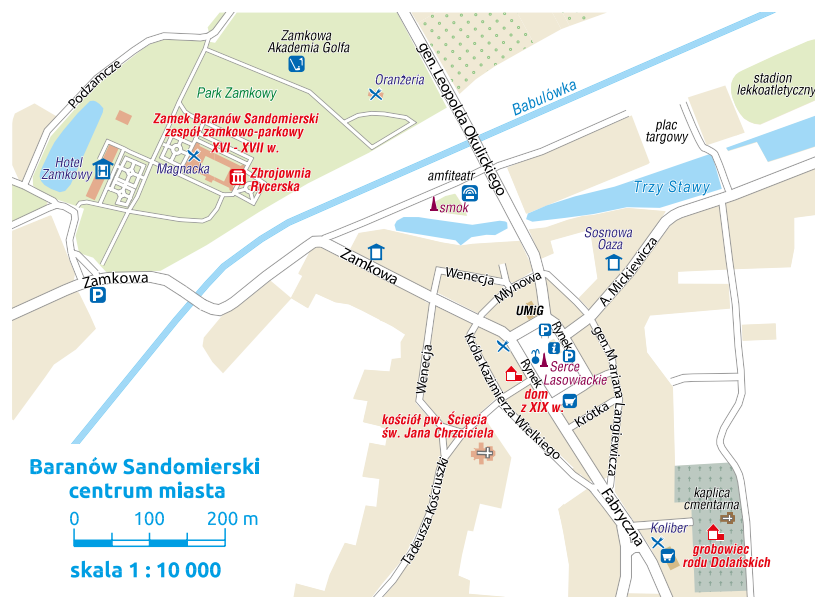
Gastronomia

Restauracja Magnacka w Zamku, ul. Zamkowa 22, tel. 15 811 80 40.

Pizzeria Koliber, ul. Fabryczna 25, tel. 15 821 37 20.

Informacja turystyczna

Centrum Informacji Turystycznej w Baranowie Sandomierskim, Rynek 8.

Leżajsk

Położone w słonecznej dolinie Sanu historyczne miasto Leżajsk jest jednym z najstarszych założeń miejskich południowo-wschodniej Polski. Oprócz niekwestionowanego bogactwa krajobrazu miejscowość może poszczycić się długą i ciekawą historią sięgającą XIV wieku i czasów Władysława Jagiełły. Prawa miejskie miasteczko otrzymało z rąk samego monarchy jeszcze w 1397 roku, stając się tym samym jednym z pierwszych miast w regionie.

Różnorodność kulturowa budowana na przestrzeni wieków przez mieszkańców Leżajska na stałe wpisała się w koloryt miasta. Miejscowość od XVIII wieku ściśle związana była z kulturą żydowską. To tutaj żył i działał cadyk Elimelech – wybitny

chasydzki rabin, jeden z pierwszych cadyków w historii judaizmu. Na jego grób (tzw. ohel) znajdujący się na leżajskim cmentarzu żydowskim pielgrzymuje każdego roku blisko dziesięć tysięcy chasydów z całego świata, czyniąc turystykę pielgrzymkową jednym z ważniejszych źródeł dochodu miasta. Dziedzictwo kulturowe wyznawców judaizmu widoczne jest w przestrzeni miejskiej i kulturowej Leżajska do dziś. Swoistą wizytówką miasta jest również znane w całym kraju leżajskie piwo oraz drewniane zabawki, których historia sięga XVIII-wiecznych odpustów w tutejszym sanktuarium.

Głównym bogactwem naturalnym Leżajska są lasy pokrywające niemal 25% jego powierzchni. Charakterystyczne dla krajobrazu okolicy są również liczne przydrożne kapliczki oraz stare chaty

Lokalne tradycje, święta, festyny

Leżajsk słynie z tradycji produkcji drewnianych zabawek. Rękodzieło zabawkarów rozwinięto się w tym regionie w XVIII wieku, gdy na odpusty w leżajskim sanktuarium zaczęli tłumnie przybywać pielgrzymi. Dziś **warsztaty edukacyjne poświęcone tradycjnemu zabawkarstwu** organizowane są w **Muzeum Ziemi Leżajskiej**.

Ważnym wydarzeniem kulturalnym jest **Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej** organizowany od trzydziestu lat w Bazylice Zwiastowana NMP (patrz: str. 39).

Międzynarodowy Festiwal Saksofonowy to wydarzenie o charakterze międzynarodowym. Festiwal ma formę konkursu i co roku przyciąga do Leżajska miłośników muzyki saksofonowej z całego świata (patrz: str. 41).

pochodzące z końca XIX wieku. Sielskość krajobrazu, bogate dziedzictwo kulturowe oraz mnogość wysokiej klasy zabytków czynią Leżajsk idealnym miejscem wypoczynku dla osób, które cenią sobie relaks poza utartym szlakiem.

Warto zobaczyć

Warte odwiedzenia są **bazylika i klasztor oo. Bernardynów**, w którym znajdują się jedno z najstarszych w Europie barokowe organy. W bazylice odnaleźć można również bogatą kolekcję muzealną oraz stynący z cudów obraz Matki Boskiej Pocieszenia. Tutaj również co roku organizowany jest Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej.

Na mieszczącym się w Leżajsku cmentarzu żydowskim znajduje się **ohel stynnego cadyka Elimelecha** (patrz: str. 87).

Na pewno warto zobaczyć zespół zabytkowej zabudowy **starego miasta**, na którą składają się stare mieszczańskie kamienice z XVIII i XIX wieku oraz neorenesansowej XVIII-wieczny ratusz z przylegającą do niego wieżą obronną.

Innym ciekawym miejscem jest **Muzeum Ziemi Leżajskiej**, zlokalizowane w zabytkowym XVIII-wiecznym Dworze Starościńskim i poświęcone historii miasta, browarnictwu oraz rękodziełu zabawkarstwu (patrz: str. 97).

Rozrywka i rekreacja

Stadnina koni oraz klub jeździecki Equistro w Wierzawicach.

Siłownia plenerowa, stadion sportowy „Orlik” oraz miejska pływalnia przy ul. Władysława Jagiełły 2.

Kino Leżajsk należące do Miejskiego Centrum Kultury, ul. Mickiewicza 65.

Miejski zbiornik wodny o egzotycznej nazwie **Floryda**, przeznaczony do spor-

tów wodnych, wędkarstwa, rekreacji oraz wypoczynku.

Atrakcje w pobliżu:

Las Klasztorny to leśny rezerwat położony w granicach administracyjnych Leżajska. Chroniony jest tutaj ponad 200-letni starodrzew sosnowo-bukowo-jodłowy, w którym znajdują się drzewa o rozmiarach pomnikowych. Szczególnym okazem jest 300-letni buk Hubert o obwodzie pnia 403 cm i wysokości 37 m.

Zagroda Edukacyjna u Zawadzkiej w Przychojcu, w której prowadzone są warsztaty rękodzieła ludowego. (patrz: str. 188).

Należy też wspomnieć o **pałacach myśliwskich w Piskorowicach-Motyłach** oraz zabytkowych **cerkwiach w Starym Mieście i Dębnie**.

Noclegi

Hotel U Braci Zygmuntów, restauracja na miejscu, ul. Klasztorna 2E, tel. 17 242 04 69, www.hotel-lezajsk.pl

Dom Pielgrzyma, prowadzony przez ojców bernardynów, ul. 11 listopada 1, tel. 506 269 074, www.bernardynilezajsk.pl.

Gastronomia

Pierogarnia Leżajsk, ul. Warszawska 7, tel. 667 111 202.

Gospoda u Więclawów, ul. Żeromskiego 4, tel. 605 947 604.

Restauracja w Sosnowym Gaju, w Domu Pielgrzyma, ul. 11 listopada 1, tel. 692 263 920.

Informacja turystyczna

Centrum Informacji Turystycznej i Kulturalnej w Leżajsku, Rynek 1, Leżajsk, tel. 17 785 11 23, e-mail: citik@kultura.lezajsk.pl, www.citik.mcklezajsk.pl.

Przeworsk

Przeworsk to historyczne miasto założone pod koniec XIV wieku jako prywatna siedziba lokalnej magnaterii. Dzięki potożeniu na przecięciu szlaków handlowych oraz licznym przywilejom nadawanym miastu przez rządzących, miejscowość rozwinęła się w ważny ośrodek miejski oraz centrum życia gospodarczego regionu. Do jej rozkwitu w decydującym stopniu przyczynił się szlachecki ród Lubomirskich, który na początku XIX wieku zażył w Przeworsku swoją ordynację. Za ich panowania miasto przeżyło czasy swojej największej świetności i zostało uznane za najlepiej zagospodarowany majątek w całej Galicji. Pod czujnym okiem Lubomirskich wybudowano tu największą w całym zaborze austriackim cukrownię oraz kluczowy dla dalszego rozwoju miasta węzeł kolejowy. Pałac Przeworski stał się natomiast centrum życia kulturalnego i towarzyskiego regionu.

Lata świetności miasta skończyły się wraz z wybuchem II wojny światowej, a następnie przejęciem władzy przez stających z małej dbałości o dziedzictwo kulturowe

komunistów. Dziś Przeworsk pełni rolę ważnego dla Podkarpacia węzła komunikacyjnego, dzięki czemu z dużą łatwością docierają do niego turyści zaintrygowani jego magnacką spuścizną historyczną. Miasteczko wita przyjezdnych z otwartymi rękoma oferując nie tylko wyjątkowe bogactwo kulturowe, ale również dobrze rozwiniętą infrastrukturę turystyczną. Miłośnicy architektury i relikwów przeszłości odnajdą tu ponad sto zabytków, skrzętnie opisanych i zarejestrowanych w spisie obiektów zabytkowych. Przeworsk w swoich progach regularnie gości także pielgrzymów przybywających z modlitwą do Sanktuarium Grobu Bożego.

Warto zobaczyć:

Zespół pałacowo-parkowy w Przeworsku to kompleks budynków powstałych w XVIII wieku w stylu angielskiego klasycyzmu (patrz: str. 105).

Skansen Pastewnik w Przeworsku to tzw. „żywy skansen”, którego celem jest ratowanie zabytkowej architektury drewnianej regionu. Na miejscu znajduje się zajazd i restauracja (patrz: str. 75).

Bazylika pw. Świętego Ducha to imponująca gotycka świątynia ufundowana

w XIV wieku przez tzw. Bożogrobców. Wziorowana na budowli Bożego Grobu w Jerozolimie, nazywana jest przeworską Jerozolimą. Miejsce stanowi cel pielgrzymek religijnych.

Kościół i Klasztor oo. Bernardynów to XV-wieczny zabytkowy zespół klasztorny, w którym gościli królowie Stefan Batory oraz Jan III Sobieski. Plac kościelny otaczają dobrze zachowane mury obronne.

Kaplica ss. Miłosierdzia z klasztorem została ufundowana pod koniec XVIII wieku przez Antoniego Lubomirskiego i jego żonę Zofię. Warto zwrócić tu uwagę na ołtarz główny ze świętym obrazem Matki Bożej Śnieżnej z Dzieciątkiem.

Znajdujący się we wschodniej części miasta XVIII-wieczny **ratusz** został gruntownie przebudowany na początku XX wieku. Dziś w budynku znajduje się popularna w mieście kawiarnia i restauracja oraz taras widokowy z punktem obserwacyjnym. Naprzeciwko **Pałacu Lubomirskich** stoi zabytkowy **budynek dawnej oberży**, który obecnie pełni funkcję mieszkalną. W zajęzdzie gościł w przeszłości Stefan Czarniecki oraz Honoriusz Balzac.

Jest tu również **kopiec tatarski** z XII-wieczną kapliczką usypany na pamiątkę odparcia przez mieszkańców miasta najazdu Tatarów w XVII wieku.

Rozrywka i rekreacja:

Odkryta pływalnia miejska, ul. Krakowska 6

Kryta pływalnia przy Szkole Podstawowej nr 1, ul. Marii Konopnickiej 5

Kino Warszawa przy Miejskim Ośrodku Kultury, ul. Jagiellońska 10a

Atrakcje w pobliżu:

Zabytkowa kolej wąskotorowa biegnąca na trasie Przeworsk – Jawornik Polski – Dynów. Linia kolejowa liczy 46 km długości i przebiega przez wyjątkowo malownicze tereny centralnego Podkarpacia.

Niebieski szlak turystyczny prowadzący z pobliskiego Jawornika do Dynowa i do Białej k. Rzeszowa.

Warte uwagi są nadto **ogrody w Zarzeczcu** należące do jednych z najstarszych i najbardziej zadbanej w regionie.

Miłośnicy dzięki fauny i flory powinni udać się do **zabytkowych parków dworskich** w Lipniku, Łopuszce Małej, Łopuszce Wielkiej i Krzeczowicach.

Skansen Pastewnik – na miejscu znajduje się zajazd, restauracja oraz kemping – ul. Łańcucka 2, tel. 500 049 553

Hotel i restauracja Leliwa, ul. Lwowska 110, tel. 16 648 18 04

Hotel i restauracja Terapia, ul. Kilińskiego 2, tel. 785 560 272

Gastronomia:

Zajazd Pastewnik, na terenie skansenu, ul. Łańcucka 2, tel. 500 049 553

Restauracja Ratusz, w budynku ratusza, Rynek 1, tel. 796 811 277

Pizzeria Lawenda, ul. Szkolna 1, tel. 16 648 68 20

Informacja turystyczna:

Euroregionalne Centrum Informacji Turystycznej, w budynku ratusza, Rynek 1, tel. 16 648 78 44, email: ecit@przeworsk.um.gov.pl

Sieniawa

Sieniawa to niewielkie miasteczko położone w Dolinie Sanu i Wisły, do którego pomimo jego licznych zalet nie dotarły jeszcze tłumy turystów. Nie należy jednak dać się zwieść jego małej popularności i niewielkim rozmiarom. Sieniawa to miasto o długiej i wyjątkowo ciekawej historii, pełne klimatycznych zakątków i zabytkowej zabudowy, przepiękne osobiście atmosfery miasteczka na krańcu świata. Jak większość miejscowości w tym regionie Sieniawę otaczają gęste lasy dające nie tylko wytchnienie, ale i duże możliwości rekreacyjne. Rzeka San, niegdyś przepływająca przez miasto, dziś wije się leniwie 2 km od jego granic, pozostawiając w miejscu swojego dawnego koryta liczne mokradła i starorzecza.

Historia miasta nierozdzielnie związana jest z losami rodziny Czartoryskich, którym miasto zawdzięcza swój rozkwit i panujący dobrobyt. Założeniem dzisiejszej Sieniawy była forteca obronna założona w połowie XVII wieku przez Mikołaja Sieniawskiego. Warownia wkrótce stała się miastem, a pół wieku później, dzięki pomyślnemu zamążpójściu wnuczki Sieniawskiego za Augusta Czartoryskiego, oficjalnie przeszła w ręce książęcego rodu Czartoryskich. Z racji poło-

żenia nad rzeką, w miejscu, gdzie krzyżowały się szlaki handlowe, miasto bardzo szybko rozwinęło się w kluczowy dla regionu port rzeczny oraz lokalny ośrodek handlu.

Sieniawa bez wątpienia jest miastem o dużych walorach turystycznych. Jej ulice zdobi zabytkowa, XVIII-wieczna zabudowa, a XVII-wieczny układ urbanistyczny miasta zachował się w niezmienionej formie od czasów jego lokacji. Dodajmy do tego szereg zabytków będących spuścizną po Czartoryskich, położenie na terenie obszaru chronionego, bliskość lasów oraz brak uciążliwego przemysłu i miejskiego zgiełku, to w pełni zrozumiemy, na czym polega wyjątkowość tego jakże niedocenianego miasteczka.

Warto zobaczyć

Pałac Czartoryskich w Sieniawie (patrz: str. 80).

Kościół Parafialny Wniebowzięcia NMP wybudowany został na początku XVIII wieku, a kilka lat później doszczętnie spłonął. W pożarze szczęśliwie nie ucierpiał dawny klasztor dominikański, XVIII-wieczna plebania oraz zabytkowa, murowana dzwonnica. Świątynię odbudowano kilka lat po tragicznym pożarze. W podziemiach świątyni kryje się **krypta grobowa Czartoryskich**, w której spoczywa 22 członków tego

Lokalne tradycje, święta, festyny

W Sieniawie co roku odbywa się również „Sieniawskie kołędowanie” organizowane przez Stowarzyszenie Odnowy Wsi Sieniawa oraz lokalne Koło Gospodyń Wiejskich. Wydarzeniu towarzyszy przedstawienie „Staropolska Wigilia”, przegląd kołed i pastorałek oraz wspólne biesiadowanie. Celem corocznych spotkań jest pielęgnacja odchodzących w zapomnienie staropolskich zwyczajów świątecznych.

zaczętego rodu. Grobowiec udostępniony jest dla ruchu turystycznego, a o możliwość wejścia należy pytać na pobliskiej plebanii.

Miasto posiada siedemnastowieczny układ urbanistyczny z zabytkową XVIII-wieczną zabudową, spośród której na szczególną uwagę zasługuje **rynek, ratusz oraz XVIII-wieczne domy mieszczkańskie**.

Będąc w Sieniawie, warto również zwrócić uwagę na fragmenty **fortyfikacji miejskich z XVII wieku, spichlerz z XVIII wieku, budynek karczmy z XIX wieku** oraz **cmentarz żydowski**.

Rozrywka i rekreacja

Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji przy ul. Sportowej 1, dysponujący boiskiem sportowym oraz kortem tenisowym.

Kino Sokół przy ul. Kościuszki 11, w którym oprócz seansów filmowych organizowane są spotkania z ludźmi polskiej kinematografii i teatru.

Łowisko o powierzchni 6 ha na terenie gospodarstwa agroturystycznego **Zielona Dolina** w Czercach koło Sieniawy.

Atrakcje w pobliżu

Zalew w Radawie z zadbaną piaszczystą plażą oraz drobną infrastrukturą turystyczną umila mieszkańcom i przyjezdnym pobyt nad wodą.

Warto skorzystać ze **ścieżek spacerowych** oraz **wieży widokowej** w miejscu, gdzie Wisłok łączy się z Sanem, nieopodal wsi Dębno koło Leżajska.

Noclegi

Pałac Sieniawa, w budynku dawnego pałacu Czartoryskich, hotel i restauracja, ul. Kościuszki 32, tel. 536 311 219.

Domki letniskowe „Zielona Przysłań”, Manasterz 56, tel. 607 431 915.

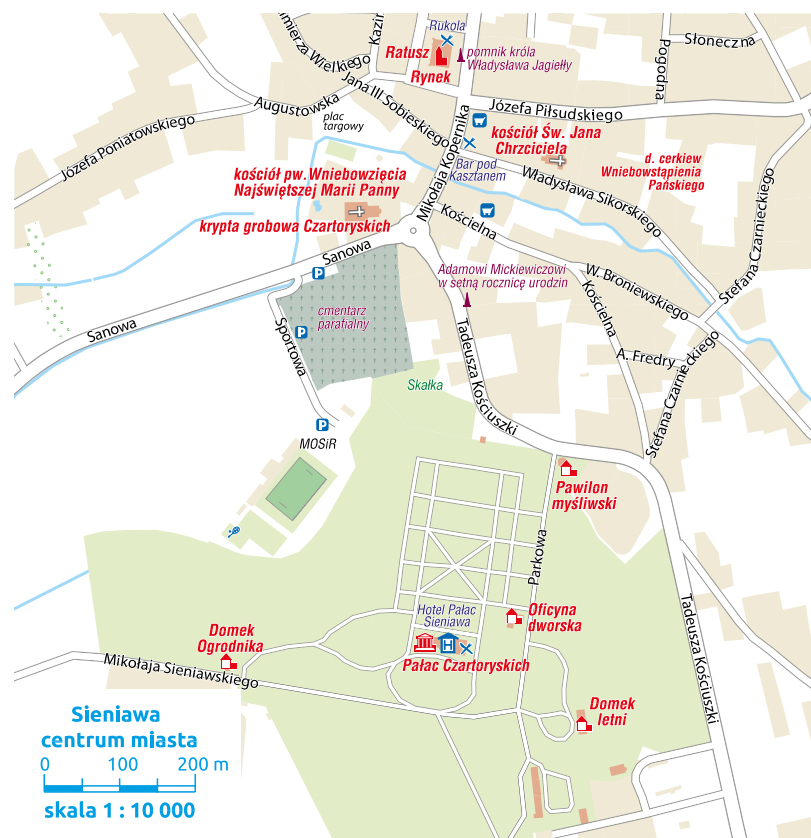
Agroturystyka „Zielona Dolina”, na miejscu restauracja oraz kilkunastoktrowe łowisko, Czerce 128, tel. 608 584 094.

Gastronomia

Restauracja „Oficina” Dworska w Pałacu Sieniawa, ul. Kościuszki 32, tel. 536 311 219.

Pizzeria „Rukola”, Rynek 1, tel. 881 440 911.

Bar pod Kasztanem, ul. gen. Sikorskiego 1, tel. 785 274 019.

Tarnobrzeg

Jednym z większych miast województwa podkarpackiego jest położony na prawym brzegu Wisły, w samym sercu Kotliny Sandomierskiej Tarnobrzeg. I choć miejscowość kojarzona jest przede wszystkim z powojennym wydobywaniem i przetwórstwem siarki, to jego historia sięga znacznie wcześniej. Tarnobrzeg powstał w 1593 roku jako przysiółek siedziby magnackiej rodziny Tarnowskich w Dzikowie. Nazwa miasta, choć nadana podczas jego założenia, weszła do powszechnego użycia dopiero w XIX wieku. Wcześniej miejscowość nazywano potocznie Dzikowem, a określenie „dzikowski” do dzisiaj funkcjonuje w przestrzeni miejskiej Tarnobrzega.

Miasto zapisało się na kartach historii jako ośrodek handlu i rzemiosła, a dzięki cennie- mu obrazowi Matki Boskiej Dzikowskiej zyskało sławę miejsca kultu maryjnego. Przed cudownym malowidłem w 1734 roku została zawiązana historyczna konfederacja dzikowska, utworzona na wezwanie króla Stanisława Leszczyńskiego. Swojej nowej definicji miasto doczekało się po II wojnie światowej,

gdy w Tarnobrzegu odkryto bogate złoża siarki. Gwałtowny rozwój nowo powstałego ośrodka przemysłowego doprowadził do rozbudowy i rozkwitu gospodarczego miasta, który trwał aż do upadku przemysłu siarkowego w latach 90. XX wieku. Dziś o atrakcyjności turystycznej Tarnobrzega stanowią przede wszystkim miejsca związane z losami rodu Tarnowskich, święty obraz Matki Boskiej Dzikowskiej, żydowskie dziedzictwo kulturowe oraz pozostałości po przemysłowej przeszłości miasta. Przez Tarnobrzeg przebiega również Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Chasydzki oraz turystyczna „ścieżka siarkowa” prowadząca śladami górnictwa i przemysłu siarkowego.

Warto zobaczyć

Pałac Tarnowskich, zwany Zamkiem Dzikowskim (patrz: str. 82).

Sanktuarium Matki Bożej Dzikowskiej wraz z przylegającym do niego klasztorem ojców Dominikanów to przepiękne, barokowe założenie klasztorne wybudowane w XV wieku. W niedawno odnowionym otarzu wystawiony jest cudowny obraz Matki Boskiej Dzikowskiej, będący obiektem kultu maryjnego. Wybudowany z czerwonej cegły XII-wieczny kościół św. Marii Magdaleny to imponujący przykład architektury gotyckiej. Zabytkowe żebrowe sklepienie górujące nad wnętrzem kościoła zostało ufundowane najprawdopodobniej przez samego Kazimierza Wielkiego.

Muzeum Polskiego Przemysłu Siarkowego otwartego w zabytkowym budynku dawnego spichlerza dworskiego z końca XIX wieku. Będąc w Tarnobrzegu, nie można zapomnieć o obiektach kultury żydowskiej, czyli **dawnej synagodze** (obecnie Biblioteka Miejska) oraz **cmentarzu żydowskim**.

Rozrywka i rekreacja

Jeziro Tarnobrzесьkie stanowi centrum sportów wodnych i rekreacji. Zbiornik powstał na skutek zalania wodą z Wisły olbrzymiego wyrobiska siarkowego (patrz: str. 148). Nad Jeziorem Tarnobrzесьkim zlokalizowana jest najdłuższa, a jednocześnie najszybsza w Polsce **tyrolka**, czyli tzw. zjazd na linie. Długość zjazdu wynosi aż 500 m. Poligon do gry w **paintball**, na osiedlu Wielowieś (patrz – str. 164).

Atrakcje w pobliżu

Ścieżka historyczno-przyrodnicza „Śladami górnictwa i przemysłu siarkowego” prowadzi przez miejsca związane z rozwojem przemysłu siarkowego w Tarnobrzegu. Szlak dzieli się na trzy trasy: Miejską, Mokrzyszowską i Machowską.

Las Zwierzyniecki (Zwierzyniec) to pozostałości Puszczy Sandomierskiej, rozciągające się w granicach administracyjnych miasta. Rozległy kompleks leśny jest popularnym miejscem wypoczynku i rekreacji mieszkańców Tarnobrzega. Można w nim znaleźć leśniczówkę, strzelnicę, kapliczkę leśną, a nawet kompleks betonowych bunkrów.

Noclegi

Hotel Kameleon, w XIX-wiecznym budynku starej winiarni, restauracja na miejscu, ul. Warszawska 2a, tel. 15 822 22 20.

Stary Browar Tarnobrzeg, hotel i restauracja, ul. Jachowicza 12, tel. 15 822 78 39.

Marina Tarnobrzeg, kompleks wypoczynkowy nad Jeziorem Tarnobrzесьkim, na miejscu stacja żeglarska, ul. Żeglarska 2, 822 450 991.

Gastronomia

Restauracja Wół w Centrum, ul. Słomki 1, tel. 15 846 00 88.

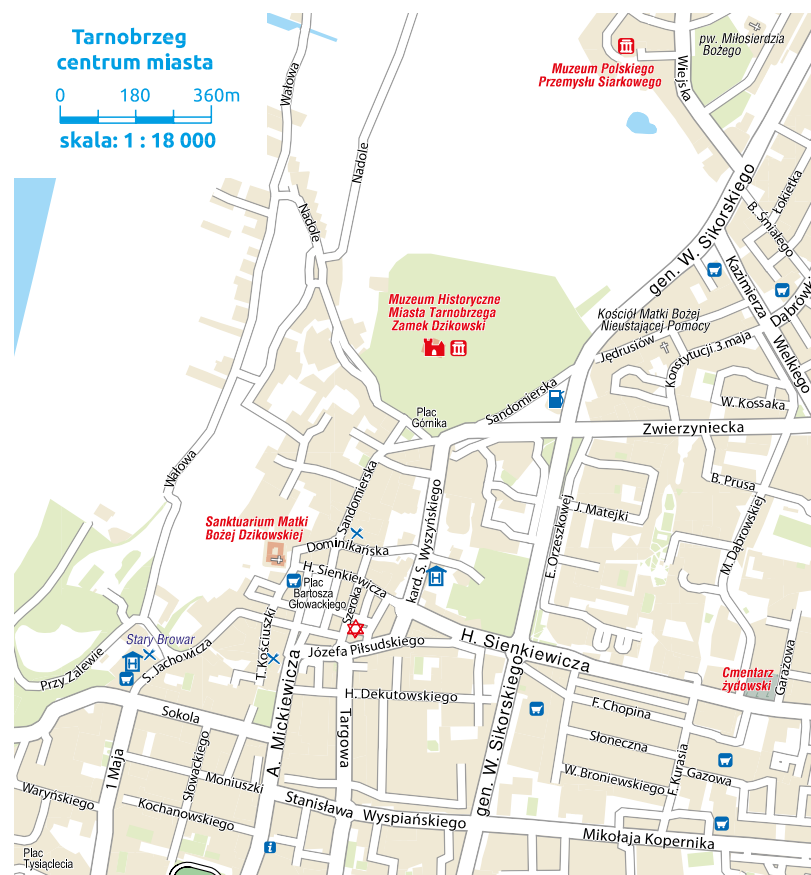
Restauracja Pele-Mele, ul. Kwiatkowskiego 1B, tel. 530 040 446.

Bar u Piotra, ul. Sienkiewicza 119, tel. 513 999 338.

Trattoria Chłopcy z Ferajny, ul. Zwierzyniecka 32, tel. 668 045 593.

Informacja turystyczna:

Punkt Informacji Turystycznej, w siedzibie PTTK, Oddział Miejski Siarkopol, ul. Mickiewicza 11a, tel. 15 822 34 79.

Ulanów

Na północnych rubieżach województwa podkarpackiego, w widłach Sanu i Tanwi, położone jest niewielkie miasteczko o wdzięcznej nazwie Ulanów. Jego założeniem było istniejące już ponad 900 lat temu targowisko ze skromną przystanią obsługującą lokalny ruch żeglowski. W 1616 roku Stanisław Uliński nadał osadzie status miasta oraz pierwszą nazwę – Ulinów. Po otrzymaniu praw miejskich do zamieszkiwanego przez szluchów i flisaków miasteczka napłynęła stynąca

Lokalne tradycje, święta, festyny

Bogactwo kulturowe Ulanowa oparte jest przede wszystkim na jego wielowiekowej tradycji flisackiej. Kunszt retmański przekazywany z ojca na syna od czasów średniowiecza pielęgnowany jest w mieście do dziś, głównie przez Bractwo Miłośników Ziemi Ulanowskiej pod wezwaniem św. Barbary. Co roku w miasteczku organizowane są **Ogólnopolskie Dni Flisactwa** połączone z hucznymi obchodami Dni Ulanowa, w trakcie których odbywa się tradycyjny spływ po Sanie. Imprezie towarzyszą koncerty zespołów folklorystycznych, konkursy na najciekawszy model tratwy flisackiej i na najpiękniejszy wianek świętojański oraz zawody wędkarskie.

z przedsiębiorczości i zawodowego sprytu ludność żydowska. W XVII wieku ludność ta stanowiła aż 40% populacji Ulanowa.

Położenie w rozwidleniu dwóch rzek okazało się decydujące dla dalszych losów miasta. Okres pomiędzy XVII i XIX wiekiem zapisał się na kartach historii miejscowości jako czas jej największego rozkwitu gospodarczego. Niewielka osada nad Sanem rozwinęła się w kluczowy dla regionu port śródlądowy oraz prężnie działający ośrodek szluchniczy. Główną rolę w tętniącym życiu mieście odgrywała przystań rzeczna nazywana „palem”, do której zawiąły statki żeglujące po całym kraju. Z Ulanowa spławiano drewno m.in. do samego Gdańska, a miejscowość została okrzyknięta stolicą polskiego flisactwa, a nawet „Małym Gdańskiem”.

Dziś Ulanów to niewielkie miasteczko, którego mieszkańcy żyją przede wszystkim z usług i turystyki. Jego idylliczne położenie wśród sielskich krajobrazów północnego Podkarpacia sprawia, że do miasta tego dociera coraz więcej osób poszukujących odpoczynku z dala od zgiełku i tłumów. Pobyt w Ulanowie niesie za sobą również nieocenione korzyści dla zdrowia – bliskość dwóch rzek powoduje, że powietrze w okolicy nasycone jest cennym dla organizmu jodem. Miasto przyciąga przyjezdnych jednak nie tylko malowniczym kra-

jobrazem i unikatowym mikroklimatem, ale również bogactwem kulturowym oraz barwną historią, którą można śledzić poprzez jego zabytki.

Warto zobaczyć

Drewniany kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Barbary, wzniesiony w 1643 roku (patrz: str. 71).

Drewniany kościół pw. Trójcy Świętej, zwany flisackim lub cmentarnym (patrz: str. 71).

Cmentarz żydowski, powstał w Ulanowie pod koniec XVII wieku. Ta zabytkowa nekropolia jest miejscem spoczynku Żydów zamieszkujących miasto od momentu jego założenia oraz tych, którzy zostali rozstrzelani przez hitlerowców podczas deportacji w październiku 1942 roku. Do dziś na cmentarzu zachowało się około 200 nagrobków, z których najstarszy pochodzi najprawdopodobniej z 1681 roku.

Muzeum Flisactwa Polskiego w Ulanowie (patrz: str. 99)

Na szczególną uwagę w Ulanowie zasługują również **zabytkowe drewniane domy** mieszkalne pochodzące z XIX wieku.

Rozrywka i rekreacja

Ciekawą formą są **spływy flisackie Sanem** organizowane przez Bractwo Flisackie oraz innych lokalnych organizatorów

turystyki. Spływ odbywa się na tratwie odwzorowującej historyczny galar ulanowski **Ośrodek jazdy konnej „Tanew”**, który oprócz nauki jazdy na koniu oferuje możliwość brodenia wzdłuż rzeki na końskim grzbiecie.

Atrakcje w pobliżu

Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem (patrz: str. 99).

Noclegi

Hotel „Galicja”, hotel i restauracja na leśnych obrzeżach miasta, na brzegu rzeki Tanew, Ulanów, Podlądzie, tel. 15 876 36 29, www.tanew.pl.

Agroturystyka „Grenlanda”, noclegi w klimatycznej chacie z 1929 roku, Dąbrowica 19, tel. 602 770 141, www.grenlanda.com.

Agroturystyka „Domek w lesie”, leśniczówka, Dąbrowica 1, tel. 781 963 383, www.domekwlesie.pl.

Gastronomia

Restauracja w hotelu „Galicja”, Ulanów, Podlądzie, tel. 15 876 36 29, www.tanew.pl.

Restauracja w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym „Tanew”, Ulanów, Podlądzie, tel. 15 876 36 29.

Restauracja „Pojedzone”, Dąbrowka 87 G, tel. 667 102 228.

Wczasy na wsi

Gospodarstwo agroturystyczne Pod Lipą w Przychojcu Przychojec 151, 37-300 Leżajsk, tel. 17 2420819, 602 467 215, www.podlipa.lezajsk.pl

To położone nieopodal Leżajskiego gospodarstwo wyróżnia się niezwykle bogatą ofertą różnych usług i dodatkowych atrakcji. Jego część stanowi bardzo interesujące, prywatne Muzeum Wsi, czyli miniskansen, na który składają się dwie zabytkowe chaty, stajnia, stodoła i piwniczka. W jednej z chat ukazano warunki, w jakich żyli dawni mieszkańcy regionu. Ponadto w izbie, sieni i komorze zgromadzono liczne sprzęty gospodarskie.

W stodole urządzona została ciekawa wystawa eksponatów związanych z giniącymi zawodami. Druga z chat mieści pracownię bukieciarską oraz garderobę strojów bajkowych. Warto dodać, że przy gospodarstwie działa wypożyczalnia strojów dla dzieci i dorosłych. W oparciu o zgromadzone eksponaty i posiadaną przez gospodynię wiedzę, powstała *Zagroda Edukacyjna u Zawadzkiej* oferująca zajęcia dla uczniów, które odbywają się na terenie gospodarstwa (między innymi: *Od ziarenka do bochenka*,

Zdobnictwo bibułkowe, *Zioba z mojego ogródka* oraz o tradycyjnych zawodach). Oprócz oferty dla szkół w gospodarstwie można zorganizować różnego rodzaju pokazy i warsztaty dla osób dorosłych.

W gospodarstwie, w oparciu o dawne receptury, przygotowywane są wina i nalewki, a sok z czarnego bzu według przepisu Czesławy Zawadzkiej został wpisany w 2010 roku na Listę Produktów Tradycyjnych. Gospodarstwo agroturystyczne Pod Lipą było wielokrotnie wyróżniane i nagradzane, należy też do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych, a w 2018 roku otrzymało certyfikat Miejsca Przyjaznego Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo. liczba miejsc noclegowych: 6 wyżywienie na miejscu: tak.

Farma Albert Korzenie ul. Korzenie 27, 37-560 Pruchnik, tel. 786 846 815, 606 954 208, 16 621 24 57, tel. 502 659 690 (jazda konna), www.facebook.com/albertkorzenie, nataliaminakowiczalbert@gmail.com

Agroturystyka zlokalizowana na obrzeżach malowniczego miasteczka jakim jest położony nad rzeką Mleczką Pruchnik.

Gościom Farmy oferowane są jajka od kur z wolnego wybiegu, domowe masło i wędliny, a także sery kozie. Gospodarze dbają również o dostarczanie innych produktów spożywczych od lokalnych gospodarzy. Farma Albert Korzenie należy do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. W gospodarstwie realizowane są dwa programy edukacyjne: „Kozi serek – własnymi rękami” oraz „Koza i przyjaciele”. Farma oferuje ponadto odpłatne lekcje jazdy konnej i wyjazdy w teren, a także oprowadzanie dzieci na kucyku. Istnieje również możliwość wynajęcia boksu dla własnego konia lub kuca. W pobliżu znajduje się ścieżka edukacyjna Wąwóz Lelos – szlak o długości czterech kilometrów ukazujący jedną z najcenniejszych osobliwości przyrodniczych w okolicy – wąwóz lessowy. liczba miejsc noclegowych: 18 wyżywienie na miejscu: tak.

Agroturystyka Grenlanda w Dąbrowicy Dąbrowica 19, 37-410 Ulanów, tel. 602 770 141, 606 676 336, www.grenlanda.com, www.facebook.com/grenlanda

Gospodarstwo agroturystyczne położone w okolicach słynnego z tradycji flisackich Ulanowa, w pobliżu rzeki Tanew. Okoliczne tereny zachęcają wprost do spacerów

i grzybobrania. Noclegi przygotowane są w bardzo zróżnicowanym standardzie. Istnieje również możliwość zanzocowania w warunkach turystycznych, z własnym śpiworem oraz rozbicia namiotu. Gospodarze przygotowali wiele interesujących atrakcji. Przy agroturystyce urządzono miniskansen, na który składa się zagroda zielarki z domem, stodołą i obórką, przeniesionymi z pobliskich miejscowości. Ponadto w Grenlandzie zobaczyć można ponad stuletnią kuźnię i stolarnię z pełnym wyposażeniem. Skansen jest odpłatnie udostępniany również osobom, które nie nocują w Dąbrowicy. Goście Grenlandu mogą wziąć udział w warsztatach fotograficznych, a także w lekcjach strzelania. Najmłodsze dzieci mają do dyspozycji specjalnie dla nich zbudowany drewniany domek z zabawkami. Właściciele organizują dla swoich gości spływy pontonowe po Tanwi, jak też pośredniczą w organizacji spływów kajakowych po Sanie. Do dyspozycji nocujących w Grenlandzie pozostają rowery. Gospodarze oferują również wyprawę samochodem terenowym w okolice

*Fotografie u góry:
– Agroturystyka Grenlanda w Dąbrowicy,
fot. Grenlanda*

Stalowej Woli. Po dniu pełnym wrażeń można skorzystać z czteroosobowej sauny. Uzupełnieniem oferty rekreacyjnej jest tzw. klub oraz biblioteka. Grenlandę posiada certyfikat Miejsca Przyjaznego Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo.

liczba miejsc noclegowych: 23
wyżywienie na miejscu: tak

Gospodarstwo Agroturystyczne Bocianówka w Baranowie Sandomierskim
ul. Krakowska 24, 39-450 Baranów Sandomierski, tel. 503 325 136, www.bocianowka.com, www.facebook.com/Bocianowka

Gospodarstwo agroturystyczne położone w stynącym z pięknego zamku Baranowie Sandomierskim, stanowić może znakomitą bazę wypadową do zwiedzania północnej części regionu. W ofercie Bocianówki jest pełne wyżywienie. Goście mogą nieodpłatnie wypożyczyć kije do Nordic Walking i rowery. Dużą wagę gospodarze przykładają do wystroju wnętrza poszczególnych pokoi oraz otoczenia zabudowań. Stąd też goście mają tam okazję zobaczyć liczne przedmioty używane przed dzieścioleciami w gospodarstwach. Bocianówka jest rekomendowana jako Miejsce Przyjazne Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo.

liczba miejsc noclegowych: 25
wyżywienie na miejscu: tak.

Agroturystyka W Międzyzyczasie w Cieplicach koło Leżajska Elżbieta i Janusz Starzak, Cieplice 171A, 37-534 Adamówka, tel. 785 925 738, 880 593 379, www.wmiedzyczasie.net

Funkcjonujące przez cały rok gospodarstwo agroturystyczne oferuje siedem miejsc noclegowych w położonym nad stawem domku. Dodatkową atrakcją jest możliwość łowienia ryb. Gospodarstwo należy do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Przygotowano pięć programów przeznaczonych dla różnych grup wiekowych – od najmłodszych dzieci po młodzież starszych klas szkoły podstawowej: Owca w gospodarstwie, Ekologia na co dzień, Zabawa filce, Produkt tradycyny – kulinarna wędrówka po okolicy oraz Śladami naszej historii. Istnieje również możliwość organizacji zajęć dla starszej młodzieży i osób dorosłych. Wówczas programy są odpowiednio dopasowywane do potrzeb klientów. Zagroda edukacyjna w Cieplicach jest w stanie przyjąć duże, nawet czterdziestoosobowe grupy.

liczba miejsc noclegowych: 7
wyżywienie na miejscu: tak.

Gospodarstwo Agroturystyczne Kruszyna w Goliszowcu Lucyna Brożek, Goliszowiec, Kruszyna 52, 37-470 Zaklików, tel. 888 948 681, 509 413 552, www.agro-kruszyna.pl

Agroturystyka zlokalizowana na dużej, siedmiohektarowej działce na terenie Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie. Malownicza okolica sprzyja spacerom i wycieczkom rowerowym, a Goliszowiec stanowić może punkt wypadowy do poznawania północnej części województwa podkarpackiego. Wielkim atutem dla miłośników spokojnego wypoczynku jest położenie daleko od innych zabudowań.

Goście Kruszyny mogą bezpłatnie wędkować w zarybionym stawie. Miłośnicy grzybobrania mają dwa kroki do grzybnego sosnowego lasu. Zebrane w pobliżu grzyby i zioła można na miejscu ususzyć. Do dyspozycji gości pozostaje również salon z kominkiem, stołem bilardowym oraz biblioteczka. Kruszyna otrzymała certyfikat Miejsca Przyjaznego Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo.

liczba miejsc noclegowych: 9
wyżywienie na miejscu: bezpłatny dostęp do kuchni.

Gospodarstwo Agroturystyczne Pod Sosnami w Giedlarowej Giedlarowa 425, 37-300 Leżajsk, tel. 606 731 612

Doskonałe miejsce dla miłośników wypoczynku na wsi, zlokalizowane w pobliżu pięknego Leżajska. W gospodarstwie można wypożyczyć rowery, które ułatwią nam aktywne poznawanie okolicy. Pod Sosnami to dobre miejsce dla miłośników regionalnych smaków. Goście mogą bowiem zakosztować domowego chleba, nalewek, lokalnych potraw i przetworów, a także owoców z gospodarstwa ekologicznego. Gospodarze prowadzą pasiekę, więc dodatkową atrakcją jest własnego wytwórstwa miód. Możliwe jest skorzystanie z warsztatów sztytkowania. W gospodarstwie sprzedawane są tradycyjne zabawki regionalne. Urządzono tu również niewielką ekspozycję muzealną pt. „Wieś z przełomu XIX i XX wieku”. Obiekt polecany jest jako Miejsce Przyjazne Rowerzystom na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo.

liczba miejsc noclegowych: 5
wyżywienie na miejscu: tak.

*Fotografie u góry:
– Gospodarstwo Agroturystyczne Bocianówka w Baranowie Sandomierskim, fot. GABwBS*

Kulinaria

Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że zwiedzając wybrany region, warto poznawać jego tradycje kulinarne. Każda kraina posiada wyróżniające ją produkty spożywcze, potrawy i napoje. Nie inaczej jest w Dolinie Sanu i Wisły. Lokalne tradycje kulinarne, zarówno te płynące od ludności wiejskiej, jak i z kuchni dworskiej, znalazły odzwierciedlenie w menu wielu lokalnych restauracji. Liczne regionalne specjalności trafiły natomiast na sporządzoną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Listę Produktów Tradycyjnych. Świadczy to o bogactwie dziedzictwa kulinarnego regionu oraz dużym zaangażowaniu lokalnych organizacji.

Na jeszcze bardziej prestiżowej liście produktów, które mogą być oznaczane symbolem „Chroniona Nazwa Pochożenia” (Protected Designation of Origin), prowadzonej przez Komisję Europejską, znajdują się dwie pozycje z terenu województwa podkarpackiego (spośród dziewięciu z całej Polski). Pierwszy związany jest ściśle z Doliną Sanu i Wisły. Mowa o **fasoli wrzawskiej**, która swoją nazwę zawdzię-

cza miejscowości Wrzawy położonej w gminie Gorzyce, blisko ujścia Sanu do Wisły. Jest odmianą fasoli Piękny Jaś. Charakteryzują ją duże, spłaszczone nasiona o nerkowatym kształcie i cieńsza niż u innych odmian skórka, co skraca czas gotowania. Mianem fasoli wrzawskiej określana może być spełniająca odpowiednie kryteria nie tylko fasola z upraw we Wrzawach, ale również w: Gorzycach, Motyczu Poduchownym, Trześni, Zalesiu Gorzyckim, Skowierzynie, Zaleszanach, Majdanie Zbydniowskim, Motyczu Szlacheckim, Dąbrowce Pniowskiej, Pniowie, Nowinach, Witkowicach, Chwałowicach, Antoniowie i Orzechowie. Od lat w sierpniu we Wrzawach organizowana jest impreza „W widłach Wisły i Sanu”, potążona z promocją tego wyjątkowego produktu.

Drugi ze wspomnianych oznaczonych symbolem Chronionej Nazwy Pochożenia to **podkarpacki miód spadziowy**. Uprawnienia do jego wytwarzania mają między innymi pszczelarze działający na terenie nadleśnictw Bircza, Brzozów, Dynów, Kańczuga, Krasiczyn i Radymno, które w części położone są w Dolinie Sanu i Wisły. W miodzie dominuje

spadź z jodły pospolitej (nawet powyżej 70%), ale może zawierać również spadź świerkową lub sosnową. Ściśle określono również rasy pszczół, które mogą być hodowane w pasiekach produkujących podkarpacki miód spadziowy. Są to pszczoły rasy zachodnioeuropejskiej, kraińskiej i kaukaskiej.

Województwo podkarpackie jest niewątpliwie liderem, jeśli chodzi o liczbę wpisów na Listę Produktów Tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W marcu 2021 roku znajdowało się na niej 247 produktów z Podkarpacia, w tym kilkadziesiąt z Doliny Sanu i Wisły, a lista nie jest zamknięta i wciąż pojawiają się na niej nowe wpisy. Odnaleźć tam można zarówno produkty owocowe oraz warzywne, jak i mięsne, a także gotowe potrawy. Nie brakuje tam również różnego rodzaju napojów oraz wypieków. Wpisane na listę produkty są wytwarzane w większych i mniejszych zakładach przemysłu spożywczego, ale też w małych rodzinnych gospodarstwach. Okazją do spróbowania wielu z tych specjałów są lokalne festyny i uroczystości.

Dania jarskie

Mówiąc o produktach tradycyjnych Podkarpacia, nie można pominąć proziaków, które w przeszłości były szybką w przygotowaniu alternatywą dla innego pieczywa. **Proziaki** tradycyjnie pieczono na blasze pieca kuchennego, a zamiast drożdży, do ciasta dodawano sodę. Współcześnie po proziaki sięgają również restauracje, wykorzystując je do przygotowywania przystawek lub burgerów. Warto przy tym zaznaczyć, że kuchnia mieszkańców regionu opierała się w przeszłości przede wszystkim na kaszy, produktach mącznych i mlecznych oraz kapuście. Widać to również w wielości dań i produktów jarskich wpisanych na ministerialną listę. Przykładowo odnajdziemy tam jeżowskie kapuśniaki z kaszą tatarską, czyli okrągłe bułeczki nadziewane kapustą i kaszą. Na liście znalazły się ponadto jeżowskie pierogi z kaszą jaglaną i twarogiem.

Fotografie u góry (od lewej):
– Gołąbki po przemysku, fot. Restauracja Cuda Wianki w Przemysku
– Udziec wieprzowy pieczony z kością, fot. ZPM Szarek
– Proziaki, fot. www.turystyka-nizanski.pl

Wkład w zachowanie i przywracanie tradycyjnych potraw mają liczne organizacje. Za sprawą Stowarzyszenia Kobiet Słomianej, na listę wpisano trzy jarskie potrawy związane z terenem gminy Pysznica w powiecie stalowowolskim. Znalazł się wśród nich **kwas z gąsek zielonych**, czyli gęsta zupa na zakwasie z kapusty z dodatkiem popularnych w tej okolicy grzybów, a także **kapusta wigilijna po pysznicku** przygotowywana z dodatkiem grochu i smażonej cebuli. Trzecim ze wspomnianych dań są **pierogi z kaszy jaglanej z serem**.

Jeśli chodzi o przysmaki z powiatu przeworskiego, warto przywołać pieczone z kaszą gryczaną **pieróżki leżachowskie**, a także tort z fasoli „Piękny Jaś”. Wielką zaletą tortu z fasoli jest brak dodatku tłuszczu, co czyni go zdrowszym od wielu innych deserów.

Miód

Wspomniano wyżej o podkarpackim miodzie spadziowym, który znalazł się na prestiżowej liście Komisji Euro-

pejskiej. Tradycje bartnictwa i pszczelarstwa w regionie są bardzo długie. Współcześnie w całym województwie działa ponad trzy tysiące pszczelarzy. Na Listę Produktów Tradycyjnych wpisano **miód wielokwiatowy i nektarowo-spadziowy z Korzenicy** w powiecie jarosławskim.

Spośród wypieków stawę wykraczającą poza województwo podkarpackie mają **biskopki jarosławskie** wytwarzane w mieście od 1876 roku. Prawo do ich produkcji posiada fabryka kultuwująca tradycje zastużonego dla Jarostawia przedsiębiorcy dra Stanisława Gurgula (1863–1938).

Mięso i ryby

Tradycje kulinarne regionu to nie tylko potrawy związane z kuchnią chłopską, która była bardzo uboga w mięso. Ryby i dania mięsne gościły znacznie częściej na stołach licznych siedzib szlacheckich i ziemiańskich, które znajdowały się niemal w każdej miejscowości. Region posiada również tradycje przetwórstwa mięsnego. Do produktów

tradycyjnych zaliczony został między innymi **udziec wieprzowy pieczony z kością**, specjalność zakładów Szarek z Jarostawia. Udziec, którego masa osiąga od 5 do 10 kilogramów prezentuje się niezwykle atrakcyjnie i w związku z tym często podawany jest na różnego rodzaju imprezach masowych. Z innych przetworów mięsnych warto wspomnieć **pieczoną kielbasę świąteczną po pysznicku**. Z dań z mięsa drobiowego nie można natomiast pominąć **kaczki leżachowskiej pieczonej**.

Do tradycyjnych produktów zaliczono również **karpia po starzawsku**, czyli hodowanego w gospodarstwie rybackim w Starzawie. Natomiast z gotowych dań rybnych na liście znalazł się **lasowiacki karp w galarecie**, który został zgłoszony przez właściciela gospodarstwa rybackiego w miejscowości Knapy w gminie Baranów Sandomierski.

Ulanów od kuchni

Własne tradycje kulinarne mieli ulanowscy flisacy. Na czas trwającego cztery tygodnie spławu do Gdańska, zabierali na swoje trasy specjalny chleb. W przeszłości nazywano go chrupackim, a obecnie nosi nazwę **chleba flisackiego**. Do ciasta przygotowywanego najczęściej z mąki żytniej dodawano między innymi skwarki z przetopionej stoniny, która zapewniała niezwykły aromat i smak. Innym tradycyjnym produktem związanym z flisactwem są **chrupaczki** – słodkawe ciastka o różnych kształtach i aromacie smażonej stoniny. Na flis zabierano również **łosuchy**, podobnie jak pirożki, mączne placki pieczone na płycie kuchennej. Po podsuszeniu nabierały dużej trwałości. W przeszłości łosuchy były popularne w dolinie dolnego Sanu i okolicach Tarnobrzega.

Do ulanowskich tradycyjnych specjałów należą **lizaki wigilijne**. Wbrew pozorom nazwa nie pochodzi od popularnych słodczy, ale obлизywania palców przy jedzeniu tej tłustej potrawy, którą często spożywano rękami. Są to duże okrągłe placki z mąki pszennej, jajek i drożdży, które smażyono na konopnym lub lnianym tłuszczu. W przeszłości były typowo wigilijnym daniem. Współcześnie ulanowskich lizaków można zakosztować podczas uroczystości flisackich i innych imprez promujących

region. Nie tylko Ulanów ma zasługi w zachowaniu dawnych tradycji kulinarnych. W pobliskim Bielińcu od okresu międzywojennego uprawiano rzadko spotykaną na tych terenach soczewicę. Wpłynęło to znacząco na menu mieszkańców tej miejscowości w gminie Ulanów. Popularne były tutaj zupa i paszтет, a zwłaszcza **pierogi z soczewicą**. To ostatnie danie zostało docenione wpisem na Listę Produktów Tradycyjnych w 2013 roku.

Trunki i inne owocowe specjały

Północ województwa zamieszkiwana przez grupę etnograficzną Lasowików od niepamiętnych czasów słynęła z produkcji nalewek, zwłaszcza z okolic Nowej Sarzyny. Trzy z nich znalazły się na Liście Produktów Tradycyjnych. Pierwsza to **lasowiacka nalewka żurawinowa** zawierająca przeciętnie około 40–45% alkoholu. Receptura **lasowiackiej nalewki z pigwy**, według niepotwierdzonej tradycji powstała w klasztorze bernardynów w Leżajsku. Mocniejsza od dwóch wymienionych nalewek jest **orzecówka krzeszowska**. Ze słynącego z sadów śliwkowych Krzeszowa pochodzi również **śliwowica**, wpisana na ministerialną listę w 2013 roku.

W przeszłości nie wyobrażano sobie, żeby na przyjęciu weselnym w tamtych stronach mogło zabraknąć tego mocnego trunku. Jeśli chodzi o napoje alkoholowe, to na wspomnianej liście znalazł się również **kruszon**, przygotowywany od lat w Krzeszowie z wytrawnego wina, owoców, cukru i zmrożonej wody sodowej z dodatkiem kostek lodu.

Aby nikt nie odniósł wrażenia, że z owoców w regionie powstają jedynie napitki alkoholowe, należy wymienić choćby **sok z owoców czarnego bzu** wytwarzany przez panią Czesławę Zawadzką z Gospodarstwa Agroturystycznego Pod Lipą w Przychojcu oraz przez innych mieszkańców Leżajska i okolic. Mówiąc o produktach owocowych, warto również wspomnieć o kultywowanej w okolicach Pruchnika tradycji suszenia owoców. Już w 2011 roku na liście znalazły się pruchnicka **suszona śliwka węgierska**, **gruszka suszona** oraz **suszone plasterki jabłek z Pruchnika**.

W ostatnich latach podejmowane są starania na rzecz przywrócenia polskiej kuchni derenia. Duże zasługi na tym polu położyło Arboretum w Bolestraszcach, gdzie ważny element kolekcji stanowią sady dereniowe. W przeszłości krzewy dereniowe sadzono niemal przy każdym dworze. Z owoców derenia przygotowywano przetwory, słynne nalewki, a także wykorzystywano jako dodatek do sosów i marynat. Słynna jest dereniówka, czyli nalewka z derenia. Na Liście Tradycyjnych Produktów już w 2008 roku znalazł się **dereń kiszony podkarpacki**, który określany jest mianem polskich oliwek, a tradycje przygotowania tego specjału kulturowe bolestraszczyckie arboretum. Dań z dodatkiem derenia można zaobserwować w przemyskiej restauracji Bosko.

Krzeszowskie tradycje kulinarne

Wspomniano już o krzeszowskiej śliwowicy i orzechówce. Tradycje kulinarne tej potożonej nad Sanem miejscowości są jednak dużo bogatsze. Mieszkańcy dbają o tę część dziedzictwa kulturowego i zgłosili kilka typow-

wych dla swojej okolicy produktów na ministerialną listę. Urodzajne gleby i odpowiedni klimat sprawiły, że owoce z sadów rosnących w okolicach Krzeszowa mają niezwykle smaki. Sławę zyskały zwłaszcza pochodzące stąd śliwki węgierki, które wywożono na sprzedaż do Lwowa, Warszawy, a nawet do Torunia. Trudno więc się dziwić, że do produktów tradycyjnych województwa podkarpackiego zaliczone zostały także **powidła krzeszowskie**. Tradycja wytwarzania powideł w Krzeszowie kultywowana jest od pokoleń, a w ostatnich latach w miejscowości organizowany jest specjalny festyn pod nazwą Powidlaki.

Nie samymi owocami jednak Krzeszów żyje. Na dziedzictwo kulinarne regionu składa się również krzeszowski krupiak – danie wypiekane z kaszy gryczanej, ziemniaków, jaj, sera i tłuszczu, które w przeszłości zabierane było jako pożywienie na cały dzień pracy w polu. Krupiak otrzymał najwyższe wyróżnienie w konkursie na najlepszy polski regionalny produkt żywnościowy „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”.

Warto wspomnieć, że tę samą nagrodę zdobyły także: krzeszowska śliwowica i powidła śliwkowe. W 2012 roku na Liście Produktów Tradycyjnych trafiła znacznie mniej kaloryczna niż krupiak potrawa – zalewajka z Krzeszowa, która od niepamiętnych czasów przygotowywana jest ze specjalnego zakwasu na bazie mąki żytniej i skórki z chleba oraz ziemniaków. Inną krzeszowską specjalnością jest wytwarzany z mleka krowiego z dodatkiem kminku, majeranku lub innych przypraw podsuszany ser wielkanocny. Jak mówi sama nazwa, specjał związany był ściśle ze Świętami Zmartwychwstania Pańskiego. Tradycyjnie podawano go z barszczem na śniadanie w Wielką Sobotę.

Z terenu gminy Krzeszów, a dokładniej z miejscowości Koziarnia, pochodzi jeszcze jeden produkt tradycyjny – chleb koziarniacki. Chleb o średnicy około 30 cm i wadze 3 kg długo zachowuje świeżość. Przyczyna tej właściwości tkwi w gotowanych ziemniakach dodawanych do ciasta. Z tego samego terenu wywodzi się kukietka z kaszą jaglaną, czyli rodzaj pieczonego piero-

ga, który w przeszłości przygotowywany był na różne święta. Jak przystało na zagłębie śliwkowe, istnieje również wersja kukietki z suszonymi śliwkami, którą serwowano na Boże Narodzenie. Kukietkę można spożywać na zimno, a jeśli ktoś woli, może podsmażyć danie na patelni.

Restauracje

W regionie funkcjonuje imponująca liczba lokali gastronomicznych. Wiele z nich przyciąga klientów nie tylko znakomitą kuchnią, ale również historycznymi budynkami, w których funkcjonują. Warto zauważyć, że restauracje powstały w dawnych zamkach i pałacach w Baranowie Sandomierskim, Krasiczynie, Sieniawie i Dubiecku. Od niemal dwudziestu lat w Baranowie Sandomierskim co roku odbywa się Ogólnopolski Festiwal Kuchni Dwor-

Fotografie u góry (od lewej):
– Chrupaczki, fot. www.turystyka-nizanski.pl
– Lizaki wigilijne ulanowskie, fot. www.turystyka-nizanski.pl
– Kukietka z kaszą jaglaną, fot. www.turystyka-nizanski.pl

skiej im. Tadeusza Matysiaka. Swoje umiejętności prezentują na nim kucharze restauracji funkcjonujących w dawnych siedzibach szlacheckich i magnackich. Poznanie najciekawszych restauracji i innych lokali gastronomicznych ułatwia Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki (patrz str. 108).

Restauracja Bosko w Przemyślu – w karcie znajdziemy dania inspiro-

wane kuchnią regionalną. Szef kuchni stara się łączyć dawne receptury z nowoczesnymi technikami przygotowywania potraw. W restauracji Bosko zakosztować można dań z dodatkiem owocu derenia, niestuszone zapomnianego produktu, goszczącego niegdyś często na podkarpackich stołach. Przy lokalu utworzono również delikatesy, w których można nabyć różne produkty, a także za-

mówić je drogą internetową, w tym stynne podkarpackie proziaki.

Karczma Pod Semaforem w Bachórze – karczma funkcjonuje od niemal dwudziestu lat. Powstała przy torach linii wąskotorowej z Przeworska do Dynowa. W karcie znajdziemy liczne dania i przekąski inspirowane kuchnią regionalną. Interesujący jest również wystrój lokalu, na który składają

się między innymi historyczne mapy, pocztówki i ilustracje z licznymi akcentami kolejowymi. Zlokalizowana pod Dynowem karczma ma bardzo korzystne położenie jako miejsce odpoczynku na trasie z północy na południe województwa lub w przeciwnym kierunku. Warto się tutaj zatrzymać np. jadąc z Łańcuta w Bieszczady.

Cukiernia Fiore w Przemyślu – lokal, który jest kontynuacją małej budki z lodami otwartej w 1986 roku. Choć w asortymencie znajdują się liczne torty, ciasta i ciasteczka, to niestabnącą stawą cieszą się serwowane tu lody. Znakiem rozpoznawczym lokalu są długie kolejki amatorów tego deseru, jakie ustawiają się przed Fiore w upalne letnie dni. W okresie wakacyjnym oferta rozrasta się nawet do 50 różnych smaków, w tym tak egzotycznych jak piwny czy ogórkowy. Do specjalności lokalu należą przemyskie lody w czekoladzie.

Karczma Pod Semaforem w Bachórze, fot. Karczma Pod Semaforem

Puchar jogurtowy z malinami, fot. Cukiernia Fiore

Fotografie u góry (od lewej):
– Cukiernia Fiore w Przemyślu,
fot. Cukiernia Fiore
– Restauracja Bosko w Przemyślu,
fot. Restauracja Bosko

Lista obiektów noclegowych i gastronomicznych

OBIEKTY NOCLEGOWE

Hotele

Baranów Sandomierski

Hotel Zamkowy ***
Baranów Sandomierski, ul. Zamkowa 20
tel. 15 811 80 39
www.baranow.com.pl

Bolestraszyce

Villa Bolestraszyce ***
Bolestraszyce 154a
tel. 739 039 039
www.bolestraszyce.pl

Dubiecko

Hotel – Zamek Dubiecko **
Dubiecko, ul. Zamkowa 1
tel. 16 651 10 58; 16 651 18 58
zamek.dubiecko.com/hotel

Jarosław

Hotel & Restauracja Coloseum ***
Jarosław, Kruhel Petkiński 72
tel. 16 621 59 30
www.hotelcoloseum.pl

Hotel Jarosław *** i Restauracja ADM
Jarosław, ul. Pruchnicka 65
tel. 16 621 10 19, 798 242 242
www.hoteljaroslaw.pl

Hotel Turkus *
Jarosław, ul. Sikorskiego 5a
tel. 16 621 26 40; 16 621 26 40
www.hoteljaroslaw.pl

Motel Pegaz **
Jarosław, ul. 3-go Maja 94c
tel. 16 621 79 95
www.motel-pegaz.pl

Krasiczyn

Hotel Zamkowy ***
Krasiczyn 179
tel. 16 671 83 16
www.krasiczyn.com.pl

Leżajsk

Hotel Perła ***
Leżajsk, ul. Hutnicza 2a
tel. 17 787 74 11
www.hotel-perla.eu

Hotel „U Braci Zygmunów” **
Leżajsk, ul. Klasztorna 2e
tel. 17 242 04 72; 17 242 04 69
www.hotel-lezajsk.pl

Młyny

Hotel Korczowa ***
Młyny, ul. Młyny 142
tel. 570 557 600
www.korczowa.pl

Nowa Dęba:
Hotel Dębianka ***
Nowa Dęba, ul. Ks. H. Łagockiego 64
tel. 15 846 39 84
www.hoteldebianka.pl

Hotel Szykowski **
Nowa Dęba, ul. Jasna 7
tel. 15 846 58 80
www.hotelszykowski.pl

Hotel Szykowski Strefa **
Nowa Dęba, ul. Szykowskiego 1
tel. 695 990 173
www.hotelszykowski.pl

Przemysł

Hotel accademia ***
Przemysł, Wybrzeże J. Piłsudskiego 4
tel. 16 676 11 11, 16 676 11 13
www.hotelaccademia.pl

Hotel Albatros ***
ul. Ofiar Katynia 26
tel. 16 678 08 70; 16 678 08 70
www.albatros.przemysl.pl

Hotel Gloria ***

Przemysł, ul. Sybiraków 31
tel. 16 678 22 82
www.hotelgloria.pl

Hotel Marko ***
Przemysł, ul. Lwowska 40
tel. 16 676 47 60
www.hotelmarko.pl

Hotel Trojka ***
Przemysł, ul. Lwowska 20
tel. 16 678 79 88
www.hoteltrojka.pl

Hotel Facpol **
Przemysł, ul. Armii Krajowej 14
tel. 16 670 91 05

Hotel Europejski **
Przemysł, ul. Sowińskiego 4
tel. 16 675 71 00
www.hotel-europejski.pl

Hotel Faho *
Przemysł, ul. Batorego 55a
tel. 16 678 89 37; 16 678 80 58
www.hotelfaho.pl

Przeworsk

Hotel Leliwa **
Przeworsk, ul. Lwowska 110
tel. 16 648 18 04
www.hotelleliwa.pl

Radomyśl nad Sanem

Dwór Galicja **
Rzeczycza, Długa 222
tel. 511 390 985
www.hotel.dworgalicja.pl

Radymno

Dwór Kresowy ***
Radymno, ul. Słowackiego 36
tel. 16 62 36 000
www.dwor-kresowy.pl

Rokietnica

Jaśminowy Dwór ***
Rokiernica 683
tel. 781 211 210
www.jasminowy-dwor.pl

Stalowa Wola:

Hotel Hutnik ***
Stalowa Wola, ul. Ks. Prymasa Wyszyń-
skiego 12
tel. 15 842 02 09, 15 843 23 10
www.hutnik.pl

Hotel Stal ***

Stalowa Wola, ul. KEN 4
tel. 15 842 19 91, 699 671 742
www.hotelstal.pl

Tarnobrzeg:

Hotel Evva Business & Wellness ****
Tarnobrzeg, ul.Wyszyńskiego 4
tel. 15 851 00 10
www.hotelevva.pl

Hotel Kameleon ***
Tarnobrzeg, ul. Warszawska 2A
tel. 15 822 22 20, 15 822 22 20
www.hotelkameleon.pl

Hotel Arka **

Tarnobrzeg, ul. Warszawska 174
tel. 15 823 59 55
www.hotelarka.com.pl

Tuczempy

Hotel Piast **
Tuczempy, ul. Wiosenna 4
tel. 16 623 41 12, 16 623 29 88, 16 623 41 12
www.hotelpiast.eu

Zajazd Polonez **

Tuczempy, ul. Gościńska 1
tel. 16 623 00 02
www.zajazd-polonez.pl

Ulanów

Hotel Galicja *
Ulanów, Podładzie
tel. 15 876 36 29; 15 876 36 29
www.tanew.pl

Zalesie Gorzyckie:
Pensjonat Pod Pieprzówkami
Zalesie Gorzyckie 6
tel. 15 836 12 36; 509 310 097
www.podpieprzowkami.pl

Szkolne Schroniska Młodzieżowe

Jarosław

Szkolne Schronisko Młodzieżowe
Jarosław, ul. Reymonta 1
tel. 16 621 25 63
www.bursajar.internetdsl.pl

Przemysł

Schronisko młodzieżowe Matecznik
Przemysł, ul. Lelewela 6
tel. 16 670 61 45, 16 670 61 45
www.ptsm-matecznik.pl

Agroturystyka

Adamówka

Gospodarstwo agroturystyczne Jan
Brzyski
Adamówka 147
tel. 16 622 90 55

Brzózka Królewska

Gospodarstwo agroturystyczne Sioło
Brzózka Królewska 1096
tel. 17 242 98 80
www.agropodkarpacie.pl/siolo

Cieplice

Gospodarstwo agroturystyczne Zofia
Bieniek
Cieplice 33
tel: 509 854 740

Gospodarstwo agroturystyczne
Andrzejówka
Cieplice 50a
tel. 501 274 047

Gospodarstwo agroturystyczne
Waldemar Brzyski
Cieplice 38
tel. 691 936 753

Gospodarstwo agroturystyczne
W Międzyzcasie
Cieplice 171a
tel. 880 593 379
www.wmiedzyzasie.net

Dąbrowica

Agroturystyka U Kaszuba
Dąbrowica 69
tel. 51 822 85 70

Dębno

Ekologiczne gospodarstwo agrotury-
styczne Ekozagroda
Dębno 240
tel. 692 050 291, 886 327 099

Dobcza

Gospodarstwo agroturystyczne
Przyjemność
Dobcza 26a
tel. 607 515 677
www.przyjemnosc.eu

Giedlarowa

Gospodarstwo agroturystyczne Pod
Sosnami
Giedlarowa 425
tel. 17 242 53 95, 606 731 612
www.agrup.za.pl

Kołacznia

Gospodarstwo agroturystyczne Pod
Lasem
Kołacznia 781
tel. 606 434 148

Majdan Sieniawski

Gospodarstwo agroturystyczne
Teresa Pokrywka
Majdan Sieniawski 202

Ożanna

Agroturystyka – Anna i Andrzej
Kaszycy
Ożanna 47
tel. 667 202 250

Ożanna Mała

Agroturystyka – Janina Szczap
Ożanna Mała 26a
tel. 17 243 80 88

Pawłowa

Zagroda nad Kotelnią
Pawłowa 3
tel. 606 938 649
www.zagrodanadkotelnia.pl

Gospodarstwo agroturystyczne Nad
Stawiskiem
Pawłowa 19
tel. 19 622 91 47

Gospodarstwo agroturystyczne
W świerkowym zaciszu
Pawłowa 29
tel. 16 622 94 44

Przychojec

Gospodarstwo U Kowala
Przychojec 39
tel. 17 242 93 12

Gospodarstwo agroturystyczne
Pod Lipą
tel. 602 467 215
www.podlipa.lezajsk.pl

Ruda Łańcucka
Agroturystyka – Aniela i Marian Szostak
Ruda Łańcucka 33
506 371 160
www.noclegi-sarzynia.pl

Sieniawa

Gospodarstwo agroturystyczne Nad
Sanem
Sieniawa, ul. Sanowa 6
tel. 16 622 75 71, 880 741 671
www.nad-sanem.pl

Baza gastronomiczna

Adamówka

Pizzeria Pod Lipą
Adamówka 117
tel. 515 258 452

Bachórz

Karczma pod Semaforem
Bachórz 16a
tel. 16 675 57 70, 607 642 611
www.podsemaforem.pl

Baranów Sandomierski

Restauracja Magnacka
Baranów Sandomierski, ul. Zamkowa 22
tel. 15 811 80 39, 15 811 80 40
www.baranow.com.pl

Dubiecko

Restauracja Zamku Dubiecko
Dubiecko, ul. Zamkowa 1
tel. 16 651 10 58
www.zamek.dubiecko.com

Gniewczyna

Zajazd Borowik-kofi
Gniewczyna
tel. 533 580 262

Kańczuga

Chili Pizzeria & Kebab
Kańczuga, ul. Węgierska 39a
tel. 667 918 198

Restauracja Bar 4U
Kańczuga, ul. A. Mickiewicza 23a
tel. 510 873 444

Krasiczyn

Restauracja Zamkowa
Krasiczyn 179
tel. 16 671 83 21 wew. 503
www.krasiczyn.com.pl

Leżajsk

Gospoda u Węclawów
Leżajsk, ul. Żeromskiego 4
tel. 605 947 604
www.uslugikulinarne.pl

Łopuszka Mała

Zajazd Ranczo
Łopuszka Mała
tel. 609 793 904
www.zajazd-ranczo.pfg.pl

Nowa Dęba

Karczma Jorgula
Nowa Dęba, ul. Bieszczadzka 2
tel. 607 597 634, 603 650 501
www.karczmajorgula.pl

Przemysł

Cukiernia Fiore
Przemysł, ul. Kazimierza Wielkiego 17b
tel. 16 675 12 22
www.cukierniafiore.pl

Przemysł

Restauracja Bosko
Przemysł, ul. Władcyce 1
tel. 574 433 858
www.restauracjabosko.pl

Restauracja Cuda Wianki
Przemysł, Rynek 5
tel. 533 090 999

Przeworsk

Karczma Zajazdu Pastewnik
Przeworsk, ul. Łańcucka 2
tel. 533 448 444

Sieniawa

Bar pod Kasztanem
Sieniawa, ul. Sikorskiego 1
tel. 782 274 019

Sieniawa

Restauracja Oficyna Dworska
(Hotel Pałac Sieniawa)
Sieniawa, ul. Kościuszki 32
tel. 16 649 17 00
www.palacsieniawa.pl

Tryńcza

Zajazd Casablanca
Tryńcza 302
tel. 16 642 15 45
www.zajazdcasablanca.pl

Wapowce

Dwór Wapowce
Wapowce 78a
tel. 16 671 06 72, 601 145 755
www.dworwapowce.pl

Zarzeczce

Restauracja i kawiarnia Parkowa
Pałac Dzieduszyckich
Zarzeczce
tel. 794 999 281

INDEKS MIEJSCOWOŚCI

cz.w. – część wsi; **d.w.** – dawna wieś; **dz.** – dzielnica miasta; **m.** – miasto; **os.** – osiedle; **w.** – wieś

W indeksie podano odniesienia do numerów stron przewodnika, na których użyto danej nazwy. Współrzędne (np. A1) dotyczą mapy dołączonej do przewodnika.

Adamówka w. ■■■ E2, 91, 190	Jagiella w. ■■■ D3, 91	Nowa Sarzyna m. ■■■ C1, 18, 53, 102, 103, 152, 155	Skopanie w. ■■■ H3, 53, 102, 103, 177
Antonów w. ■■■ J1, 192	Jaksmanice w. ■■■ F5, 134	Nowosielce w. ■■■ C3, 70, 101	Skowierzyn w. ■■■ J1, 192
Babice w. ■■■ C5, 123	Jarostaw m. ■■■ E3-4, 12, 13, 37, 41, 47, 48, 51, 52, 55, 62, 84, 85, 87, 95, 110, 138, 151, 170-175	Nowosiółki Dydyńskie w. ■■■ E6, 22	Stonne w. ■■■ C5, 23
Bachórz w. ■■■ B5, 28, 55, 106, 122, 194, 199	Jata w. ■■■ K3, 27	Nowosiółki Dydyńskie w. ■■■ E6, 22	Stołowa Wola m. ■■■ JK2, 18, 51, 53, 96, 102, 103, 159, 162
Bachórzec w. ■■■ C4-5, 23	Jawornik Polski w. ■■■ B4, 181	Obarym w. ■■■ B5, 75, 101	Stare Miasto w. ■■■ C2, 85, 179
Bachów w. ■■■ CD5, 28	Jodłówka w. ■■■ C4, 85	Orzechowce w. ■■■ E4, 126	Starzawa w. ■■■ G4, 23, 156, 195
Baranów Sandomierski m. ■■■ H2, 4, 12, 13, 43, 45, 51, 54, 55, 76, 77, 105, 106, 161, 176, 177, 190, 197	Jureczkowa w. ■■■ D6, 23, 118	Pactaw w. ■■■ E6, 27	Stubno w. ■■■ F4, 75, 101
Bieliny w. ■■■ L3, 128, 129	Kalwaria Pactawska w. ■■■ E6, 4, 7, 27, 42, 46, 51, 52, 63, 72, 84, 101, 115, 118, 120, 169	Paportno d.w. ■■■ 118	Stubno w. ■■■ F4, 23, 51, 105, 146
Bolestraszyce w. ■■■ F5, 19, 45, 49, 51, 93, 105, 111, 126, 132, 196	Karłowice m. ■■■ C4, 13, 42	Pawłowski w. ■■■ D4, 144, 145	Surochów w. ■■■ E3, 46, 51, 113
Boratyn w. ■■■ D4, 51, 54, 81, 105	Knapy w. ■■■ H3, 195	Pętkin w. ■■■ D3, 30, 80, 170	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Brylince w. ■■■ D5, 120	Koniusza w. ■■■ E5, 115	Piętkowa w. ■■■ C5, 75, 101	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Brzozów m. ■■■ A5, 55, 192	Kopki w. ■■■ L3, 128, 129	Piskorowice w. ■■■ D2, 179	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Brzozów Królewski w. ■■■ B2, 151	Kopysno w. ■■■ D5, 22, 120	Pniów w. ■■■ J1, 23, 192	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Brzyska Wola w. ■■■ D1, 21	Kormanice w. ■■■ E5, 74	Posada Rybotycka w. ■■■ D5, 22, 85, 120	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Buszkowice w. ■■■ EF5, 132	Korzenica w. ■■■ F3, 194	Pratkowce w. ■■■ E5, 75, 101, 115	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Chłopice w. ■■■ E4, 68, 101	Kozłowa Wola w. ■■■ M3, 197	Pruchnik m. ■■■ D4, 43, 44, 51, 54, 73, 74, 101, 188, 195	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Chodaków w. ■■■ D3, 4, 53, 112	Krasicy w. ■■■ D5, 4, 19, 51, 54, 55, 59, 78, 79, 105, 107, 169, 197	Przedmieście Dubieckie w. ■■■ E5, 23, 112, 136	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Chotyń w. ■■■ F4, 4, 51, 62, 65-67, 101	Krownik w. ■■■ EF5, 23	Przemysław m. ■■■ E5, 3, 4, 7, 16, 17, 20-23, 26-29, 31, 35, 38, 41, 46, 47, 50-55, 68, 69, 80, 85, 86, 90-95, 105, 107, 112, 113, 120, 132-136, 143, 153, 154, 156, 163-169, 193, 198, 199	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Chwałowice w. ■■■ J1, 192	Kruhel Wielki dz. ■■■ E5, 68, 101, 134	Przeworsk m. ■■■ CD3, 3, 4, 6, 7, 26, 27, 31, 36, 37, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 55, 75, 96, 101, 104-107, 109, 110, 112, 145, 160, 180-183, 194, 199	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Cieplce w. ■■■ D2, 54, 85, 91, 112, 190	Krzyszów w. ■■■ M3, 37, 55, 75, 89, 101, 128, 163, 195, 196, 197	Przychojec w. ■■■ C2, 54, 179, 188, 195	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Czerce w. ■■■ E3, 183	Krzywca w. ■■■ D5, 20	Pysznica w. ■■■ K2, 20-22, 194, 195	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dąbrowa Rzeczycka w. ■■■ K2, 49, 51	Kuńkowice w. ■■■ E5, 126	Radawa w. ■■■ E3, 141, 145, 149, 150, 183	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dąbrowica w. ■■■ M3, 54, 187, 189	Kurytów w. ■■■ CD2, 31, 85	Radomyśl nad Sanem w. ■■■ J1, 17, 20, 23, 36, 37, 49	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dąbrowka w. ■■■ L2, 128, 187	Kurzyna Mała w. ■■■ M2, 27	Radymno m. ■■■ EF4, 7, 28, 30, 41, 55, 150, 192	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dąbrowka Pniowska w. ■■■ J1, 192	Kurzyna Wielka w. ■■■ M2, 27	Reczpol w. ■■■ D5, 20, 21	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dąbrowka Starzeńska w. ■■■ B5, 81	Leszno w. ■■■ F4, 69, 101	Rokietnica w. ■■■ D4, 16	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dębno w. ■■■ D2, 179, 183	Leżajsk m. ■■■ C2, 7, 13, 23, 32, 34, 36, 39, 41, 47, 51, 53, 55, 87, 97, 107, 152, 178, 179, 195	Rokszyc w. ■■■ D5, 120	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dobra w. ■■■ E2, 23	Lipa w. ■■■ K1, 20	Rozwadów dz. ■■■ K2, 40, 48, 86, 96, 105	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Drohojów w. ■■■ E4, 91	Lipnik w. ■■■ B4, 51, 105, 181	Rozwienica w. ■■■ D4, 82	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dubiecko m. ■■■ C4-5, 4, 13, 42, 49, 51, 54, 55, 81, 98, 105, 106, 107, 197	Łętownia w. ■■■ E5, 122	Rudka w. ■■■ D2	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Duńkowiczki w. ■■■ E4, 126, 132	Łuczyce w. ■■■ E5, 134	Rudnik nad Sanem m. ■■■ L3, 3, 28, 35, 53, 60, 99, 128, 129, 187	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dydnia w. ■■■ AB5, 74, 101, 142	Łopuszka Mała w. ■■■ C4, 181	Rybotyck w. ■■■ D6, 28, 35, 118	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Dynów m. ■■■ B5, 13, 28, 53, 87, 106, 160, 181	Łopuszka Wielka w. ■■■ C4, 55, 110, 181	Ryszowska Wola w. ■■■ F3, 112	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Fredropol w. ■■■ E5, 74, 101	Majdan Zbydniowski w. ■■■ J2, 156, 192	Sanok m. ■■■ B6, 2, 20, 28, 71, 78, 108, 120, 154	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Gań w. ■■■ C3, 42	Makowa w. ■■■ E6, 23	Siedleczka w. ■■■ C4	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Giedlarowa w. ■■■ C2, 191	Medyka w. ■■■ F5, 75, 101	Siedliska w. ■■■ F5, 23, 92, 134	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Gielnia w. ■■■ K1, 20	Miękisz Stary w. ■■■ F3, 75, 101	Sieniawa m. ■■■ D2, 3, 4, 23, 27, 51, 89, 136, 139, 175, 182-183	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Glinianka w. ■■■ L3, 128	Mikulice w. ■■■ C3, 49, 82	Siennów w. ■■■ CD4, 75, 101	Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Goliszewice w. ■■■ K2, 191	Mładowice w. ■■■ E5, 75, 101		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Gorzyce w. ■■■ D3, 112, 192	Młyn w. ■■■ G4, 69, 70, 101		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Grodzisko Dolne w. ■■■ C2, 36, 37, 136	Morawsko w. ■■■ E4, 138		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Gruszowa w. ■■■ E5, 115	Motyckie Poduchowne w. ■■■ J1-2, 192		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Hadle Szklarskie w. ■■■ B4, 82, 85	Motyckie Szlacheckie w. ■■■ J1-2, 192		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Harasiuki w. ■■■ M3, 157	Munina w. ■■■ E3, 138		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Helusz cz.w. ■■■ D4, 122	Nehrybka w. ■■■ E5, 134		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Hucisko w. ■■■ B2, 155	Nienadowa w. ■■■ C5, 42, 113		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Huwniki w. ■■■ E6, 22, 28, 115	Nisko m. ■■■ K2, 162, 163		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195
Jabłonna w. ■■■ A5, 74, 101	Nowa Dęba m. ■■■ I3, 18, 53, 55, 98, 99, 102, 103, 107, 152		Tarnobrzeg m. ■■■ I2, 7, 12, 17, 19, 31, 38, 39, 47, 51, 54, 82, 86, 88, 91, 97, 105, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 161, 163, 184, 185, 195

INDEKS ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH

agro. – gospodarstwo agroturystyczne; **c.r.** – centrum rozrywki; **cz.w.** – część wsi, przysiółek; **fest.** – festiwal, impreza; **gastr.** – lokal gastronomiczny; **inst.kult.** – instytucja kultury; **jeżdż.** – ośrodek jeździecki; **kolej.** – atrakcje kolejnictwa; **tow.** – łowiska; **muz.** – muzeum; **nocl.** – obiekt noclegowy; **pom.** – pomnik; **przyr.** – obiekty przyrodnicze; **rez.przyr.** – rezerwat przyrody; **sankt.** – sanktuarium; **schr.boj.** – forty i schrony bojowe; **sport.** – obiekt sportowy, klub sportowy; **szl.kajak.** – szlak kajakowy; **szl.k.** – szlak konny; **szl.nw.** – szlak nordic walking; **szl.p.** – szlak pieszy; **szl.r.** – szlak rowerowy; **szl.tem.** – szlak tematyczny; **win.** – winnica; **zab.** – zabytek.

W indeksie podano odniesienia do numerów stron przewodnika, na których użyto danej nazwy. Współrzędne (np. A1) dotyczą mapy dołączonej do przewodnika. Lokalizacja nie dotyczy wydarzeń, szlaków turystycznych oraz obiektów, których nie zaznaczono na mapie. W nawiasach kwadratowych podano numery szczególnie polecanych atrakcji.

Aeroklub Stalowowski **sport.** [97] [JK2, 159]
 Aeroklub Ziemi Jarosławskiej **sport.** [98] [F3, 159]
 Arboretum w Bolestraszcach **przyr.** [77] [F5, 45, 93, 105, 126, 132, 196]
 Archikatedra greckokatolicka w Przemyślu **zab.** [E5, 52, 167]
 Barbórkowa Drama Teatralna w Tarnobrzegu **fest.** 7, 38, 39, 184
 Basen Hotelu Gloria w Przemyślu **sport.** [95] [E5, 153]
 Basen kryty w Jarosławiu **sport.** [88] [E3, 151]
 Basen kryty w Leżajsku **sport.** [93] [C2, 152]
 Basen kryty w Nowej Dębce **sport.** [91] [I3, 152]
 Basen kryty w Nowej Sarzynie **sport.** [92] [C2, 152]
 Basen kryty w Przemyślu **sport.** [94] [E5, 153]
 Basen kryty w Przeworsku **sport.** [C3, 181]
 Basen kryty w Stalowej Woli **sport.** [89] [K2, 151]
 Basen kryty w Tarnobrzegu **sport.** [90] [H2, 151]
 Basen letni w Przeworsku **sport.** 181
 Basen ze skocznią w Nowej Dębce **zab.** [I3, 103]
 Bazylika Archikatedralna pw. Św. Jana w Przemyślu **zab.** 167
 Bazylika pw. Świętego Ducha w Przeworsku **zab.** [C3, 180]
 Bazylika Zwiastowania NMP w Leżajsku **zab.** [C2, 7]
 Błękitny San **szl.kajak.** 7, 155
 Bocianówka w Baranowie Sandomierskim **agro.** [H3, 190]
 Bosko w Przemyślu **gastr.** 198
 Broduszurki **rez.przyr.** [C5, 20, 21]
 Brzoza Czarna w Reczpolu **rez.przyr.** [D5, 20, 21]
 Brzyska Wola **rez.przyr.** [D2, 21]
 Budynek TG Sokół w Jarosławiu **zab.** 171

Caballo w Przeworsku **jeżdż.** [81] [D3, 145]
 Centrum Historii Polskich Żydów w Dynowie **muz.** [B5, 53, 87]
 Centrum Kulturalne w Przemyślu **inst.kult.** 38
 Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem **muz.** [75] [L3, 53, 99, 129, 187]
 Cerkiew drewn. w Chotyńcu **zab.** [1] [G4, 62, 65]
 Cerkiew drewn. w Koniuszy **zab.** [E5, 115]
 Cerkiew drewn. w Kormanicach **zab.** [16] [E5, 74]
 Cerkiew drewn. w Kruhelu Wielkim **zab.** [3] [E5, 68, 101]
 Cerkiew drewn. w Krzczowicach **zab.** [17] [C4, 74, 101]
 Cerkiew drewn. w Lesznie **zab.** [4] [F4, 69, 101]
 Cerkiew drewn. w Łuczycach **zab.** [E5, 134]
 Cerkiew drewn. w Miększu Starym **zab.** [20] [F3, 75, 101]
 Cerkiew drewn. w Rudce **zab.** [21] [E5, 75, 101]
 Cerkiew drewn. w Młynach **zab.** [5] [G4, 69, 101]
 Cerkiew drewn. w Obarzynie **zab.** [22] [AB5, 75]
 Cerkiew drewn. w Piątkowej **zab.** [24] [C5, 75]
 Cerkiew drewn. w Ułuczu **zab.** [7] [D2, 71, 101]
 Cerkiew drewn. w Stubienu **zab.** [28] [F4, 75, 101]
 Cerkiew drewn. w Tyniowicach **zab.** [29] [D4, 75, 101]
 Cerkiew drewn. w Włodzku **zab.** [9] [B5, 71]
 Cerkiew drewn. w Żadźbrowiu **zab.** [30] [EF4, 75, 101]
 Cerkiew w Buszkowicach **zab.** [EF5, 132]
 Cerkiew w Jarosławiu **zab.** [E3, 85]
 Cerkiew w Posadzie Rybotkiej **zab.** [48] [D6, 85, 120]
 Cmentarze wojenne Twierdzy Przemyśl **zab.** [54] [E5, 90]
 Cmentarz wojenny w Cięplicach **zab.** [57] [D2, 91, 112]

Cmentarz wojenny w Drohojowie **zab.** [58] [E4, 91]
 Cmentarz wojenny w Gorzycach **zab.** [D3, 112]
 Cmentarz wojenny w Ryszkowej Woli **zab.** [F3, 112]
 Cmentarz wojenny w Ubieszynie **zab.** [D3, 112]
 Cmentarz wojenny w Wólce Małkowej **zab.** [D3, 112]
 Cmentarz wojenny w Zapalowie **zab.** [F3, 112]
 Cmentarz wojenny w Jagiellie-Niechciatkach **zab.** [59] [D3, 91]
 Cmentarz wojenny w Przemyślu w dzieln. Zasanie **zab.** [55] [E5, 90]
 Cmentarz wojenny w Tarnobrzegu **zab.** [60] [I2, 91]
 Centralny Okręg Przemysłowy w Nowej Dębce **zab.** [I3, 103]
 Centralny Okręg Przemysłowy w Nowej Sarzynie **zab.** [C1, 103]
 Centralny Okręg Przemysłowy w Skopaniu **zab.** [H3, 103]
 Centralny Okręg Przemysłowy w Stalowej Woli **zab.** [JK2, 103]
 Cuda Wianki w Przemyślu **gastr.** 169
 Cygańska Góra w Jarosławiu **przyr.** 173
 Dom Formacyjno-Szkoleniowy św. Jana Pawła II w Lipniku **zab.** [B4, 105]
 Duża Synagoga w Jarosławiu **zab.** [49] [E3, 82, 172]
 Dworzec kolejowy w Przemyślu **kolej.** [E5, 166]
 Dwór Wapowce **gastr.** [DE5, 55, 107]
 Dzwonnica cerkiewna w Pratkowicach **zab.** [23] [E5, 75, 101]
 Ekwisto w Wierzawicach **jeżdż.** [78] [C2, 144, 179]
 Farma Albert Korzenie w Pruchniku **agro.** 54, 188
 Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego w Przemyślu **fest.** 7, 38, 166
 Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Tarnobrzegu **fest.** 39, 178, 179, 184
 Fiore w Przemyślu **gastr.** 55, 106, 107, 169, 199
 Flisackie tradycje w Ulanowie **sport.** 34, 61
 Floryda w Leżajsku **sport.** [C2, 179]
 Fort I Salis-Soglio w Siedliskach **schr.boj.** [62] [F5, 92]
 Fort VIII Łętownia **schr.boj.** 126
 Fort IX Brunner w Ujkowicach **schr.boj.** [E5, 126]
 Fort X Orzechowce **schr.boj.** [E4, 126]
 Fort XI Duńkowiczki **schr.boj.** [E4, 126]
 Fort XII Werner w Żurawicy **schr.boj.** [63] [EF4, 92]

Fort XIII San Rideau w Bolestraszcach **schr.boj.** [64] [F5, 93, 126]
 Fort XV Borek koto Siedlisk **schr.boj.** [F5, 134]
 Forteczna Trasa Rowerowa **szl.tem.**, **szl.r.** 126, 132, 134
 Fortyfikacje miejskie w Sieniawie **schr.boj.** 182
 Garnizon Smaków w Jarosławiu **gastr.** 174
 Gospoda u Węglawów w Leżajsku **gastr.** [C2, 55, 107, 179]
 Green Velo szl.r. 5, 51, 63, 128, 147, 188, 190, 191
 Grenlanda w Dąbrowicy **agro.** [M3, 54, 187, 189]
 Grób cadyka Elimelecha Weissbluma w Leżajsku **zab.** [50] [C2, 87, 144]
 Hotel Hutnik w Stalowej Woli **zab.** 53, 103, 200
 Hubert **przyr.** 23, 179
 Imielty Ług **rez.przyr.** [L2, 21]
 Jamy **rez.przyr.** [E5, 21]
 Jarmark Sztuki Ludowej Pruchnickie Sochaczki w Pruchniku **fest.** 43
 Jastkowice **rez.przyr.** [K2, 19, 22]
 Jezioro Tarnobrzezkie **sport.** [84] [H2, 31, 60, 148, 161, 177, 185]
 Kalwaria Pałacowska **rez.przyr.**, **zab.** [E6, 20, 22]
 Kamienica Attavanti w Jarosławiu **zab.** 172
 Kamienica Gruszkiewiczów w Jarosławiu **zab.** 172
 Kamienica Rydzikowa w Jarosławiu **zab.** 172
 Kamienica Sztorka w Jarosławiu **zab.** 171
 Kaponiera 8813 w Przemyślu **schr.boj.** [65] [E5, 93]
 Karczma Jorgula w Nowej Dębce **gastr.** [I3, 107, 201]
 Karczma Pod Semaforem w Bachórze **gastr.** [B5, 55, 106]
 Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych **szl.tem.** 104
 Karpacki Szlak Wina **szl.tem.** 108
 Kapielsko miejskie ZEK Radymno **sport.** [86] [EF4, 150]
 Kino Centrum w Przemyślu **inst.kult.** 169

Fotografie u góry (od lewej):
 – Pokój Czerwony na Zamku Tarnowskich w Dzikowie, fot. Archiw. Muzeum Historycznego Miasta Tarnobrzega
 – Stary dwór przy Zespole pałacowo-parkowym w Hadlach Szklarskich, fot. J. Stankiewicz

Kino Helios w Przemysłu *inst.kult.* 169
Kino Ikar w Jarosławiu *inst.kult.* 173
Kino Leżajsk w Leżajsku *inst.kult.* 179
Kino Warszawa w Przeworsku *inst.kult.* 181
Kino Sokół w Sieniawie *inst.kult.* 183
Kirkut w Krzeszowie *zab.* [53] [LM3, 89
Kirkut w Leżajsku *zab.* [C2, 53, 179
Kirkut w Przemysłu *zab.* [E5, 166
Kirkut w Siedleczce *zab.* [52] [C4, 89
Kirkut w Sieniawie *zab.* [51] [D2, 89
Kirkut w Ulanowie *zab.* [L2, 187
Klasztor oo. Franciszkanów w Jarosławiu *zab.* 173
Klasztor Sióstr Benedyktyn w Jarosławiu *zab.* 173
Kolegiata w Jarosławiu *zab.* 173
Kolegiata w Przeworsku *zab.* [C3, 180
Kotacznia *rez.przr.* [B1, 22
Konkatedra w Stalowej Woli *zab.* 52,
Kopystanka *rez.przr.* [D5, 22
Kościół bernardynów w Leżajsku *zab.* [C2, 52, 179
Kościół drewn. w Bachórcu *zab.* [13] [B5, 74
Kościół drewn. w Chłopicach *zab.* [2] [E4, 68
Kościół drewn. w Jabłonce *zab.* [15] [A5, 74
Kościół drewn. w Krzeszowie *zab.* [18] [M3, 75
Kościół drewn. w Medyce *zab.* [19] [F5, 75
Kościół drewn. w Nowosielcach *zab.* [6] [C3, 70
Kościół drewn. w Sieniewie *zab.* [26] [C4, 75
Kościół drewn. w Stalowej Woli *zab.* [27] [K2, 75
Kościół drewn. w Ulanowie *zab.* [8] [L3, 71
Kościół drewn. w Zaklikowie *zab.* [10] [K1, 72
Kościół i klasztor oo. Bernardynów w Przeworsku *zab.* [C3, 181
Kościół w Baranowie Sandomierskim *zab.* [H3, 177
Kościół w Sieniawie *zab.* [D2, 182
Kozigarb *rez.przr.* [C5, 23
Kręgielnia Bowling Club Yapa w Przemysłu *c.r.* 168
Kruszyna w Goliszowcu *agro.* [K2, 191
Kurhany w pobliżu Węgierskiej Góry *zab.* [D4, 123
Las Klasztor *rez.przr.* [C2, 179
Las Zwierzyniecki w Tarnobrzegu *przr.* 185
Leoncina *rez.przr.* [D5, 23

Linia Mototowa *schr.boj.* [65] [E5, 93, 164
Lodowisko sztuczne w Przemysłu *sport.* 168
Lupa *rez.przr.* [E2, 23
Łowisko Wędkarskie w Gospodarstwie Rybackim w Starza-
wie *tow.* [FG4, 156
Mała Synagoga w Jarosławiu *zab.* 87
Międzynarodowy Festiwal Kołęd i Pastoralek w Kalwarii
Pactawskiej *fest.* 42
Międzynarodowy Festiwal Kuchni Dworskiej w Zamku
w Baranowie Sandomierskim *fest.* 77, 176, 197
Międzynarodowy Festiwal Muzyczny w Rozwadowie *fest.* 40
Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej
w Leżajsku *fest.* 178, 179
Międzynarodowy Festiwal Saksofonowy w Leżajsku *fest.*
41
Muzeum Archidiecezjalne w Przemysłu *muz.* [67] [E5,
95, 167, 168
Muzeum Bombek Choinkowych w Nowej Dębce *muz.*
[74] [I3, 98
Muzeum Fajek i Dzwonów w Przemysłu *muz.* 167
Muzeum Filasactwa Polskiego w Ulanowie *muz.* [76]
[L3, 99, 187
Muzeum Historyczne Miasta Tarnobrzega – Zamek w Dziko-
wie *muz., zab.* [39] [H12, 97
Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemysłu *muz.*
[66] [E5, 38, 44, 94, 168
Muzeum Polskiego Przemysłu Siarkowego w Tarnobrzegu
muz. [71] [I2, 97, 184
Muzeum Przyrodnicze w Bolestraszcach *muz.* [F5, 105
Muzeum Regionalne w Stalowej Woli *muz.* [70] [JK2,
45, 96, 105
Muzeum Skamieniałości i Mineratów w Dubiecku *muz.*
[73] [C5, 98
Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsettich *muz., zab.* [68]
[E3, 95
Muzeum w Przeworsku Zespół Pałacowo-Parkowy *muz.*
[69] [CD3, 44, 96, 178
Muzeum w Zamku w Baranowie Sandomierskim *muz.*
[31] [H2, 45
Muzeum Ziemi Leżajskiej *muz.* [72] [C2, 34, 36, 45, 97

Na Zakolu w Radawie *jeżdż.* [80] [E3, 145
Nordic walking trasy w gminie Dydnia *sport.* 136, 142
Nordic walking trasy w gminie Grodzisko Dolne *sport.* 136
Nordic walking trasy w gminie Jarosław *sport.* 138
Nordic walking trasy w gminie Tryczna *sport.* 140
Nordic walking trasy w gminie Wiązownica *sport.* 141
Nordic walking trasy w Przemysłu *sport.* 143
Nordic walking trasy w Sieniawie *sport.* 139
Nowa Synagoga w Przemysłu *zab.* 166
Ogólnopolskie Dni Flisactwa w Ulanowie *fest.* 2, 163, 186
Ogólnopolski Festiwal Kapel Folkloru Miejskiego w Przemysłu
fest. 7, 38, 166
Ośrodek Terapeutyczno-Jeżdziecki w Pawłosiowie *jeżdż.*
[79] [E3, 144
Paintball Tarnobrzeg *sport.* [102] [I2, 161
Pałac Leszczyńskich w Baranowie Sandomierskim *zab.*
4, 12, 177
Pałac Lubomirskich w Stalowej Woli *zab.* [70] [JK2,
105, 181
Pałac w Hadlach Szklarskich *zab.* [40] [B4, 82
Pałac w Rożwienicy *zab.* [41] [D4, 82
Pałac w Sieniawie *zab.* [34] [D2, 80
Pałac w Urzejowicach *zab.* [42] [CD3, 82
Park Krajobrazowy Lasy Janowskie *rez.przr.* [K1-N2, 20,
50, 191
Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego *rez.przr.* [C5-D6, 20, 50
Park linowy w Stalowej Woli *sport.* [103] [K2, 162
Park miejski w Jarosławiu *przr.* 173
Pieśń Naszych Korzeni – Festiwal Muzyki Dawnej w Jarosła-
wii *fest.* 41
Płwnice Pottorak Wine & Spirits w Witryłowie *win.* [B5-6,
55, 108
Płac Niepodległości w Przemysłu *zab.* 167
Plebania w Dydni *zab.* [14] [B5, 74
Pniów *rez.przr.* [J1, 23
Podkarpacki Festiwal Zespołów Tańca Ludowego „Gacok”
w Gaci *fest.* 42
Podkarpacki Przegląd Chórów – Pieśni Pasyjne w Radym-
nie *fest.* 7, 41
Pod Lipą w Przychojcu *agro.* [C2, 54, 188, 195
Pod Sosnami w Giedlarowej *agro.* [C2, 191
Pomnik Przyjaźni Polsko-Węgierskiej w Jarosławiu *pom.* 171
Pomnik Walk i Męczeństwa w Jarosławiu *pom.* 171
Przełom Hotubli *rez.przr.* [D5, 20, 23
Przeworska Kolejka Wąskotorowa Pogórzanin *kolej.* [99]
[C3, 160
Przeworski Blues Festiwal *fest.* 41
Przeworskie Winnice *win.* [D3, 109
Pumptracki w Tarnobrzegu i Nisku *sport.* [104] [I2,
K3, 162
Ranczo Modryna koto Krasiczyna *jeżdż.* [83] [DE5, 147
Ratusz w Jarosławiu *zab.* 172
Ratusz w Przeworsku *zab.* 181
Regionalny Przegląd Kapel Ludowych i Zespołów Śpiewa-
czych w Kańczudzie i Dubiecku *fest.* 42
Regionalny Przegląd Kapel Ludowych i Zespołów Śpiewa-
czych w Nienadowie *fest.* 42
Restauracja Magnacka w Baranowie Sandomierskim *gastr.*
106, 177
Restauracja Turkusowa w Jarosławiu *gastr.* 174
Restauracja w Sosnowym Gaju w Leżajsku *gastr.* 179
Restauracja Zamkowa w Krasiczynie *gastr.* 55, 107
Restauracja Zamku Dubiecko *gastr.* 107
Ruiny zamku w Dąbrówce Starzeńskiej *zab.* [38] [B5, 81
Ruiny zamku w Węgierce *zab.* [43] [D4, 73, 83
Sanktuarium Matki Boskiej w Jarosławiu *sankt.*
[45] [E3, 52, 84, 173
Sanktuarium Matki Bożej Dzickowskiej w Tarnobrzegu *sankt.*
[I2, 184
Sanktuarium Matki Bożej „Myłtoserdia Dweni” w Jarosławiu
sankt. [47] [E3, 85
Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Jodłowie *sankt.*
[46] [E3, 85

Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwa-
rii Pactawskiej *sankt.* [44] [DE6, 52, 72, 84, 115, 118
Sanktuarium św. Wojciecha w Bielniech *sankt.* [L3, 129
Skansen Pastewnik w Przeworsku *muz., gastr.* [25] [C3,
75, 101, 180, 181
Skarpa Jaksmanicka *rez.przr.* [F5, 23
Spichlerz w Sieniawie *zab.* 80, 183
Spyłwy Galarani Ulanowskim *sport.* [105] [L3, 50, 163,
187
Stadnina Koni Stubno w Stubnie *jeżdż.* [82] [F4, 146
Starzawa *rez.przr.* [G4, 23
Stawy Krasiczyńskie koto Baranowa Sandomierskiego *przr.*
177
Strażnica kolejowa Tryczna w Chodaczowie *zab.* [D3 4,
53, 122
Strzelnica sportowa LOK w Przemysłu *sport.* 168
Synagoga w Tarnobrzegu *zab.* 88, 89
Szachownica kostkowała w Stubnie *rez.przr.* [FG4, 23
Szachownica w Krównikach *rez.przr.* [F5, 23
Szlak Architektury Drewnianej *szt.tem.* 100, 101, 184,
Szlak Centralnego Okręgu Przemysłowego *szt.tem.* 102, 103
Szlak Forteczny *szt.p.* 23, 126, 127, 132-135, 169,
Szlak Frontu Wschodniego i Wojny Światowej *szt.tem.* 112, 113
Szlak Kulinaryny Podkarpacie Smaki *szt.tem.* 55, 106, 107, 198
Ściana Wspinaczkowa Aniotów Stróżów w Stalowej Woli
sport. [96] [JK2, 158
Śladami Aleksandra Fredry *szt.tem.* 113
Święto Fajki w Przemysłu *fest.* 94, 166
Tanew *jeżdż.* [L2-3, 187
Turnica *rez.przr.* [D6, 19, 23
Twierdza Przemysłu *schr.boj.* [61] [E5, 4, 29, 53, 61, 92,
93, 132, 134,
Tyrolka nad Jeziorem Tarnobrzesckim *sport.* [100] [H12,
160, 161
Ukraiński Cmentarz Wojenny w Przemysłu – Pikulicach *zab.*
[56] [E5, 90, 91
Winnia Góra *rez.przr.* [E5, 23
Winnica Alabaster w Łopuszce Wielkiej *win.* [D3, 110
Winnica Arbor w Bolestraszcach *win.* [F5, 111,
Winnica Rodziny Steckich w Jarosławiu *win.* [DE3, 109,
110, 175
Winnica Węgrzyn w Węgierce *win.* [D4, 111
Wisła pod Zawichostem *rez.przr.* [J1, 19, 23
W Międzyzycie w Cieplicach *agro.* [D2, 54, 190
W widłach Wisły i Sanu we Wrzawach *fest.* 192
Wyciąg narciarski w Krzeszowie *sport.* [107] [LM3, 163
Wyciąg narciarski w Przemysłu *sport.* [106] [E5, 163
Zagroda Edukacyjna u Zawadzkiej w Przychojcu *agro.* [C2, 179, 188
Zalew Brzozza Królewska *przr.* [87] [B2, 151
Zalew Radawa *przr.* [85] [E3, 149
Zamek Kazimierzowski w Przemysłu *zab.* [33] [E5, 80, 81
Zamek w Krasiczynie *zab.* [32] [D5, 3, 6, 78, 79
Zamkowa Akademia Góla w Baranowie Sandomierskim
sport. [101] [H3, 161
Zespół dworski w Boratyniu *zab.* [37] [E4, 54, 81, 105
Zespół Dworsko-Parkowy w Stubnie *zab.* [F4, 105
Zespół pałacowo-parkowy w Dubiecku *zab.* [35] [C5, 81
Zespół Pałacowo-Parkowy w Przeworsku *zab.* [CD3, 105,
180
Zespół pałacowo-parkowy w Tarnobrzegu-Dzikowie *zab.*
[39] [H12, 82
Zespół parkowo-pałacowy w Zarzeczcu *zab.* [36] [D4, 81
Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Kalwarii Pactaw-
skiej *zab.* [11] [E6, 72, 101
Zespół zabudowy małomiasteczkowej w Pruchniku *zab.*
[12] [D4, 73
Zespół zamkowo-parkowy w Baranowie Sandomierskim *zab.*
[31] [H2-3, 76, 161, 177
Zielona Dolina w Czercach *agro, tow.* [E2, 183

Legenda do map w przewodniku

	teren zabudowany; teren przemysłowy; las; młotnik; sad
	cmentarz; cmentarz prawosławny; cmentarz żydowski; pozostałości dawnej cerkwi
	autostrada, droga krajowa dwupasmowa; droga krajowa; droga wojewódzka
	drogi asfaltowe; droga pieszo-rowerowa; przystanek autobusowy; most
	droga o nawierzchni szutrowej; droga utwardzona; droga gruntowa; zakaz wjazdu
	linia kolejowa; stacja kolejowa; Przeworska Kolejka Wąskotorowa Pogórzanin
	rezerwat przyrody lub obszar ochrony ścisłej w parkach narodowych; pomnik przyrody
	granica parku narodowego; granica parku krajobrazowego
	granica państwa
	poziomice; skarpa; przełęcz; szczyt
	szlaki turystyczne piesze PTTK; początek szlaku
	inne piesze szlaki turystyczne
	szlaki rowerowe; Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo; miejsce obsługi rowerów
	kościół; cerkiew; kościół drewniany; cerkiew drewniana; zabytkowa dawna synagoga
	obiekty zabytkowe: kościół; kościół w dawnej cerkwi; cerkiew; obiekty zabytkowe drewniane: kościół; kościół drewniany; kościół w dawnej cerkwi; cerkiew
	kaplica; kaplica zabytkowa; kaplica zabytkowa drewniana; krzyż; krzyż greckokatolicki
	kapliczka; kapliczka zabytkowa; kapliczka greckokatolicka; kapliczka greckokatolicka zabytkowa
	pomnik; cmentarz wojenny; miejsce martyrologii; mogiła; bunkier; fort Twierdzy Przemyśl
	miejsce widokowe; wieża widokowa; wieża przekaźnikowa; wiarak prądotwórczy; szyb naftowy
	pałac; dwór; inny zabytek architektury; muzeum; galeria; izba pamięci
	inne schronisko turystyczne; hotel; sanatorium; inny obiekt noclegowy
	gospodarstwo agroturystyczne; kemping; pole namiotowe; ośrodek jazdy konnej; leśniczówka
	kąpielisko; basen kryty; basen odkryty; amfiteatr; park linowy

Dolina Sanu i Wisły – Przewodnik na 4 pory roku

Autor tekstu:

Łukasz Bajda

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego
Departament Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej
al. Łukasza Cieplińskiego 4
35-010 Rzeszów, skr. Poczta 17

Realizacja:

Wydawnictwo Kartograficzne Compass
ul. Podchorążych 3, 30-084 Kraków
www.compass.krakow.pl

Wydanie I, Rzeszów 2021, ISBN 978-83-65940-15-5

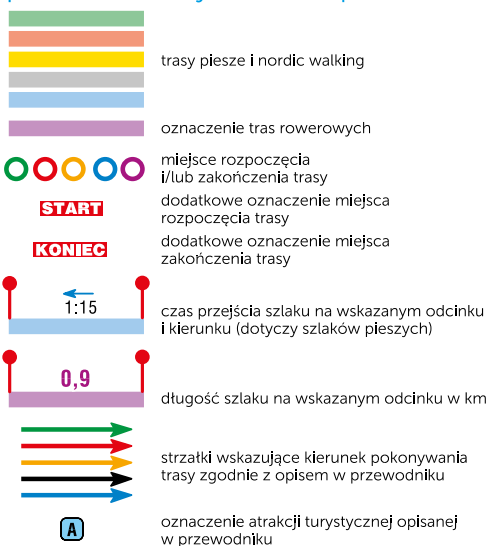
Skróty używane w podpisach fotografii:

Arch. CK w Przemyśle – Archiwum Centrum Kultury w Przemyśle
CWWRnS – Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem
MHMT – Muzeum Historyczne Miasta Tarnobrzega
MNZP – Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej
MZL – Muzeum Ziemi Leżajskiej
UG – Urząd Gminy
UMiG – Urząd Miasta i Gminy
ZPM Szarek – Zakład Przetwórstwa Mięsnego Szarek

Rysunki w podrozdziale *Zabytki architektury drewnianej* wykonano na podstawie:

„Cerkwie drewniane Karpat. Polska i Słowacja”, Oficyna Wydawnicza Rewasz, wydanie 2003 r., M. i A. Michniewscy, M. Duda
„Kościoły drewniane Karpat i Podkarpacia”, Oficyna Wydawnicza Rewasz, wydanie 2001 r., M. i A. Michniewscy, M. Duda, S. Wypych

Oznaczenie tras turystycznych przedstawionych na mapach

Wydawnictwo jest współfinansowane
z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego
na lata 2014-2020

 podkarpackie.eu